

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

VIII:1

DEBRECEN

1970

KÖNYV ÉS KÖNYVTÁR

VIII:1

DEBRECEN

1970

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA

Lengyel Imre—Tóth Béla

MARÓTHI GYÖRGY KÜLFÖLDI TANULMÁNYÚTJA

Adatok pályakezdéséhez, könyvtára keletkezéséhez
Jakob Christoph Beckkel folytatott levelezéséből

DEBRECEN

1970

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA

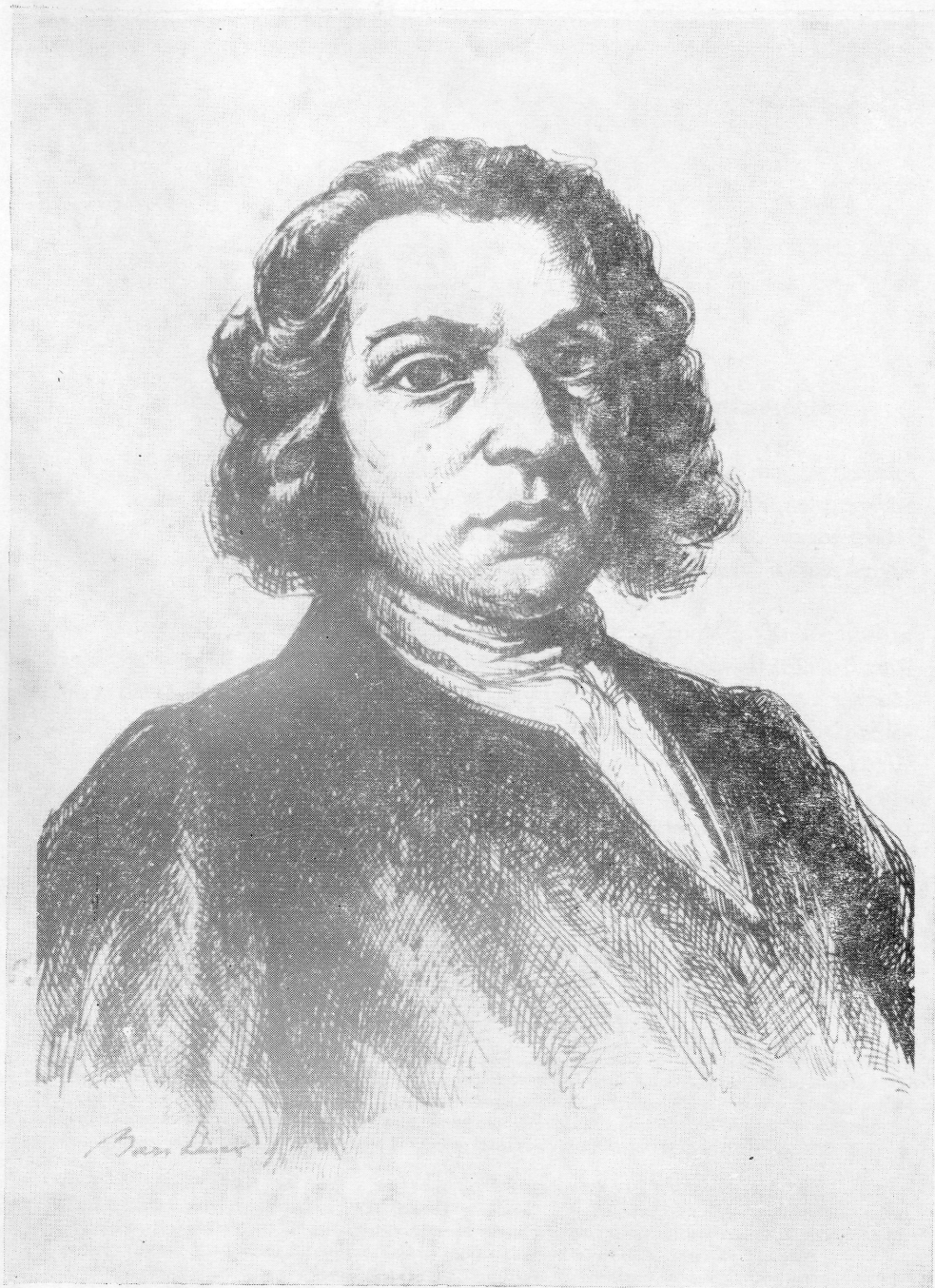
A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
KÖNYVTÁRÁNAK ÉVKÖNYVE

Szerkesztette
CSÚRY ISTVÁN

Szerkesztőbizottság
CSÚRY ISTVÁN (szerkesztő), GOMBA SZABOLCSNÉ, LENGYEL IMRE, NÉMEDI LAJOSNÉ,
VARGA ZOLTÁNNÉ (társszerkesztő)

A kötet lektora
BORZSÁK ISTVÁN

Maróthi György arcképe Bars Lászlótól

I.

1. Maróthi György jelentősége a magyar nevelés történetében

Maróthi György, a debreceni Kollégium rövid életű professzora a magyar nevelés történetében jelentős szerepet játszott. Pályatársai, tanítványai, életírói nem győzik eléggé dicsérni kiváló képességeit, rendkívül gyümölcsöző ösztönzéseit, alapos nyelvi felkészültségét, szervezőképességét, tervszerű munkásságát és nem utolsósorban lenyűgöző emberi egyéniségét.¹

Mindössze hét évre terjedő nevelői munkássága alatt a debreceni Kollégiumban folyó oktatást kora színvonalára emelte, s a korai felvilágosodás vonásait tükröző tanítási tervezeteiben (Idea, 1740; Opiniones, 1741) évtizedekre irányt mutatott a további fejlődés számára. A reáliák tanításának általánosabbá tételével, módszertani intézkedéseivel, a szemléltető eszközök alkalmazásával, kitűnő tankönyvek (Arithmetica, 1743), klasszika-filológiai szövegkiadások írásával és szerkesztésével, korszerű könyvek vásárlásával, ezek szakszerű nyilvántartásával, iskolaszervezési munkásságával, a több szólamú kóruséneklés bevezetésével aránylag rövid idő alatt a Kollégium életében legalább száz év mulasztását pótolta.²

Ugyanekkor a matematikai műnyelv megteremtésével a magyar nyelvújítási törekvéseknek is úttörője.³ Az anyanyelv, a forma és a szám fogalmának az oktatásban való

¹ Már Bod Péter megállapította róla: „Bizony sokat is köszönhet neki a debreceni collegium ennek az embernek, aki megmutatta, mit és hogyan tanuljon az ifjúság.” Idézi Ligeti Béla: Maróthi György 200 éves arithmeticaja. Szeged, 1943. Klny. a Cselekvés Iskolája. 1943/44. 1. — 4. sz. 17. l. — Péczely József a Pallas Debrecina 1828-as évfolyamában így nyilatkozik róla: „Századának és magyar nemzetének ritkasága s a széptudományoknak a mi debreceni iskolánkban megalapítója és fenntartója.” Idézi Varga László: A debreceni ref. Kollégium tanárainak klasszika-filológiai munkássága 1738—1849-ig. Db. 1930. 4. l.

² Ld. Jausz Béla: Maróthi György a magyar nevelésügy egyik jelentős úttörője a XVIII. században. Közl. a KLTE Pedagógiai Intézetéből. 3. sz. Db. 1956. Klny. a KLTE Actájából. 31—62. l. — Zsigmond Ferenc: A debreceni Református Kollégium története. Db. 1937. 77. és kk. l. — Molnár Ágnes: Debreceni arcok a felvilágosodás századából. Bp. 1939. 13. és kk. l. — Nagy Sándor: A debreceni református főiskolai énekkar (Kántus) 1793—1938. Hajdúhadház, 1938.

³ Dávid Lajos: Debreceni régi matematikusok. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság II. Osztályának munkái, II. k. 4. f. 1926. Db. 1927. 35—36. l. — Keresztesi Mária: A magyar matematikai műnyelv története. Db. 1935. Közl. a Debreceni Egyetem Matematikai Szemináriumából. 9. füz.

jelentős szerepének felismerésével több neves pedagógust (pl. *Pestalozzi*) évtizedekkel megelőzött.⁴

Feltűnő azonban, hogy ennek a kiváló pedagógusunknak életéről, főleg pályakezdéséről olyan kevés adat áll rendelkezésünkre. *Maróthi* életművének újabb kutatói közül már *Szendssy* Barna rámutatott arra, hogy *Maróthi* szaktudása és a magyar oktatásügy elmaradottságának felismerése nagyrészt külföldi tanulmányútjainak köszönhető. *Jausz* Béla ezen felül egy olyan problémára hívta fel a figyelmet, amely egyfelől a legszorosabb kapcsolatban áll *Maróthi* külföldi tanulmányútjával, másfelől egyfajta kutatási irányt is megjelöl: mennyire ismerte (*Maróthi*) a francia irodalmat, a kezdődő felvilágosodást, *Montesquieu* vagy *Voltaire* műveit, az angol deistákat vagy *Leibniz-Wolff* műveit. Mindezt eddig nem sikerült megállapítanunk.⁵

Éppen ezért többszörös jelentősége van minden olyan forrásnak, amely adataival elősegítheti a *Maróthi*-kutatás fehér foltjainak eltüntetését. Ebből a szempontból igen nagyra kell értékelnünk azt a levelezést, amelyet *Maróthi* György Baselben működő barátjával, Jakob Christoph *Beck* professzorral folytatott.⁶

2. Jakob Christoph Beck és Maróthi György kapcsolata

Jakob Christoph *Beck* 1711. márc. 1-én született Baselben, ahol gimnáziumi tanulmányai folyamán Johann I. Bernoulli tanítványa volt. Felsőbb tanulmányait a baseli főiskolán végezte, ahol 1727 őszén a természetjogból és az erkölcsfilozófiából disputált. 1728-ban beiratkozott a teológiára. Tanulmányai befejeztével 1733-ban a szónoklattan professzora lett, majd 1738-ban a történelmi tanszéket nyerte el. A teológiai tanszékre 1744-ben ment át. Professzori működésének utolsó állomása az ótestamentumi tanszék volt, amelyet 1759-ben foglalt el. Az egyetemen négyszer viselte a rektori és 11-szer a dékáni tisztséget. 1740-ben a „Deutsche Gesellschaft in Bern” tagjává választották. Értékes munkásságot fejtett ki az egyetem nyilvános könyvtárának vezetésében, a Frey-Grynaeus-intézetben, ahol lektorként működött. Állandóan fenntartotta kapcsolatait a középfokú oktatással is, amennyiben rendszeresen részt vett a gimnázium tantervének és munkarendjének újjászervezésében. 1767-ben a „Societas litteraria theologi-

⁴ *Csendes* Ferenc: Reiliák tanítása a 400 éves debreceni református Kollégiumban, Egyházi Értekezések. 8. sz. Db. 1938. Klny. a Theológiai Szemle 1938. évf. 3. sz. 12–13. l.

⁵ *Szendssy* Barna: *Maróthi* György. Épitünk. 1952. évf. 2. sz. 52. l. — *Jausz* Béla, i. m. 34. l.

⁶ A levelezés feltírásáért és rendelkezésre bocsátásáért hálás köszönetet mondunk dr. Ernst *Staehelin* baseli professzornak, aki 1955-ban azt kérte a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárától, hogy nyújtson segítséget Jakob Christoph *Beck* leveleinek felkutatásában; s ezzel a szerzők egyikét bízták meg. Fáradozásait a debreceni ref. Kollégium gyűjteményeinek főigazgatója, dr. Módis László teológiai akadémiai professzor megértő támogatásával siker koronázta. Ennek viszonzásául dr. E. *Staehelin* az itt közölt levelezésről készített filmet bocsátotta a Debreceni Egyetemi Könyvtár rendelkezésére. Mind dr. E. *Staehelin* professzornak, mind pedig az említett intézmények vezetőinek e helyen hálás köszönetünket nyilvánítjuk. — Itt jegyezzük meg, hogy a levelek feldolgozása közben dr. E. *Staehelin* professzor értékes kutatásainak eredményeképpen megjelent művét „Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck, 1711–1785. Bearbeitet von Ernst Staehelin. Studien zur Geschichte der Wissenschaften in Basel herausgegeben von der Universität Basel XVIII.” Basel, 1963. (a következőkben STKB.) állandóan használtuk (az utalásokat ld. a vonatkozó jegyzetekben). Dr. E. *Staehelin* professzor azzal is lekötölezt bennünket, hogy a munkánk közben felmerülő kérdésekkel kapcsolatban számos értékes tájékoztatást nyújtott leveleiben. Mindezt ismételt hálás köszönetünket fejezzük ki.

co-philologica Basiliensis” protectorává választották. Bár *Beck* négy évvel korábban született, mint *Maróthi*, négy évtizeddel túlélte magyar barátját: 1785. máj. 17-én hunyt el Baselben.

Beck egyetemi előadásain kívül nagy figyelmet keltettek beköszöntő beszédei, temetési búcsúztatói, melyeket Basel kiemelkedő személyiségeinek sírjánál mondott el, és különböző tárgyú alkalmi beszédei. Ezek részben önállóan, részben folyóiratokban (Museum Helveticum, Tempe Helvetica stb.) jelentek meg. Megindította és 1735–36-ban szerkesztette a „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” c. folyóiratot. „Einleitung zu den helvetischen Geschichten” c. könyvében a hazai történelem eseményeinek ismertetésével úttörő munkát végzett. Ebben a vonatkozásban említésre méltó az a meleg kapcsolat, amely Jakob Christoph *Iselin* professzorhoz fűzte kora ifjúságától kezdve, aki mellett később titkári feladatokat látott el.⁷

Beck működése Baselben arra az időre esik, amikor a dogmatikus és racionalista irány hívei között az ellentét egyre jobban kiélesedett. Gazdag bibliatörténeti ismeretanyag birtokában az „egyszerű alapigazságok” védelmét tekintette fő feladatának az ésszerű ortodoxia és a pietista tanok szirtjei és zátonyai között. A szélsőséges tanok hirdetését kerülve, közéleti szereplései és nemes emberi egyénisége számos barátot szereztek neki mind Svájcban, mind pedig külföldön, akikkel állandó levelezést folytatott. Kb. 300 nevezetes emberrel állt levelezésben, akik között olyan jelentős egyéniségek voltak, mint a három *Bernoulli* (Benedict, Johannes II. és III.), Johann Jakob *Breitinger*, Camille *Falcone*, Daniel *Gerdes*, Johann Heinrich *Hottinger*, Johann Jakob *Lavater*, Johann Lorenz *Mosheim* és Johann Jakob *Zimmermann*.⁸

Külön meg kell emlékeznünk arról a meleg viszonyról, amely *Beck* és a magyar diákok között fennállt. A baseli egyetem és a magyar diákok kapcsolatának alakulásában fontos szerepet játszott a Frey-Grynaeus-intézet, amelyet *Beck* professzortársai, Johann Ludwig *Frey* és Johann *Grynaeus* alapítottak az elődeik és sajátmaguk gyűjtötte gazdag könyvtár, valamint nagyobb pénzösszeg rendelkezésre bocsátásával. A Heubergben levő, „Zu den drey Mönchen” nevű ház megvételeivel nemcsak a könyvtárnak biztosítottak helyiséget, hanem a különböző református országból Baselbe érkező diákoknak is szállást. Ebben az intézetben találtak otthonra a magyar diákok is, köztük *Maróthi* György.⁹

Az átlagon felüli klasszikus nyelvismerettel és tetszetős külsővel rendelkező, művelt ifjú, a debreceni főbíró fia, magára vonta *Beck* figyelmét. Csakhamar a szokványos tanár és tanítvány közti viszonyon túlmenő baráti kapcsolat alakult ki köztük, ami az évek múlásával egyre erősödött. A tudományos érdeklődésen kívül számos közös tulajdonság fedezhető fel egyéniségükben. Ezek közül első helyen kell említenünk könyvszeretetüket. Fontosabb könyvek megvásárlásának lehetőségeiről állandóan tájékoztatják

⁷ A J. Chr. *Beck* életművére vonatkozó adatok forrásai: STKB. 9. és kk. I., valamint 28. és kk. I., továbbá Edgar *Bonjour*: Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart 1460–1960. [Basel], 1960. (A következőkben *Bonjour*). 302. és kk. I.

⁸ J. Chr. *Beck* levelezéséről ld. az 1. jegyzetben említett műhöz írt bevezetést, STKB. 47–87. I. Az itt felsoroltak személynévről az adatokat ld. ott, valamint a latin nyelvű levelekhez írt magyarázatokban és jegyzetekben.

⁹ A Frey–Grynaeus-intézetről ld. bővebben *Bonjour* 324. és kk. I., valamint 42. j.

egymást. Kölcsönösen kéri egymás segítségét a könyvek beszerzésénél. Barátságuk megnyilvánulásának számos jelével találkozunk levelezésükben. *Beck* másokhoz intézett levelében „Hungarus noster”-nek nevezi, örül *Maróthi* elért eredményeinek, azokról, pl. *Maróthi* baseli német nyelvű igehirdetéseinek sikeréről, tájékoztatja a közös barátokat. Olvasmányaikról, az egyetemi eseményekről, személyi változásokról kölcsönösen beszámolnak egymásnak. Milyen boldog *Maróthi*, mikor megtudja, hogy *Beck* nagy tanítómesteréhez, Jakob Christoph *Iselin*hez költözhetett 1735-ben! Büszkeség tölti el, amikor *Beck* folyóiratának számait olvashatja, és sokszor kérdezősködik afelől, hogy mi lett barátja marburgi alkalmaztatásából. Hollandiából is az elsők között *Beck*et tájékoztatja újáról, élményeiről. Viszont *Beck* is szívesen kéri fel *Maróthi*t a *Lexicon Basiliense* újabb kiadásakor a magyar és erdélyi vonatkozású cikkek megírására. Mindkettőjük érzelmeit tükrözik azok a szavak, amelyeket *Maróthi* hazájába való visszatérése közben Nürnbergből írt utolsó külföldi levelében: „Ami barátságunkat illeti, azt hiszem, minket oly erős kötelék fűz össze, hogy nem kell kérnem, ezután is tarts ki mellettem, ha majd hazatérek.”¹⁰

Ezek szerint nem volt semmi túlzás azokban a szavakban, amelyeket *Szilágyi* Sámuel kollégiumi professzor és debreceni püspök *Maróthi* és *Beck* baráti viszonyának jellemzésére a *Maróthi* felett tartott gyászbeszédben mondott: „Basileam sese contulit, ubi Tua imprimis, Clarissime Becki, familiaritate et nunquam satis laudanda humanitate adiutus, dici non potest, quantis accessionibus litterarium suum penum locupletavit.”¹¹

Talán *Maróthi* iránti barátságból, talán egyéb okból *Beck* ettől kezdve állandóan támogatja a magyar diákokat. Gyakori magas egyetemi tisztsége alatt *Szoboszlai* István (1745), *Solymosi* Gábor, *Horváth* Mihály (1746), *Hatvani* István (1747), *Széplaki* Pál, *Szentmiklósi Kun* Sámuel, *Molnos* Márton (1749) és *Kalmár* János (1777) számára állított ki tanulmányi bizonyítványt. Közülük több ifjúval hazájukba való visszatérésük után is levelet váltott. Többek között *Bátorkeszi* János, *Bod* Péter, *Csécsi* János, *Hatvani* István, *Kalmár* György, *Kármán* József, *Kendefi* Elek, *László* Ferenc, *Székely* György, *Szilágyi* Sámuel, *Szőnyi* Benjámin, *Csirke* (*Tatai*) Ferenc és *Vasváry* István keresték fel soraikkal a magyarok nagy baseli barátját.

A levelezőtársak közül *Bátorkeszi* János a *Maróthinak* szóló levelek továbbítására is vállalkozott. Ezt annál is inkább tehetette, mivel időbelileg *Maróthi*hoz közel, 1738-ban járt Baselban, és szintén debreceni diák volt.

Hatvani István 1746 tavaszán iratkozott be a baseli egyetemre, ahol papi és orvosi diplomát szerzett. *Beck* és barátja, Anton *Birr* fáradoztak azon, hogy *Hatvani* Baselban professzori megbízatást kapjon, mivel azonban a tanszékek Baselben ekkor mind be voltak töltve, a heidelbergi vagy a marburgi egyetemre gondoltak. Levélváltásukra több ízben az adott alkalmat, hogy *Beck* írta az előszót az ún. Baseli Bibliához, amelynek

¹⁰ Ld. 27. lev.

¹¹ „Baselbe ment (ti. Maróthi), ahol drága Beck, a Te nyájasságod és emberséged segítségével ki sem lehet mondani, mily sokkal gazdagította tudománya iszákját.” *Museum Helveticum*, tom. I. part. 2. 1746. 263. és kk. I.

¹² *Beck* és a magyar diákok kapcsolataihoz ld. STKB. névmutatóját.

kiadásával kapcsolatosan bonyodalmak keletkeztek, s ennek szála Debrecenbe is elérték,¹² mivel a fordítást debreceni diákok végezték.

Hatvanin kívül *Szilágyi* Sámuel is élvezte Debrecenből a baseli egyetem jótéteményeit, és *Beck* 1746. január 30-án kelt levelében jellemző megjegyzést tett a baseli magyar diákok és közte fennálló kapcsolatról: „Amantur apud nos Hungari ac non tantum ceteris studiosis, et iam Helvetiis sociis aequiparantur, sed saepius praeferruntur...”.¹³ Nagy hatással volt *Beck* professzor *Szikszai* Györgyre is, aki az 1760-as években járt Baselen.

Külön kell szólnunk a *Telekiek* baseli tanulmányairól és *Beck*hez való viszonyáról. *Teleki* József (1738—1796) nyitja meg a sort, aki 1759-ben, augusztus havában íratkozott be a baseli egyetemre, s onnan folytatta útját Hollandiába és Franciaországba. Majd 1761-ben Baselbe visszatérve, *Daniel Bernoullinak* ajánlott, francia nyelvű értekezésével ajándékozta meg *Becket*. A *Teleki*-théka alapítója, *Teleki* Sámuel (1739—1822) 1760 január havában lett a baseli egyetem hallgatója, s *Beck* családi körben többször megfordult. A baseli tanulmányi időre visszaemlékezve hálás elismeréssel emlegeti *Beck* magyarok iránti rokonszenvét 1771. jan. 31-én kelt levelében: „Tua in populares merita, quae pro singulari tua modestia exigua esse scribis, quam sint magna, etiam tacente me, facile omnes intelligunt.”¹⁴

3. Jakob Christoph Beck és Maróthi György levelezése

A két jóbarát levelezésének megindulása lényegileg arra az időpontra esik, amikor 1735 február havában *Maróthi* ismét felvette a vándordiak köpönyegét, hogy Baseltől Bernbe tegye át tanulmányainak székhelyét. Ettől kezdve külföldi tanulmányútjának befejezéséig (1737 végéig), sőt később is Debrecenben baráti kötelességének tartja, hogy életének alakulásáról, élményeiről, olvasmányairól, tanulmányairól, a vele kapcsolatba kerülő személyekről részletesen tájékoztassa baseli barátját. Ennek megfelelően *Maróthi* külföldön kelt leveleinek száma 28, Debrecenből pedig mintegy 23 levelet intézett *Beck*hez.¹⁵ Az első külföldön kelt levél dátuma: Bern, 1735. márc. 2., az utolsóé Nürnberg, 1737. okt. 11. A 28 levélből 23-at Bernben írt *Maróthi* (1—10. és 12—24.), ezek legnagyobb része (1—2., 5—7., 9—10., 12—13., 15—19. és 21—24.) berni dátummal rendelkezik, vagy az összefüggésekből kivehetően Bernben íródott (8., 14. és 20.). A berni levelek közül az első 1735. márc. 2., az utolsó 1736. ápr. 29-i dátumot viseli. Egy levelet Zürichből (11. 1735. júl. 17.), egyet Groningenből (25. 1737. jan. 2.), egyet Leidenből (26. 1737. aug. 18.), egyet Nürnbergből (27. 1737. okt. 11.) küldött *Maróthi*

¹² „Szeretik nálunk a magyarokat, s a többi diákokkal, a svájciakkal is, nemcsak egyenlő bánásmódban részesülnek, hanem gyakran még jobban is szeretik őket...”. STKB. 83. l.

¹⁴ „Hogy mily nagyok a honfitársaim iránti érdemeid, melyeket páratlan szerénységgel csekélynek tüntetsz fel, mindeki tudja, még ha én elhallgatnám is.” STKB. 352. és kk. l.

¹⁵ Ezúttal helyszüke miatt csak a külföldi levelezés ismertetésére szorítkozhatunk. A debreceni leveleket egy további tanulmány keretében fogjuk közölni. Ezért ezek száma az alaposabb elemzés során változhatik.

Baselbe. Az egyik, kelet nélküli levél baseli eredetű, és a felkutatott adatok szerint 1734. ápr. 18-án, virágvasárnapján kelt, amikor barátja Beck nem tartózkodott Baselben.¹⁶ A levelek mind sajátkezű írások, *Maróthi* hosszú, szálkás betűivel. A berni levelek ki-egyensúlyozott és egyforma nagyságú betűi mellett feltűnő a zsugorított elhelyezésű, itt-ott elkapkodott sorok olvashatatlansága a Hollandiából származó levelekben.

A megszólítás a levelekben rendszerint „Marothius Beckio S[alutem] P[lurimum dicit]” szavakból áll, amelyek közül legutóbbi gyakran elmarad. A kelteztést a legtöbb esetben a levelek végén találjuk, s ettől a formától a legritkább esetben tér el a levélíró. A keltezés vagy a szokásos latin formula szerint történik, de arra is van példa, hogy egyszerűen latinul írt számnévvel nevezi meg a napot. A dátum fototechnikai okokból itt-ott ésszerű kiegészítésre szorul. Nagy ritkán *Maróthi* nyilvánvaló tévedésének kijavítására is sor került.

A levelek száma évek szerint: 1734-ből egy, 1735-ből 18, 1736-ból hat és 1737-ből három levél. Némelyik levélben a baseli jóbarát címe is előfordul, amelyet a kor szokása szerinti hajtogatás adta lehetőséget felhasználva *Maróthi* köröskörül írt szöveggel. Itt említjük meg, hogy a berni levelek egy részét *Bernhardus* nevű, föltehetően kereskedő foglalkozású ember közvetítette, akit a levélíró különféle tréfás megjelöléssel („a gigások öccse”, „a clairvauxi apát fia”) lát el. Hollandiából egy pfalzi diák útján küld levelet svájci barátainak, majd pedig egyszer Andreas (II.) *Meriant* használja fel erre a célra.

Jakob Christoph *Beck* válaszleveleinek fogalmazványi példányai megtalálhatók a baseli Egyetemi Könyvtár Kézirattárában. Ezekből Ernst *Stahelin* professzor könyvében részleteket közöl. Így jutottunk hozzá J. Chr. *Beck* több válaszához. Másokat, valamint a levelek tartalmának megértéséhez szükséges további részleteket lekötelező szíveséggel levélben bocsátotta rendelkezésünkre.

Hogy a kutatókat e forráskiadvány tartalmához közelebb segítsük, a levelek teljes latin szövegének közlése mellett igyekeztünk azokat hol kivonatossan, hol szóról-szóra való fordításban magyarul is közreadni. Az irányadó szempont az volt, hogy a külső események leírásánál elegendőnek találtuk a vázlatos kivonatot, *Maróthi* elvi, világnézeti állásfoglalását, emberekről, könyvekről alkotott ítéleteit viszont szó szerinti fordításban adtuk. A két módszer alkalmazása esetleg egy levélen belül is előfordul.¹⁷ A szövegek helyesírásában a központosítás kivételével, amelyet a könnyebb megértés kedvéért igyekeztünk mai helyesírásunknak megfelelően helyreállítani, a *Maróthi* gyakorlatát követjük, néhány nyilvánvaló elírástól vagy következtelenségtől eltekintve.

¹⁶ Ezt a külföldi sorozat legutolsó darabjaként adjuk közre. *Stahelin* professzor segítségével sikerült a levél tartalmából kiindulva tisztázni, hogy *Beck* 1734 tavaszán Liestalban, Johann Heinrich *Brucker* lelkész mellett munkálkodott a húsvéti ünnepek előkészítésén.

¹⁷ Itt jegyezzük meg, hogy a latin szöveg kiolvasása és teljes fordítása *Tóth Béla*, a bevezető ismertetés írása és a magyarosó jegyzetek összeállítása *Lengyel Imre* munkája.

II.

1. Maróthi külföldi tanulmányútjának állomásai

Maróthi György 1731 nyarán indult el külföldi útjára. Mivel, mint később látni fogjuk, mindig szívesen választotta a víziutat, feltételezhetjük, hogy Pesttől esetleg egészen Ulmig dunai hajóval tette meg az utat. Aztán a Bodeni-tó és Schaffhausen lehetett az útirány. Van adatunk arról, hogy Schaffhausenben könyvet vásárolt.

Maróthi külföldi tanulmányútjának svájci szakaszát a legtömörebben és a valóságot legjobban megközelítő módon *Hatvani* István fogalmazta meg: „Ubera laeta dedit primum Tigurinus alumno, Tum Basilea diu, Berna foveatque sinu”. A Maróthi-tanulmányok íróinak egy része tiszteletben tartja ezt a sorrendet; eljárásuk helyességét ez a levelezés is igazolja. Érdekes viszont, hogy több kutató ettől eltérően adja meg Maróthi svájci tanulmányainak székhelyét.¹⁸

Bár az 1731—32-re terjedő zürichi korszakból származó levelet forrásunk nem tartalmaz, az 1735. júl. 17-én Zürichből írt levél adataiból és a levelezés más darabjainak egyes megjegyzéseiből lehet a Baselt megelőző zürichi tartózkodásra következtetni és néhány új utalást találni.

Zürich után Maróthi legközelebbi tanulmányi székhelye Basel, ahol 1732. októberében iratkozott be. Itteni ismerőseinek, barátainak köréről, tanulmányairól a berni levelek visszapillantásaiból értesülünk. Baseli tanulmányainak lezárását 1735. febr. 19-én kiállított papi oklevele és Johann Ludwig Freynak, a teológiai kar dékánjának Maróthi baseli tartózkodásáról kiadott kitérő bizonyítványa tanúsítja.

Ezekkel az iratokkal felszerelve 1735. febr. 24-én, csütörtökön útnak indult külföldi tanulmányainak újabb állomása felé, Bernbe. Az utat részben gyalog, részben lovon tette meg Liestalon, Bubendorfon és Waldenburgon át. Három napi kalandos út után febr. 26-án, szombaton délután érkezett meg Bernbe, ahol ideiglenesen egyik honfitársának a szállásán kapott lakást. Bernben új professzorok, ismerősök között s új tanulmányok előtt új korszak kezdődött Maróthi életében. Miután a teológiai stúdiumokat befejezte, a történelem és matematika tanulmányozásához fogott. Ezenkívül megkezdte az élő idegen nyelvek intenzívebb tanulását is. Változatlan azonban a könyvek iránti rendkívüli érdeklődése. A tanulmányairól szóló beszámolókon kívül könyvbeszerzési gondok foglalják el leveleiben a legnagyobb helyet. Ezzel kapcsolatban Bernben anyagi kérdések is előkerülnek. Más okok mellett kétségtelenül ez játszotta a fő szerepet abban is, hogy tanulmányainak színhelyét megváltoztassa.

A debreceni városi tanács Bernben kézhez kapott levele arra indítja, hogy már Baselben hangoztatott tervét, angliai útját megvalósítsa. Hollandiában tanuló egyik honfitársával megegyezik, hogy együtt indulnak a ködös Angliába. Már 1736. ápr. 29-én

¹⁸ Maróthi Schaffhausenben Philippus Reinhard Vitriarius „Institutiones iuris naturae et gentium” (Hala Magdeburgica, 1701) c. munkáját vásárolta meg. Svájci tanulmányainak sorrendjéhez vö. Molnár Ágnes (Basel, Zürich, Bern) i. m. 8. l. Zsigmond (ugyanaz) i. m. 77. l., Ligeti (Zürich, Bern, Basel) i. m. 2. l., Jausz (Basel, Zürich, Bern) i. m. 33. l. és (ugyanaz) Bajkó Mátyás: A 600 éves Debrecen. Szemelvények a város történelméből. Db. 1961. 179—180. l. Ez utóbbi felsorolás forrása: SzMIÉM. VIII. 687. l.

készen áll az útra. Az elindulásra azonban csak június végén kerül sor. 19 napos rajnai utazás után érkezik meg Utrechtbe. A hajóutat rövid időre Mainzban szakította meg, ahol könyvet vásárolt és rákapott a dohányzásra. Utrechtben, ahová kb. július közepén jutott, épp hogy sikerült találkoznia honfitársával, aki apja halála miatt kénytelen Anglia helyett Magyarország felé venni az útját. *Maróthi* egyedül nem vállalkozik a Csatornán való átkelésre, ehelyett Hollandiában utazgat. Először Utrechtben időzik, aztán Groningenbe megy, ahol Hollandiában a leghosszabb időt tölti. Itt szorgalmasan látogatja egyes professzorok előadásait. Daniel *Gerdes* professzor kérésére 1736 decemberében disputáción elnököl nagy szónoki sikerrel. 1737. aug. 1-én itt éri a szomorú hír apja elhalálozásáról. Belátja, hogy külföldi tanulmányútjának napjai meg vannak számálva. Az egyetemi előadások látogatása helyett minden figyelmét a könyvbeszerzésre fordítja. Bibliomániájának kielégítésére tág tere nyílik Hágában, ahová 1737 augusztusának közepén látogat el, de még inkább Leidenben. Közben hazulról ismét pénzt kap könyvek vásárlására. Ezért augusztus második felét és szeptember három első hetét Amsterdamban tölti. Innen látogat el Haarlembe. Szept. 21-én fejezi be hollandiai tartózkodását, amelynek jelentőségét a könyvbeszerzéseken kívül a kísérletezés módszerének elsajátításában látja.

Hollandiából Frankfurton, Nürnbergben és Bécsen át vezetett *Maróthi* útja hazafelé. Mindenütt tárgyalásokat folytatott könyvkereskedőkkel későbbi könyvrendelések ügyében. Nürnbergben 1737. okt. 11-én járt, innen írta utolsó külföldi levelét baseli barátjához.

Maróthi külföldi útjának további eseményeiről már Debrecenben 1738. ápr. 8-án írt leveléből értesülünk. Eszerint 1737. nov. 5-én érkezett Bécsbe, ahonnan dec. 11-én folytatta útját. Vácott rosszindulatú hajósok könyvei miatt beárulták a váci püspöknek, ezért itt ládáit szigorúan átvizsgálták. Egy Machiavellin kívül más „veszélyes” tartalmú könyvet nem találtak nála. Ennek visszatartása után folytathatta útját a Dunán Pest felé. 1738. jan. 11-én érkezett meg Debrecenbe, ahol 1738. ápr. 1-én megkezdte professzori működését.¹⁹

2. *Ubera laeta dedit primum Tigurinus alummio*

Maróthi külföldi tanulmányútjának első fontosabb állomása Zürich volt. Kelet nélküli, 28. számú, Baselben írt levelében arra hivatkozik, hogy egyik Zürichben tanuló honfitársától kapott könyvárverési jegyzéket, s ezt küldi az éppen vidéken tartózkodó *Becknek* 1734 áprilisában. Ha az ismeretlen nevű honfitárs nem tudta volna *Maróthiról* közvetlen tapasztalatból, mennyire szereti a könyveket, nem küldte volna el neki a könyvárjegyzéket. Másfelől, ha *Maróthi* nem ismerte volna személyesen és közlőről Zürichben

¹⁹ Miatán ezeket az adatokat túlnyomó részben a közölt levelek tartalmából merítettük, szükségtelennek tartottuk az azokra való utalást annak a feltételezésével, hogy a levelek áttanulmányozását a tárgy iránt érdeklődők nem fogják elmulasztani.

tanuló honfitársát, nem bízta volna Becket is arra, jelölje meg a neki tetsző könyveket a magyar diák segítségével történő megvásárlás céljából.

A 11. sz. levelet Zürichből 1735. júl. 17-én írja *Maróthi*. Ezúttal egy meg nem nevezett honfitársa kíséretében vállalkozik pár napos zürichi útra. Az út egy részét egészen Bruckig (ma Brugg) az Aare folyón hajón teszi meg. Már útközben a hajón nagy élményben van része *Maróthinak*: megismerkedik Johannes Gessner zürichi matematikussal, aki a két napos hajóút unalmának előzésére egy matematikai szakkönyvet kölcsönöz neki lapozgatás céljából. *Maróthi* kedvet kap a matematikához, s talán a könyv címe (Bernhard Lamy „Elementa Arithmetices”) szintén elhatározóvá vált számára. Kár, hogy Gessner nem hazafelé, Zürichbe utazott, hanem a badeni fürdőkre. Sokat nyert volna még a magyar matematika ügye, ha ez az ismeretség jobban elmélyülhetett volna.

Ebben a levélben szerepel *Maróthi* következő megjegyzése: „... a régi házigazdámön kívül senkit sem látogattam meg, de ma és holnap mást se fogok csinálni”. Ez *Maróthi* korábbi zürichi tartózkodásának kétségtelen bizonyítéka. Sajnos sem a volt házigazda, sem az ismerősök személyéről a levél semmi közelebbit nem tartalmaz. A meglátogatott ismerősök között volt bizonyára Haug lelkész, akinek hollandiai tartózkodása első heteiben mindjárt levelet ír. Azután, amint ebből a levélből kiderül, Johann Jakob Zimmermann, a természetjog és történelem professzora a zürichi egyetemen, akinek az előadásait *Maróthi* valószínűleg látogatta, és aki éppen akkor készítette sajtó alá az ateizmussal vádolt jeles férfiáról szóló Apológiáját, s a mű kinyomatásához nyomdászt keresett. Zimmermann a felvilágosodás korai képviselője Zürichben. Föltehető, hogy ő ajánlotta *Maróthit* Beck figyelmébe, hiszen egyébként is élénk levelezésben állt vele.²⁰

Biztosra vehetjük, hogy a zürichi könyvkereskedések átböngészése okvetlenül szerepelt *Maróthi* programjában. Közülük Johannes Heidegger könyvkereskedését említi meg. A könyvek árát itt alacsonyabbnak találja, mint Baselben és Bernben.

A *Maróthi*-könyvtárról készült jegyzékben szereplő könyvek közül háromban olvashatjuk az 1735-ös évszámot és a zürichi megjelölést.²¹ Ezek közül egyet, *Vigerus* művét, *Peremartoni* Ferenc nevű honfitársa ajándékozta neki. *Peremartonit* még előbb zürichi tanulmányainak idején ismerhette meg. Talán nem tévedünk, ha föltételezzük, hogy Jacob August Thuanus „Historiarum sui temporis” c. munkájának megvásárlását is erre az időpontra tesszük (ld. 17. levél, 1735. dec. 10), mivel ebben az időben már tudott a debreceni tanács azon tervéről, hogy többek közt a történelem tanítását fogják rábízni, s éppen szemlét tartott történeti tárgyú könyvei fölött. Egyébként előbbi zürichi tartózkodása

²⁰ J. Gessnerről ld. 159. és 204. j. Haug lelkész személyéről közelebbi adatot nem sikerült felfedeznünk. Joh. Jak. Zimmermannról ld. 169. j.

²¹ A *Maróthi* ösztönzésére 1738-ban készített katalógus 39–40. és 53–66. lapja tartalmazza azoknak a könyveknek a jegyzékét, amelyeket részben *Maróthi* ajándékozott a Kollégium könyvtárának (*Weszprémi* István ifjúsági könyvtáros feljegyzésében), részben *Maróthi* sógorának, Szódi Istvánnak a közvetítésével *Maróthi* özvegyétől vásárolt meg Szilágyi Sámuel, a Könyvtár igazgatója. A katalógusnak ezt a részét Jánki Péter állította össze. A *Maróthi*-könyvtár anyagának elemzésére Ötvös János vállalkozott „*Maróthi* György könyvtára” c. tanulmányában. (Megjelent a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának évkönyvében. 1955). Db. 1956. 331–370. l. (A következőkben ÖIMK.)

során mintegy nyolc könyv megvásárlásáról van tudomásunk.²² A könyvek részben teológiai, részben klasszika-filológiai tárgyúak. Az első könyvet 1731. szept. 7-én, az utolsót 1732. jún. 5-án vette *Maróthi* Zürichben. Ezekből az időpontokból megközelítő pontossággal következtethetünk korábbi zürichi tanulmányainak időtartamára. Ide kívánczik még, hogy *Maróthi* már itt hozzáfog a disszertációk gyűjtéséhez, tudván, hogy ezek a tudományok fejlődését legjobban tükrözik. Az itt 1731-ben bekötöttetett kolligátum 28 teológiai disszertációt tartalmaz az 1667–1731-ig terjedő időből.²³ *Maróthi* zürichi tartózkodása külföldi tanulmányútjának egészében az alapozás korszakát alkotja. Sajnos idevonatkozó adataink azonban még mindig szegényesek.

3. Tum Basilea diu . . .

Az 1460-ban alapított baseli egyetemen a XVIII. században a tökéletes nemes ember képzése volt a művelődési eszmény, ennek megfelelően még vívómester is volt az egyetem oktatói között. Egyébként az egyetemre a magánelőadások túlsúlya, a nyilvános előadásokon pedig a részletek végletekbe menő tárgyalása volt a jellemző. A többi svájci egyetemen *Descartes* szellemi vonzásának mereven ellenálltak, Baselben a cartesianismus, nem sokkal később *Christian Wolff* tanai aránylag korán bebocsátást nyertek, s így a felvilágosodás eszméi itt korábban gyökeret verhettek. Már 1706-tól előadták a természetjogot, és 1734-től már a hazai történelem is szóhoz juthatott. Mindamellett az egyetem főleg látogatottság tekintetében meglehetősen visszaesett. A tanács maga volt kénytelen megállapítani 1724-ben, hogy az egyetem „in zimlichen abgang geraten ist”. Ennek az oka részben az állami, városi és egyetemi vezetők egészségtelen versengése volt. Szerepelt azonban a hanyatlás okai közt a nepotizmus is, amely a *Bernoulliak* esetében szerencsés volt ugyan, de ennek ellenkezőjére is akadt példa. A teológia terén a baseli papság képviselte merev ortodoxiát *Samuel Werenfels* ésszerű ortodoxiája váltotta fel. Nála még racionálisabb eszméket hirdetett *Jakob Christoph Iselin*, *Johann Ludwig Frey*, aki *Maróthi* lelkészi vizsgája idején éppen dékán volt és maga *Jakob Christoph Beck*, a bibliatörténet kutatója. *Beck* professzor *Johann Rudolf Thurneysen* és *Anton Birr* támogatásával igyekezett minden erőt felhasználni az egyetem régi fényének visszaállítására. Baráti körében pietisták is akadtak (*Emanuel Ryhiner*, a *Burckhardtok* stb.). A racionalista és pietista törekvések meggyengítették a teológia biztos és uralkodó helyzetét, s helyébe az államtudományok, a természettudományok, köztük főleg a matematika léptek. Ez utóbbinak egyedül Baselben volt tanszéke a *Bernoulli-család* nagyobb dicsőségére, mely rövid időn belül nyolc kitűnő matematikust adott a világnak.²⁴

²² Néhány könyv megvásárlására az 1733–34. közötti időben került sor. Ez arra mutat, hogy zürichi honfitársai *Maróthi* baseli tartózkodása alatt is vásároltak számára könyveket.

²³ ÖJMK. 368. l.

²⁴ A baseli egyetem e korszakának részletesebb jellemzését ld. *Bonjour* 254. és kk. 1., 278. és kk. 1., 300. és kk. 1. Érdekes, hogy több *Maróthi*-kutató (pl. *Molnár Ágnes*) a *Bernoulliak* vonzására utal *Maróthi* tanulmányaival kapcsolatban. Ebben a levelezésben, amelyből *Maróthi* baseli professzorainak, barátainak és ismerőseinek köre olyan jellegzetes módon kivethető, a *Bernoulliakról* alig van szó.

Az egyetem életében jelentős szerepet játszott a Frey-Grynacus intézet, amelyet a két professzor elődeik gazdag könyvtárának átadásával és részbeni értékesítésével hozott létre. Az adományok és felajánlások útján egyre gyarapodó könyvtár birtokában volt az államilag is támogatott Alumneum, amelyet *Collegium sapientiae*-nek vagy *Collegium Erasmianum*-nak is nevezték. A Collegium tagjai kötelezték magukat arra, hogy a teológian kívül más tudományágat nem művelnek, bárhol papi vagy tanítói állást vállalnak. Itt helyezték el a Baselen tanuló külföldi hallgatókat, akik közül a nem teológusok is helyet kaphattak, pl. a magyar *Pápai Páriz* Ferenc. Az Alumneum élén a „praepositus” állt. *Maróthi* baseli tanulmányai idején ezt a tisztelet Johann Rudolf *Iselin* látta el. Az istentiszteletek látogatása, az egyetemi ünnepségeken, fontosabb temetéseken való kötelező részvétel mellett az alumnusok tagjai voltak a Collegium Musicumnak, ami a vokális és instrumentális zene tevékeny művelését jelentette, s egyben a hivatásuk teljesítéséhez szükséges zenei ismeretek megszerzésével járt együtt. A XVIII. század folyamán mintegy 200 magyar ifjú fordult itt meg, ebből 58 debreceni volt. 1732-ben, amikor *Maróthi* október havában beiratkozott a baseli egyetemre, 31 magyar teológus neve állt az egyetem anyakönyvében.²⁵

A praepositus mellett a Collegium Erasmianum vezetésében szerepe volt a seniornak, aki főleg a gazdasági ügyeket intézte. *Maróthi* tanulmányainak idején Johann Jakob *Bachofen* volt a senior. Baráti kapcsolatukra jellemző, hogy *Maróthi* megbízásából ő veszi át a *Beck* által számára vásárolt könyveket, sőt gyakran a könyvek árát is ő fizeti ki. Hollandiából *Maróthi* az elsők közt neki ír.

Az Alumneum szellemi táplálékról is gondoskodott, amennyiben az itt alkalmazott lektor hetenkint több előadást tartott az alumnusoknak. A lektor rendszerint klasszikus műveltségű oktató volt, hogy a külföldi hallgatókkal az érintkezést fenntarthassa. Ilyen minőségben *Beck* is működött a Collegium Erasmianumban.

Maróthi baseli ismeretsége és baráti köre elsősorban a *Beck* körül csoportosuló professzorokból, a Frey-Grynacus intézet vezetőiből, az itt élő ösztöndíjas diákokból, a városi lelkészi karból, a pályatársakból és *Beck* rokonságából állt.

A professzorok közül *Maróthi* különös tisztelője volt Samuel *Werenfels*nek, akit Johann Ludwig *Frey* és Jakob Christoph *Iselin* professzorral együtt „triumviratus vester” összefoglaló néven emleget leveleiben. *Werenfels* a legnagyobb tekintélyű professzorok közé tartozott, és a dogmatikai tanszéken az ésszerű ortodoxiát képviselte. A baseli közvéleményt annyira felkavaró Wettstein-ügyben mérsékelt álláspontot foglalt el. Ezért 1735 táján mindinkább visszavonulásra kényszerült. *Maróthi* leveleiben gyakran küldi neki köszöntését, időnkint „senex vester” megjelöléssel illeti. A baseli egyetemi oktatásban fontos nevelői munkásságot fejtett ki Jakob Christoph *Iselin*, a történelem professzora, *Beck* szeretett tanítómestere, majd 1735-től közvetlen fölöttese. *Maróthi* számtalanszor kér részben közvetlenül, részben *Beck* útján tanácsot tőle történelmi tanulmányaihoz.

²⁵ Vö. *Bonjour* 326. és kk. 1. — *Lósy-Schmidt* Ede: Hatvani István élete és művei. Db. 1931. 64. és köv. l. — *Zsindely* István: A bázeli egyetem anyakönyvéből. Sárospataki Füzetek. 1860. évf. 158. l. A svájci Collegium Musicumok működéséről ld. *Csomasz Tóth* Kálmán: *Maróthi György* zenei ismeretei és svájci kapcsolatai. M. Zenetörténeti Tanulmányok Szabolcsi Bence 70. születésnapjára. Bp. 1969. 107. l.

Utánuk Johannes Grynaeusról ír legmelegebben *Maróthi*, közvetlenül is vált levelet vele. A Collegium Erasmianum vezetőségéből a praepositus Johann Rudolf *Iselinhez*, és a senior Johann Jakob *Bachofenhez* fűzte baráti kapcsolat. Az intézet lakói közül Johann Jakob *Pfaff* tartozott közelebbi ismerősei közé, aki később Bernben is meglátogatta. A honfitársak, akik közül sajnos senkit sem említ meg névszerint, bizonyára szeretettel vették körül, hiszen Baseltől Bernbe vezető vándorlásakor jó darabon elkísérik.

A levelek záradékában, a búcsúsorokban legtöbbször Anton *Birr* nevét említi, aki orvos létére klasszikus nyelvekkel foglalkozott, s az egyetemen a görög nyelv professzora volt. Utána mindjárt Abraham *Du Paquier* következik, aki 1734–1738-ig a baseli francia egyházközség segédlelkésze volt. Meleg kapcsolat fűzte *Maróthit* a *Burckhardtkhoz*. Az egyik Burckhardt-családból, amelynek feje Christoph *Burckhardt* neves svájci történetíró volt. Hieronymus *Burckhardt* *Maróthival* együtt fejezte be teológiai tanulmányait. A másik Burckhardt-család Basel kereskedelmi életében játszott vezető szerepet, s az előkelő városnegyedben, a Péter templom környékén lakott. Ebből a családból Johann *Burckhardt* szintén évfolyamtársa volt. Hasonlóképpen a Burckhardt családnevet viselte *Maróthi* egy másik barátja, Theodor *Burckhardt*, aki a Péter templomnál segédlelkésként működött. Ha még megemlítjük, hogy az ótestamentumi tudományok professzora és a baseli egyház első lelkésze is Hieronymus *Burckhardt* volt, elképzelhetjük, milyen széles és bonyodalmas kapcsolatról van szó, amikor *Maróthi* leveleiben a Burckhardtokat említi.

Ugyanezt mondhatjuk a *Wettstein*-névvel kapcsolatosan is. Egyik barátját, Samuel *Wettsteint* vele egy évben szentelték pappá. Papi állást azonban nem vállalt, hanem házi-tanítóként működött. Apja, szintén Samuel *Wettstein* baseli lelkész volt, megjelent műveit *Maróthi* megvásárolta és tanulmányozta. De legnagyobb nevezetességre Johann Jakob *Wettstein* jutott, az első helyen említett Samuel *Wettstein* unokatestvére, akinek újszerű újtestamentumi magyarázatai Baselben olyan nagy megbotránkozást keltettek, hogy végül is el kellett hagynia szülővárosát, és holland egyetemekre való meghívást elfogadnia. Az agg *Werenfels*, valamint *Beck* és baráti köre tartózkodóan viselkedett ebben az ügyben. *Maróthi* is ilyen álláspontot foglalhatott el, hiszen hollandiai tanulmányútja során az egyik *Iselin* ajánló soraival személyesen is felkereste a számkivetett *Wettsteint*. Gyakran olvashatunk még *Maróthi* leveleiben a *Merian*-család tagjairól. Christoph *Meriannal* való barátsága valószínűleg még a zürichi években keletkezhetett. Vele közli először *Beck* *Maróthi* berni utazásának hírét, miközben „Hungarus noster”-nek nevezi. Egyébként Christoph *Merian* és *Maróthi* élete több párhuzamos vonást mutat fel. Andreas (II.) *Meriannal* Hágában a szövetséges rendek gyűléstermének megtekintése során találkozik *Maróthi*, örömeiben Leidenbe is elkíséri. De szóba kerül Johann Rudolf *Merian* és fia, Johann Bernhard *Merian* neve is a levelezésben. Az apa baseli lelkész, fia filológus és filozófus volt.²⁶

²⁶ Az itt felsorolt személyek életrajzi és egyéb adatait vö. a levelek latin szövegéhez csatolt jegyzetekkel.

A lelkészi karból barátai közé tartozott Emanuel *Ryhiner*, a baseli St. Leonhard-tempom papja, később az ékesszólás professzora, Jakob Heinrich *Schönauer*, az Árvaház lelkésze, Johann *Lüdius*, aki Basel közelében működött. Kapcsolata volt *Maróthinak* Nikolaus *Harscher* orvosdoktorral és Franz *Holzachhal*, a Beck-család egyik barátjával.

Ilyen társadalmi kapcsolatok birtokában, ilyen szellemi légkörben nem csoda, hogy *Maróthi* könyv iránti szeretete szárnyakat kapott. Valóban a rendelkezésre álló adatok szerint itt vásárolta a legtöbb könyvet külföldi tanulmányútja során. Ehhez a rendelkezésre álló hosszú időn kívül hozzásegítették a Collegium Erasmianumban rendezett aukciók. Bár *Maróthi* barátja jóvoltából a könyvtárat állandóan használhatta, könyveket vihetett ki a hivatalos kölcsönzési időn túl is, *Maróthi* mégis minden alkalmat felhasznált könyveinek gyarapítására, s ez a törekvése már zürichi tartózkodása idején is megnyilvánult. *Ötvös* János kimutatása szerint 34, felsorolása szerint kb. 42 könyvet vásárolt Baselben. Ha ehhez hozzászámítjuk a Johann Rudolf *Iselintől* (*Budaeus*: Annotationes . . .) 1733-ban és 1734-ben (Josias *Simler*: Von dem Regiment der Lobl. Eydgennossenschaft), valamint a J. Jakob *Wagnertől* 1735-ben (Mathaeus *Deviarius*: De Graecae linguae particulis) kapott könyveket, *Maróthi* könyvtárának baseli gyarapodása mintegy 45-re tehető, éspedig 1732-ben 4, 1733-ban 16, 1734-ben 14, 1735-ben 5 és 1736-ban 6 könyv jutott *Maróthi* birtokába. Az első könyveket az 1732. szept. 4-én és 5-én tartott aukción vette. Ez a dátum azért is érdekes, mert az egyetemre csak 1732 októberében iratkozott be. Eszerint 1732. szeptember elején már Baselben tartózkodott.

A baseli könyvárverések később, berni tartózkodása idején is érdekelték *Maróthit*. Ez részben az itt közölt levelekből derül ki, amelyekben gyakran kéri meg barátját, *Becket* arra, hogy egy-egy könyvet vásároljon meg számára, részben a könyvekben előforduló feljegyzésekből állapítható meg. Bár *Maróthi* 1735 februárjában hagyta el Baselt, a legutolsó könyvbeszerzési alkalomként az 1736. ápr. 9-i aukció mutatható ki a feljegyzésekből. Egyébként a baseli könyvárverések árjegyzékét barátai állandóan megküldik neki; ha elmulasztanak, *Maróthi* figyelmezteti őket rá.

A könyvek száma mellett figyelmet érdemel a vásárolt könyvek összetétele. Miután *Frey* és *Grynaeus* professzorok részben az elődeik által gyűjtött műveket is áruba bocsátották, még a mérsékelt anyagi eszközökkel rendelkező *Maróthinak* is sikerült több értékes ritkaságot megszereznie, melyek ma a Debreceni Református Kollégium kincsei közé tartoznak. Ilyenek pl. Dominicus *Baudius*: Epistolae . . . Accedunt eiusdem Orationes. Amstelodamum, 1662. (1734. szept. 20.) *Elzevir*-kiadásban; *Arrianus*: De expeditione Alexandri Magni. Amstelodamum, 1683. (1736. ápr. 9.) és Siculus *Diodorus*: Bibliothecae historiae libri quindecim . . . Geneva, 1559. Terentius *Varro* — Julius Caesar *Scaliger* — Adrianus *Turnebus* művei. (1736. nov. 6.), Alex. *Dionysius* et *Pomponius Mela*: Situsorbis descriptio. — *Aethicus*: Cosmographia. C. J. *Solinus* Polyhistor. [Parisiis], 1577. *Aeschylus*: Tragoediae VII. [Geneva], 1577. (1736. ápr. 9.) *Stephanus*-kiadásban; *Tacitus*: Opera quae extant. Lugdunum Batavorum, 1600. (1732. dec. 30.) és Fabr. Andr. *Leodius*: Catechismus Romanus . . . Antverpia, 1601. (1734. nov. 6.) *Plantinus*-kiadásban.

A vásárolt könyvek legnagyobb részét klasszikus szerzők művei alkotják, de sok

köztük a történelmi, nyelvészeti tanulmány, sőt két matematikai tárgyú (*Newton*, *Bernoulli* munkái) és egy hungaricum (*Bethlen*: *Rerum Transsylvanicarum*... [Amstelaedami], 1664.) is előfordul a Baselben vásárolt anyagban. Kiegészítőleg megjegyezhetjük, hogy *Stobaeus* (1549) és *Apuleius* (1560) művei ma is a Kollégium legrégibb klasszikus kiadásai közé tartoznak. Amint látjuk, *Maróthi* nem feledkezik meg a baseli professzorok (*Bernoulli*, *Buxtorf*) munkáinak a megvásárlásáról sem. Feltűnő a matematikai könyvek csekély száma, aminek a magyarázata abban rejlik, hogy egyrészt *Maróthi* érdeklődésének középpontjában ekkor még nem a matematika állt, másrészt amikor később Bernből matematikai, illetőleg geometriai könyvek vásárlására kéri *Becket*, barátja azt válaszolja, hogy ilyen tárgyú könyvek náluk ritkák. Ez viszont meglehetősen ellentmond a *Bernoulliak* által Baselben kitűnően képviselt matematikai műveltségnek.²⁷

Az kétségtelen, hogy *Maróthi* baseli tartózkodása alatt elsősorban arra törekedett, hogy kiküldetésének megfelelően a papi képesítést szerezzze meg. Ezért a hangsúlyt a teológiai tárgyakra vetette. A lelkészképzés Baselben az egyetem és a városi papság tökéletes együttműködésével folyt. A teológiai tárgyak négy éves hallgatása után, — külföldieknél rövidebb tanulmányi idő is elég volt —, a papjelöltek január vagy július első hétfőjén jelentkeztek az antistesnél, a város első lelkészénél, aki *Maróthi* ottlétekor Hieronymus *Burckhardt* volt, benyújtották életrajzukat, tanulmányaikra vonatkozó bizonyítványukat, két prédikációt és erkölcsi bizonyítványukat. Itt a jelölt bibliai textust kapott újabb prédikáció-vázlathoz, a teológiai kar dékánja pedig témákat jelölt ki számára dogmatikai és exegetikus dolgozatok készítéséhez, amelyeket március vagy szeptember második hetében kellett beadniuk. Az általános és magánvizsgálatokon általában azonnal kellett válaszolni a kérdésekre. A záróvizsgán a próba-ígehirdetés után hit- és erkölcsi kérdésekre adtak választ a jelöltek a teljes papi konvent jelenlétében. Aztán a antistes kézrátétele után esküvel kötelezték magukat a biblia és a baseli hitvallás tételeinek megtartására.²⁸ *Maróthi* is ilyen módon szerezte meg lelkészi oklevelét 1734. dec. 8-án, amelyet Johann Ludwig *Frey* teológiai dékán, Samuel *Werenfels*, a teológiai karon az újszövetségi tudományok professzora és seniora, Hieronymus *Burckhardt*, a baseli egyház első lelkésze és az ószövetségi tudományok professzora, Johann Heinrich *Gernler*, a Szt. Péter templom lelkésze és Johann *Stoelinus* [?] írtak alá 1735. febr. 19-én. Azzal, hogy papi oklevelét megszerezte, *Maróthi* kiküldetésének egy részét teljesítette, de az oktatási feladatok akkori csoportosítása szerint szükség volt még to-

²⁷ A könyvbeszerzések tárgyalásánál Ötvös János idézett munkáján és a jelen levelezés darabjain kívül *Varga* Zsigmond: A debreceni református Főiskola Nagykönyvtára írásban és képen. Db. 1934. (A következőkben *Varga I*), és dr. *Varga* Zsigmond: A kollégiumi Nagykönyvtár és a vele kapcsolatos Múzeum kialakulási története és egyetemes művelődéstörténeti jelentősége. A debreceni Kollégium története. Szerk. Révész Imre és Nagy Sándor. A Tiszántúli Ref. Egyházkerület kiadása. 1945. (A következőkben *Varga II*) c. művek vonatkozó adatait használtam fel.

²⁸ Vö. A baseli reformált egyházszervezet. *Finsler* után közli *Mislei* Károly. Sárospataki Füzetek. IV. 1860. évf. 449. l. és *Maróthi* György lelkészi oklevelét a Debreceni Kollégiumi Könyvtár Névtárában R. 641. 21. sz. a.

vábbi tudományszakok tanulmányozására, ennek megvalósítását *Maróthi* új tanulmányi székhelyén remélte.

A Baselben még hátralevő időt arra fordította, hogy a város két templomában, a nagy székesegyházban és az árvaházi templomban német nyelvű igehirdetést végzett, éspedig *Beck* megítélése szerint igen nagy sikerrel.

4. Berna foveetque sinu

Mint már említettük, *Maróthi* 1735. febr. 24-én hagyta el Baselt, hogy Bernben folytassa tanulmányait. Az utat hol gyalog, hol lovon három nap alatt tette meg. Liestal elhagyása után eltévesztette az irányt, amiből némi késedelme származott. Útközben alkalma volt megismerni a svájci vendégszeretetet, ui. a tévedés folytán Bubendorfba jutott, ebbe a nevezetes faluba, ahol a XVI. században létrejött szerződés értelmében mindig a *Strübin*-családból választottak papot. Így volt ez 1535—1795-ig némi megszakítással (1734—1750). *Maróthi* ottjártakor éppen „interregnum” volt, amennyiben Bonifatius *Burckhardt* látta el a falu vikáriusának a tisztét. A falubeli parasztok, akik fát szedni mentek az erdőbe, szívesen elbeszélgettek a *Strübinek* felől saját anyanyelvükön érdeklődő magyar ifjával.

Harmadnap érkezett meg Bernbe, ahová a tudásvágyon kívül azok a kedvező feltételek csábították, amelyek között itt a magyar diákok éltek. A berni jótétemények igénybevételére azonban *Maróthit* nem a hiú pénzhajhászás ösztönözte, hanem egyedül az, hogy minél több könyvet vásárolhasson. E tekintetben bizony nagyon elütött honfitársaitól, akikről keserű hangon felpanaszolja, hogy könyvbeszerzésre nem lehetett őket rábeszélni.

Itt érte *Maróthit* az a meglepetés, hogy bár hat éves kora óta egy pattanás sem volt rajta, május végén olyan rosszindulatú kelése támadt, hogy több mint három hétig sem ülni, sem állni, sem feküdni nem tudott tőle. Ez az állapot június közepe táján szűnt meg, amikor az orvos a felgyülemlett gennyet kisebb műtéttel eltávolította. Jún. 18-án közli baseli barátjával, hogy jobban érzi magát, sétált, s már egy könyvárverésre is elment.

Maróthi könnyen és gyorsan beleilleszkedett az új helyzetbe. Rövid két heti tartózkodás után már véleményt alkot a berni egyetemről, megállapítja, hogy Bernben a diákok tanultabbak, mint Baselben, csak az a kár, hogy ezt tudják és hirdetik is magukról. Nagyon dicséri a professzorokat, akik igen emberségesek hozzá.

Miután betegsége folytán az első hónapokban szinte teljes tétlenségre van kárkoztatva, figyelmét először a nyár eleji egyetemi események vonták magukra. Ezek közül legfontosabb Johann Jakob *Salchli* és Johann Georg *Altmann* székfoglalója volt. Az előbbi a katechezis és a keleti nyelvek professzora lett, *Altmann* pedig a görög nyelv és az erkölcstané. Utóbbi a régi Görögországról tartotta székfoglalóját. *Maróthi* nem mulasztja el, hogy bíráló megjegyzéseket ne fűzzön a beszédhez, amelynek egy példányát elküldi baseli barátainak. *Altmann* ekkor készül „*Tempe Helvetica*” című folyóiratának a ki-

adására, amelynek címe itt-ott feltűnést keltett nyelvtani szempontból. A szép görögországi Tempé-völgyre utaló berni folyóirat csaknem egy időben jelent meg a Beck által szerkesztett *Acta Eruditorum*, „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” c. baseli folyóirattal. *Maróthi* nem kereste vele a kapcsolatot, s 1735 november közepéig csak egyszer látogatta meg, mert *Altmann* professzor egyfelől cikket várt tőle a „Tempe” számára, másfelől disputálásra akarta rávenni a görög irodalomból az ő elnöksége alatt. *Maróthi* beismeri, hogy az otthoniak is valami ilyesfélét várnának el tőle, de az idő hiánya mellett arra hivatkozik, hogy „hiányzik belőle az írásdüh”. *Altmann* a fenti folyóirat szerkesztésén kívül jegyzeteket adott ki az Újszövetséghez, amelyeket két hetenkint disputációra bocsátott. Ez nem váltotta ki sem a professzorok, sem a diákok tetszését, sőt kritikai megjegyzésekre adott alkalmat, amelyektől *Maróthi* sem tartózkodott. Ugyanakkor azonban elmélyítette az *Altmann* és *Scheurer* professzorok közt kialakuló ellentétet.

Johann Jakob *Salchli* a héber nyelv tanulásának könnyű módszeréről tartotta székfoglaló beszédét. *Maróthi* 1735 szeptember közepén készül őt meglátogatni. *Salchli* ebben az időben éppen Pindaros-jegyzetein dolgozott. *Maróthi* „művelt, derűs, kedves embernek” tartja. Hasonló véleményt alkotott róla Christoph *Merian* is.

Altmann régi helyére Daniel *Kocher* is pályázott, akinek keleti nyelvekben való jártassága ösztönzőleg hatott *Maróthira*. *Maróthi* szívesen kereste fel, mindentudónak nevezte, és *Swift*ről alkotott véleményére is kíváncsi volt. *Kocher* később valóban a keleti nyelvek professzora lett a berni egyetemen.

Samuel *Scheurer* professzorhoz szintén meleg kapcsolat fűzte *Maróthit*. *Scheurer* székfoglaló beszédét a pápaság intézményéről tartotta. *Maróthi* az elsők között, még a tavasz folyamán meglátogatta. A kiváló professzor kertjében sétálva az élő nyelvek tanulásáról folytatott ösztönző beszélgetést *Maróthival*. Nyári látogatása alkalmával sajnálattal figyelte meg szomorú kedélyállapotát, amelyet *Altmann* személyeskedésbe csapó beszéde kelthetett *Scheurerben*. Ekkor is több órát töltöttek együtt, miközben *Scheurer* *Maróthit* helyes angol kiejtésre tanította. Az ősz folyamán segít *Maróthinak* a „Biblia Hebraica” megvásárlásánál a cím kibetűzésében. A „tanácsban és harcban” egyaránt kitűnő két professzor ellentéte az egymás rokonainak tett kölcsönös engedékenységből támadt, majd azzal folytatódott, hogy a székfoglaló kinyomtatott meghívóján *Altmann* neve mellől elhagyták a megtisztelő jelzőket, s tetőzött azokkal a megbélyegző megjegyzésekkel, amelyekkel *Altmann* székfoglaló beszédében illette *Scheurert*. Később enyhült ugyan valamit az ellentét köztük, de *Scheurer* még a következő év elején is tiltakozott az ellen, hogy az *Altmann*-féle disputációk olyan napra essenek, amikor neki előadásai vannak. *Maróthi* nagyra becsülte *Scheurert*, Hollandiából az elsők között írt neki, sőt levelezésük még *Maróthi* Debrecenbe való visszatérése után is tartott.

Maróthi beszámol barátjának, *Becknek* Johann Rudolf *Brunnernek* a szónoklattan professzorává történő megválasztásáról, aki ilyenformán *Altmann* utóda lett, s megjegyzi, hogy a pályázók „a berni tudósok népének válogatott virágai” voltak. Meg kell jegyeznünk, hogy *Brunner* meggyőződéses wolffíanus volt. A pályázók közül kiemelkedik Albrecht von *Haller*, a költő és természettudós, aki berni kudarca után Göttingában

kapott tanszéket. A másik pályázó a már nyelvtudása miatt megdicsért Daniel Kocher volt. A harmadik pályázó, Gabriel Hürner, a berni „Deutsche Gesellschaft” egyik alapítója és titkára, arra biztatta Maróthit, hogy hajózzanak le a Rajnán és tovább Marburgig, ahol ebben az időben Christian Wolff, a kor kitűnő filozófusa működött. Két hetes tanulmányútról lett volna szó 1736 tavaszán. Maróthi az idő rövidségére és arra hivatkozva, hogy nem hajlandó a wolffi filozófiát köteleességszerűen, még kevésbé hazájában való oktatás céljából tanulmányozni, a tervvel nem értett egyet. Még nem sejtette, hogy éppen ez a feladat vár rá majd otthon, Debrecenben. Hürnerrel való kapcsolata azonban továbbra is eleven maradt annál is inkább, mivel Hürner baráti levelezést folytatott Beckkel a „Deutsche Gesellschaft” közös eszméinek szolgálatában. Ezek az egyesülések a németországi nyelv művelő társaságok mintájára az anyanyelv kutatásán, fokozottabb érvényesülésén fáradoztak. Ezek a törekvések minden valószínűség szerint Maróthi gondolkozásában is visszhangra találtak.

A legmélyebb barátság azonban Nicolaus Brunnerhez, a Nydeck-templom segédlelkészéhez fűzte Bernben. Barátja kitűnő és kedvelt igehirdető volt. Beszédei időnkint a „Tempe Helvetica”-ban is megjelentek. Ezeket kéziratban szívesen megmutatta magyar barátjának. Művein a Wolff-féle eszmék hatása mellett Coccejus befolyása érezhető. Kitűnő könyvtárát, amelynek Bernben alig volt párja, Maróthi állandóan használta. Később Hollandiából is felkereste soraival.

Maróthi említi még Johann Heinrich Ringier nevét, aki már az idősebb professzorok között foglalt helyet. Sokra becsülte a baseli Jakob Christoph Iselint, ami már magábanvéve igen rokonszenves vonás volt Maróthi szemében. Egyébként világnézetileg arminianus volt, azaz szabadabb és humánusabb keresztyénséget hirdetett a szigorúkálvini eleve elrendelés tanának elvetésével.

Aránylag keveset tudunk meg Maróthi pályatársairól. Ezek közé számíthatjuk talán Karl Ludwig Messmert, akinek a disszertációjáról részletes beszámolót küld Becknek. Szó van még az egyik levélben Johann Jakob Pfaff berni látogatásáról, aki előtte fordult meg a baseli Collegium Erasmianumban. Aztán egy Schnyder nevű tanítóról, aki unokatestvérével együtt látogatta meg. Bernhardról, a levelek kézbesítőjéről már beszéltünk.

A levelezésben eszmét cserél a két jóbarát Beat Ludwig Knechtről, aki berni patricius család sarja volt ugyan, s mégis Baselben látogatta az egyetemet, amelynek azonban igyekezett rossz híret költeni.

Maróthi svájci tanulmányaira visszatérve megállapíthatjuk, hogy Zürichben és Baselben teológiai tanulmányokat folytatott, Bernben pedig a történelem, a klasszika-filológia, végül, de nem utolsó sorban a matematika érdekelte. Közrejátszott ebben bizonyos mértékig a debreceni városi tanács levele, amelyben közölték vele, hogy a Kollégiumban a történelem, a görög és latin nyelv, a természetjog, a Wolff-féle filozófia és a matematika tanítását kívánják reá bízni. Maróthi ezt azzal magyarázza, hogy otthon részben nem ismerik a tudományok terjedelmét, részben a kelletténél jobb véleménnyel vannak róla. De sejtí, hogy a színvonal nem túlságosan magas, másfelől könyvekkel jól felszerelve mégiscsak alkalmas lesz feladatkörének betöltésére. A debreceni Kollégiumban ebben az időben négy tanszék működött: a dogmatikai (a főiskola alapítása óta), az írásma-

gyarázati (1636 óta), a bölcsészeti (1675 óta) és a második bölcsészeti tanszék (1704 óta). Ez utóbbira szánták *Maróthi* a debreceni városatyák.

Érdemes elidőzni azoknál a szavaknál, amelyeket *Maróthi* a tudományok akkori állásáról mond Magyarországon: megítélése szerint a történettudományt, a régiségtant és a matematikát nem becsülik meg annyira, mint amennyire ezek a tudományok megérdemelnék. „Igazi” teológus nem is foglalkozik velük. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy tanulmányútja további folyamán lemond a teológia hivatásszerű tanulmányozásáról. Ezt otthon is megteheti, mert van elég teológiai tárgyú könyv. Történelmi és matematikai könyveket viszont csak itt olvashat és kivonatolhat, mert minden könyvet megvásárolni mégsem tud. Máskor arra gondol, hogy ha tovább menve más akadémiákra (holland és belga) látogat, ott csak a történelmi és matematikai előadásokat fogja hallgatni, a többi tudományágakat csak könyvből fogja tanulmányozni. Így tárul elének *Maróthi* további tanulmányainak két fő iránya: a történelem és a matematika.

Reális megfontolással áttekinti történelmi ismereteit, s a középkor történetében még mindig vendégnek érzi magát. A további előhaladáshoz *Beck* segítségét és Jakob Christoph *Iselin* tanácsát kéri. 1735 telén főleg történelmi stúdiumokkal foglalkozik baseli barátainak útmutatásai alapján. Jó érzékkel felfigyel az újabb korok történetére. Szemlét tart könyvei fölött, megállapítja még hiányzó könyveinek jegyzékét. A baseli történészek hatására a nemzeti történelem tanulmányozására is gondol. Az értekezések tanulmányozása mellett a forrásművek olvasását sem hanyagolja el. 1736 tavaszán már arról értesíti *Becket*, hogy történelmi tanulmányait Bernben nem folytatja tovább.

Mint láttuk, a matematika tanulmányozására 1735 júliusában zürichi kirándulásán kapott jelentős ösztönzést *Lamy* Arithmeticájának olvasása során. Még az ősz folyamán háromszor elolvassa *Lamy* könyvét, majd *Newton* Arithmetica universalis-ának olvasásához kezd, s *Becket* kéri matematikai könyvek beszerzésére: Marquis de l' *Hôpital*nak, az egyik Bernoulli-tanítványnak a könyvét kívánja megvásároltatni. 1735 decemberében *Wolff* Systemáját kéri. 1736 január havában a Wolff-féle differenciálszámítás mélységeit tanulmányozza, és a végtelen sorok elemzésével foglalkozik. Meggyőződése szerint nem sok olyan ember van Magyarországon, aki érdeklődne az infinitézimális számítás iránt. Ő viszont minél többet foglalkozik matematikával, annál inkább megszereti ezt a tudományt. Jakob *Ozanan* mondatát meggyőződéssel jegyzi be ugyanennek a szerzőnek a könyvébe: „Sorbonistarum esse disputare, Papae decidere, Mathematicorum in linea perpendiculari in paradisum ascendere”. Bizonyára nem tévedünk, ha *Maróthi* szellemének legteljesebb kibontakozását éppen a matematikában keressük.

Érdekes megfigyelní *Maróthi* párhuzamos olvasmányait ez idő táján. 1735 tavaszán és nyár elején *Swift* egyik 1732-ben megjelent könyvét olvassa éspedig franciául. *Swift* szellemes élcelődését, gunyoros stílusát, annyira megszereti, hogy később angolul is elolvassa műveit, amelyekről eszmecsere-t folytat a „minden tudó” *Kocherrel*, és mindezekről beszámol *Beck*nek is. 1735 őszén *Kálvin* Defensio-ját olvasgatja, *Servet* Mihály máglyahalálra való ítélésének kérdésére kíváncsi. Erre az adott alkalmat, hogy *Scheurer* a maga humánus felfogásával elmarasztalta *Kálvint* és a genfi-eket a *Servetre* szabott súlyos ítéletért. *Maróthi* ez esetben nem értett egyet *Scheurer* humanitásával. Teológiai tárgyú

tanulmányt azonban a berni korszakban csak akkor vesz kezébe, ha annak személyes vonatkozása van. Ezért kerít sort *Hürner* értekezésének az elolvasására, amely a Zsidókhoz írt levél egyik passzusáról szól.

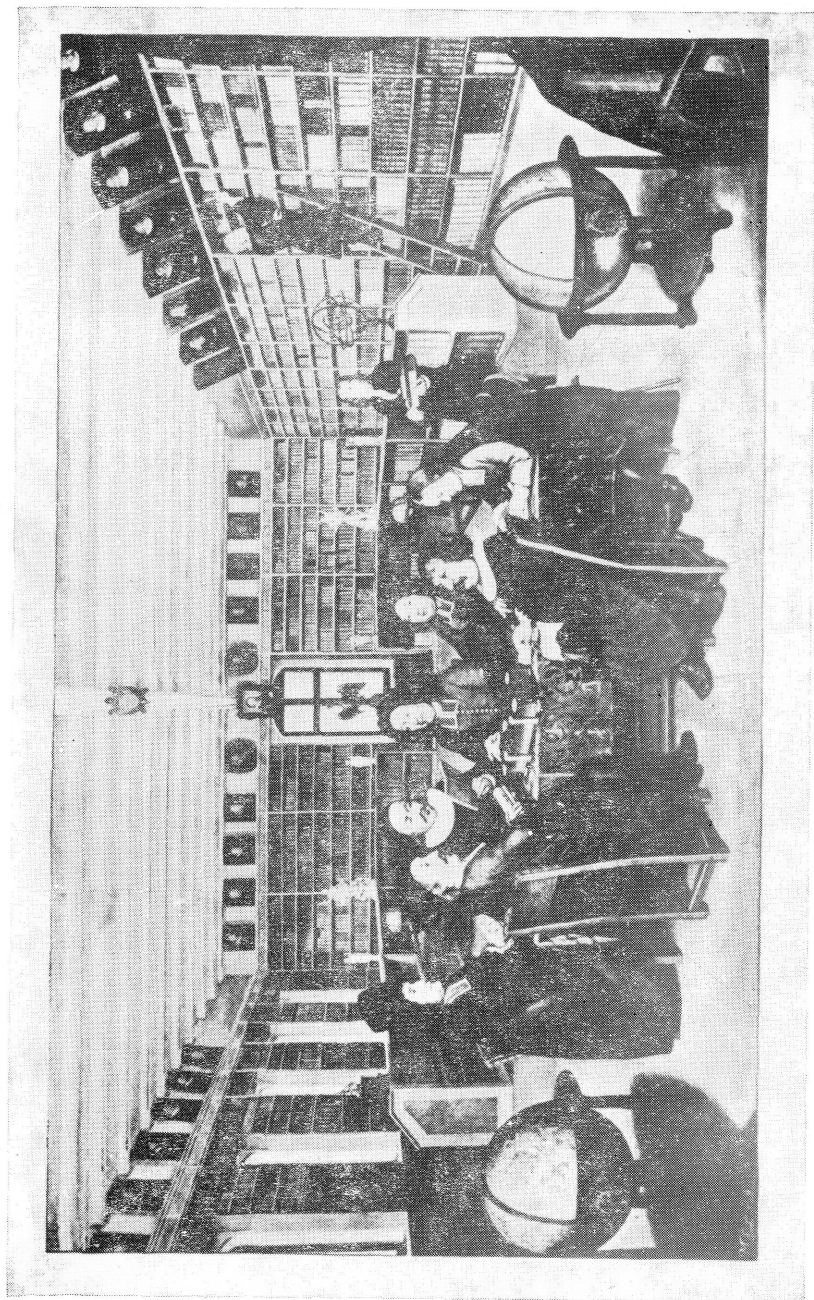
Viszont rendszeresen, korokra osztva olvassa a történelmi tanulmányaihoz szükséges könyveket. A barbár korok krónikáit nem szívesen tanulmányozza, pedig magát is félbarbárnak tekinti. A püspökök és apátok neveit nem kívánja emlékezetében elraktározni, hiszen azok egymástól vették át a témákat, vagy ugyanabból a forrásból merítettek megítélése szerint. Az újabbkori történeti források tanulmányozására nagyobb szüksége lenne.

Általában jellemzi olvasási módszerét az, hogy erejének és főleg idejének beosztására és felhasználására gondosan ügyel: „...vannak jobb dolgok, melyekre hasznosabb az időt szentelnem” — írja barátjának, *Becknek* 1736 tavaszán.

Különös érdeklődéssel fordult *Maróthi* a folyóiratok felé, amelyek már akkor is a tudományos fejlődés időszerű kérdéseiről tájékoztatták olvasóikat. *Maróthi* dolgozószobájába zárkózva naphosszat bújja a lipcei Acta Eruditorum-ot, amelyekben *Leibniz* és a *Bernoulliak* írásai olvashatók, vagy a „Miscellanea Duisburgiensia” 2. kötetét, amelynek tartalmát részletesen leírja *Becknek*, s biztatja, hogy folyóiratában ismertessék azt. Miután közben (1735 augusztusában) *Altmann* Tempe Helveticája is megjelenik, 1735 decemberében büszkén emlegeti, hogy két barátjának a folyóiratát olvasgatja. Szemmel tartja ez utóbbi folyóiratnak Nova Litteraria Tigurina c. rovatát, és tájékoztatja barátját a II. kötetben megjelent rosszallásról, amelyet a szerkesztőség fejez ki egy újabb berni folyóirat megindítása felett. Az előfizetési ívet *Gottschall* kereskedőnél 1735. május közepéig még senki sem írta alá.

Maróthi széleskörű tanulmányainak alapkövetelménye a nyelvtudás. El is követett mindent a szükséges nyelvek elsajátítására. A klasszikus nyelvekből igen jó előismeretekkel rendelkezett, különösen kedvelte a görög költőket. *Salchli* Pindaros-z-magyarázataihoz az első fogalmazásban igyekszik hozzájutni. A könyvárveréseken különös szenvedéllyel kutatja a görög szerzők műveit. Hogy a görög nyelvet el ne felejtse, Homéroszt olvas. *Altmann* professzornak is az a benyomása róla, hogy görögből kellene disputálnia. A berni könyvtárban erősen hiányolja a Thesaurus linguae Graecae-t, s azt a zürichi könyvtárból szeretné átkölcsönöztetni.

A latin nyelv kezd felemelkedni abból a korlátozásból, hogy kizárólag a többi tudományok közvetítő nyelve legyen. Egyre inkább az a feladata, hogy a klasszikus művek megértéséhez, azok szellemének minél alaposabb interpretálásához juttassa el a tudományos szomszjas embereket. Ilyen eszmei elképzelés mellett *Maróthi* ellensége volt a konyhai latinságnak, s meggyőződéssel hirdette, hogy a klasszikus latin nyelvet csak a klasszikus írók műveiből lehet elsajátítani. Új, nálunk addig ismeretlen auktorok műveit vásárolta meg és hozta magával. Jómaga a latin nyelvet mind írásban, mind szóban a lehető legtekélyesebben használta, árnyalatait jól ismerte, és kitűnően alkalmazta. Kiváló nyelvkészségének különös hasznát vette, amikor 1736 decemberében Hollandiában *Daniel Gerdes* tézisei fölött nyilvános disputációt vezetett. Nemcsak a formális elnöki tisztelet látta el, hanem a felszólalók megjegyzéseit hét órán keresztül intenzíven figyelte, össze-

A berni fõiske la ün. „régi“ olvasóterme

IN HOC VOLUMINE HAEC
CONTINENTUR.

AVRELIUS CORNELIUS CELESTI MEDICINAE
LIBRI. VIII. QUAM MENDATISSIMI,
GRAECIS ET IAM OMNIBUS
DICTIONIBUS AESTI-
TUTIS.

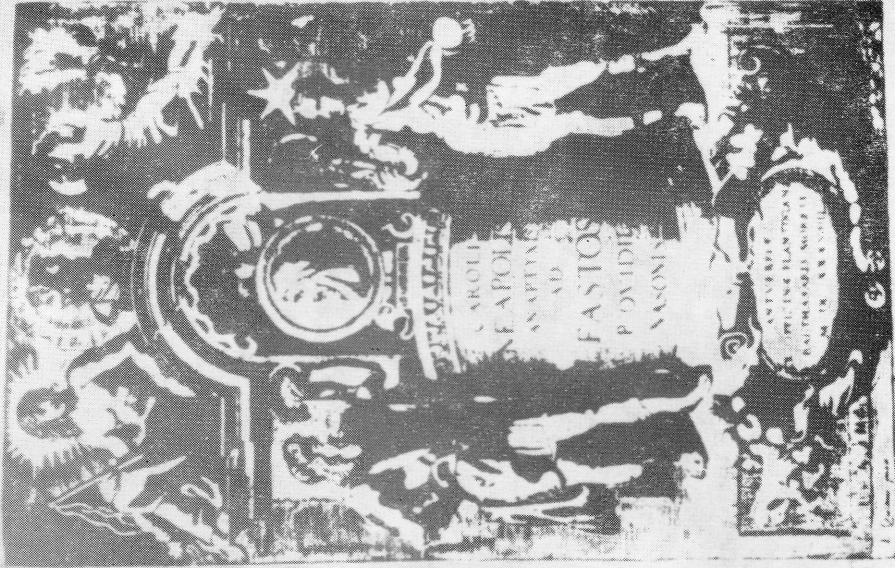
QUINTI SERENI LIBER DE MEDICINA
ET IPSE CASTIGATISS.

ACCEDIT INDEX INCELESTVM, ET SERE-
NYM SANE QUAM COPIOSE.

EX LIBRARIIS
HOC LIBRARIUM
HABET

George Mackin, ad VII. Id. Mart.
1662. xxi. Berol.

George Mackin, ad VII. Id. Mart.
1662. xxi. Berol.

Egy Plantinus-kiadású könyv Maróthi leideni könyvvásárlásából

gezte, cáfolta, mikor mire volt szükség. Szatirikus éllel fűszerezett és helyes okfejtéssel előadott beszédével a hallgatóságot teljesen megnyerte, maga mellé állította, így a vita végén inkább csak játszott az opponensekkel, mint komolyan beszélt.

Az élő nyelvek közül a német nyelvben szerezte meg a legnagyobb jártasságot. Erre abból lehet következtetni, hogy Baselben két templomban igehirdetésre vállalkozott 1735 február havában. Ugyanilyen feladatnak Bernben is megfelelt 1735 decemberében. Ez ellentmond *Molnár* Ágnes állításának, hogy *Maróthi* a modern nyelvek közül legjobban a franciát tudta. Ez esetben francia nyelven is prédikálhatott volna, hiszen meleg baráti kapcsolat fűzte Jean-Rodolphe *Osterwald*hoz, a francia református gyülekezet lelkeséhez és segédlelkészéhez Abraham *Du Paquier*hez.

Viszont az tagadhatatlan, hogy *Maróthi* a francia nyelvet igen kedvelte, még a latin nyelvnek is előbehelyezte. *Swift*et eleinte franciául olvasta. Már 1735-ben *Osterwald*ot fordítja.²⁹ E nyelvben tett előhaladásának titkát *Scheurer* így magyarázza meg: ezt a nyelvet nem professzorok és diákok szájából tanulta, mint a latint, hanem „szép leányokkal és menyecskékkel való beszélgetésből”. Vidám életszerűség áramlik *Maróthi*-nak ehhez a gondolathoz fűzött szójátékából: mikor megkérdezték tőle, szereti-e a gallusokat, azt felelte, hogy igen, de a gallinákat még jobban, (gallus=francia, kakas; gallina=francia nő, tyúk). A francia nyelv iránti rokonszenve abból is táplálkozhatott, hogy Svájcban lépten-nyomon találkozott hazájukból előzőtt hugenották leszármazottjaival. Aztán a felvilágosodás eszméinek első számú hordozója *Bayle* szótára volt, s ennek megszerzését *Maróthi* állandóan napirenden tartotta. Csoda-e akkor, hogy hazatérése után az „*Opiniones*” c. oktatásrvezetében a francia nyelvnek olyan előkelő szerepet juttatott?

Buzgón foglalkozott *Maróthi* az angol nyelvvel is. Ehhez *Miège* szótárára van szüksége, *Schönauertől* kapja meg Baseltől, mert Bernben nem jutott hozzá. Itt szeretik ui. az angol nyelvet, s nem talált olyat, akitől könnyen megkaphatná. Angol nyelvi tanulmányaiban *Scheurer* professzor segíti, együttlétük alkalmával javíttatja kiejtését. Így aztán reményekkel eltelve írhatja baseli barátjának: „...rövidesen angol levelet írok néhányótokhoz”. Amikor *Swift*et angol eredetiben olvasta, nagy élvezettel fedezte fel a swifti elmésségeket, ami meglehetősen fejlett nyelvtudásra vall.

A holland akadémiákra való készülése alkalmával hollandul tanul, bár ő következetesen „belga” nyelvről beszél. Idevonatkozó tanulmányai 1735/36 telére esnek.

Maróthi tisztában volt a nyelvtanulás fontosságával. *Scheurer* azonban még messzebb mutató távlatokat nyit meg előtte, amikor a nyugati nyelvek helyett a keleti nyelvek tanulmányozására hívta fel a figyelmét. *Maróthi* a héber nyelvvel való alaposabb foglalkozást határozza el, ezenkívül az arab nyelv megtanulására gondol. Életírói eddig azt

²⁹ *Maróthi* Jean – Frédéric *Osterwald* (1663 – 1747) neuchâtelai professzor „*Abrégé de l’histoire sainte, et du catechisme*” c. 1734-ben 2. kiadásban megjelent művét kezdte fordítani. A fordításról szóló bírálatában *Berkovits* József megállapítja „Bizonys, hogy szövegét jól megérti mindenütt. Ez megerősíti életírói feljegyzéseit, melyek szerint *Maróthi* értette, esetleg beszélt is a francia nyelvet. Közelebbi adatok erre vonatkozólag – sajnos – nincsenek, de elegendő, ha megállapítjuk: a francia szellemi élet európaibb képe rajthagyta [!] bélyegét *Maróthi* gondolkodásán is.” *Berkovits* József: Debrecen szellemi élete és a francia ösztönzések. Db. 1934. 11 – 12. l. Jean-Rodolphe *Osterwald* pedig (1710 – 1759)-ig a baseli francia ref. egyházközség papja volt. Segédlelkészével, *Du Paquier*vel együtt *Maróthi* baráti köréhez tartozott. Vö. 203. és 366. j.

állították, hogy ezt a két utóbbi nyelvet is beszélte. Ez az adat amellett szól, hogy héber és arab nyelvismerete legfeljebb a megértésre szorítkozhatott. Arra azonban valóban céltudatosan törekedett, hogy honfitársai majd otthon „soknyelvű” embernek tekintsék, aki „sok nép városait látta, észjárását, nyelvét megismerte”, s ezt a célját el is érte.

Maróthinak immár szakosodó tanulmányai során mind több és több könyvre volt szüksége. Bernben a könyvtár használata meglehetősen korlátozott volt, ezt már az első hetekben elpanaszolja *Becknek*, és idézi a szép időket, amikor barátja segítségével megkötöttség nélkül minden könyvhöz hozzájutott. Mire eljön az ősz, Bernben is van azonban annyi hitele, hogy egy-egy könyvet kikölcsönözhet. Ilyen körülmények között fokozottabb mértékben kell könyvbeszerzésre gondolnia; szélesebbkörű tanulmányai pedig a vásárlások körének kiterjesztésére ösztönzik. Már 1735. ápr. 2-i levelében arról tájékoztatja barátját, hogy új állomáshelyén nem telt el három nap, hogy könyvek után ne kutatott volna. Röviddel Bernbe való érkezése után *Beck* küldi már utána a baseli aukció jegyzékét, amelyben *Maróthi* megjelöli a beszerzésre javasolt könyveket. Ezeket a vásárlás után a Collegium seniora, *Bachofen* veszi át, ő gondoskodik a könyvek árának kifizetéséről is. Ezért nincs vége a baseli könyvbeszerzéseknek *Maróthi* Bernbe való távozása után sem.

Bernben *Maróthi* a könyveket jórészt könyvkereskedőktől vásárolta. Közülük a *Gottschall* et Co. könyvkereskedést említi, amelynek tulajdonosa ekkor *Valerius Gottschall* volt. A jó könyvárusi hagyományokhoz híven tájékoztatja magyar vevőjét a könyvújdonságokról, pl. a *Bibliotheca Britannica* egyes köteteinek megjelenéséről. Ennek megvásárlását tervezi *Maróthi*, aki általában magasnak tartja ugyan az árait.

Bern a harmadik helyen szerepel Basel és Leiden után azon a listán, amelyet könyv-vásárlásairól össze lehet állítani. *Ötvös* kimutatása szerint 20 könyvet vett itt. Ezek közül mint könyvritkaságokat ki kell emelnünk *Homerus: Ilias et Odysseia, Venetiae, 1517* (1730 [?] ápr. 3.), *Aurelius Cornelius Celsus: Medicinæ libri VIII. . . . Venetiis, 1528* (1735. márc. 15.) és *Libri de re rustica M. Catonis . . . (Venetiae, 1528) c. könyveket, amelyek Aldina-kiadásban jelentek meg. Vett még két Stephanus-kiadású könyvet: a Biblia Hebraica-t (Parisiis, 1539—40) 1735 szeptemberében (vételi szándékát már jún. 18-i levelében közli Beckkel) és a Comicorum Graecorum sententiae . . . [Parisiis] (1569), amelynek beszerzési éveként 1732-t adta meg Maróthi. Van két Elzevir-kiadású könyv is a berni gyarapodás közt: Uba *Emmius „Respublica Graecorum” . . . (Lugdunum Batavorum, 1632) c. műve, amelyet 1736-ban vásárolt meg, és Rotterdamus Erasmus „Adagiorum epitome”. Amstelodami, 1651. (1736 márc.).**

A Bernben megvett könyvek tartalmilag sokrétűbbek, mint a Baselben megszerzett könyvek. Gondoljunk pl. *Hieronimus Benzoni: Novae novi orbis historiae . . . (Geneva, 1600) c. művére* vagy *Galenus: De usu partium corporis humani . . . [Lugdunum, 1550.] c. munkájára. Teológiai tárgyú munkák ritkábban, történeti tárgyúak gyakrabban fordulnak elő a gyarapodásban, és megjelennek a földrajzi könyvek. Jelentős számban szerepelnek a jegyzékben matematikai művek. A könyvek túlnyomó többségét 1735-ben szerezte meg Maróthi, elenyészően csekély az 1736-ban vásárolt könyvek száma. A berni könyvekben legtöbbször csak az évszámot adja meg, ezért további elemzésre nem nyílik*

lehetőség. Mindössze arról tudunk, hogy 1735. jún. 22-én, felgyógyulása után két könyvet vásárolt meg egy könyvárverésen. Így jutott Stephanus Junius Brutus „Vindiciae contra Tyrannos . . .” c. művének birtokába, amelynek szerzője voltaképpen Hubert Languet hugenotta államférfi és publicista volt. Jellemző nagylelkűségére, hogy a könyvet Gottlieb Jenner jogi professzornak adta „aut legendum aut retinendum”.

A disszertációk iránti érdeklődése itt is igen erős volt, ezenkívül szélesebbkörűvé vált, mint Baselben. Gyűjtését kiterjesztette a reformáció korabeli röpiratokra és egyéb vegyes tartalmú nyomtatványokra. A mintegy hat kötetre terjedő nyomtatványgyűjtemény 1735-ből származik. A disszertációk 1654–1735 közti időben jelentek meg.

Sajnos nem rendelkezünk adatokkal arra vonatkozólag, hogy mennyi pénze volt *Maróthinak* könyvbeszerzésre, de a berni tartózkodás utolsó hónapjaiban anyagi eszközei erősen megcsappanhattak, mert több, Baselben vásárolt könyvét áruba akarja bocsátani, hogy pénzt szerezzen. Az ilyen könyveket *Beckhez* írt levelében egyenkint felsorolja. Ez az akciója azonban nem járhatott teljes sikerrel, a felsorolt könyvek közül több nem talált vevőre, ezeket hazahozta magával, s ma is megvannak a debreceni Kollégium könyvtárában.

Maróthinak a kényszerű megalkuvást tükröző megjegyzését olvashatjuk utolsó berni levelében: „Ó, bár meg tudnám venni ízlésem szerint, amit szeretnék, szavamra nem sokat, mert már elvettem a reményt, amelyet egy nagy könyvtár (legalább is magyar viszonylatban) irányában tápláltam, és mivel látom, hogy nem lehetek citerás, megtanulok fuvolás lenni, azaz kevéssel megelégedni.”

De jóformán még le sem zárult *Maróthi* könyveinek gyarapodása Bernben, máris közli *Beckkel*, hogy honfitársai Utrechtben több könyvet vásároltak meg számára.³⁰

5. Maróthi Hollandiában és útban hazafelé

Maróthit már 1735. két utolsó hónapjában élénken foglalkoztatja további tanulmányainak az ügye. Tudjuk, hogy Baselben egy angliai út tervét szőtte. Ezt a szándékát Bernben is hangoztatja. Az út Angliába azonban Hollandián át vezet, onnan készült egy honfitársával a Csatornán túlra. Mi sem természetesebb annál, hogy Hollandia (*Maróthi* következetesen Belgiumról beszél) református egyetemének meglátogatását nem szabad kihagyni a számításból, annál is inkább, mert itt a magyar diákok olyan szívesen fogadott vendégek voltak. Egyfelől a történelmi és matematikai tanulmányok folytatását tervezi itt, másfelől arra gondol, hogy disputál Hollandiában, ahol a szűkséghez mérten biztosítják azokat az anyagi eszközöket, amelyek az efféle eljáráshoz szükségesek.

Ilyen céllal indul útnak 1736 június végén egy rajnai hajón Hollandiába. A hajóút több mint két hétig tartott. Az utat Mainzban szakította meg, ahol volt ideje Petrus *Bembus* „Scriptoris omnium politissimi . . . opera” . . . (Basilea, 1556) c. munkájának

³⁰ A feldolgozás módjáról ld. 27. j.

megvásárlására és arra, hogy rászokják a dohányzásra. Néhány évvel később *Hatvani István* is ugyanezt az utat teszi meg, de ő ápr. 20-án Baseltől indult el, szintén két hétig utazott. Utazása végcéljához, Utrechtbe bizonyos késedelemmel érkezhett meg a kedvezőtlen viharos szél és a hosszas vámkezelési eljárások miatt.

Maróthi Utrechtbe érkezve azonnal felkeresi leendő útítársát, aki apja halála miatt haza készül Magyarországra. Rövid megfontolás után *Maróthi* felhagy angliai útitervével, s elhatározza, hogy csak a holland egyetemeket látogatja meg. Kezdi mindjárt Utrechttel. Az itteni iskolát a városi tanács alapította, s 1636-ban emelték egyetemi szintre. Magyar diákok főleg a XVII. század közepe óta látogatták. Számuk olykor az összes beiratkozott hallgatók számát meghaladta. A magyar diákok Utrechtben páratlanul kiváltságos helyzetet élveztek, tandíjat nem fizettek, a beiratkozás kötelezettsége alól felmentést nyertek. Így akarta az egyetem vezetősége őket *Voetius* tanai számára megnyerni.³¹

Maróthi látogatása szünnidőre esvén, a professzorok nagy része vidéken tartózkodott. Pedig biztosan szívesen felkereste volna *Petrus Wesselinget* (†1764), aki filozófiai és jogi előadásokat tartott igen nagy érdeklődés mellett. Nem diktált, mint általában a többi professzorok, hanem szellemes, szabad előadásban közölte az ismerteket hallgatóival. Vagy tíz évvel később a debreceni *Domokos Lajos* is nagy szorgalommal járt előadásaira. Egyedül *David Millt*, a keleti nyelvek és régiségek professzorát találta otthon, aki meg akarta mutatni neki gyűjteményét, azonban erre nem kerülhetett sor, mert *Maróthi* a megbeszélte napon egyik honfitársával Amsterdamba utazott *Johann Jakob Wettstein* meglátogatására. A szülővárosából és hazájából számkivetett professzorhoz baseli ajánló sorokkal jutott be. *Wettstein* igen barátságosan fogadta, ami annál jobban esett az idegenben kóborló magyar diáknak, mert a nagy városban senki ismerőssel nem találkozott. Amsterdami második tartózkodása alkalmával mindez már nem hiányzott neki annyira, mert a könyvbeszerzések és a hazautazás izgalmai jobban lekötötték. Közben Leidenben is megfordulhatott, mert 1737. jan. 2-i levelében arról ír, hogy beszélt *Albert Schultens* professzorral, a keleti nyelvek tanárával, akinek a héber nyelvről és művelődésről jelentős dolgozatai jelentek meg. Találkozott még ekkor *Abraham Gronoviuszal*, aki ókori történelemmel és földrajzzal foglalkozott.

Utrechtbe visszatérve, ismét a könyvkereskedéseket kereste fel. Az itt vásárolt két könyvbe meglepő módon 1737-et jegyezte be beszerzési évként. Az egyik *Gerardus Johannes Vossius*: *De quatuor artibus popularibus . . . Amstelodamum, 1660*, a másik *Salvinianus* *De vero iudicio et providentia Dei . . . (Rothomagus, 1627)* c. műve volt. Itt említjük meg, hogy honfitársai ideérkezése előtt *Sophokles* tragédiáinak *Stephanus*-kiadását ([Parisiis], 1568) vették meg számára.

Maróthi 1736 őszén Groningenbe utazott, ahol hollandiai tartózkodása alatt a leghosszabb ideig tartózkodott. Itt találkozott a strassburgi *Schertz* professzor családjának

³¹ Az utrechti egyetemre vonatkozó adatokat ld. *Révész Imre*: Bács Debrecen ellen. Vázlatok Domokos Lajos (1725–1803) életéből és működéséből. Bp. 1966. 24. l. — *Szegesváry Lajos*: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen 1636–1836. Theológiai Tanulmányok. 44. sz. Db. 1935. 28. l.

egyik tagjával, akitől megtudja, hogy svájci barátai és ottani honfitársai erősen érdeklődnek holléte felől. Ezért tájékoztatja őket helyzetéről, tanulmányairól, az ott működő professzorokról és a hallgatókról. A groningeni egyetemnek ekkor 12 professzora volt és mintegy 200 diákja. Mind a professzorok, mind a diákok két pártra oszlanak: coccejánusokra, tehát Johannes Koch holland professzor tanainak követőire, akik a protestáns vallást mind formailag, mind tartalmilag a bibliából igyekeztek meríteni, és voetiánusokra, akik az egyháznak az állam gyámsága alól való felszabadításán fáradoztak. Az előbbiek közt több volt a professzor, tudásuk is felülhaladta a voetiánus professzorokét, s nagyobb kedvezésben is részesültek. Viszont a voetiánusok a hallgatók körében voltak többségben. Maga a rektor, Cornelius van Velzen, a filozófia professzora, a voetiánusok közé tartozott. Mind a professzorok, mind a diákok körében dúlt a harc a két párt hívei közt. Vitairatokban, szóban és írásban támadták egymást. A teológiai kar dékánja, Anton Driessen mint coccejánus Leibniz és Wolff hívei ellen hadakozott, persze saját kartársait sem kímélve. Maróthi az ő teológiai óráit látogatta hetenkint kétszer. Nagyon dicsérte Otho Verbrugget, bölcs és képzett filológusnak tartotta, aki munkanapjának felét oktatásra fordította. A teológusok egy része, főleg a jobbak, a keleti nyelveket ismertető előadásait látogatták. Maróthi gyakran elbeszélgetett vele, bár óráit nem látogatta. Elismeréssel szól Johann Barbeyrac professzorról, aki jogtudományi és történelmi tárgyú előadásokat tartott. Amikor elkezdte óráit látogatni, egyedüli hallgatója volt, később még vagy nyolcan csatlakoztak hozzá, de a hollandok közül mindössze ketten hallgatták.

Bizonyára a svájci emlékek hatása alatt lelkesen ír Nikolaus Engelhardról, az újabbkori filozófia és a matematika professzoráról, aki Bernből származott, Wolff tanait követte, s emellett az irodalomtörténetben is igen járatos volt. Matematikai előadásaira el-ellátogatott, de mivel Engelhard kezdőket tanított, valószínűleg nem lehetett megelégedve Maróthi az előadás menetével. Metafizikai előadásai iránt is érdeklődött. Szívesen látogatta Leonardus Offerhaus történelmi és földrajzi előadásait. Maróthi tudós férfiúnak tartotta, akinek „Compendium Historiae Universalis” c. könyvét a debreceni Kollégiumban tankönyvként használták. 1758-ban Sinay Miklós is hallgatói közé tartozott.

A legmelegebb viszony azonban a coccejánus Daniel Gerdeshez fűzte Maróthit, aki főleg egyháztörténelmi tanulmányokkal foglalkozott. Hatalmas könyvtárral rendelkezett, amelyet magyar hallgatója rendelkezésére bocsátott. Maróthiban, aki négy teológiai előadását látogatta, annyira bízott, hogy 1736. dec. 5-én mintegy 23 oldalnyi értekezésének megvédésére kérte fel. Maróthi keserűen jegyezte meg Beckhez írt beszámolójában, hogy a körülmények ilyen alakulása folytán más tudományos tételeit kellett megvédenie, nem a saját nézeteit pedig mint tudjuk, hollandiai útitervében a saját témájáról szóló disputáció is szerepelt. Maróthi azzal a feltétellel tesz eleget Gerdes kérésének, ha dolgozatából egy példányt sem küld Svájcba. Maróthi ezzel a kérésével azt akarta elérni, hogy svájci ismerősei és barátai meg ne vádolhassák, hogy idegen tanokat védelmezett. Ahogyan korábban irtózott a wolffiánus jelzőtől, így itt sem akart egyetlen tan védelmezőjévé válni. Egyébként ez alkalommal is nagy súlyt vetett arra, hogy a disputáción szégyent ne valljon. Évgett Gerdes 23 oldalas értekezéséhez még 13 oldalt

írt hozzá, amelyeken 24 különféle megfigyelést közölt, többek közt az első öt tételben *Kopernikus* tanait vette védelmébe. Minthogy a hét órán át tartó disputáción a voetiánusok többségben voltak, *Maróthi* attól tartott, hogy ellene fordul a hangulat. De erre nem került sor, mert kiváló szónoki képességével az egyik gyalázkodót ledorongolta, másokra csapásokat osztogatott a nagyszámú közönség helyeslése mellett. Így aztán elfogadták *Maróthi* azon merész feltételezését, hogy a csillagoknak lakói vannak. Ellenkezésre talált viszont a Föld és a Nap mozgásáról előadott vélekedése. Bár *Maróthi* beszámolójában számára „idegen” tanok védelmezéséről beszél, a korszerű tudomány effajta kérdéseinek „idegen” környezetben való feltevése és fejtegetése nemcsak bátorságra, hanem a tudományos ismeretek bőségére is vall. Groningenben a keleti nyelvek vagy a filozófia ismeretével mérik a tudós embereket, — jegyzi meg *Maróthi* —, s öt matematikai tudásáért becsülik, de azt is elismerik róla, hogy van némi könyvismerete. Viszont olyanok is akadnak, akik gyűlölik, mert a tanulás értelméről vallott nézeteit nem osztják.

Maróthi nem marad adós az egyetem hallgatóiról alkotott véleményével. Megítélése szerint nem állanak azon a színvonalon, mint a berniek. A szépirodalommal kevesen foglalkoznak. *Cicero* nevét senkitől sem hallotta emlegetni, de mások nevét sem ismerik. A teológusok csak a professzorok lediktált jegyzeteit tanulják, keveset vagy egyáltalán semmit sem olvasnak.

Az ismeretek egyik legfontosabb forrásáról, a könyvtárról megállapítja, hogy jóval kisebb, mint a baseli. Könyvet itt sem kölcsönöznek ki. Rajta az segít sokat, hogy *Gerdes* gazdag könyvtárát mint a magáét használhatja. *Offerhaus* könyvtára is nyitva áll előtte, bepillantatható *Barbeyrac* könyvtárába is. Bizonyára *Nikolaus Engelhard* is hozzájuttatta a tanulmányaihoz szükséges könyvekhez.

Maróthi itt sem feledkezik meg kedvenc foglalkozásáról, a könyvbeszerzésről. Groningen a vásárolt könyvek szempontjából az ötödik, ha csak Hollandiát számítjuk, a második helyen áll. 1736 szeptemberétől 1737 májusáig mintegy 13 könyvet vett itt meg. A tetőpont 1737 március havára esik (három könyv). Ezek közt első helyen kell említünk az *Elzevir*-kiadásban megjelent *Galilei*: *Systema cosmicum* (1635) c. könyvet. Ez a vásárlás részben *Offerhaus* előadásainak, részben a disputáció hatására jöhetett létre. Egyébként Groningenben főleg lexikális jellegű, természetjogi és természettudományi munkákat vásárolt. Több értékes könyvet ajándékba kapott, így pl. a *Gerdes* szerkesztette *Miscellanea Duisburgiensia* több évfolyamát és *Hieronymus Savonarola* „*Epistolae spirituales et asceticae . . .*” (1674) c. könyvet, mindkettőt *Samuel Gerdes* professzortól.

Szomorú nevezetessége is volt *Maróthi* groningeni tartózkodásának. Eredeti tervei szerint aug. 1-én délután egy órákor szándékozott megválni ettől a várostól, s kevéssel déli 12 óra előtt itt kapja a hírt apja haláláról. Aug. 3-án hagyta el Groningent, hogy Hágába utazzék. Városnézés közben, aug. 14-én összetalálkozott egyik barátjával, *Andreas Meriannal*. Kíséretében elmegy ismét Leidenbe, ahol egy napot töltenek együtt. Majd visszatér Hágába, ahol 15-én és 16-án négy könyvet vásárol, többek közt *Gerhard Joh. Vossius*: „*Poeticarum institutionum libri tres*” (Amstelodamum, 1647), „*De imitatione, cum oratoria tum praecipue poetica; deque recitatione veterum liber.*” (Amstelo-

damum, 1647) és „De artis poeticae natura . . .” (Amstelodamum, 1647) c. munkáját *Elzevir*-kiadásban, valamint *Strabo* „Rerum geographicarum” c. munkáját.

1737. aug. 18-án ismét Leidenben van, ahol mással nem foglalkozik, csak könyveket vásárol és tudósokat látogat. Itt gondolkodik el azon, milyen jó lenne pár év múlva ismét elhagynia szülővárosát, Hollandia és Anglia egyetemait újra fölkeresni, és felmerül benne a kérdés, mit szólnának ehhez a debreceni városatyák. Érti, hogy most már mindinkább mások akaratának alávetve kell majd alakítania az életét. Bevallja, hogy hollandiai tanulmányútja során keveset foglalkozott a humaniorákkal, csak éppen annyit, amennyi szükséges volt ahhoz, hogy el ne felejtse, amit eddig tanult.

Igen sikeres munkát végzett *Maróthi* Leidenben könyvtára gyarapítása terén. Basel után itt vásárolja a legtöbb könyvet (kb. 25-öt) külföldi tanulmányútja során, még hozzá néhány nap (aug. 20–22) leforgása alatt. Mi ez a Baselben töltött időhöz képest? *Maróthi* könyvügyekben való jártasságára jellemző, hogy ilyen rövid idő alatt nemcsak a szakmailag legszükségesebb könyveket tudja kiválasztani, hanem köztük több könyvészeti ritkaságot, három *Plantinus*- és két *Elzevir*-kiadású könyvet vásárol meg. Ezek közül *Hercules Ciofannus* teljes *Ovidius*-kiadása (Antverpia, 1583) a levelekkel együtt (Antverpia, 1582), *Phaedrus* mesegyűjteménye (Antverpia, 1610), amelynek *Maróthi* első saját *Phaedrus*-kiadásánál olyan nagy hasznát vette, és *C. Neapolis* *Anaptyxis ad Fastos P. Ovidii Nasonis* . . . (Antverpia, 1638) c. műve mind *Plantinus*-kiadás. Ez utóbbi még arról is nevezetes, hogy az első *Plantinus* a debreceni Kollégium könyvtárában. Az *Elzevir*-kiadások pedig a következők: *Donatus Florentinus Jannot* „*Dialogus de republica Venetorum* . . .” (Lugdunum Batavorum, 1631) és „*Respublica, sive status regni Poloniae, Lithvaniae* . . .” (Lugdunum Batavorum, 1627). Itt szerezte meg a lexikális művek közül *Thuanus* „*Index nominum priorum virorum, mulierum, populorum*.” c. könyvét, *Cornelius Beughem*: „*Bibliographia historica, chronologica et geographica* . . .” (Amstelodamum, 1685) c. művét *Waesberg* kiadásában; több csillagászati művet ú. m. a *David Gregory*: *Astronomiae physicae et geometricae elementa* (Geneva, 1726), *Philipp de la Hire*: *Tabulae astronomicae* (Paris, 1727) c. munkákat. A haladó szellemű művek közül hadd említsük itt meg *Machiavelli* „*Disputationes de republica*”-ját (Lugdunum Batavorum, 1643). De nem feledkezett meg a történeti és klasszika-filológiai munkákról sem. A könyvekbe itt is bejegyezte a vétel idejét, néha a nap feltüntetésével, valamint az előző tulajdonos nevét, ha ez megállapítható volt. *Pl. Periplus Skylax* „*Periplus*”-ának latin fordításába (Amstelodamum, 1639) beírta, hogy *Anton Schulting* professzornak, *Johann Voetius* utódjának a könyvét sikerült megvásárolnia.

Leidenből még megkísérli irányítani a baseli barátok könyvvásárlását, amennyiben arra kéri *Becket*, hogy a honfitársánál, *Komáromi Dallos* Istvánnál visszahagyott pénzét használja fel a *Lexicon Basiliense* megvételére, amelyre különösen földrajzi szempontból lenne szüksége. Ugyanekkor figyelmébe ajánlja *Bayle* *Lexicon*-ának a megvásárlását. E könyv megszerzésére később, hazautaztában még kísérletet tesz.

De hátravan még a hollandiai tanulmányút utolsó állomása, Amsterdam, amely most már főleg *Maróthi* könyvvásárlásainak szempontjából érdekes. Mintegy 20–22 könyv-

vel gyarapította itt könyvtárát aug. 24. és szept. 20. között. Innen utazott ki az Amsterdamtól 18 km-re fekvő Haarlembe, ahol Hollandia legrégibb nyomdája működött. Itt vette meg *Polyaenus* „Strategematum libri octo . . .” (Lugdunum Batavorum, 1690) c. könyvét.³²

Maróthi az Amsterdamban töltött négy hetét élete legkellemesebb idejének nevezte. Mivel hogy közben még pénze érkezett könyvbeszerzésre, s így egyébbel nem foglalkozott, mint a könyvkereskedéseket bírta. Híresek voltak ekkor Amsterdamban a *Wetstein*- és *Waesberge*-könyvkereskedések. *Maróthi* azonban korábban rájött arra, hogy nem ezekben az előkelő üzletekben kell könyvet vásárolni, ha az embernek kevés pénze van, és értékes könyveket akar venni. Így járt el már Hágában, még előbb Leidenben, és természetesen most is. A könyvek ezekben a könyvesboltokban szabad alkudozás tárgyai, tehát nemcsak a könyvek értékével kell a vásárlónak tisztában lennie, hanem az alku fortélyaisal is. Az amsterdami vásárlás darabjai közül különösen *Eustathius* három kötetes Homérosz-magyarázataira büszke, amelynek Baselben *Frobeniusnál* 1559–60-ban megjelent példányát vette meg 24 holland forintért. A könyv előzőleg *Johann Vosbeughy*, majd a szótárszerkesztő *Samuel Pitiscus* tulajdonában volt. Ez a könyv már nagyon ritkán volt kapható, ezért értéke többszöröződött, ha egyáltalán meg lehetett kapni néha-néha.

Az Amsterdamban vásárolt könyvek között két *Stephanus*-kiadás volt: *Arrianus: Ars tactica . . . cum interpretationibus Nicolai Blancardi . . .* (Amstelodamum, 1683) és *Ambrosius Macrobius: In somnium Scipionis, eiusdem Conviviorum Saturnaliorum libri VII.* (Parisiis, 1585). Ez utóbbi könyvbe *Maróthi* bejegyzése szerint *Johann Meurs*, a kiváló történész, aki Hollandiában és Dániában működött, sajátkezű magyarázó jegyzeteket írt. *Maróthi* Amsterdamban főleg görög és latin auktorok könyveit szerezte meg. Az utolsó napokban elutazása előtt jutott hozzá *Newton* „*Philosophiae naturalis principia mathematica*” c. könyvének legújabb kiadásához. Hogy aztán könyvvásárlás közben egyetemen kívüli ismeretségekre is szert tehetett, bizonyítja, hogy *Conrad Drinkveld* amsterdami orvos *Johann Conrad Barchusen* utrechti professzornak „*De medicinae origine et progressu dissertationes*” c. művét ajándékozta neki, amelyet bizonyára valamelyik Hollandiában tanuló debreceni diák útján juttatott el neki 1738-ban.

Ezekről a beszerzésekről 1737. okt. 11-én hazautazás közben Nürnbergből tájékoztatja *Beck* professzort. *Maróthi* 1737. szept. 21-én indult el Amsterdamból, s rövid frankfurti tartózkodás után érkezett Nürnbergbe. Itt visszatekintőleg megállapítja hollandiai tanulmányútjának mérlegét. Előrebocsátja, hogy Hollandiának megvannak a maga értékes emberei, de nürnbergi tölcser ott sincs. Nem lelkesedik az előadásokért, mert amint mondja, ismeretanyagának legnagyobb részét könyvből sajátította el. A fizika terén nagyon helyesli és értéke szerint becüli a kísérleteket, bár előzőleg meg volt győződve azok haszontalanságáról. Most igen megszerette a „filozófia” tudományának ezt a részét, és megfogadja, hogy hazatérése után ennek a tudománynak több időt fog szentelni, legalább ebben a tudományágban sem lesz járatlan. Reméli, hogy az irodalom-

³² Vö. ÖJMK. 337. l.

ban és matematikában szerzett ismeretei is hasznosak lesznek azok számára, akik ezeket a tudományokat nem tanulmányozták még.

Nürnbergben is hódol régi szenvedélyének, s nem mulasztja el néhány könyv megvásárlását. A feljegyzések szerint három könyvet vett itt meg, főleg áttekintő és bibliográfiai műveket: Caspar *Sagittarius* „Dissertatiuncula de praecipuis scriptoribus historiae Germanicae”. (Norimberga-Altorf, 1720), Bucard Gotthelf *Struvius* „Introductio in notitiam rei litterariae et usum bibliothecarum. . .” (Jena, 1715), aztán „Lutetia Parisiorum erudita. . . annorum 1721–22.” (Norimberga, 1732)³³. Innen emlékezteti *Becket* megint a Baseli Lexicon és *Bayle* szótárának a megszerzésére. Egyúttal megígéri, hogy a jövőben már nem fogja könyveszerzési ügyekkel zavarni, mert Hollandiában és Németország több városában (Frankfurtban, Nürnbergben) tárgyalt könyvszállítókkal, akik egyenesen Debrecenbe fogják küldeni a könyveket.

Hasonló tárgyalásokat folytatott Bécsben is, ahová 1737. nov. 5-én érkezett. Itt már csak Hermann *Busenbaum*: *Medulla theologiae moralis* . . . (Francofurtum, 1653) c. művét és egy botanikai könyvet, Petrus *Lauremberg* „*Horticultura*” (Francofurtum ad Moenum, 1631) c. munkáját vásárolta meg.³⁴ Bár több mint egy hónapot töltött Bécsben, a levelezésből egyelőre nem derül ki, hogy mire használta fel ezt az aránylag hosszú időt. Esetleg az időjárási viszonyok voltak mostohák, és csak dec. 11-én vált lehetővé, hogy folytassa útját a Dunán hajóval. Váci kényszerű tartózkodása, amikor a váci püspök, *Altham* Mihály Károly gróf (1702–1756) alaposan átvizsgálhatta könyveit, bizonyára jelentősen megnyújtotta hajóútját. Pestről kocsin folytatta útját Debrecenbe, ahová 1738. jan. 11-én érkezett meg csaknem nyolc évi távollét után.

6. Maróthi és a magyarok

Maróthi külföldi tanulmányútján lépten-nyomon találkozott magyarokkal. Már Zürichből honfitársai küldik utána a zürichi könyvesboltok árjegyzékét, velük későbbi zürichi látogatása során is kapcsolatba kerül, egyikük (*Peremartoni* Ferenc) könyvjárandékkal lepi meg. Amikor elhagyja Baselt, a Collegium Erasmianum magyar ösztöndíjasai messze elkísérik. Bernbe érkezésekor egyik honfitársa háziasszonyánál kap szállást. Már régen Hollandiában van, amikor arról értesül, hogy a berni magyar diákok mindenfelé hollétéről érdeklődnek, mivel egy pfalzi diák gondozására bízott levelei nem érkeztek meg a címzettekhez. Viszont még meg sem érkezett Utrechtbe, honfitársai már könyvet vásárolnak neki. A nagy idegenségben a magyar diákok összetartanak. *Maróthi* Bernből Zürichbe kíséri egyik honfitársát, Hollandiában egy másikat Amsterdamba. Angliai útja azért marad el, mert földijét apja halála miatt hazahívják Debrecenbe. Kár, hogy honfitársait szinte sohasem nevezi meg leveleiben.

³³ Uo. 338., 346. és 349. l.

³⁴ Uo. 338. és 342. l.

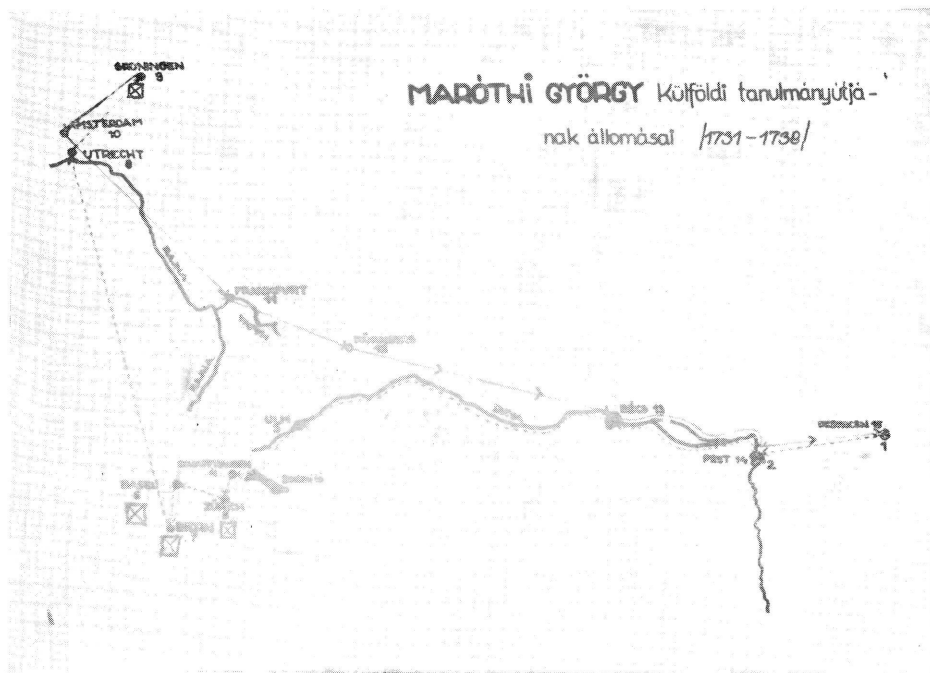
Alig van egy pár magyar ösztöndíjas, akiről névszerint tudhatunk egyet s más. Ilyen a debreceni *Komáromi Dallos* István, akinek az érdekében olyan gyakran keresi fel baseli barátját és az ismerős többi professzort. Még arra is gondol, hogy amennyiben ez nem sikerül, Heidelbergben helyezze el a baseli professzorok segítségével. Végül is *Beck* biztosít pártfogoltjának elhelyezést Baselen, hogy azután Bernben folytassa tanulmányait, ahol aztán 1736-ban „Dissertatio theol. textualis de magno pietatis mysterio in locum I. Timoth. III. v. 16.” c. értekezése jelent meg.

Másik honfitársa, akit névszerint megemlít, *Molnár* Mihály, már Magyarországra való visszatérése után keresi fel *Maróthit* levelével. Olyan baseli ismerőseinek küldi üdvözlétét, akik *Beck* és *Maróthi* baráti köréhez tartoznak (Jakob Christoph *Iselin*, Franz *Holzach*). *Maróthi* így emlékezteti reá *Becket*: „akivel a [Johannes] Hoffmann kertjében az „idea innata”-król vitakoztunk”. *Molnár* Mihály ekkor már Kecskeméten látja el a lelkipásztori teendőket „nagy megbecsülésben”, ahogyan *Maróthi* írja.

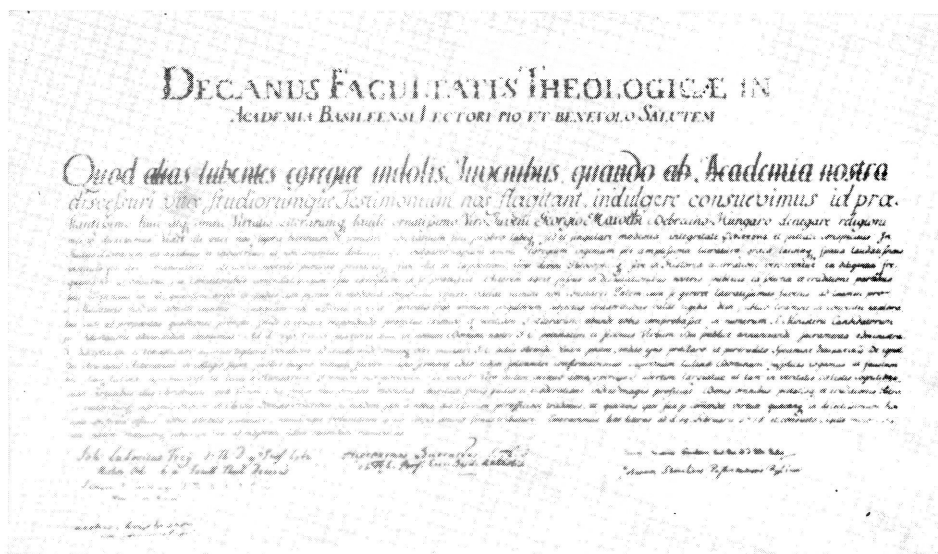
Ugyancsak Bernben értesül az itt tanuló sárospataki diákoktól ifj. *Csécsei* János soráról, aki a század elején járta végig Svájc egyetemait. Írásai Zürichben és Bernben láttak napvilágot. Pedagógiai munkássága során Sárospatakon súlyos diákzavargások keletkeztek, amelyeknek eredményeképpen 1734-ben a nevelői munkától vissza kellett vonulnia. *Maróthi* a pataki diákokhoz írt leveleiből találó jellemzést ad *Csécsiről*, és annak a kíváncságának ad kifejezést, hogy *Beck* is írja meg a saját és professzor társai véleményét az érdekes sorsú magyar tanárról. Tudomásunk szerint ez a kíváncsiság *Maróthi* ismételt kérése ellenére is kielégíthetlen maradt.

Egyébként *Maróthit* sem honfitársaival, sem a magyar viszonyokkal való elfogultsággal nem lehet vádolni. A magyar egyházi hatóságok gyakran ajánlólevél nélkül bocsátják el tanulóikat a külföldi egyetemekre. Emiatt *Maróthinak* gyakran közben kellett járnia, hogy összeköttetései segítségével honfitársainak a külföldön tartózkodás feltételeit biztosíthassa. Az tagadhatatlan, hogy „felülről” beszél a magyar viszonyokról, műveltségi állapotokról és a tudományok helyzetéről Magyarországon, ami bizonyos fókig érthető is. A magyar őstörténetről, néhány magyar szó származásáról tudományos szinten tájékoztatja barátját. De azt is érzi, hogy még nem tud eleget hazájáról. Amikor *Beck* professzor *Cicero* leányának állítólagos pannóniai emlékműve felől érdeklődik tőle, őszintén bevallja, hogy mivel szülővárosa, Debrecen közelében nincsenek régészeti leletek, eddig nem volt alkalma ilyesmiről tájékozódni, s elhatározza, hogy visszatérése után beutazza Magyarországot és Erdélyt, hogy további ismereteket és értesüléseket szerezzen.

Mindazonáltal megállapítható, hogy *Maróthi*, bár mindössze 16 éves volt, amikor külföldi útjára indult, széles látókörrel rendelkezett. Pl. amikor *Beck* a latin és görög művelődésben való jártassága miatt megdicsért egy nála látogató magyar katonatisztet, aki egyébként Sopron környékére való volt, *Maróthi* mindjárt *Bél* Mátyás pedagógiai munkásságának kisugárzására gondolt. Az ilyen megfigyelések, de főleg a debreceni tanács hazahívó levelei rádöbbenetik arra, hogy milyen nagy feladatok várnak reá itthon, s amikor apja elhalálózásának a híre eljut hozzá, gondolkozás nélkül félbeszakítja sikereket s az itthoniaknál nagyobb eredményeket ígérő külföldi tartózkodását, elindul hazafelé, hogy a magyar nevelés és művelődés szolgálatába álljon.

Maróthi külföldi tanulmányútjának állomásai (a megjelölt főiskolákon hosszabb időt töltött)

Maróthi György lelkeszi oklevele. Basel, 1735

III.

Maróthi külföldi tanulmányútjának eredményei

Maróthi György külföldi tanulmányútjának eredményei J. Chr. Beck baseli professzorral folytatott levelezéséből szakaszonként nyomon követhetők. Az első szakaszban, amelyre a zürichi és baseli tartózkodás esik, a kora színvonalán álló teológiai alpműveltség elsajátítása volt a főcél. Ezzel jórészt az otthoniak, a debreceni városatyák óhajításának kívánt eleget tenni, de szerepelt ebben, amint egyik levelében bevallotta, a dicsőség keresése is. Táplálta ezt talán bizonyos mértékben svájci ismerőseinek és barátainak köre is.

Bernben, tanulmányainak második szakaszában, ahol már a történelem, illetve a természettudományok, ezek közt is elsősorban a matematika tanulmányozására került sor, már csak az a kívánsága, hogy hivatásának megfelelhessen. „A dicsőséget nem sokba veszem . . .” — írja egyik levelében. Eszerint itt már csak az a kívánsága, hogy hivatását jól láthassa el a mások javára. Életének ezt a korszakát az előbbivel összehasonlítva megállapítja, hogy voltaképpen külföldi tanulmányainak ebben a második korszakában jött rá igazi hivatására. Meggyőződésévé válik, hogy „a történelem vagy matematika tiszte sokkal kisebb veszéllyel vállalható, és méltatlantól is ellátható, mint a lelkipásztoré”. Ha korábban tudta volna ezt, nem engedte volna magát rábeszélni, hogy a papi tisztre törekedjék. Elvi álláspontját így fogalmazza meg és közli baseli barátjával, Beck professzorral: „. . . bármilyen más szívesebben csinállok, minthogy ne csak a magam, de sok más üdvének gondját is magamra vállalam”.

A hivatott nevelővé válás harmadik korszakában, a hollandiai tartózkodás idején a módszer kérdésének a tanulmányozása áll az előtérben. Az ismeretszerzés korszerű módját a szemléltetésben és kísérletezésben találja meg. Fokról-fokra így válik Maróthi a mintegy nyolc évig tartó fejlődési folyamaton keresztül a haladó nevelési törekvések előfutárává, a természettudományok tapasztalt művelőjévé. Külföldön szerzett ismeretei birtokában és az ott szerzett ösztönzések hatására határozza el, hogy új szellemet igyekszik behozni a debreceni Kollégium oktatási rendszerébe.

Mind a három korszakon végigkíséri Maróthit a tudás legfőbb forrásának, a könyvnek a szeretete. A hivatásához szükséges kézikönyveken kívül az egyetemes emberi művelődést reprezentáló művek kiválogatásához külföldi tanulmányútján tett szert megfelelő látókorre. Jelentős könyv- és könyvtárismeretét itthon akarta a hazai művelődés javára gyümölcsöztetni. Könyvszeretetének nemzeti szempontból az a nagy jelentősége, hogy a megvásárolt könyvek ma is nemzeti kultúránk becses darabjai közé tartoznak. Közélebről a debreceni Kollégiumban a nemzetközi viszonylatban tervező könyvbeszerzésnek első kitűnő példáját nyújtotta.

Magas szintű nyelvi és zenei műveltségének alapvető elemeit is külföldi tanulmányútján sajátította el, s ezek felhasználásával szülővárosában, Debrecenben jelentős művelődési törekvések talaját készítette elő. Tudományos ismeretekkel gazdagon felfegyverkezve és a nevelői hivatásérzet magas fokán, rövid élete folyamán, bőkezűen szórta szét

tudását a debreceni Kollégium tanulmánygyó fiatalsága között. Szellemének kisugárzása természetesen elsősorban Debrecenben érvényesült, de így is fontos szerepe volt az egyetemes magyar művelődés ügyének előmozdításában.

1. levél

[Bern, 1735 [?]. márc. 2-án]³⁵

Marothius Beckio S[alutem] P[lurimum dicit].

Ut primas omnium ad te literas darem, arctissima nostra necessitudo postulavit, ne quisquam ante quidquam certi de me acciperet, quam tu, qui res meas tua vel maxime interesse putas. Jovis die, quo Basilea discessi,³⁶ Lucisvalle³⁷ prandi, duodecim comitatus pursantibus; Homerum dixisses cum novem Musis et tribus Gratiis, nisi mares fuissent. Sed hoc credo ex eorum relatione tibi non latet. Ut igitur Lucisvalle discessi a via (quam quoniam toties triveram optime me scire putabam) statim ante portas aberravi, et cum ad laevam eundum fuisset, ad dextram ego versus Strübinorum parocciam Bubendorffium³⁸ ivi; sed adhuc facile erat errorem corrigere, si animadvertissem, nec magis etiam ad dextram iterum a Bubendorffio iter instituissem; cum ergo hoc modo satis magno intervallo a pago abessem, tum demum ex rusticorum sermonibus accepi me aberasse, iisque significavi me eo die statuisse Waldenburgum³⁹ pervenire; unum eorum comitem adscivi, qui me per invia et aspera saxa viasque ingenti labore et molestia gradientem sub solis occasum tandem Wallenburgum perduxit, ubi apud D. Praefectum humanissimum virum noctem in arce egi. Pridiani itineris difficultas effecit, ut mane de equo

³⁵ Az évjelző utolsó számjegyek fototechnikai okokból nem vehetők ki tisztán, de az évszám az irodalmi adatokból és más utalások alapján biztos. Sajnos az említett ok több levélben előfordul: ez magyarázza a továbbiakban is szükségessé vált valószínű vagy vélt betoldásokat, amelyeket szögletes zárójelbe tettünk. Itt-ott a kézirat is elmosódott.

³⁶ Beck először 1735. febr. 23-án Christoph Merianhoz intézett levelében említi Maróthi nevét, ahol „Hungarus noster”-nek vagy „Maróthi noster”-nek nevezi barátját. Itt beszámol arról, hogy Maróthi az egykori karthausi kolostor templomában és a baseli Székesszékházban, tehát kétszer prédikált németül, és pedig sikerrel. Ismerteti Maróthi berni útját: „Is (ti. Maróthi) vero cras etiam hinc abibit, non quidem in Angliam, quod sibi, ut scis proposuerat (non venit ibi, quod quarebat), sed Bernam, quod fortasse miraris. . .”. STKB. 107. l. — Chr. Merian (1712–1743), a közös barát élete több párhuzamosságot mutat fel Maróthi életével. 1731–32-ben Zürichben tanult, Baselenben szentelték pappá, innen Bernbe ment, majd francia és holland egyetemekre. (A francia tanulmányutat Maróthi kihagyta.) Hazatérése után a baseli Theodor-templom vikáriusa, majd markirchi lelkész. Még egy sajnálatos párhuzam: mindketten igen korán haltak meg. Uo. 72. l. — Maróthi tanulmányainak Bernben való folytatására az indíthatta, hogy itt az egyetem 1733 és 1798 között időnként négy magyar diáknak adott ösztöndíjat, azaz teljes ruházatot, két évre lakást, ellátást, s tovább utazásuk esetén még 30 tallért. Maróthinak, aki minden pénzét könyvek beszerzésére fordította, bizonyára jól jött ez az anyagi segítség. Fr. Haag: Die Hohen Schulen zu Bern, 1903. 130. l. Idézi Ernst Staehelin 1969. jún. havában kelt levelében. — Febr. 24-e 1735-ben valóban csütörtökre esett. — Szentpétery Imre: Oklevéltani naptár. Bp. 1912. 96. l.

³⁷ Lucisvallis, mai nevén Liestal, Baseltől 15 km-re fekszik. Ma Basel kanton fővárosa sok római emlékekkel. Városjellegét a Gotthard-szoros megnyitásának köszönheti. HBLSch. IV. k. 681. és kk. 1. — Az azonosításban itt is és sok más helyen nagy segítségünkre volt Ernst Staehelin professzor. Ld. 1969. ápr. 15-i levelét.

³⁸ Bubendorf falu a baseli kanton liestali járásában. Maróthi azért nevezi a Strübinok parókiájának, mert 1535–1795-ig a falu minden lelkése ebből a családból került ki, s ezt a helyzetet 1607-ben Baselen szerződésileg is megerősítették. E hosszú idő alatt mindössze kétszer, 1639–1646-ig és 1734–1750-ig nem volt Strübin nevű papja a falunak. Maróthinak tehát sikerült az egyik „interregnumot” kifognia. HBLSch. II. k. 382. l.

³⁹ Waldenburg, Maróthi e levelében Wallenburgnak is írja, járási székhely a baseli kantonban. SchL. II. k. 875. l.

adsciscendo cogitare; sed cum ii negarent per montes et montosa quae eo die scandenda erant, parem[ue] eundi difficultatem (quod ut intelligas, scito me non lapidos[a], sed lutosa itinera formidasse, ut et filium sim semper monit[ur]us, caveat, ne hac anni tempestate se in iter det) nec m[en] fessum jam pridie satis vires tam facile esse recollecturum etiamsi iter equo faciam, ab incepto destiti. Rusticum tam[en] adsumsi, qui mihi duxque comesque fieret, cum quo eo die sol[em] durum perveni, sero satis, nec enim ante decimam (vestram XI. [in] iter licuit ingredi per D. Geimüllerum,⁴⁰ qui vacuo stomacho ut [abi]rem non permisit. Postero mane feci, quod jam ante volu[ebam] equum conduxì, et eo vectus post meridiem Bernam perveni, et hosp[iti]o jam utor eodem, quo Popularium meorum alter. Cras spero me cer[ti] orem futurum, ut se res meae habeant, nam apud Professores [pri]dem jam fui, sed res omnis nondum transacta est. Die Satur[ni] et ad alios vestrates scribam, potero enim, ut spero, tum aliqu[od] certi scribere. Haec ad te eo tantum scripsi, ut sciretis me hu[c] venisse salvom, sed fessum ex itinere. Saluta a me plurimum omnes omnino, cum quibus scis me paulo versatum familiaris; Cl. Grynaeum,⁴¹ Cl. Praepositum⁴² cum Alumnis omnibus, qui me comitati sunt, Wetstenium et Burchardum pygmaeogr[u]is pugnicolam, et alterum Nobilimontanum, seu Acumontan[um] si voles;⁴³ nam si non voles, abstinebis; mihi etiamnum jure promissi debet unum Johannem bonum Gallicum (un Jambon).⁴⁴ De Epis[co]p[atu]la Archiepiscopo-

⁴⁰ Valószínűleg Niklaus Geymüller (1681–1743). 1725-től a szűcs céh mestere volt, 1731-től bíró Waldenburgban HBLSch. III. k. 506. l.

⁴¹ Johannes Grynaeus (1705–1744) teológiai professzor Baselben. A Frey–Grynaeus-féle intézet egyik alapítója. Jogi és teológiai tanulmányai önállóan és a Tempe Helvetica c. folyóiratban jelentek meg. STKB. 61. l. és JAGL. II. r. 1221. és kk. l. — A barátjáról, Johann Ludwig Freyrol (1682–1778) elnevezett tudományos intézet értékes könyvtárával és a külön órák tartására kötelezett lektor tevékenységével jelentős segítséget nyújtott az egyetem hallgatóinak. Beck maga is sokáig működött itt lektorként. Ld. bővebben E. Staehelin: Johann Ludwig Frey, Johannes Grynaeus und das Frey–Grynaeische Institut in Basel. 1947. —

⁴² Maróthi Johann Rudolf Iselinre (1705–1779) gondol, aki már 20 éves korában a berlini Akadémia tagja volt. 1728-ban jogi doktorátust szerzett, és a baseli egyetemmel kapcsolatos alumneum vezetője lett. 1734-től kezdve előadásokat tartott Svájcz történetével kapcsolatos témákról. Ugyanekkor kezdte el a sajtó alá rendezni *Tschudi*, „Chronicon Helveticum”-ját. 1757-ben a jogtudomány professzora lett, miután több külföldi meghívást visszautasított. *Maróthinak* és később *Hatvaninak* nagy pártfogója volt. STKB. 139. l. és *Lósy–Schmidt* i. m. 64. és kk. l. — Az alumneum, azaz a baseli egyetemmel kapcsolatos konviktus, a könyvtár tulajdonát alkotta. A diákoknak nyújtott szálláson és ételmezésén kívül szerepe volt az akadémiai képzésben is. A külföldi hallgatók, köztük sok magyar, itt kaptak igen gyakran ösztöndíjat, tehát ingyenes elhelyezést. Szinte a középkori bursákra emlékeztető szabályok voltak itt érvényesek. Az előadások rendszeres hallgatása mellett imaórák, istentiszteletek, zeneórák látogatása, akadémiai aktusoknál való közreműködés számukra kötelező volt. Bonjour 327. és kk. l. —

⁴³ Samuel Wettstein (1713–1781) 1726-ban iratkozott be a baseli egyetemre, a magister artium fokozatot 1730 tavaszán érte el. 1735-ben szentelték pappá, azonban ilyen minőségben sohasem működött. Beteges volta miatt házi nevelőként tevékenykedett. Apja, Samuel Wettstein (1666–1741) lelkész volt, aki segítséget nyújtott rokonának, Joh. Jak. Wettsteinnek (1693–1754), akinek újtestamentomi magyarázatai oly nagy izgalomban tartották a baselieket az 1730-as évek elején. STKB. 96. kk. l. valamint E. Staehelin professzor szíves közlése 1969. jún. Vö. még 55. és 58. j.

⁴⁴ Úgy látszik, Johann Jakob Burckhardt, „egy francia sonkát” ígért Maróthinak. A diáknyelvben Johannes Bonus a sonkát jelenthette (jambon=Jean Bon). Ld. Staehelin professzor 1969 júniusi levelét. Burchardus pygmaeogrui — pugnica = Hieronymus Burckhardt (1715–1795), a történetíró Christoph Burckhardt fia, 1727-ben iratkozott be a baseli egyetemre. 1735-ben pappá szentelték. Basel környékén lelkészkedett, 1763-ban a baseli Theodortemplom lelkésze lett. Szülei a „Zum Kranichstreit (a daruharchoz)” elnevezésű házban laktak, amely a régi egyetem mellett ma is megvan. Innen az elnevezés „a daru- törpeharc lakója”. — Burchardus Nobilimontanus seu Acumontanus = Johann Jakob Burckhardt (1712–1773), akinek az apja a nagykereskedők céhmestere volt, 1727-ben iratkozott be a baseli egyetemre. 1731-ben magister artium, 1735-ben pappá szentelték. Egyideig Baselben, majd Hollandiában lelkészkedett. A szülők valószínűleg az Adelbergen (Nemes-hegy) vagy Nadelbergen (Tűhegy), az előkelők városnegyedében, a Peter-templom környékén laktak. Innen Maróthi megjelölése. E. Staehelin professzor közlése. 1969. jún.

pi Cantuariensis,⁴⁵ quod te rogavi, ne quaeso obliviscaris, scribasque mihi, quando putes te profecturum. Vale mi Becki et me ama, seu Basileae, seu Marpurgi eris.

D. Bernae chez Mad. Berseth an der Brunngasse⁴⁶ a. d. VI. Non. Mart. MDCCXX [XV].⁴⁷

Baselből Bernbe való utazásának történetét írja le barátjának. Csütörtökön indult el. Mindjárt az elején eltévesztette az utat, amelyen pedig többször is járt. Végül parasztok vezették el úttalan utakon, sziklák között Waldenburgba, útja első állomására. Itt a praefectusnál, Geimüllernél éjszakázott. Másnap lovat akart bérelni, de erről lebeszéltek. Így tehát ismét egy paraszt vezetővel kelt útra. Harmadnap azonban lovon indult tovább, és dél felé érkezett meg Bernbe, ahol egy honfitársa szállásadójánál szállt meg. Berni dolgairól még nem tud biztosat írni, mert bár már beszélt a professzorokkal, ügye még nem intéződött el. Levelével csak épségben való megérkezéséről akarta tudatni barátját. A levél végén üdvözlétet küldi Baselban maradt barátainak. Majd egy szójátékkal baseli barátai által megígért sonkára tesz célzást. A befejező sorokban kéri barátját, hogy a canterburyi érsek leveléről feltétlenül írjon. Közölje, mikor fog utazni. Akár Baselben lesz, akár Marburgban, gondoljon reá szeretettel.

Kelt Madame Bersethnél, a Brunngasseban, 1735. márc. 2-án.

2. levél

Marothius Beckio S. P.

d. 10. Mart. 1735. Berna

Catalogum Auctionis literis tuis adjunctum accepi, eum quem (priorem saltem) jam Basileae videram, sed de quo quid vellem vobis oblitus eram indicare. Librorum, quos cuperem emi, nomina et pretia ad calcem invenies, de quibus te id facturum esse, quod in literis promisisti, non sinit amicitia nostra dubitare; si modo literas has meas in tempore acceperis, de quo tamen vehementer dubito. Quod scribis de Strübino me cogitasse in via, non falleris, etsi non ille sit caussa errandi. Nam inter Lucisvallem et Pueripagum in hujus loci rusticos incidi, qui lignatum iverant, et oneratis ligno plostris redibant; cum quibus ut fit et de Strübino et de tota Familia imo Gente Strübinorum locutus sum tum de Candidato . . . [sic!] (ignosce, reverende pater, oblitus sum nomen),

⁴⁵ Johann Wilhelm Waldschmidt (†1741), a marburgi egyetem jogi professzora 1735. jan. 5-én kelt levelében arra kérte Joh. Rud. Iselint, hogy 14 éves fia mellé házinevelőt ajánljon. Iselin Becket ajánlotta, és olyan meleg pártoló levelet küldött, hogy — Beck megítélése szerint —, ha azt az angol királynak küldte volna, a canterburyi érsek utódjául jelölték volna. Ez magyarázza a canterburyi érsek levelére való utalást Maróthi levelében, ami egyébként később is előfordul. STKB. 110. l.

⁴⁶ Beck levelei Maróthihoz a basel egyetemi könyvtárban másolatban állnak rendelkezésre, s ezeken Beck nem tüntette fel Maróthi cimeit. — Ezen az egy levélen látható ideiglenes lakáscíme. A többi levélfogalmazványon ez áll: Maróthio Bernam. A tájékoztatásért ismét Staehelin professzort illeti köszönet.

⁴⁷ Beck azonnal, éspedig márc. 5-én válaszolt Maróthi első berni levelére. Örömet fejezte ki barátja szerencsés megérkezése fölött. Marburgi alkalmaztatásáról és útjáról semmit sem tud írni, mert arra válasz Marburgból még nem érkezett, pedig feszülten várja. STKB. 107. l. Ebben az időben Marburgban működött Christian Wolff (1679–1754), a német felvilágosodás egyik úttörője. Előadásai sok hallgatót vonzottak Marburgba; ez magyarázza Beck feszült várakozását és Maróthi állandó érdeklődését a fejlemények iránt. A felvilágosodás debreceni képviselői közül Domokos Márton tartozott Wolff hallgatói közé még 1715–1720 között Halleban. Molnár Ágnes i. m. 18. l. — Beck válaszeleveléhez valószínűleg egy könyvjegyzéket is mellélt, amelyet ugyan nem közlünk, de Maróthi erre hivatkozhatik 4. sz. alatt közreadott írásában.

qui nunc apud eos Pastoris vices agit.⁴⁸ De libro Spanhemii⁴⁹ lecto gratularer tibi, si aut tu probare te ostenderes istam derivationem nostri Isten ab *éarta* aut ego, cui ista legenti Clerici Hercules ex Harokelim derivandus, et ab Esther Amistris Scaligeri, Mardonius ab Mardochaeo, et alia ejus generis venerunt in mentem. De horum quibusdam (nam de Amistri et Mardonio liquet falsam esse originationem) scis me ita sentire, posse vera esse fortasse; vera esse quis praestet? Praecipue cum lingua nostra, quam orientalem esse et ex oriente in Pannoniam adlatam memini me tibi affirmare et confirmare, nullam quod sciam vocem aut si quas quae mihi in mentem non veniunt, paucissimas accepit, idque si vel maxime accepit, accepit certe non ita pridem, certe non antequam e Scythia circa medium saeculum IV^{um}, imo postea migrarunt, nam ad A. C. 370 circiter aut 380 referunt annales nostri primum Hunnorum in Europam, et A. demum 400 Attilam ducem creatum, qui primus Hunnorum nomini celebritatem addidit.

[Első lapon oldalt] si velint

[Első lap tetején felül] Ne putes situm contraxisse hanc Epistolam non est tam vetus, sed de mensa decedit et conculcata est.

Utrumque res se habet, non antequam Graecia paene omnis Christianam fidem amplexa esset. Unde ergo istam vocem acceperint? nam a Graecis Christianis non acceperunt. Porro autem quis credat Dei nomen apud eos eousque nullum fuisse? Si fuit, quid opus erat novo nomine? Praesertim cum hoc nomen sit unicum, quo Deum rerum et Deos gentilium indigetant, vel (si hoc verbum e Pontificalibus Libris dedesumtum sic usurpatum tibi non placeat) appellant. Imo qui me audiet, ne hoc quidem credet Hunnos gentem Scythicam et barbaram statim, postquam in Europam trajecerunt, tam arctam necessitudinem habuisse cum Graecis, ut eorum voces adoptarint. Scis enim certe Attilam, qui ut dixi primus est alicujus nominis in nostrae Gentis Ducibus, non in Graeciam, sed in Germaniam, Galliam et Italiam arma convertisse; Filiorum alterum Csaba (vos scriberetis Tschaba) cum iis qui superfuerant Hunnis, exceptis ad III M. qui cum Aladare altero Attilae filio in Transsylvania remanserere [sic!], in Scythiam reversum esse nostra Chronica docent; et longo postea tempore Hungaros in Hungariam iterum rediisse, circa medium seculum VIII^{um}. Exeunte seculo X. ad fidem Christi conversos esse; cum Graecis Imperatoribus multo post rem habuisse, qui jam non modo et ipsi Christiani erant, sed linguam veterem Graecam mirum quantum corruperant; vocem quidem certe *‘Eortlas* pro Vesta ut opinor non usurpabant. Vides me tui gratia

⁴⁸ Ld. 38. j. (a Strübinok kiváltságos helyzetéről). Pueripagus-Bubendorf. A lelkész, aki ekkor Bubendorfban szolgált, Bonifatius Burckhardt (1696–1777), Baselben végzett 1729-ben.

⁴⁹ Valószínűleg Ezechiel Spanhem vagy Spanheim (1649–1710) diplomata és tudós valamelyik művéről van szó, aki keleti nyelvekkel és éremtannal foglalkozott: ADB. 35. k. 50. és kk. I. — Maróthi helyes nyelvérzékkel gyanította, hogy ez a szófejtés nem állja meg a helyét. *Spanheim* mentségére szolgál, hogy még a *Czuczor–Fogarasi* szótár is tartalmaz utalást az itt szereplő szófejtésre: a chaldaea *esta*-ból, ami tüzet jelent, gör., lat. *vesta*. *Czuczor* Gergely és *Fogarasi* János: A magyar nyelv szótára. Pest, 1865. III. k. 187. l. *Bárczi* Géza szerint a magyar 'isten' szó ismeretlen eredetű, ajánlott iráni származtatása elfogadhatatlan, talán a finnugor eredetű *ös* szó valamelyik származéka, bár ez sem meggyőző. Magyar szófejtő szótár. Bp. 1941. 138. l. — *Maróthi* történeti következtetései a források alapos ismeretére, a történeti és nyelvészeti vonatkozások párhuzamos fejtegetése korát meghaladó történetiszemléletre vallanak.

paene dissertationem de tam exigua re scripsisse, quod tu a me credo non expectabas. Sed de Spanhemio satis; de Homero tibi magis etiam gratulor, cum tibi placere; sed meam simul vicem doleo, qui nondum potuerim Eustathii in Homerum Commentaria hic invenire.⁵⁰ Nam e Bibliotheca (vae Marothio) librum nullum licet depromere, schedam nullam; non vivimus plus in illo bono tempore, sicut in Basilea:⁵¹ O mihi praeteritum referat si Beckius — aurum. Studi[os]i ne dicam dolo Basiliensibus longe sunt doctiores, sed plerique in eo peccant, quod sciant se esse doctiores, nam alteros regardant cum una granda meprisá, sicut bavardos et bufones. Professores humanissimi sunt, nullus est hic sicut ille, qui in Bibliotheca — intellexit? Vale, mi Becki, plurimum et ride, sed ita, ut me ames. Venn. Theologis, meis Patribus dic multam salutem. Praeter alios salvere jube vel in primis Amicum nostrum Du Paquierium.⁵²

Először a barátja által küldött könyvárjegyzékről szól, melyet visszaküld, megjelölve rajta a barátja által részére megvásárlandó könyveket. Majd arról ír, hogy Bern felé utazva Bubendorfban a Strübinokról beszélgetett az erdőből fát szállító parasztokkal. Azután Spanhemius könyvének elolvasásához gratulál barátjának, de nem ért egyet Beckkel abban, hogy ez elfogadja Spanhemius állítását, ki a magyar „isten” szót a görögből származtatja. Más, szélsőséges etimologizálás példájával inti óvatosságra barátját, annál is inkább, mert — mint mondja — a magyar napkeleti nyelv, s érvelésül valóságos kis értekezést rögtönöz a magyarok történetéről, akiket egynek vesz a hunokkal, s azt írja, hogy mivel ezek csak 370–380 körül jöttek Európába, s 400 körül választották vezéréül Attilát, aki először tette híressé a hun nevet, s az isten szót egyébként is csak azután vehették volna át a görögöktől, hogy egész Görögország keresztény lett, ha egyáltalán lett volna e szóra szükségük, hiszen bizonyára már addig is volt szavuk az *istenre*, s akkor minek egy új szó? A hunok Európába érkezésük után egyébként sem léptek rögtön szoros kapcsolatba a görögökkel, mert Attila először Germania, Gallia és Itália ellen fordította fegyvereit. Halála után pedig fia Csaba, kb. 3000 hun kivételével, akik Aladár vezérlete alatt Erdélyben maradtak, visszatért népével Scythiába, mint krónikáink tanítják: A magyarok csak hosszú idő múlva, a nyolcadik század közepe felé tértek vissza Hungáriába, s a 10. században tértek a keresztény hitre, anélkül, hogy a görög császárokkal valami dolguk lett volna. Erre csak jóval később került sor. A görögök ekkor ugyan már keresztények voltak, de a régi görög nyelvet rettenetesen tönkretették. Így a *‘Eortia* szót sem használhatták Vesta értelemben. Ezután Homérosz olvasásához gratulál barátjának, majd sajnálatát fejezi ki, hogy Bernben még egy cédulát sem szabad a könyvtárból kivinni. Baselben más volt a helyzet. „Ó, bár Beck elhozná ama régi aranykort”. Megemlíti még, hogy Bernben a diákok tanultabbak, mint Baselben, csak kár, hogy ezt tudják és hirdetik is magukról „Alteros regardant cum una granda meprisá” — írja megint csak tréfásan franciából formált latinsággal. A professzorokat azonban dicséri. Igen emberségesek. A levél végén ismét üdvözléseket küld.

⁵⁰ Eustathius XII. századi Homeros-magyarázó, szül. 1174-ben. — Maróthi valószínűleg az 1730-ban megjelent kiadásra gondolt: Eustathii commentarii in Homeri Iliadem. 1730. — BMGC. 69. k. 747. l. — Itt jegyezzük meg, hogy Maróthinak sikerült egy másik kiadást 1737-ben, amsterdami tartózkodása idején 24 ft-ért megszereznie, amely ma is megvan a debreceni Kollégium Maróthi-könyvei között. Frobenius, Basel, 1559–1560-as kiadás. Ld. ÖJMK. 335. l.

⁵¹ Jakob Christoph Beck sokoldalú tevékenysége közben a könyvtárügyeket is intézte, miután a könyvtár a Collegium Erasmianum, az Alumneum birtokában volt. A betűrendes és helyrajzi katalógus munkálatainak kezdeményezésével és irányításával Beck értékes munkát végzett. Bonjour 324–325. l. Maróthinak valószínűleg kedvezett is a könyvkölcsönzésnél.

⁵² Abraham Du Paquier, Flerieurből (a neuenburgi-neuchâtel-i fejedelemségből) származott. 1728-ban a baseli egyetem bölcsészeti karára iratkozott be, 1731-től Genfben teológiai tanulmányokat folytatott. 1734–1738-ig a baseli francia egyház segédlelkésze volt. Később szülőföldjén lelkipásztorkodott. E. Staehelin 1969. ápr. 15-i közlése és a neuchâtel-i Áll. Levéltár 1969. jún. 20-i tájékoztatása.

(Maróthi levele Beckhez. Valószínűleg az előbbi levél utóirata)

Poene oblitus eram tibi scribere, uti Rev. Schönauerum⁵³ a me plurimum salutare, et rogares, an Lexicon Anglicum Miegi⁵⁴ non vendat mihi majori usui futurum quam sibi. Equidem si et hic essent Anglicorum librorum amatores, atque adeo qui cum librum haberent, ut possem commodato accipere, non magnopere curarem. Sed si reperire non potero, abjiciendum mihi erit linguae Anglicae studium. Clariss. Grynaeo scripsi esse hic apud Bibliopolam unicum etiam Exemplum literarum Wetstenii Patris.⁵⁵ Si velit me missurum; sin minus, tibi mittam. Alterum ipse emi. Cum maxime haec scribo, emo a studioso Corn. Celsum, et Q. Serenum de re medica ex edit. Aldi 1528. in 4° duobus baciis Helveticis,⁵⁶ et Hieronymi Epist. cum Erasmi scholiis tantidem.⁵⁷ De Wetstenio hic me nemo interrogavit; nam paraveram me ad respondendum, si quid rogarent.⁵⁸ Scripsit ad me popularis quidam meus ex Hungaria, se si posset cupere Basileae beneficio Hungarico frui;⁵⁹ ego respondi me non dubitare, quin possit; modo ut Ampl. Senatui Academico literas ante mittant ejus caussa nostri Professores; pro-

⁵³ Jakob Heinrich Schönauer (1695–1767) papjelölt Baselben 1717-től. 1733–37-ig a baseli Árvaház papjaként működött. Staehelin professzor levélbeli közlése. 1969. ápr. 15.

⁵⁴ Maróthi valószínűleg Guy Miège: Dictionnaire anglois et françois, Londres, 1677. c. művére gondol. Vö. Histoire de la Langue et de la Littérature française des Origines à 1900. Publiée sous la direction de L. Petit de Julleville. V. k. 757. l.

⁵⁵ Grynaeusrlt ld. 41. j. Johann Rudolf Wettstein (1663–1732) értendő.

⁵⁶ Celsus, Aurelius Cornelius: Medicinae libri VIII. Ed. Egnatius. In aedibus Aldi et Andreae Asulani. Venetiis, 1528. Egybekötve Quinti Sereni Liber de medicina. . . Venetia, 1528. Aldus. Varga Zsigmond felsorolja a Kollégium Aldinái között a 6. helyen, de nem említi, hogy Maróthi könyvtárához tartozott. Varga I. 33. l. — Ötvös jegyzékében már a vásárlás időpontja is szerepel a. d. [7] Id. Mart. 1735. Bernae, tehát Bern, 1735. márc. 9. ÖJMK. 341. l. Ez a levél a dátumot hitelesíti. Másfelől a könyv vásárlásának időpontja lehetővé teszi a levéltörödek dátumának megállapítását. Celsus Tiberius császár korában élt, s több enciklopédikus munkát írt, többek közt az orvostudományról. ÓKL. I. k. 392. l. Serenus Sammonius Quintus híres orvos volt (?12-ben). Műve voltaképpen orvostudományi tartalmú tanköltemény. ÓKL. II. k. 763. l.

⁵⁷ Hieronymus Sophronius Eusebius, azaz Szent Jeromos egyházi atya 340–420-ig élt. ÓKL. I. k. 921–922. l. — Itt „Epistolarum beati Hieronymi presbyteri omnes partes uno volumene contentae.” (Nurimbergae, 1495.) c. művéről van szó mely ma is megvan a Kollégium könyvtárában. Varga I. 28. l. A könyv teljes könyvészeti leírását ld. BMGC. 115. k. 873. l. — Mindkét könyvet 4 svájci baciúért (Batzen, batka). Egy baciús a tallér 1/30-ad része. E. Staehelin professzor közlése.

⁵⁸ Johann Jakob Wettsteint (1693–1754) újszerű újtestamentumi szövegmagyarázatai miatt Baselben a St. Leonhard-templomnál elfoglalt állásáról 1730-ban lemondatták. Amsterdamba ment, ahol professzori tanszéket ajánlottak fel neki. Először azonban tisztázni kellett magát a baseli hatóságoknál. Ez a városi tanács részéről nem ütközött akadályba, az egyház-tanács azonban más álláspontot foglalt el. Olaj volt a tűzre, hogy Wettstein apja (Johann Rudolf Wettstein ld. 55. j.) és unokatestvére (Samuel Wettstein ld. 43. j.) módot nyújtott arra, hogy tanait szószékről hirdethesse. Ez aztán még jobban megosztotta a városi közvéleményt. Az ügy hullámai később az egész kantonra, sőt a szomszédos kantonokra is kiterjedtek. Wettstein háborúságot keltő művei a következők: Prolegomena ad Novi Testamenti Graeci editionem accuratissimam, 1730. és Specimen animadversionum in prolegomena in Novi Testamenti Graeci editionem accuratissimam nuper Amstelae-dami edita. 1731. BMGC. 256. k. 53. l. STKB. 96. és kk. l. A Wettstein-ügy, mint látjuk, jó ideig izgalomban tartotta mind az egyetemet, mind a laikus köröket. Miután a Wettstein-ügy fejleményeinek fő színhelye Basel volt, el kellett készülnie arra, hogy érdeklődni fognak tőle az ügy felől. Maróthi az ügyben a mérsékelt érdeklődő álláspontját képviselhette, Wettsteint hollandiai tartózkodása alatt meg is látogatta. Maróthi előrelátására vall, hogy az esetleges érdeklődésre már készen állt a válasszal.

⁵⁹ A baseli egyetemen református jellege miatt mindig voltak magyar diákok a XVII–XVIII. században. Különösen nagy volt a magyar diákok száma az ellenreformáció századában, amikor mitegy 200 magyar fordult itt meg, közülük 58 debreceni. Nehéz lenne adatok híján megállapítani, hogy itt kiről van szó. Bonjour 230. és kk. l. Lósy–Schmidt i. m. 64–65. l. — Abban az évben, amikor Maróthi beiratkozott, 1732-ben, 31 teológus fordult meg Baselben. Zsindely i. m. 161. l. A Maróthi és Beck közti baráti viszonyra mutat az, hogy egy nagy jövő előtt álló debreceni ifjúnak a baseli Alumneumba való felvételénél Beck közbenjárását kéri Iselin és Frey professzornál. Ld. 42. j.

misique me eius caussa scripturum ad nonnullos Professores Basileam; inter quos numerasse me vel maxime Ven. Iselium facile vides. Sed hac unica de caussa non putavi ejus occupationes esse irrumpendas, quare te rogo ut meo nomine optimum, atque optima spei juvenem, Ecclesiae sine ullo dubio perutilem futurum (novi hominem probe) ei commendes, rogesque, ut ei in consequendo beneficio adjutor siet [sic]. Si intellexeris literas meas ei non fore ingratas, scribas mihi quantocyus. Hoc idem ut apud Ven. Freyum facias velim. Dico utrique a me plurimam salutem. Vale iterum, mi Becki, et me ama.

Barátja útján üdvözlöttei Schönauert, s kéri Becket, hogy vegye meg tőle számára Miège Lexicon Anglicumát, mert ott [Bernben] nem jut angol könyvhöz, s így kénytelen lenne az angol nyelv tanulását abbahagyni. Megemlíti, hogy megvette az id. Wettstein könyvét. A másik példányt kész Grynaeus számára megvásárolni és elküldeni. Beszámol további könyvvásárlásairól is.

A levél második felében arról ír, hogy egy honfitársa szeretne Baselben magyar ösztöndíjhoz jutni, s kéri barátját, járjon közben Iselin rektornál a pályázó ifjú érdekében, mert szerinte megérdemli. Kéri továbbá, hogy ugyanezt tegye meg Frey professzornál is.

4. levél

(Maróthi valamelyik, talán az 1735. márc. 10-i levelének melléklete:
könyvjegyzék)⁶⁰

N. 90. Illustrium Imagines. Liber est mihi ignotus, sed inspice quaeso, et si vel Icones Illustrium virorum contineat vel vitas ab aliquo non inepto homine descriptas, eme mihi, quanti me putas emeturum fore, si ibi essem, librum non parum ad Historiae cognitionem pertinentem.⁶¹

N. 104. Auctores L[inguae] L[atinae]. Si Festus est, et Nonius etc. ne omitte quaeso pro 15. vel 18. etiam pluribus (tu videbis) baciis.⁶²

N. 117. Lcii Navig. in Brasil. 6 aut 8. aut pluribus baciis.⁶³

⁶⁰ A 2. sz. levél bevezetésében Maróthi arra hivatkozik, hogy barátjától, Becktől egy könyvjegyzéket kapott. Valószínű, hogy ebből írta ki az itt szereplő könyveket. Maróthi csak az öt érdeklő könyvek sorszámát és a lehető legrövidebb utalást írja ki, sokszor nem is a sorrend szerint. A könyvjegyzék ide való besorolását az utolsóként említett mű indokolja, Beck legközelebbi válaszlevelében (Basel, 1735. ápr. 13-án kelt) ui. erre hivatkozást találunk.

⁶¹ A szűkszavú utalásból nem tudtuk megállapítani közelebbről, hogy milyen könyvre céloz a levélíró.

⁶² Sextus Pompejus Festus, Augustus korában élt grammatikus, etimológiai és archeológiai magyarázatokat tartalmazó, terjedelmes szótárt írt. Marcellus Nonius (a 4. sz. kezdetén) írók nyelvi és tárgyi magyarázatával foglalkozó művében számos régi szóalakot és szólásmódot jegyzett fel. — Maróthi, mint itt is látjuk, kereste és szívesen vásárolta a lexikális, enciklopédikus tartalmú könyveket, arra számítva, hogy ezek megszerzésére otthon kevesebb alkalma lesz.

⁶³ Jean de Léry (szül. 1534-ben) francia ref. lelkész, aki 1556-ban egy csaló felhívására jóhiszeműleg többedmagával Brazíliába utazott. 1558-ban történt hazatérése után élményeiről könyvet írt. JAGL. II. r. 2392. l. és 3. kieg. köt. 1669–1670. l. — A könyv címe: Léry, Jean de: Historia navigationis in Brasiliam, quae et America dicitur. Több kiadást (1586, 1592, 1605, 1630) ért meg latin és francia nyelven. BMGC. 135. k. 588. l.

N. 135. Vocab. rei nummariae etc. Quid, si et hic forte Budaeus esset de asse?⁶⁴
nam illum N. 381. te credo emturum tibi, sin autem; [mihi?]

145. Ritus Eccl. Anglic. librum non novi, sed tu velim emas, si poteris, non valde caro.⁶⁵

153. Jul. Caes. Scalig. Opera. Ejus Poeticen, De subtilitate et de Caussis L[inguae] L[atinae] sc[io] me jam habere,⁶⁶ si essent haec vel Poemata vel aliud aliquid ad rem antiquariam faciens, eme quaeso mihi.

176. Biblia Anglica. (nisi sint maculata) 12. aut 14. baciis.⁶⁷

271. Chronicon Hung. Turc. scio te vili posse emere.⁶⁸

316. Tacit. Hist. Comp.⁶⁹ 2. aut 3. baciis.

379. Poetae minores Graeci: eme hos, quaeso, nisi jam habeam,⁷⁰ praecipue eme Anacreontem, si adest; scis, quanti id genus libros faciam.

381. vid. ad N. 135.

411. Galenus de usu part. latine. eme VI. baciis.⁷¹

Appendice N. 2. Erasmi Adag. nisi valde maculata sint. 12. aut [?] baciis.⁷²

⁶⁴ Gulielmus Budaeus, Guillaume Budé (1467–1540) francia jogász és humanista. Itt „De asse et partibus eius” (Lugdunum, 1542.) c. művére gondol Maróthi. Sikerült is megvásárolnia a könyvet Bernben, 1735. jún. 22-én; a Kollégium könyvtárában ma is megvan. Valamikor Théodore Bèze (1519–1605), a híres prot. egyh. szónok és zsoltárfő tulajdona volt. ÖJMK. 342. l. — Ld. még a 78. j.

⁶⁵ Henrich Ludolph Benthem (1661–1723) prot. teológus „Engländischer Kirch- und Schulen-Staat. . .” c. munkájáról van szó, mely először 1694-ben Lüneburgban jelent meg. BMGC. 14. k. 1462. l. Maróthi az 1732-i lipcei kiadást tudta megszerezni. Ez a Kollégium könyvtárában ma is megvan. ÖJMK. 359. l.

⁶⁶ Maróthi a nagy filozófus, költő, orvos és kritikus Julius Caesar Scaliger „Opera, quae extant. . .” c. művére gondol, amelynek frankfurti 2. kiadását (1669) Baselben 1734-ben megvásárolta. Ugyanezen szerző másik több munkáját: Poetices libri septem. . . és In librum de insomnia Hippocratis commentarius. . . [Lugdunum Batavorum, 1561], valamint De causis linguae Latinae, Lugdunum, 1540. már 1733. máj. 15-én, ill. 1734. okt. 15-én szerezte meg. A könyvvétel időpontját a Kollégiumban ma is meglevő könyvek címlapján Maróthi sajátkezü bejegyzései adják meg, itt pedig Maróthi levelében vall rólu. ÖJMK. 336. és kk. 1. —

⁶⁷ Közelebbi adatok híján nem állapítható meg, milyen kiadásra céloz.

⁶⁸ Maróthi a köv. műre gondolt: Türkische und Ungarische Chronik, oder kurtze Beschreibung aller deren, zwischen dem Ertz-Haus Oesterreich. . . , eines Theils und dann. . . dem Türcken, anders Theils; vom Anfang bis hieher geführten Kriege, so wol in Ober- und Unter-Ungarn als Siebenbürgen etc. Nürnberg, 1663. BMGC. 242. k. 427. l.

⁶⁹ Lehet, hogy a Probenius-féle Tacitus-kiadásokra (1519–1533) gondol Maróthi, BMGC. 234. k. 167. l. — Nem említi, hogy ugyanekkor a nagy római történetíró világhírű kiadását: Opera quae extant. (Lugdunum Batavorum, 1600. Plantin Rapheleng.) c. munkát 1732. dec. 30-án már megvette, mely a debreceni Kollégium könyvtárának ma is egyik büszkesége. ÖJMK. 349. l. Varga Zsigmond nem jelzi, hogy a könyv Maróthi gyűjtéséből származik, bár a könyvtár Plantinus-kiadásai közt, időrendi sorrendben a 18. helyen felsorolja. Varga I. 39. l. Maróthi a könyvet a Collegium Erasmianumban vette, ahol az alapítók, Frey és Grynaeus professzorok időnkint könyveket bocsátottak áruba az Alumneum javára.

⁷⁰ Maróthi idevonatkozó kérésének Beck aligha vagy nehezen tudott eleget tenni, mert ilyen könyvek vásárlásáról a levelekben később sem esik szó. A Maróthi-könyvtárról készült leltárban van ugyan egy ilyen tárgyú könyv: Poetae Graeci. Georgici, Bucolici et Gnomici cum Hortiboni, id est Casauboni [Isaac] Lectionibus Theocritii. Gen. 1620, de ez az állományban már nem található. ÖJMK. 353. l.

⁷¹ Claudius Galenus, a 2. században élt görög orvos, munkái sokáig kedveltek voltak. „De usu partium corporis humani libri XVII.” [Lugdunum, 1550] c. könyvét, mely a ma is megvan Kollégium könyvtárában, ekkor vette meg. ÖJMK. 352. l.

⁷² Erasmus Rotterdams (1466–1536), a nagy humanista, aki vitáiraiban támadta az egyházat, egy ideig Baselben élt. Ezért használta a Basel állam által fenntartott Alumneum szívesen az ő nevét. Maróthi is sokra becsülte, Methodusában a görög nyelv tanárának az Erasmus-féle kiejtést írta elő. Barcsa János: A debreceni Kollégium és pártikulái. Db. 1905. 67. l. — Itt szereplő könyve: Adagiorum epitome (Amstelodami. L. Elzevir. 1651) közmondásokat tartalmaz. — Varga Zsigmond felsorolja a kollégiumi könyvtár Elzevir-nyomatványai közt, időrendi sorrendben a 278. helyen, de nem említi, hogy Maróthi-szerzemény. Varga I. 56. l. Ötvös Jánosnál a könyv nem fordul elő. Ez a levél fényt vet a könyv megszerzésének történetére.

N. 30. Plautum⁷³ ex ed. vet. et N. 47. si quid sit ad Historiam praesertim [ite]rarium aut civilem pertinens, ut videbitur tibi.

N. 82. Froissardum et Comminaeum: dubito an sint integri, nisi essent, vellem utrumque emi magnopere.⁷⁴

91. Vindic. contra Tyrannos.⁷⁵ 5. vel 6. baciis (Si eo pretio dignum [judi]cabis) librum putavi Miltoni esse eo nomine, sed annus [?] refrag[atur] nisi menda [?] sit. Si Miltoni esset, vel carius vellem emi.⁷⁶

Jegyzék megvásárolandó könyvekről, mely valószínűleg egy könyváruai árjegyzék számaira utal. Maróthi jelzi barátja számára az árakat is, amit megadhat a könyvekért. A felsorolt művek többnyire történelmi tárgyúak, de szerepel köztük egy görög vers-antológia is. Itt különösen Anakreon fontosságára hívja fel barátja figyelmét.

A Vindiciae contra Tyrannos megvételét pedig azért szeretné, mert a beleírt név szerint Miltoné lehetett. Ezt hajlandó drágán is megvásárolni.

5. levél

[Bern, 1735. ápr. 2.]

Marothius Beckio S.

Binas tuas literas⁷⁷ accepi, mi Becki, simul cum Nominibus librorum, quos ex Auctione mihi emisti. Eorum pretium a Seniore petes, cui scripsi, ut tibi solvat, nec puto hoc quicquid est officii denegaturum. Librum Vindiciarum contra Tyrannos sub ficto nomine Steph. Jun. Bruti editum, multo etiam doleo magis non emtum esse, quam si Miltoni is libellus fuisset; nam Miltoni libros scio non aequo raros esse, ac hic

⁷³ Maróthi kívánságát, hogy a római vigjátékiró, T. Maccius Plautus műveinek régebbi kiadásait szerezzé meg, Beck aligha tudta teljesíteni, mert a Maróthi-könyvtárról készített jegyzékben egy padovai 1725-ös kiadás szerepel. Comoediae superstitis viginti cum fragmentis deperditarum. . . ÖJMK. 339. l. — Plautusra vonatkozólag a későbbi levelekben is vannak kívánságai Maróthinak.

⁷⁴ Johann Froissard (kb. 1337–1400 táján) és Philippe Cominaeus vagy de Commine francia történészek műveinek megvásárlása Budaes könyvével egyidőben (ld. 64. j.), 1735. jún. 22-én történt. A könyv átvészelte az elmúlt századok viharait, és ma is megvan a Kollégium könyvtárában. Frossardus in brevem historiarum memorabilium epitomen contractus. — Cominaeus: De rebus gestis a Ludovico XI. et Carolo VIII. Francorum regibus. . . Ambo a Joan. Sleidano e Gallico in Latinum sermonem conversi. . . Cassel, 1638. ÖJMK. 345. l.

⁷⁵ „Vindiciae contra Tyrannos. . .” c. mű szerzője Stephanus Junius Brutus álnév alatt Hubertus Languet (1518–1581) politikai író. A könyv, amelyet Angliában hóhér által való elégetésre ítélték, 1789-től számos kiadást ért meg. De megjelent Machiavelli írásával egy kötetben is: Nicolai Machiavelli De Officio Viri Principis. . . Vna cum scriptis Machiavelli Contrarijs. . . Omnia de nouo emendata, aucta, correctaque. (Vindiciae contra tyrannos. . . Stephano Junio Bruto Celta auctore [i. e. H. Languet] — De iure magistratum in subditos, etc. Montisbelgardii, 1599. BMGC. 148. k. 767. l. Föltehető, hogy Maróthi ezt a kiadást vásárolhatta meg később, 1735. jún. 18-án kelt levelében található közlése szerint, mivel hazautazása közben (1737-ben) a váci püspök Machiavelli-könyvet koboztatott el tőle. Machiavelli nevét lehet, hogy szántszándékkal hallgatta el levelezésében, mint ahogy a Milton nevére való hivatkozás is a haladőbb szellemű könyvek iránti érdeklődésének leplezéséül szolgálhatott. Egyébként a könyvet Beck ebben az időpontban 3 baciussért megvette, átadta Jakob Christoph Iselinnek (1687–1737), akitől azonban nem tudja visszakérni, pedig maga is szeretné megszerezni. STKB. 109. l.

⁷⁶ Maróthinak erre a levelére Beck 1735. ápr. 13-án válaszolt. Eszerint Beck a megvásárolt könyveket átadta a Collegium Erasmanianum seniorának, aki azok árát (bizonyára Maróthi megbízása szerint) kifizette. STKB. 109. l. A Collegium seniora, J. J. Bachofen (1713–1796), baseli származású diák, 1728-ban iratkozott be az egyetemre. A magisteri címet 1732-ben nyerte el. 1734–1738-ig volt a Collegium Alumnorum seniora, ezzel magyarázható Maróthihoz való közeli kapcsolata. Később gimnáziumi tanár, igazgató, végül lelkész Prattelaben. Ernst Staehelin professzor leveléből közlése, Basel, 1969. május hó.

⁷⁷ A levélben említett két levélnek nincs nyoma. E. Staehelin nem közli. Itt Maróthi még csak arra szolítja fel Becket, hogy a megvásárolt könyvek árát Bachofentől kérje. Beck legközelebbi ismert levelében arról számol be, hogy a pénzt a seniortól megkapta. STKB. 109. l. (L. 76. j.)

est; de quo et Bailii dissertationem vidi et legi, Lexico annexam,⁷⁸ in qua in Auctorem libri ejus inquit; sed non ante recordatus sum me legisse, quam tu nomen fictum Auctoris adscriberes. Ego quidem certe darem operam, si ibi essem, ut ab eo, qui emit ex Auctione, redimerem. Videsne Becki, me nondum reliquisse morbum istum, ut tu — nisi fallor — appellas librarium? Imo si adesses, multo etiam magis diceres, quod Burchardus Acumontanus, seu Nobilimontanus⁷⁹ dixit, me in celebri libro Hundert Narren, ad classem der Bücher-Narren referendum esse.⁸⁰ Ex quo hic sum, vix praeteriit triduum, quo non libros aliquos venales, quos in omnibus angulis quaero, excuserim. Multos etiam emi,⁸¹ sed non multos ex iis, quos praecipue volebam, Graecos inquam Auctores, adhuc non inveni, praeter Homeri elegantissimam editionem, Venetiis apud Aldum 1527. doubos volum[inibus] in 8vo tam tersam, ut nihil supra, macula nulla est in toto libro, ne maculala quidem, vel si quid minus est.⁸² Incertus scribo me tam elegantem librum vili pretio emisse, sed scribo tamen, quod praefiscine [?] dictum sit me pro eo 2 bacios Bernenses solvisse, quod te vix crediturum certo scio.

Possem et Plauti pervetustam (A. 1499. nisi fallor) et elegantissimam editionem emere,⁸³ sed et liber magnus est, et pretium 15. baciolum Bernensium, quod est dimidium vestratis Thaleri. Jam Pedianum Parisiis 1516. cum nonnullis aliis editum duobus baciis me emisse,⁸⁴ Lucanum⁸⁵ perelegantem Gryphii tantidem, nihil attinet dicere, nec obscurorum virorum epistolas⁸⁶ curas scio,

⁷⁸ Maróthi *Languet* könyve iránti érdeklődése nem csökkent, bár itt is szerepel a *Miltonra* való hivatkozás. Most már nem titkolja el, hogy a haladó szellemű francia szótárának szerzőjétől, Pierre Bayle-től kapta az indítást a könyv tanulmányozására: P. Bayle: Dictionnaire historique et critique. (Dissertation concernant le livre d'Etienne-Junius Brutus, Vindicia contra tyrannos). 1697-től kezdve megjelent 1702-ben, 1720-ban, 1730-ban és 1734-ben. BMGC. 28. k. 797. l.

⁷⁹ Jakob Burckhardt. Ld. 43. j.

⁸⁰ Sebastian Brant, volt baseli és strassburgi professzornak „Das Narrenschiff 1494” c. művére van itt hivatkozás. Brant humanista módra tréfálkodik az emberi bolondságokról, amelyeket 112 fejezetbe foglalva ismertet. A mű számos kiadásban jutott el az olvasókhoz, ezért nevezi Maróthi híresnek. A „könyvbolond” kifejezés valóban jellemző Maróthira, amint a levél adataiból is kiderül.

⁸¹ Az előbbi jegyzet bizonyítékát nyújtja itt Maróthi. Bernben Ötvös János kimutatása szerint 20 könyvet vett. ÖJMK. 368. l. A most feldolgozott levelek tanúsága szerint az itt vásárolt könyvek száma nagyobb volt. Tehát Bern megerősítette második helyét Basel elsősege mellett. Az igazság kedvéért azonban meg kell jegyeznünk, hogy gyakran a Beck által Baselen megszerzett könyveket is berni „illetőségűeknek” vette.

⁸² Itt derül fény a Kollégiumi könyvtár egyik büszkeségének és nevezetességének, egy nemzetközileg is nyilvántartott ritkaságának beszerzési körülményeire. A könyv teljes címe: Ilias et Odyssea... addita vita Homeri ab Herodoto et Plutarcho scripta. Venetiae, 1517. Aldus-Asola. 1–2. tom. ÖJMK. 345. l. Igen olcsó áron, 2 berni baciolumért vette. A levélben Maróthi tévesen 1527-es kiadásról ír, a könyv azonban 1517-ből való. A könyvre a Bern helységnevé mellett 1730. ápr. 3-át vezette rá, ami szintén nyilvánvaló tévedés, miután 1735-ben kelt a levele, amelyben beszámol a beszerzésről. Egyébként az is érdekes, hogy az ápr. 2-án kelt levélben már ír a könyv megszerzéséről, a könyvön viszont ápr. 3-át tünteti fel a vásárlás időpontjaként. — Varga Zsigmond a 4. helyen sorolja fel a Kollégium Aldus-kiadásai között, de téves címmel, és nem említi, hogy Maróthi könyvtárából való. Varga I. 33. l. Ezt az adatot később pótolja. Varga II. 35. l.

⁸³ Maróthi egy nagyon értékes Plautus-kiadásról beszél: Plautinae viginti comediae emendatissimae cum... interpretatione... Petri Vallae Placentini ac Bernardi Saraceni Veneti. Venetiis, 1499. Sajnos, a könyv megvásárlásáról több adat nem áll rendelkezésre. BMGC. 191. k. 330. l. Később a könyv eladására határozza el magát. Ld. 19. levél. Ötvös egy 1725-ös kiadást említ Maróthi hagyatékából. ÖJMK. 339. l.

⁸⁴ Quintus Asconius Pedianus (i. u. 3–88) Cicero műveit magyarázta és adta ki. Az itt közölt adatok nem elégségesek a közelebbi azonosításhoz. Egyébként a könyvnek nyoma veszett.

⁸⁵ Lucanus szóba jöhető könyvének a címe: M. Annaei Lucani de bello civili libri decem vagy Sebastiani Gryphius: Lugduni 1546-i vagy Antoniusi Gryphius: Lugduni, 1569-i kiadásáról lehet szó. A levélben szereplő Gryphii-ből nem állapítható meg, hogy az apa vagy a fiú által előkészített kiadásról van-e szó. Egyébként a könyv később eltűnt.

⁸⁶ Maróthi itt a nagy német humanista Johann Reuchlin (1455–1522) Epistolae obscurorum virorum c. könyvére gondol, mely az 1520-as évek elejétől 1710-ig mintegy nyolc kiadásban jelent meg. BMGC. 201. k. 305. l.

[A lap alján:] Gausсени⁸⁷ dissertationes uno bacio emi. quas tu 20 ut minimum baciis nostratibus vendidisti, ego duobus emi. Aristotelis Rhetorica, cum Sturmii scholiis (qua editione usus es) 10 x.⁸⁸ Nuper et ad Bibliopolam ivi et emi Bashuysen Filii de Philologiae usu in omnibus disciplinis dissertationem;⁸⁹ sperabam aliquid boni inesse libro, sed ἀνθραξ θησαυρός [?]; homo indoctissimus dum de Philologia agit, ostendit se non m[odo] Philologiae, sed omnis doctrinae liberalioris imperitissimum esse. Cuperem [ta]men scire, an adhuc vivat, et sitne creatus Professor, quod hoc ineptissimo [li]bello videtur consequi voluisse. Aelianum Tan. Fabri Aluminii editionem⁹⁰ etiam volui emere, sed tamen Kühnii mallet; nam Perizonianum et Gronovianum nunquam emam. Sed jam tempus est, ut tuas literas aliquid respondeam. De Witsio⁹¹ quod scribis, equidem mallet Bibliopola omnia ejus opera ederet, quod Herbornae factum scio. Miscellanea quidem mererentur sane et seorsim emi, nisi absterret homines ab emendo istud: Tantum unus tomus est vel tantum aliqua pars operum. Hanc scito esse meorum popularium [sen]tentiam, qui cetera Witsium valde amant. Et ego amo hercle, s[ed] puto te non oblitum esse, quod tibi dixi me libros Theologicos paucissimos velle emere extra Hungariam, ubi paene aequae facile, certe [vi]lius emi possunt, quam in Germania apud Bibliopolas. De novis Lip[si]ensibus alia res est, ea non modo ego probo, cujus sententiam scio non magni facis, sed omnes omnino, quibus res erudita curae est. Equidem ego vel primus essem, qui nomen darem. Essent multi alii scio, quorum numerus commodissime iniri posset, si in nova hebdomadaria (Avis—Vöglein)⁹² propositum Bibliopolae insereretur. Ego si voletis jubebo

⁸⁷ Stephanus Gausseus Saumurban működő XVII. századi református teológus művei együttesen jelentek meg: S. Gausseus quatuor dissertationes theologicae. I. De ratione studii theologi. II. De natura theologiae. III. De ratione concionandi. IV. De utilitate philosophiae ad theologiam. . . . Salmurii, 1670. További kiadásai 1678. 1732. Itt nem állapítható meg, melyik kiadást sikerült *Maróthinak* megszereznie.

⁸⁸ A könyv tökéletesen azonosítható: Aristotelis Rhetoricorum libri III. In latinum sermonem conuersi et scholis . . . explicati a Ioanne Sturmio. Argentorati, 1570. — BMGC. 6. k. 1050. l. — Az x itt a krajcárnak ('crucigerus') a jele. Értéke kb. a baciús felével egyenlő. E. Staehelin professzor közlése. Basel, 1969. ápr. 15.

⁸⁹ Gualterus van Bashuysen: De usu philologiae in omnibus disciplinis tractatus, quo variis S. S. locis lux affunditur. . . . Praefixa est patris [H. J. van Bashuysen] praefatio ad novum cursum theologicum. Servestae, 1726. BMGC. 12. k. 407. l. A szerző a kitűnő hebraista, Heinrich Jakob Bashuysen (1679–1750), fia. Az apa több mint száz tudományos értekezésével nagy megbecsülést vívott ki magának. ADB. 2. k. 125. l. — *Maróthinak* a fiú művéről alkotott véleménye valószínűleg helytálló volt.

⁹⁰ *Maróthi* erősen érdeklődött a Septimius Severus császár idejében élt Aelianus érdekes természeti történeteket tartalmazó könyve iránt. Kitészik ez abból, hogy több kiadását megemlíti, és azok között párhuzamot von. Ezek: Aeliani variae Historiae libri XIII. Item rerum publicarum descriptiones ex Heraclide. Cum Latina interpretatione . . . T. Faber emendavit. . . . Salmuri, 1668. — *Ua*. Editio novissima variis lectionibus, fragmentis Aeliani, novis annotationibus aucta, curante J. Kühnio. Argentorati, 1685. — *Ua*. Cum versione J. Vultej. . . et commentario J. Perizonii. Lugduni in Batavio, 1701. — *Ua*. Cum notis integris . . . curante A. Gronovio, qui et suas adnotationes adjecit. Lug. Bat. 1731. — BMGC. 2. k. 194. l. — A szövegmagyarázók egyébként mind a legjobbakká közül valók: Tanaquil Faber (1615–1672) ill. Tannequin *Le Fèvre* Richelieu pártfogoltja volt, majd professzor lett Saumurban. JAGL. II. r. 472–473. l. — Joachim Kühn (1647–97) a görög, s általában a keleti nyelvek professzora Strassburgban. Uo. 2177–2178. l. — Justus Vultejus (1529–1575) Marburgban a héber nyelv tanára volt. Uo. IV. r. 1760. l. — Jacobus Perizonius (1651–1715) holland filológus, számos klasszikus kiadvány fűződik a nevéhez. ADB. 25. k. 378–379. l. — Abraham Gronovius, a híres klasszikus-filológus Gronovius-család legfiatalabb sarja volt. JAGL. 2. pótkötet. 1622–1623. l. —

⁹¹ Hermann Wits (1636–1708) holland teológus Franekerában, majd Utrechtben és Leidenben a coccejanizmus és voetianismus összebékítésén fáradozott JAGL. IV. r. 2027–2029. l. — A magyar diákok szívesen tanulmányozták műveit. Itt *Maróthi* a következő művére céloz: H. Witsii Miscellaneorum sacrorum libri. . . . Editio tertia. . . , cui accessit oratio de auctoris vita, indexque rerum, etc. 2. tom. Herbornae Nassaviorum, 1712. *Maróthi* később is emlegeti.

⁹² *Maróthi* ötlete figyelmet érdemel.

in[se]ri. Sed facite, ut voletis. Nunc plura scribere nequeo, ita he[ri] subito latera indoluerunt, vel potius, quia tu Ciceronianus es: latus condoluit.⁹³ Hoc unum addo: esse hic Budaei annot[at]iones]. in Pandectas, et de ass[ce] elegantissimam editionem, Parisiensem⁹⁴ inquam, primam opinor om[n]ium sed pretium mihi non placuit 25. baciorum, nec moles, est enim in folio. Vale Becki et me ama.⁹⁵

D. Bernae. ad IV. Non. Apr. MDCCXXXV.

Megkapta barátja két levelét és a számára vásárolt könyvek jegyzékét. Az árukat kérje el a seniortól, Bachofentől. Sajnálja, hogy a *Vindiciae contra Tyrannos* c. könyvet nem sikerült megszereznie, mégha nem a Miltoné volt is, hiszen Milton könyvei nem is olyan ritkák, mint ez, amelyről Bayle értekezését is olvasta Lexiconához csatolva. Kár, hogy ez előbb nem jutott eszébe, csak mikor a szerző álnevét látta. Ha ott lenne, megvásárolná attól, aki a könyvaukción megvette. Hiszen még mindig abban a betegségben szenved, amit barátja „librarius”-nak nevezett, s amelynek alapján a Száz bolondról szóló könyvbbe is be lehetne sorolni a könyvbolondok osztályába. Amióta Bernben van, nem múlt el három nap, hogy könyvek után ne kutatott volna. Sokat vásárolt is, de sokat, amit szeretett volna, különösen görög szerzőktől, nem talált.

Vett azonban egy szép Homérosz-kiadást a velencei Aldus nyomdából 1527-ből, méghozzá igen olcsón. Felsorolja többi vásárlásait is az árakkal együtt. [Gualterus van] Bashuysennek a filológia hasznáról írt könyvről megállapítja, hogy az bizony gyenge munka. Vajon él-e még a szerző, s megkapta-e a professzorságot, amit munkájával el kívánt érne?

Barátja leveleire válaszolva közli, hogy jó lenne, ha Wits összes munkáit kiadná egy könyvkereskedő, mint Herbornban történt. Törödékekben ugyanis nem akarja megvenni. Ezt a szerzőt honfitársai is nagyon szeretik, akárcsak ő. De emlékezteti barátját, hogy ő teológiai könyveket nem igen akar vásárolni külföldön, mert azokat ott is könnyen és olcsóbban meg lehet kapni, mint Németországban. Az új folyóiratokról szólva megemlíti, hogy a tudós világ igen örülne, ha a kiadók előre közölnék terveiket. Írja még, hogy megfájt az oldala, majd ismét könyveket emlegetve fejezi be levelét.

6. levél

[Bern, 1735. ápr. 30.]

Beckio suo Marothius S.

Non dubito, quin citius exspectaris a me responsum praecipue de ista ad Vavrium Neocomensem Epistola,⁹⁶ quam inclusam ad me misisti, ego postridie cum primo [sic] luci [sic] tabellario dedi. Sed ego nun putabam necesse esse respondere, quod te scirem de mea in hac re diligentia non dubitare; tum non potui adduci (quidni enim

⁹³ *Maróthi* finom stílusérzékére vall, hogy az egyszerű oldalfájást „Cicero-módra” is ki tudja fejezni.

⁹⁴ Guillaume Budé „Annotationes priores in pandectas...” c. könyvét említi vételi szándék nélkül, ez azzal magyarázható, hogy a könyv költni, 1527-i kiadását 1733-ban ajándékba megkapta Baselen Joh. Rud. Iselintől, a Collegium Erasmianum igazgatójától. A könyv ma is megvan a Kollégium könyvtárának állományában. ÖJMK. 361. 1. *Budaeus* „De asse...” c. művének három párizsi kiadása ismeretes: De asse et partibus eius libri quinque... In Chalcographia Ascensiana. [Paris], 1514. — Ugyanez 1532-ből. Gulielmi Budaei... Breviarium de Asse. Ex officina R. Stephani: Parisiis, 1548. — Mind folio nagyságú. A 64. jegyzetben szereplő könyv 8° nagyságú volt.

⁹⁵ Erre a levélre Beck 1735. ápr. 13-án válaszolt.

⁹⁶ A levél címzettje minden bizonnyal Daniel *W'auve* (Neunburg, „Neocomensis”), aki a Neuchâtelben megjelenő folyóiratnak, a „Mercure Suisse ou Recueil de Nouvelles Historiques, Politiques, Littéraires et Curieuses”-nek egyik kiadója volt. Beck bizonyára előkészületben levő folyóiratával kapcsolatban levelezett vele. Vö. 113. j. E. *Staehelein* professzor közlése 1969. júl.

fatear?), ut unius non necessariae Epistolae scribendae causa interromperem pulcherrimorum librorum Gallicorum lectionem, quos ab Hallero Bibliopola commendatos acceperam. Nosti, quam avide ibi legerimus Swiftii Conte du Tonneau, eundem hic relegi, tum ejusdem Auctoris l'art de mediter sur la Garde-robe,⁹⁷ qui priore deterior minime est. Adhaec vitas quorundam celebriorum Principum, Henrici IV., Elisabethae, Caroli XII.⁹⁸ sine ordine ut vides, sed jam ordinem aliquem servare certum est, et perlegere si possim omnes Halleri libros, qui ad Historiam seculorum duorum praeteritorum pertinent, ad quam cognoscendam non tantum utilitas me, sed et jucunditas cum rerum tum linguae Gallicae, qua plerique scripti sunt, invitat.⁹⁹ Ego enim Linguam eam ita adamavi, ut nuper etiam Latinae praeferendam esse disputarem adversus Ven. Scheurerum,¹⁰⁰ cum in ejus horto deambularem. Is quam causam dixerit esse hujus meae *φραγκογλωσσομανίας*, etsi tua non magnopere scire intersit, tamen adscribam, ut tu de ea judices. Ajebat scilicet me Linguam Latinam nonnisi e Professorum aut virorum doctorum et studiosorum ore audivisse, Gallicam autem ex formosarum virginum et muliercularum colloquiis didicisse. Nam et antea, cum ex me quaesivisset, amaremne Gallos? ego vero inquam non tantum gallos amo, sed et gallinas. Porro ille mihi suasit, ut loco caeterarum linguarum occidentalium, quas adhuc nescio, aut etiam cum iisdem orientalium studium conjungerem, de qua re ego cogitaturum me promisi diligentius, quid autem faciam, nondum etiam statui. Nam Hebraicae linguae addiscendae certe est a me opera danda hactenus saltem, ut V[etus] T[estamentum] intelligam, id enim et apud nos a Pastore exigitur, hac autem cognita Syriacam saltem et Arabicam addiscere magni laboris non esset. Quibus etiamsi Samaritanam, Persicam, Aethiopicam et Armenicam non adderem, possem tamen haberi jure merito *πολυγλωττὸς ἀνὴρ* et digito monstrari et dicier: hic est *ὁς πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἃ οὔτε αὐτὸς οἶδε, καὶ γλῶσσαν*, et hac in re postrema praeferer Ulyssi, modo et Homerum haberem. Quo tu tamen et ipso me posse carere dices, essequet et Homerum et Ulyssem. Sed tandem ut jocari desinam, quid tandem *ταῦτα πρὸς τ' ἄλφιτα*? praesertim in Hungaria, ubi ne utiliora quidem (Historiam dico, et quae ad eam pertinent: Chronologiam, Geographiam, Anti-

⁹⁷ Biztosan Jonathan Swift (1667–1745) *Le Conte du tonneau*, contenant tout ce que les arts et les sciences ont de plus sublime et de plus mystérieux, avec plusieurs autres pieces très-curieuses par le fameux dr. Swift. Traduit de l'anglois [by J. van Effen]. 2. tom. La Haye, 1721. c. művéről van szó, amely 1732-ben is megjelent. — BMGC. 233. k. 463. l. — A másik mű anonimitása nem sikerült. —

⁹⁸ Föltehető, hogy Maróthi a következő műveket olvasgatta: „Lettres d'Henry IV., Roi de France, et de Messrs. de Villeroy et de Puisieux a M. Antoine Le Fèvre de la Roderie, Ambassadeur de France en Angleterre depuis 1606 jusqu'en 1611. 2 vol. Amsterdam, 1733. BMGC. 101. k. 994. l. — W. Theyls Mémoires pour servir à l'histoire de Charles XII., roi de Suède. . . 1722. — BMGC. 37. k. 270. l. Persze más összefoglalóbb jellegű, latin nyelvű munkák is szóba jöhetnének. Pl. Erzsébet angol királynőről *Camden*: Annales rerum Anglicarum regnante Elisabetha, London 1575.

⁹⁹ Maróthi valóban nagy híve lett a francia nyelvnek, ennek bizonyítéka, hogy 1741-ben az Opiniones-ben sürgette a francia nyelv tanítását a debreceni Kollégiumban. A megvalósításra azonban csak 1776-ban került sor, amikor német és francia nyelvmestert fogadtak. 1798-ban a francia nyelv tanítását Lengyel József professzorra bízta, hogy ennek a stúdiumnak az oktatója is „kellő tekintélyű” legyen. *Bél* Mátyás már 1714-ben kötelezővé teszi a pozsonyi ev. iskolában a franciát. A katolikus iskolákban azonban szintén csak az 1770-es években tudunk ilyen törekvésekről. Baranyai Zoltán: A francia nyelv és műveltség Magyarországon a XVIII. században. Magyar Tanulmányok 1. sz. Bp. 1920. 129. l. Berkovits József: i. m. 44. l.

¹⁰⁰ Samuel Scheurer (megh. 1747-ben) 1717-től a görög és héber nyelv professzora a berni egyetemen. A teológia tan-székét 1735-ben foglalta el. Georg Altmannal való ellentétéről Maróthi későbbi leveleiben számol be Becknek. Részt vett a „Supplementum zum Basler Lexicon” c. mű Beck által irányított munkálataiban. STKB. 79. és 162. l.

quitates, tum et mathematicam) non dicam tanti non fiunt, quanti deberent, sed plane non putantur digna, quae ab iis discantur, qui profundi atque adeo veri Theologi laudem cupiunt consequi. Quos quidem homines, si modo homines sunt, ego non melius puto posse stultitia sua redargui, quam si ad priora illa, quae degustavi, Theologiae non mediocre studium adjungerem, atque ita re vera monstrarem posse eum praestantem Theologum esse, qui Historiae cognoscendae diutissime vacavit, nam ita audio de me existimare non quidem eos, quos ego magni facio, Professores inquam nostros et nonnullos alios sapientiores, sed eos tamen, quos Pastores futuros certo scio, atque adeo si vel tantillum de earum rerum, quas ego didici, excellentia loquutus fuero, in eam statim partem accepturos, quasi eorum ego stultitiam velim coarguere (qua in re remedium mihi nullum erit praesentius, quam quemadmodum decrevi eorum inscitiam ridere, contemnere, nec flocci facere), ita inquam ii de me judicant, me et ingenii aliquid habere, et sine dubio diligentem esse, sed nonnisi Historiam discere. Vide jam, quam sit difficile in hac hominum opinione existimationem meam aut conservare aut augere. Nisi Historiam penitus teneam, vereor, ne quis eorum, qui unum forte aut alterum Historiae compendium perfunctorie legit, aliqua in re me dissentientem ab suo Historico aut errantem in re quamvis parva deprehendat, qui error nulla etiam accuratissima ceterae omnis Historiae cognitione elui poterit. Si vero Historiae tantam operam dem, quanta ad cavendos omnes errores quantum fieri potest, sufficiat [?] Nae ego magis etiam vereor, ne verum esse dicant, quod de me dixerant me Historiam solam didicisse, in Theologia tironem esse. Porro autem me et hoc male habet, quod — ut tibi antea dicere memini —, statuerim antequam domum redeam non tractare ex professo studia Theologica. Nam Theologicorum librorum habemus in Hungaria satis, Historicos autem et id genus nisi hic legam atque exscribam, (emere enim nec centesimam partem possum) quomodo legam in Hungaria? O mihi praeteritum referat si Jupiter aurum, quod hoc jam prope quadriennio consumsi! Sed ne diutius nuger, redeo ad id, quod ante dixi, certum mihi esse me in omnem eventum comparare, et si me aliquo in pretio sint habituri, aut saltem si non plane contemserint, gratum id habere, ut quod mihi utile sit futurum, si contemserint, vicissim eos generose contemnere, barbariem persequi, et me in nullius pretii nominum obscurorum contemptu, vestrorum Iseliorum Freyrorum Werenfelsiorum¹⁰¹ existimatione consolari, atque in ea conquiescere. Ad summam, ut Stoici, bona Aristotelica si venerint, recipiam, si non venerint, non magnopere curabo. Nam sis persuasissimus me vanum istud gloriolae studium, quod in me, cum apud vos essem, vidisti, penitus abjecisse, nec quidquam aliud optare, quam ut meae vocationis munere ita, ut par est et fieri potest, defungi possim, aliorum commodis si qua possim servire, Deo autem praecipue placere, tum si et hoc fieri poterit, commode vitam

¹⁰¹ A 42. sz. jegyzetben említett Joh. Rud. *Iselinen* kívül a baseli egyetemen működött Jakob Christoph *Iselin* (1681–1737), mint a történelem professzora. Szerkesztette és kiadta a *Lexicon Basiense*-t 1726–27-ben, majd annak bővített kiadását. Az ún. ésszerű teológiai irány híve volt, s ennek megfelelően inkább egyháztörténeti problémákkal foglalkozott. STKB. 67. l. Bonjour 301. l. — Johann Ludwig *Frey*ről ld. 41. j. — Samuel *Werenfels* (1657–1740) a teológia professzora Baselben 1696 óta. A dogmatikai tanszéken az ésszerű orthodoxia képviselője volt. Humanista szellemet tükröző tanulmányai az értelemlre hivatkozik, s így a korai felvilágosodás egyik nevezetes képviselője. Bonjour 300. l. — Halálára *Szilágyi Sámuel*, aki akkor éppen Baselben tanult, görög nyelvű költeményt írt. *Varga* László i. m. 13. l. —

agere. Gloriolam praecipue non magni facio, quae nec nimis utilis, imo paene inutilis est res et inanis, et si utilis esset, maximo labore quaeritur, rarissime obtinetur, difficillime conservatur, perdita vix ac ne vix quidem reparatur. Videsne me jam etiam Patrum more scire rhythmicè scribere? E. D. Seniore¹⁰² non dubito, quin acceperis Ven. Salchlinum Theol. catecheticae et LL. OO. [linguarum orientalium] Professorem creatum,¹⁰³ Clar. Altmannum¹⁰⁴ Linguae Graecae in Salchlini locum. Pro neutra Professione disputatum est, ne pro Eloquentiae Cathedra quidem putant fore, ut disputetur, nam non ita pridem disputatum est, novi autem, qui ambiant, non sunt. Ita existimant omnes utilius fuisse Juventuti Ven. Scheurerum in L.L. OO. Professione relinqui, quam promoveri, cujus opera in docendis istas Linguas Juvenibus mire fuit proficua. Inter Theol. Studiosos quidem vix unum aut alterum inveneris, qui non mediocriter sciat exponere Textum Hebraicum; magna pars optime sciunt, non pauci etiam Rabbinica, Princeps autem eorum et qui doctissimus putatur et est re vera Kocherus¹⁰⁵ Linguas orientales paene omnes ad unguem callet et reliquarum disciplinarum doctissimus est et peritissimus. Hujus ejusdem Frater natus minor Phil. Stud. in Examine cum omnium admiratione psalmos Arabice promptissime legit et interpretatus est. Quidam itidem Phil. Studiosi Syriace idem fecerunt. Ut me vel horum pudor plurimum movet ad eas linguas discendas. Clar. Grynaeus¹⁰⁶ nudius quartus ad me scripsit sane, quam humaniter et amice, ita enim dicendum est, ut me puderet ejus de me opinionem legere, tanti me facit plane invitum. Ego autem ad eum scripseram literas plenas quidem meae erga eum observantiae, sed tamen valde negligenter scriptas, plane ut hae ipsae, tametsi non jocosas. Ad te autem cum scribo, scribo sane quam negligenter, plane ut appareat Marothium ad Beckium scribere. Dic quaeso plurimam salutem Triumviris vestris, quos ego tantum non adoro, Werenfelsio inquam, Iselio et Freyo, tum ejus discipulo et Hospiti clarissimo Grynaeo. Rev. Burchardo¹⁰⁷ ad S. Petri. Rev. Schönaeuero¹⁰⁸ et si quos Professores conveneris mihi notos. Tum Rev. Lüdio,¹⁰⁹ et ejus genero D. Holtzachio nostro,¹¹⁰ Clariss. Birrio,¹¹¹ D. Wetstenio Candidato, et Buchardis.¹¹² Vale mi Becki, et me ama. D. Bernae a. d. prid, Kal. Maj. MDXXXV.

¹⁰² Természetszen J. J. *Bachofenről* van szó. Vö. 76. j.

¹⁰³ Johann Rudolf *Salchli* (1688–1746) ebben az időben, 1735. márc. 19-én ment át a keleti nyelvek tanszékére. A héber és arab nyelveket adta elő. — Pályáját az utrechti egyetemen kezdte. 1720-tól Bernben a görög nyelv professzora lett. E. *Staezelin* professzor közlése. 1969. júl. és HBLSch. VI. k. 12. l.

¹⁰⁴ Johann Georg *Altmann* (1695–1758) a szónoklattan és történelem professzora volt Bernben 1734-től, később a görög nyelv és erkölcs tanterv tanszékére ment át. Ő alapította a „Deutsche Gesellschaft”-ot Bernben, szerkesztette ennek sajtóorgánumát, a *Bernisches Freitagsblattlein*-t, aztán a *Bernerischer Spectateur*-t, Joh. Jak. *Breitingerrel* együtt a „*Tempe Helvetica*”-t. STKB. 47. és 162. l. HBLSch. 1. k. 298–299. l. ADB. 1. k. 371. l.

¹⁰⁵ Daniel *Kocher* (1716–1792) később a keleti nyelvek professzora lett a berni egyetemen. Öccse, David *Kocher* először a berni gimnáziumban működött, majd megalapította a Seminarium philologicumot. JAGL. 3. pótköt. 609. l.

¹⁰⁶ Johannes *Grynaeus*ról ld. 41. j.

¹⁰⁷ Theodor *Burckhardt* (1682–1759), aki 1716-tól haláláig a baseli Szt. Péter-templom segédlelkésze volt.

¹⁰⁸ L. 53. j.

¹⁰⁹ Johann *Ludinus* vagy *Lüdis* (1702–1755) a Basel közelében fekvő Lörrachban volt lelkész. *Staezelin* professzor közlése, 1969. ápr. 15-i leveléből.

¹¹⁰ Franz *Holzach* 1729. máj. 31-én a baseli egyetemen magisteri fokot ért el. *Beck* családjával közeli ismeretségben volt. STKB. 64. l.

¹¹¹ Anton *Birr* (1693–1762) baseli orvos, egyszersmind a görög nyelv professzora. Kiadta a *Thesaurus linguae Latinae*-t. Nagy pártfogója volt *Hatvani Istvánnak* is. STKB. 50. l.

¹¹² Vö. 43. és 44. j.

Egy hozzá küldött levél továbbításáról értesíti barátját, majd francia olvasmányairól számol be, amelyeket egy Haller nevű könyvkereskedőtől kapott. Újraolvasta pl. Swift munkáit, azután IV. Henrik, Erzsébet, XII. Károly életrajzát, egyelőre minden rend nélkül, de úgy gondolja, valamelyes rendet kell tartania, ha Haller minden olyan könyvét, mely az utolsó két század történetére vonatkozik, el akarja olvasni, amire nem csak a hasznosságuk, de a francia nyelv, amelyen többnyire íródtak, is csábítja. Ezt a nyelvet ugyanis annyira megszerette, hogy nem régen Scheurer előtt a latin nyelvvel is előbbrevalónak állította, bár mint Scheurer mondta, ez a kedveltség onnan van, hogy Maróthi a franciát nem professzorok és diákok szájából tanulta, mint a latint, hanem szép lányokkal és menyecskékkel való beszélgetésből. Scheurer emlékezett egy szójátékára, mikor ugyanis régebben azt kérdezte tőle, hogy szereti-e a franciákat, ő azt válaszolta, hogy a francia nőket is, ami úgy is érthető, hogy nem csak a kakasokat, hanem a tyúkokat is. — Scheurer egyébként azt tanácsolta neki, hogy a még nem ismert nyugati nyelvek helyett vagy azokkal együtt a keleti nyelveket is tanulmányozza, de erről még nem döntött, bár a hébert meg akarja tanulni, legalább annyira, hogy az Ószövetséget megértse, mert erre otthon is szüksége lesz. Ehhez pedig az arabot hozzátanulni már nem lenne nehéz. Így joggal tartanak soknyelvű embernek, s joggal mutatnának rá mint olyan emberre, aki „sok nép városait látta, és észjárását, nyelvét megismerte”.

Ami a helyzetet illeti, Magyarországon még a hasznosabb dolgokat, mint pl. a történelem, régiségtan, matematika sem tartják annyira, amennyi megilletné őket, még kevésbé érdemesnek arra, hogy valódi teológus tanulja őket. Ezeket az embereket Maróthi véleménye szerint csak úgy lehet meggyőzni ostobaságukról, ha e tudományokhoz még a teológia alapos ismeretét is megszerzi. Így bebizonyíthatja, hogy lehet kiváló teológus az is, aki hosszú ideig nélkülözte a történelem tanulását, mert mint hallja, így vélekednek róla otthon a professzorok és más tudós emberek, de azok is, akik papok lesznek. Ezek ugyanis, ha azokból, amiket kint megtanult, néhány szép dolgot szóba hoz, olybá veszik, hogy az ő butaságukat támadja (bár e tekintetben az lesz a vigasztalása, hogy csak nevetni fog tudatlanságukon, megveti és semmibeveszi őket.). „Szóval: így vélekednek felőlem s azt mondják, van némi tehetségem és szorgalmam, de csak ha történelmet tanulok. Láthatod, milyen nehéz ilyen emberek előtt a becsületet és tekintélyt megőrizni, sőt növelni.” Mert még ha tudná is a történelmet, ha ellentétbe kerülne valaki felfogásával, aki egyik vagy másik kompendiumot futólag elolvasta, vagy valami csekélységben tévedne, az egész történelem pontos ismerete sem mosná el az egy tévedését. Ha pedig annyi munkát fordítana a történelemre, amennyivel minden tévedés elkerülhető, attól kell félnie, hogy azt fogják mondani, csak történelmet tanult, a teológiában meg újonc. „Az is hátrányomra szolgál, hogy mint mondtam, elhatároztam, hogy míg haza nem megyek, nem foglalkozom hivatásszerűen teológiával.” Teológiai könyvek ugyanis otthon is vannak bőségesen, míg a történelmieket s az efféleket csak itt olvashatja és jegyzetelheti ki, mert megvenni a századrészüket se tudja, hiszen már negyedik éve van külföldön. Felkészült tehát minden eshetőségre. Hálás lesz, ha nem veszik semmibe, ha viszont lenéznék, ő is nemes megvetéssel tekint le rájuk, a barbárságot, tudatlanságot üldözni fogja, s az ostoba emberek lenézése ellen az Iselinek, Freyok, Werenfelsk véleményével fog vigasztalódni. A sztoikusok módján egykedvűen fogadja majd a jót is, rosszat is. A dicsőség keresését, amely még Baselben élt benne, már elvetette, s csak azt kívánja, hogy hivatását a lehetőség határáig jól lássa el a mások javára. „Különösen Istennek tetszeni és lehetőleg nyugodtan élni” — ez a cél. „A dicsőséget nem sokba veszem, hisz az egyáltalán nem hasznos, inkább haszontalan, de mégha hasznos lenne is, csak nagy fáradsággal lehet elérni és ritkán lehet megtartani, ha pedig elveszett, szinte lehetetlen visszaszerezni.” Ezután Salchli és Altmann professzori kinevezéséről ír. Mindkettő disputáció nélkül nyerte el katedráját, mert más pályázó nem volt. Majd teológusok jó héber tudásáról ír, főleg egy Kocher nevű ifjú keleti nyelvekben való jártasságát emelve ki. Ennek öccse is, aki bölcsészhallgató, kitűnt arab nyelvtudásával. A diákok keleti nyelvtudása őt is hasonló teljesítményre ösztönzi. Grynaeus hozzá írt levelében kifejtett jó véleménye zavarba hozta. Válaszában nagy tisztelettel, bár kissé hanyagul írt neki, akárcsak most a barátjának. Végül üdvözlétét küldi a „triumvir”-eknek: Werenfelsnek, Iselinek Freynak és még sok más ismerősének.

Marothius Beckio S.

Videris longam istam Epistolam non aliam ob caussam ad me dedisse nudius sextus, quam ne a me vincere. Victus es tamen et in hac re: nam in mea et versus multo plures sunt, et voces singulis in versibus. Tua autem talis est, ut si alteram hujus similem miseris, ego tibi in eadem charta responsurus sim, est enim inter versus tantum spatium, ut novi possint interseri. Si tamen hac ratione oculis aut tuis aut meis putas forte consuli, institutum tuum non magnopere improbo.

De novis literariis¹¹³ quid scribam aut quid non scribam? Ego quidem certe omnem spem perdidici, quam de bono successu hujus rei conceperam. Nam res inserta quidem est novis hebdomadariis, et quidam a Gotschallo¹¹⁴ exempla ejus speciminis petierunt, sed ut mihi quidem heri Gotschallus ipse dixit, qui nomen dedisset, hucusque fuit nemo. Porro autem, tomum secundum nuper legi novorum literariorum Tigurinorum,¹¹⁵ in quo institutum vestrum non modo non laudatur, sed et hoc falsum esse arguitur, quod in specimine scripsistis 40. florenis annuatim constare nova Lipsiensia,¹¹⁶ promittuntque Tigurini tabellarium suum ea hebdomadatim pro 9 florenis allaturum, si quis velit recentia ea legere potius, quam aliquot hebdomadas exspectare, dum hic denuo edantur. Cujus ego non aliam caussam esse puto, quam quod illi homines verentur ex eo, quod vos in specimine promisistis nova Helvetica addituros, ne ipsi cum suis novis literariis ab aliis contemnantur. Equidem si plures aut Altmanni aut Stettleri¹¹⁷ essent, non desperarem et hic approbatum iri hoc institutum, sed ut vulgus studiosorum et pastorum est, vix triginta puto fore, qui nomen sint daturi. Atque ita etiam existimant nonnulli, quibuscum locutus sum, nam multos non possum dicere ob insanam studiosorum superbiam, qui me ut nuper scripsi, non magnopere curant, ne ego quidem eos. Ven. Iselium¹¹⁸ Rectorem creatum esse et gaudeo et vereor idem, ne hoc munus ejus

¹¹³ Beck ebben az időben egy irodalmi újság megindításán fáradozott. A hetenkint megjelenő „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” c. folyóiratról van szó, mely 1735. július havában Johann Rudolf Imhof (1698–1778) könyvkereskedő és nyomdatulajdonos kiadásában jelent meg, aki az 1750-es években a magyar biblia kiadására is vállalkozott Pap István és Török Ferenc Baselben tanuló magyar teológusok közreműködésével. Ez az ún. Baseli Biblia. A kiadás körüli zavaros ügyekbe Hatvani Istvánnak is bele kellett avatkoznia. STKB. 16., 21. és 66. l. A „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” szerkesztését Beck 1736 decemberéig látta el.

¹¹⁴ A Gotschall et Co. berni könyvkereskedésről van szó, melynek tulajdonosa ekkor Valerius Gotschall volt, aki Drezdában 1688-ban született. STKB. 60. l.

¹¹⁵ Maróthi az Altmann szerkesztette „Tempe Helvetica” egyik rovatáról beszél, amelynek „Nova Literaria Tigurina” volt a címe.

¹¹⁶ A XVIII. század a folyóiratok születésének a kora. Németországban francia mintára, a Journal des Savants (1660) példájára Acta eruditorum... címmel indulnak meg folyóiratok. A lipcsei „Acta Eruditorum” 1682-től több mint egy századig élt. Szalády Antal: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780–1880-ig. Bevezetés Ferenczy Józseftől. X. old. – A lipcsei „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” ismeretterjesztő cikkeket és különféle tárgyú tanulmányokat közölt, és ebben az időben havonként jelent meg Johann Gottlieb Krause kiadásában. STKB. 113. l.

¹¹⁷ Altmannról ld. 104. j. Stettler név alatt ketten jöhetnek számításba: Michael Stettler (1580–1642), aki Bern XVI. századi történetét írta meg, vagy Hieronymus Stettler, aki teológus volt, később kiadta a „Commentarii rerum toto terrarum orbe gestarum” c. munkáját (1729-ben a cenzúra kiadását eltiltotta), ezenkívül még több történeti művet is írt. 1757-ben halt meg. ADB. 36. k. 134–135. l. és HBLSch. VI. k. 546. l.

¹¹⁸ Természetesen Jakob Christoph Iselinről van szó. Ld. 101. j.

valetudini sit incommodo. Literas has ei velim reddas cum plurima salute. Scipsi eas ejus mei popularis caussa,¹¹⁹ cujus et nuper, qui certe hoc anno vel saltem sero aderit, nam jam e Patria civitate discessit more nostrorum hominum in Hungaria per Ecclesias obambulaturus pecuniae ab iis petendae caussa. Mea tantum interest illum Basileae in beneficium recipi, quantum non possum dicere. Non modo quia optimus est Juvenis et bonis omnibus carissimus, sed ideo praecipue, quia is in animo habuerat ad hoc, quo ego nunc fruor, beneficium venire, atque adeo ego huc veni antequam de ejus proposito quicquam inaudivissem, alioqui minime venturus. Ut igitur optimum Juvenem consolarer aliqua ex parte, promisi ei me daturum operam omnem, ut Basileae recipiatur, eumque bono animo esse jussi tanto fidentius, quod sciebam esse Basileae locum unum Hungaro destinatum, qui ut ei daretur, non desperabam, quin possem efficere et impetrare cum Professorum meorum literis, quibus ego nuper scripsi, ut si hoc vellent, ad Ampl. Proceres Academicos scriberent, tum etiam mea apud nonnullos intercessione. Me quidem majori aut gratia aut beneficio mactare non possent, quam si hac in re praestantissimum Juvenem adjuvabunt. Da et tu, mi Becki, operam, quaeso, et Claris. Professoribus eum commenda. Nam hoc mea plus paene interest, quam ejus ipsius, cujus caussa facio. Vale et Patronis amicisque nostris dic plurimam salutem.

D. Bernae. a. d. XIV. Kal. Jun. MDCCXXXV.

Maróthi a levél bevezetésében azon tréfálkozik, hogy barátja olyan nagy sorközzel írta levelét. Azután kifejti, hogy nem sok reményt fűz az új irodalmi folyóirat sikeréhez. A megjelenésről szóló hírt közzétették, Gottschalltól kérték néhány mutatószámot is, de tegnapig még nem jelentkezett előfizető. Ezen felül a Nova Literaria Tigurinában kifogást emelnek az új vállalkozás ellen. Maróthi szerint az emberek attól félnek, hogy az új folyóirat svájci híreket is fog adni, s így az ő folyóiratuk hátrányba kerül. Persze, ha több Altmann vagy Stettler akadna, nem esne kétségbe az új kezdeményezés felől, de a diákok és lelkészek jelen érdeklődése mellett legfeljebb 30 előfizetőre lehet számítani. — Örül, hogy Iselint rektorrá választották, de aggódik is, hogy nem fog-e a tiszttség egészsége rovására menni. A napokban írt neki egy honfitársa ügyében, aki szülővárosából [Debrecenből] már elindult, hogy magyarországi szokás szerint a gyűlekezeteknél összegyűjtse a külföldi út költségeit. — Nagyon fontos lenne számára, hogy ez az ifjú Baselben jótéteményhez jusson, mert éppen arra az ösztöndíjra akar kijönni, amelyet most ő élvez, s megígérte neki, hogy mindent elkövet az érdekében. Reméli, hogy a professzorokhoz írt leveleivel s esetleg személyes közbenjárásával az egyetem előljáróinál eredményt ér el. — Kéri Beck közbenjárását is. — Üdvözlí barátját, jóakaróit és barátait.

8. levél

[Keltezés nélkül. Bern, 1735. jún. 14.,

Marothius Beckio S. P.

Scio certo fore, ut mireris, quod tam sero rescribam,¹²⁰ et quod tantillum scribam] praeter meam consuetudinem. Sed jam tertia est hebdomas, ex quo misere crucior ex abscessu in brachio dextro exorto, es ist ein giftiges Geschwür, welches man hier eine

¹¹⁹ Az ösztöndíjas debreceni diák neve, amint a következő levélből kiderül, *Komáromi Dallos István*. Azonban a baseli egyetem anyakönyvében 1732 után egy darabig nincs bejegyzés. 1736-ban márc. 8-án, Michael Tzellek Váradino Ungarus St. Th. bejegyzés fordul elő. *Zsindely István* i. m. 156. l.

¹²⁰ A levél keltezését Maróthi elmulasztotta ugyan, de részben a honfitársa ügyének ismételt szóbahozásából, részben a következő levél bevezetéséből megállapítható a levél dátuma.

Knoupe heisst.¹²¹ Dolores maximi nec sedenti nec stanti nec decumbenti quidquam remittunt, quod mihi tanto est acerbius, quanto minus sum assuetus acutis doloribus ferendis, nam a sexto aetatis anno ne pustulam unam habere meminì. Ne nunc quidem scripsissem, nam vides ipse, quam misere scribam, nisi me male haberet Steph. Dallos Komáromi¹²² popularis mei negotium de quo Ven. Iselio¹²³ scripsi. Eum quoniam tu scribis ibi recipi non posse, putavi hoc saltem a Ven. Iselio, aut si is forte non possit, (etsi, quid est, quod is non possit?) a Clariss. Harschero¹²⁴ per te petendum, ut ejus caussa Heidelbergam Ven. Hottingero¹²⁵ aut etiam aliis scribant, si forte ibi aliquid nancisci posset optimus Juvenis, quem ego secundari non minus ac me ipsum opto atque cupio. Clar. Harschero ipse scripsissem, nisi me tam male haberem. Perfice hoc, absecro, quam potius, mi Becki, ut vel saltem ineunte Julio aliquid ei possem respondere. Plus scribere nunc non possum, sed faciam, ut spero intra octavum aut decimum diem, nam abscessus jam prope maturuit. Vale et saluta eos, quos nuper scripsi, tum et D. Dupaquierum et D. Lüdium cum genero, D. Wigandum¹²⁶ etc.

[Oldalt] D. Senior¹²⁷ dormit[sic]ne aut cucur[bita]m pingit [sic] nescio, nam ejus literas jam diu est quod exspe[cto].

Tudja, hogy barátja csodálkozni fog, hogy későn válaszol levelére, és szokása ellenére röviden, de már harmadik hete egy jobb karján támadt kelés kínozza, amit ott „Knoupe”-nak hívnak. Gyöttri a fájdalom, akár fekszik, akár áll, s ez annál kellemetlenebb neki, mert nincs hozzászokva az erős fájdalom elviseléséhez, mert hat éves korától még egy pattanás se volt rajta. Most is csak azért ír ilyen betegen, mert honfitársa, Komáromi Dallos István ügye, melyről Iselinnek is írt, aggasztja. Mivel ugyanis barátja tájékoztatása szerint ott nem tudják felvenni, írt Iselinnek, hátha ő tudna segíteni, vagy ha ő sem, Beck megkérhetné Harschert, hogy írjon az ügyben Heidelbergbe Hottingernek vagy másoknak, hátha ott elérhetne valamit ez a kiváló ifjú, kit oly szívesen támogat, mintha saját magáról lenne szó. Harschernek személyesen írt volna, ha betegsége nem akadályozná. Nagyon kéri tehát Becket, úgy intézze a dolgokat, hogy július kezdetén már válaszolhasson honfitársának. Reméli, hogy kelése nyolc vagy tíz napon belül elmúlik, mert már megérett. Végül üdvözlétét küldi néhány személynek, s a lap szélén megkérdi: „Mit csinál a Senior úr, alszik-e vagy tököst fest, mert már régen várom a levelét?”

¹²¹ Knopf am Körper — Geschwulst. Jakob Grimm und Wilhelm Grimm. Deutsches Wörterbuch. Leipzig. 1873. V. k. 1471. l. — A délnémet Knoppe nyelvjárási alakja. Vö. még Joh. Andr. Schmeller: Baierisches Wörterbuch. 2. Neudruck. 1966. I. k. 1349. l.

¹²² Dallos István komáromi származású teológus. „Dissertatio theol. textualis de magno pietatis mysterio in locum I. Timoth. III. v. 16.” Bernae, 1736. c. művéről tudunk. SzMIÉM. II. k. 571–572. l. Vö. 119. j.

¹²³ Jakob Christop Iselinről van szó. Ld. 101. j.

¹²⁴ Nikolaus Harscher (1683–1742) orvosdoktor Baselben. 1711-től a szónoklattan tanára is volt. Kiterjedt orvosi praxissal rendelkezett. STKB. 157. l.

¹²⁵ Johann Heinrich Hottinger (1681–1750) kiváló keleti nyelvész. 1721-től a heidelbergi egyetemen működött. STKB. 65. l.

¹²⁶ Ld. 52. j. 109. j. Johannes Wigand 1720-ig elvégezte a bölcsészetet, 1721-ben teológus lett. Az 1730-as években a baseli gimnáziumban tanít. E. Staehelin professzor közlése. 1969. júl.

¹²⁷ Itt Johann Jakob Bachofenről van szó, Vö. 76. j., akinek Maróthi honfitársa ösztöndíja ügyében bizonyára külön is írt. A tréfás hang bizalmas kapcsolatukról tanúskodik.

Marothius Beckio

Quamvis nudius quartus ad te scripserim literas¹²⁸ illas plenas querelarum et animi mei turbatissimi indices, non dubitavi tamen alteras etiam hac ipsa hebdomade ad te scribere. Ita enim existimavi te, si quidem me amas, non moleste laturum unius bacii jacturam, dum amicum convaluisse cognoscas; sin autem non amas, ne sic quidem ludo operandum tibi et hac in re incommodo. Ego vero, mi Becki, jam convalui, aut si id fortasse nimium est, saltem multo melius habeo Deo gratia. Nam cum nudius tertius maturuisse videretur Apostema, incisum est a Chirurgo cum tantis doloribus, ut et in animi deliquium inciderim, quod vos Terentiani et Ciceroniani Exanimatum esse diceretis credo. Sed tamen Apostema incisum est, dici non potest quanta vis puris virulenti et tum et post meridiem exierit. Ego quidem ita existimo, si vel ter purgassem, plus noxii humoris e corpore non fuisse exiturum. Ex eo tempore mirum quantum leniti sint dolores, ut nil aliud jam sentiam, quam vulnus me habere in brachio. Jam et deambulatum possum prodire, fuique adeo heri in auctione, cujus catalogum tibi misissem si citius nancisci potuissem. Vindicias contra Tyrannos¹²⁹ emi 15 crucigeris, sed cum inaudivissem Cl. Jennerum Juris Professorem cum libellum cupere, ei dedi aut legendum aut si velit retinendum.¹³⁰ Die Lunae Lexicon Basiliense¹³¹ vendent. Emam, si potero, non majoris, quam apud Bibliopolam. Et Bailii pervellem emere,¹³² sicubi aut apud vos aut alibi venalis esset, nam a Bibliopola ut emem? Et Biblia Hebraea[sic] emi 16 Baciis.¹³³ 5. volumina sunt in 12. elegantissimo caractere in elegantissima charta, hoc unum incommodum est non esse additos numeros versuum. Hac ipsa Hebdomade Orationes suas inaugurales habuerunt. Clar. Scheurerus¹³⁴ de Hostium dei capite, vertice piloso

¹²⁸ A 8. levél dátumához itt találjuk a támpontot. Ott számol be ui. a kelés okozta fájdalomról.

¹²⁹ Vö. 75. j.

¹³⁰ Maróthi nagylelkűségére vall, hogy az általa is óhajtott művet készséggel Jenner professzor rendelkezésére bocsátja, akár örökre is. Gottlieb Jenner (1696–1774), a berni származású jogi professzor előbb Leidenben adott elő, majd Bernben működött. STKB. 66. l.

¹³¹ Teljes címe: Neuvermehrtes Historisches und Geographisches Allgemeines Lexikon von Jakob Christoph Iselin. Megjelent 1726–27-ben négy kötetben Johann Ludwig Brandmüller kiadásában. Az 1742–44-ben megjelent bővített kiadás Becknek és August Johann Buxtorfnak a munkája. Ennek magyar és erdélyi adatokkal való bővítésére Maróthi kérték meg. Vö. Beck 1738. júl. 1-i lev. STKB. 132. és kk. l. Vajon eleget tett-e. Maróthi ennek a kérdésnek, a két vaskos kötet alapos áttanulmányozás. sa dönthetné el. A levelezésben ennek nincs nyoma. E. Staehelin professzor közlése. 1969. jún.

¹³² A felvilágosodott szellemű francia szótárfíró Pierre Bayle (1647–1706) „Dictionnaire historique et critique” című négy kötetes művének első kiadása 1697-ben jelent meg Rotterdamban. Az 5. és 6. kiadás 1738-ban, illetve 1741-ben éppen Baselen Johann Ludwig Brandmüllernek köszönhető. A mű megjelenését a teológiai kar minden áron meg akarta akadályozni. A kiadás körül heves viták folytak a városi kistanács ülésén is. Beck Bernben 1736. szept. 1-i J. G. Altmannhoz intézett levelében „liber omnium perniciosissimus”-nak nevezi. STKB. 117. és kk. l. A szótár beszerzése iránti kérését Maróthi későbbi leveleiben többször megismétli. Végül is 1739. szept. 1-i levelében Beck közli Maróthival, hogy sikerült megszereznie egy példányt az 1738-as kiadásból. Uo. 154. l. Hatvani István is ezt a kiadást hozza magával, de Bécsben elkobozták tőle. Lósy–Schmidt i. m. 81–82. l. Később mégis megkerülhetett, mert megtalálható az ugyanilyen kiadású szótár a könyvtár birtokában. A katalógusban azonban ott áll a megjegyzés, hogy Rousseau és Helvetius műveivel egyetemben nem kölcsönözhető ki. Molnár Ágnes i. m. 135. l.

¹³³ Biblia Hebraica. Parisiis. Ex offic. Rob. Stephani. 1539. Varga Zsigmond hiányos meglétéről számol be: a nagy és kis próféták s a költői művek egy része maradt meg. A könyv beszerzésénél, mint a későbbiekben kiderül, Scheurer volt segítségére a rabbinus szöveg kibetűzésével. Varga I. 36. l.

¹³⁴ Vö. 100. j.

ambulante in flatibus suis, Psalm. LX VIII. v. 22. quae Papae Romano applicavit, tum Clar. Salchlinus¹³⁵ nudius quartus de facili methodo linguam Hebraeam Clar. Altmannus¹³⁶ heri me etiam praesente de Antiqua Helvetia Graecissante, ubi ostendit doctrinam suam, sed criticus aliquis desiderasset in eo merito id, quod nos Galli jugement et discernement solemus vo[care.] Nam quis ferat e. g. ex eo deducere Graecos fuisse et Graecae linguae peritos vetustissimos Helvetios, quod in *Pagos* dicantur divisi a Caesare voce graeca a *παγῆ*, quod fontes et ex iis orti rivuli aut fluvii fuerint veterum pagorum aut regionum termini, item quod *πυργός* significet turrim et arcem, inde tam multa nomina Urbium et pagorum in *burg* desinentia, quasi non idem sit et in Germania satis frequens, aut non Wiffisburg¹³⁷ sit multo recentius nomen Aventico, aut qu[od] etiam Habsburgi conditores seculo XI. Graece sciverint. Cujus a[liam] legi etymologiam, quae certe Cl. Altmanno non displiceret, credo, n[isi] ab omnibus monumentis confutaretur. Ibi enim Habsburg dictu-dicebatur quasi *ὄψιπυργός*. Porro autem et hoc videbatur Clar. V[iro] veteres Helvetios, quos ille a Phocensibus Massiliae condito[ri] bus arcessit, Atticae et Attidis seu Atthidis illius (a quo Athenae fuerint dictae) memoriam voluisse conservare in Attiswyl, Attisburg etc. p[ro]tulit et alia ut Hermetsberg etc.¹³⁸ Illud vix crederes, nisi jam videres, quam sit conjecturis deditissimus vir Doctus, quod Helvetiae vocis sc. *Ἑλβετίας* originem in *Λοδω* quaerit, quod Helvetia a fluviis et rivis abundantissime irrigetur. Ad Caesaris locum eum, in quo scribit Graece scriptas a se ad Cicero-nem literas, ne intercepta Caesaris consilia proderen[tur], non visus est mihi quidem satis respondisse. Interroga, quaeso, de eo loco Ven. Iselii nostri sententiam, sed hanc Epistolam cave cuiquam monstrare, memento Marothius ad Beckium scripsisse, non detra-hendi cuiquam s[ed] tantum garriendi causa. De dictione autem et stylo, si et hoc quaer[as], non possum aliter existimare, quam me ab Eloquentiae Professore pau[lo] puriorem et magis Latinum expsectasse. Eloquentiae Professor in loco Clar. Altmanni Clar. Brunnerus¹³⁹ Electus est antea Diaconus, ut puto, extra urbem, nescio, quo in loco, vir doctissimus, si tamen aliquis dici potest inter aequae doctos Competitores doctissimus, nam non possum de iis aliter judicare. Fuerunt praeter tres V. D. Ministros et Hallerum¹⁴⁰ illum celebrem duo Theol. Stud. Alter Kocherus,¹⁴¹ *ὁς νῦν πολλὸν ἀριστος*

¹³⁵ Vö. 103. j.

¹³⁶ Vö. 104. j.

¹³⁷ Wiffisburg a Waadt kantonban, a Broyetalban fekvő, római alapítású Avenches-nak a német neve. HBLSch. I. k. 495–503. I. és VII. k. 525. I. –

¹³⁸ Attika a régi Görögország legnevezetesebb vidéke volt. Phocaea virágzó athéni gyarmat Ioniában. Lakói a görögök közül először vállalkoztak hosszabb tengeri utakra. Phocaeabeliek alapították i. e. kb. 600-ban Massiliát (a mai Marseillet). Attyswil falu a berni kantonban ÖKL. 35. és 487. I. HBLSch. I. k. 466. I.

¹³⁹ Johann Rudolf Brunner (1698–1752) 1735-től a szónoklattan és 1736-tól a filozófia professzora Bernben. Christian Wolff tanítványa volt Marburgban. 1739–1742-ig a rektori tisztet látta el. E. Staehelin prof. közlése 1969. jún.

¹⁴⁰ Albrecht von Haller (1708–1777) nem hiába nevezi Maróthi „híres”-nek. Költő és természettudós, akinek hatása Svájc szellemi életében igen jelentős volt. Már baseli tanulmányai alatt (1728–29-ben) prosectorként dolgozott Mieg professzor mellett, ösztönzésére kezdték meg a növénygyűjtést, a mikroszkópiai vizsgálatokat, a Botanikus-kert fejlesztését Baselen. Verseinek első gyűjteménye 1732-ben jelent meg. Hatása Lessingre és Schillerre szembetűnő. Professzori kinevezése szűkebb hazájában nem sikerülvén, Göttingában kapott tanszéket. Szülővárosába, Bernbe 1753-ban tért vissza. Egyéniségében és műveiben a demokratikus arisztokrata jellemvonásai egyesülnek. Az angol deizmus és a francia racionalizmus ellen foglalt állást. Bonjour. 316. és kk. 1. HBLSch. IV. k. 59. és kk. 1.

¹⁴¹ Vö. 105. j.

ἐν στρατῷ εὔχεται εἶναι. Hürnerus¹⁴² alter, isto non multum inferior, mire amant uterque paradoxa et conjecturas, hic quidem multa defendit, quae mihi vera non videbantur, ut Ctesiae, chronologiam, Semiramidem esse aut Salmanassaren aut Senacheribum, Sesostrin Sefaceum.¹⁴³ Nuper petiisti a me, ut de Swiftii libello tibi aliquid scribam et fecissem nunc, si aut chartae aut temporis superesset ad scribendum. Inseram, si voles, proxime dandis literis specimen libri jucundissimi. Si D. Senior libros illos,¹⁴⁴ quos tu mihi emisti mittet, mittat velim et Poretum tuum,¹⁴⁵ aut remittam paulo post, aut tibi ipse reddam, si quando huc veneris, quod ego vix credis quam cupiam, ut quocum horum studiosorum stolidam superbiam rideam et contemnam teneros naso crispante cachinnos. Equidem adhuc ne hoc quidem potui cognoscere, quod tu a me rogasti, cum ideo, quod nemini studiosorum sum familiaris, tum quod morbus me prohibuit prodire in publicum. Pfaffius¹⁴⁶ me semel atque iterum invisit et ego cum semel, visus est mihi facile aevum agitare, et aliquid ex eo tempore didicisse, sed et in Pedantam degeneravisse, ita semper ostentat se aliquid scire, quod certe non est magni momenti. Imo, quod mirere, et me contemnit, credo quoniam me prior fuit in Erasmiano, sed hercules nec ego illum magni facio. Vale, mi Becki, et me ama et veni et vide et ride. Dic multam salutem Celeb. Professoribus, (heus tu, quod ad te nudius quartus scripsi, accelera obsecro, nam multum interest) et omnibus, qui nos amant.

D. Bernae a. d. XIV. Kal. Julias. MDCCXXXV.

Bár csak négy napja írt barátjának, e héten is ír, hogy gyógyulásáról értesítse. Harmadnapja megért a kelése, a seborvos felvágta, a műtét olyan fájdalmas volt, hogy elájult. Utána azonban nagyon megkönnyebbült, elannyira, hogy már sétálni is volt, sőt előző nap még egy könyvárverésen is részt vett, amelynek katalógusát barátjának is elküldte. Itt megvette a Vindiciae contra Tyrannos c. könyvet 15 krajcárért, de mikor meghallotta, hogy Jenner jogi professzor is szeretné, odaadta neki, elolvasásra, esetleg megtartásra. Hétfőn a Lexicon Basiliense kerül eladásra, s ezt is megveszi, ha nem kerül többé, mint a könyvkereskedőnél. A Bayle Lexikonát is szeretné megvenni. Vásárolt egy igen szép héber bibliát is öt kötetben 16 baciúért. Kár, hogy a versek nincsenek számozva. E héten tartotta székfoglaló beszédét Scheurer professzor Isten ellenségeinek fejről, aki felfuvalkodottságában süveges fővel jár-kel, vagyis a pápáról, továbbá Salchli a héber nyelv tanulásának könnyű módszeréről, s Altmann a régi görögutánzó Helvetiáról. Itt azonban véleménye szerint hiányzott a helyes ítéletképesség. Ezután cáfolja Altmann néhány állítását, pl. hogy a Caesar szerint pagusokba települt helvétek ezt a szót a görög

¹⁴² Gabriel Hürner (1709 – 1750), berni segédlelkész, aki Altmann professzorral és Uriel Freudenbergerrel létrehozta Bernben a „Deutsche Gesellschaft”-ot, s ebben a titkári teendőket látta el. Bár Maróthi itt elég szigorú bírálatot mond róla, személyes érintkezésük éppen Beck révén, aki hasonló feladatot látott el Baselben, korán létrejöhetett. STKB. 113. és 170. l.

¹⁴³ Ktésias 17 évig élt Perzsiában, Artaxerxés Mnémón háziiorvosa volt. A felsorolt tulajdonnevek perzsa királyok, illetve egyiptomi királynő nevei. JAGL. I. rész. 2238 – 2239. l.

¹⁴⁴ Vö. Beck 1735. ápr. 13-i levelével.

¹⁴⁵ Pierre Poret (1646 – 1719) a misztikus teológia egyik képviselője volt, bár előzőleg a racionalizmus, Descartes és Spinoza hívének mutatkozott. Legismertebb filozófiai műve: De eruditione triplici, solida specificaria et falsa. (Amstelodami, 1692). Maróthi vagy ezt, vagy Bibliotheca Mysticorum Selecta, tribus constans partibus. . . (Amstelodami, 1708.) c. könyvét kéri. BMGC. 192. k. 81. l.

¹⁴⁶ Valószínűleg Johann Jakob Pfaff (1710 – 1747) volt Maróthi látogatója, aki Baselben 1727-ben iratkozott be. 1731-ben baccalaureusi, 1733-ban magisteri fokot ért el. Így lehetett Maróthit megelőzőleg a Collegium Erasmianum tagja. 1740 – 1743-ig héber nyelvből adott órákat a baseli egyetemen. Bernben alkalmi látogatásról lehetett szó. E. Staehelin professzor közlése. 1969. július.

¹⁴⁷ Vö. 119., 122., 101., 124. j.

πηγη-ből vették volna át, vagy a városok nevében a -,burg" végződés a πυργος-ból eredne, hiszen Németországban is elég -burg végződésű helynév van. Tréfásan mondja, hogy valószínűleg a Habsburgok is tudtak a XI. században görögül, mert nevük a kiejtés szerint a ὁψιπυργος-hoz hasonlít. Azt is állítja Altmann, hogy a svájciak az Attyswil – Attisburg-féle neveket a görög Attisből vették, melyből az, Attica, Athén elnevezés is származik. A Helvetia szó görög formájának eredetét pedig a λωω szóban keresi, mert Helvetiát folyók és patakok sokasága öntözi. Maróthi úgy gondolja, hogy a Caesarra való hivatkozás sem pontos, és kéri barátját, kérdezze meg erről Iselin véleményét, de levelét ne mutassa meg senkinek. Ezt „Maróthi írta Becknek, nem azért, hogy bárkit lehúzzon, csupán a csevegés kedvéért.”

Altmann helyére Brunner választották, aki lelkész volt, és igen tudós ember, bár a többi jelölt sem volt alábbvaló. Közülük Hallert, Kochert és Hürnert említi. Ezután még Swift könyvéről szól. Kéri, hogy a senior küldje el a neki vásárolt könyveket s velük barátja Poiretus könyvét, amelyet majd visszaküld vagy személyesen ad át, ha Beck meglátogatja, aminek nagyon örülne, hogy legyen kivel az ottani diákok ostoba gőgjén és rezgő orrú kacaján kinevetni magát. Eddig még senkivel sem került ismeretségbe. Ebben betegsége is akadályozta Pfaff ugyan néhányszor meglátogatta.

10. levél

[Bern, 1735. júl. 9.]

Maroethius Beckio S.

Litterae tuae meam expectationem valde fefellerunt, quis sit in caussa nescio, sed tamen me puto, aut potius morbum meum. Scripseram tibi, aut saltem visus eram mihi scribere de populari meo, uti ejus caussa seu Ven. Iselium seu Vener. Werenfelsium seu denique Clar. Harscherum rogares, uti scriberent Heidelbergam amicis suis, atque efficerent, ut quoniam apud vos recipi non potest, ibi recipiatur. Sed dolor fecit, credo, ut non satis potuerim attendere ad id, quod scripsi. Igitur per Deum te obsecro, uti hoc mihi perforce quantocyus, nam popularem meum puto se jam in viam dedisse. Poterunt credo aliquid efficere litterae ejus, quem adieris et meo nomine enixe rogaris, ut ne hanc operam mihi denegent. Aufugiam e vestigio, ita me Deus, si populari meo, cum venerit, locus nullus fuerit paratus. Nam is nisi sperasset fore, uti huc veniat, ne cogitasset quidem de itinere Academico, ita male nummatus est. Quare si modo pro futura hyeme prospectum ei fuerit de loco aliquo, ubi alienis sumtibus vivere possit, ego ubi hinc decessero sub initia veris, locum ei faciam. Igitur, mi Becki, si me amas, da mihi atque ei operam in re tantilla, atque Ven. Iselium cum verbis, tum etiam traditis his literis ora, ut ejus caussa ad Ven. Miegium aut Hottingerum scribat,¹⁴⁸ mihi quidem quantocyus id fieri posset, tanto esset gratius. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα, Novorum literariorum vellem, possem et nunc aliquid ad te scribere, sed nihil scio, praeter Clar. Brunneri¹⁴⁹ Orationem inauguralem de impedimentis solidae eruditionis, doctam hercules et [oldalt] Is Professor humanitatis Altmanno¹⁵⁰ [af]fectus disertam et quae plus laudis conciliavit Auc-

¹⁴⁸ Ludwig Christian Mieg (1668–1740) Heidelbergben a teológia professzora volt 1705-től. Vezette az egyik diák-kollégiumot, bizonyára ezért helyezett sülyt Maróthi arra, hogy a baseli professzorok megkeressék honfitársa elhelyezése érdekében. ADB. 21. k. 712. l. Hottingerről l. 125. j.

¹⁴⁹ Vö. 139. j.

¹⁵⁰ Vö. 104. j.

tori, quam Cl. Altmanni contumeliosa in Ven. Scheurerum¹⁵¹ declamatio ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστῆτην ἐρίσαντε Ατρεΐδης τε, ἄναξ ἀνδρῶν, καὶ δῖος Ἀχιλλεύς. Scheurerus inquam et Altmannus ἀμφὶ κοσμήτορι λαῶν. Sed ab initio est ordiendum, erit enim, ut spero, non ingratum Ven. Iselio ingratam sibi Amicorum suorum discordiam audire, si tamen n[on]dum audivit. Langhansius¹⁵² quidam est Cl. Altmanni adfinis, [qui] ante octo circiter hebdomadas examinatus est p[ro] Ministerio antequ[am] ex ordine sequeretur, ea conditione, uti quam pecuniam ab Amp[l.] Senatu Acad. acceperat jam (et accepturus erat amplius), in it[er] Academicum in Belgium impensurum se promitteret. Factum hoc est adjuvante etiam Ven. Scheurero. Sed paucis diebus post examen elapsis Langhansius ad munus aliquod ecclesiasticum piscandum, ut ita dicam, animum adjecit, et ambierat jam quatuor, unum eorum Magnif. Consule adnidente, antequam a Ven. Scheurero, ut se res haberet, edoctus esset. Sed praecipue vicariatum Kilchbergensem, quem quanto [?] ambibat, habere se putabat, cum et rem totam Ven. Scheurero esse commissam (uti is mitteret eo, quem vellet) putaret, et Ven. Scheur[erum]eo adduci posse Cl. Altmanni opera sperabat. Sed aliter accidit, nam tametsi Cl. Altmannus scriptum sibi dixerit pro certo rem Ven. Scheurero esse commissam, tamen Ven. Scheurerus negavit literas se accepisse, et si accepisset, se tamen non facturum, ut qui eo fide jubent[e?]ea conditione, quam dixi, examinatus est, eum hac in re adjuvet. Ajunt sperasse Langhansium rem sibi aequae bene cessuram ac Cl. A[lt]manno adfini, qui et ipse acceptis in Academicum iter pecuniis domi mansit. Sed hoc quomodocunque se habet, certum est hau[d] primam fuisse causam irarum inter duos οἱ πέρι μὲν βουλὴν Δαναῶν, πέρι δ' εἰστε μάχεσθαι. Accessit alia ex occasione progr[am]matis, quo tres Professores novi lectiones se inaugurales habituros indicarunt, illud a Magnif. Rectore ad Ven. Scheurerum est missum (nondum impressum fuit, sed tantum scriptum), ut Thematata, de quibus quisque esset peroraturus, adscriberet. Is ad Typographum misit, qui e Cl. Altmanni titulis (Vir plurimum Reverendus, Clariss. atque Doctiss.) medium (Clarissimus) omisit. Quod ubi Cl. Altmannus comperit, non ab alio quam a Ven. Scheurero, qui hoc tituli ei invideret, factum id esse sibi persuasit, neque ab aliis se adduci passus est, ut alia exempla Programmatum his abolitis imprimerentur, se omnia quae affigerentur, contirpari jussurum minatus. Ego autem vidi exemplum programmatum M[anu]s[crip]tum, de quo Typographus jurato se affirmaturum dixit se hoc exemplum habuisse ante oculos, in quo et vox *Clariss.* adfuit, nec nisi sua negligentia id esse factum, in Affixo igitur programme τῆς πρώτης ἐκδόσεως postridie comparuerunt tituli Magnifici, Incltyti, Excellentissimi (qui tamen hic inauditus est) Ven. Scheureri et Salchlini¹⁵³ nominibus adscripti (ut multi collegerunt ex eo, quod Cl. Altmanni nomini nihil sit adscriptum) a convictoribus Clar. Altmanni, studiosis juvenibus. Sed hoc tantum praeludium fuit futurae tempestatis, nam Cl. Altmannus postquam — ut tibi nuper scripsi — de Helvetia antiqua Graecissante locutus est, multa dixit, quae ego certe

¹⁵¹ Vö. 100. j.

¹⁵² Berni polgárcsalád, melynek tagjai közül többen választották a papi pályát.

¹⁵³ Vö. 103. j.

quamvis omnium eorum, quae hucusque scripsi, atque adeo et dissidii inter duos Professores penitus ignarus, tamen non probavi nec voluissem dicta ab eo, qui tum ex cathedra Humanitatis in cath[edram] Ethices et L[inguae] Graecae transiit. Habetis, inquit, Audd., Professorem sine titulis, quos ego non invideo iis, qui mihi invident. Non ero ut quidam alii grandibus passibus incedentes, quique eburneo capillitio caput circumdati detonant verius in alloquentes quam loquuntur. Haec tu, qui Ven. Scheurerum non nosti, nescis an in eum conveniant. Sed tamen cer[tum] est eum fuisse designatum, ridentibus studiosis, imo cachinnantibus et Ven. Scheurerum aspectantibus, praecipue ubi perrexit: Non exigo ab iis, qui mecum colloqui cupiunt, frustum lardi veteris aut Casei melioris etc., quo ad Ven. Scheureri *δωροφιλαν* voluit alludere, et [uti?] multis creditur, ad ejus uxorem, quae antequam ei nuberet, casea[m] in foro et per plateas vendere solebat. Dixit et alia multa, qu[ae] ego, qui haec jocandi caussa potius, quam ullum aliud traducen[dum?] dici putabam, non observavi, quae cum dixisset, statim Deo gratia[s] egit pro gratiosa sua assistentia. Postea quid acciderit, quoniam a[c]curate non possem describere, malo reticere: hoc unum addam, oratione[m] ejus ita jubente Senatu Academico editam esse, rescissis iis, quae ad alterius contumeliam dicta possent existimari. Nudius tertius vidi ambo una ambulantes, unde collegi vel saltem aliquantulum deferbuisse iram. Ven. Scheurerus certe ut est existimationis su[ae] conservandae studiosissimus, cum eum adirem postridie declamationis, mihi visus est esse maestissimus, sed jam sese recollegit, et mecum s[ae]pe plures horas jocunde confabulatur, etiamque pronunciationem Anglicam docere me coepit. Nam ego, ne nescias, Anglice disco, scribamque brevi ad aliq[ui]os vestratium Anglicas literas. Nunc Prideaux¹⁵⁴ librum lego a Ven. Sch[eu]rero mihi commodatum. Habeo ipse gallice, ex auctione 2 flor. et. 4[?] baciis emtum 5. vol. in. 8. ex ed. Basil. Post Prideauxium Stillingfleeti¹⁵⁵ origines sacras legam. Vides me spatiis exclusum iniquis, ne nu[n]c quidem posse de Swiftii libro quicquam scribere, sed scribam proximi[us] et de Kocheri¹⁵⁶ illius *παισόφον* opinionibus, ut videas revera tal[em] esse, qualem ego descripsi. Poiratum accepi, remittam brevi.¹⁵⁷ Saluta amicos nostros, et Patronos. D. Seniore[m] melius valere precor. Vale, nec Popularis mei obliviscitor. D. Bernae. a. d. VII. Id. Jul MDCCXXX[V]

Elkeseredését fejezi ki, hogy barátja semmit sem írt a honfitársát illető kérdéseire, pedig az már valószínűleg úton van. Ismételen kéri barátja közbenjárását. Ha mindjárt csak a télre lenne számára valami megélhetési lehetőség, az is jó lenne, mert tavasz felé Bernából eltávozik, s a maga helyétadja át neki. Iselinnélis járjon közben az ügy érdekében.

A tudományos híreket illetőleg csak Brunner székfoglaló beszédéről tud írni. Ő lett ui. Altmann utóda, aki a szilárd tudás akadályairól érkezett okosan, több dicséretet nyerve, mint Altmann a Scheurer elleni gyalázkodó szónoklatával.

¹⁵⁴ Humphrey Prideaux (1648–1724) worcesteri püspök és hebraista. Főműve: The Old and New Testament inducted in the History of Jews (1716). Enc. Brit. 18. k. 478–479. I. Maróthi valószínűleg e könyv francia verziójának olvasásával foglalkozik. A mű címe: Histoire des Juifs et des peuples voisins... Traduite de l'Anglois. 5 tom. Amsterdam, 1725. 8° BMGC. 195. k. 180. l.

¹⁵⁵ Edward Stillingfleet (1635–1699) II. Károly angol király udvari káplánja. Enc. Brit. 21. k. 408. I. Maróthi által említett műve: Origines sacrae, or a Rational account of the grounds of Christian faith, as to the truth and divine authority of the Scriptures and the matters therein contained. London, 1662. 1709-ig mintegy nyolc kiadást ért meg. BMGC. 230. k. 414. l.

¹⁵⁶ Vö. 105. j.

¹⁵⁷ Vö. 145. j.

Mivel reméli, hogy Iselin számára nem lesz kellemetlen e két ember civódásáról hallani, elmeséli az egész ügyet. Altmannak egyik rokona, Langhans ui. lelkesízi vizsgát tett nyolc héttel korábban, mint következett volna. Ebben Scheurer is segített. Langhans azonban pár nappal a vizsga után állás után kezdett halálszgatni, s többeket is megnyert már magának bízva Altmann rokonságában. Mikor azonban Scheurer értesült a dologról, nem volt hajlandó segíteni. Nem ez az első ellentét a két férfiú közt, akik tanácsban, harcban egyként kitűntek. — Egy másik dolog a hirdetmény kapcsán történt, melyen a három új professzor beköszöntő előadását közölte. Az ügyet a rektor Scheurerre bízta. Ez elküldte a nyomdászhoz, aki Altmann címeiből a „Clarissimus” szót elhagyta. A kifüggesztett hirdetményen megjelentek a „Magnificus, Inclitus, Excellentissimus” jelzők a Scheurer és Salchlin neve mellett, az Altmanné mellett semmi. — De ez csak előszele volt a jövőendő zivatar-nak. Altmann ui. a nemrég tartott beszédében, mely a régi Helvetia görögségéről szólt, sok olyat mondott, amit Maróthi nem tartott helyénvalónak. Az akadémiai Tanács elrendelte a beszéd kinyomtatását azoknak a részeknek az elhagyásával, melyek mások ócsárlásának volnának vehetők. — „Harmadnapja viszont — írja Maróthi —, együtt láttam őket sétálni, amiből a haragnak legalább is az enyhülésére következtem. — Scheurer, bizonyára mert sokat ad tekintélye megőrzésére, mikor az előadás utáni napon meglátogattam, igen szomorúnak látszott, de aztán összeszedte magát, s velem gyakran több órán át tréfálkozva elbeszélgetett, elkezdett tanítani az angol kiejtésre. Mert, hogy megtudd, angolul tanulok, s rövidesen angol leveleket írok néhányatok-hoz. Most Priedaux könyvét olvasom, melyet Scheurer ajánlott.” Franciául van meg. Ezután a könyv áráról, nagyságáról ír, s bejelenti, hogy utána Stilling[fleet] Szent kezdeteit fogja olvasni. — Helyszűke miatt most nem írhat Swift könyvéről, de legközelebb megteszi. A Poiret-könyvet megkapta, rövidesen visszaküldi. Üdvözli barátait a seniornak jó egészséget kíván, s még egyszer kéri Becket, hogy ne feledkezzék meg honfitársáról.

Kelt Bernben, 173[5]. júl. 9-én.

11. levél

[Zürich, 1735. júl. 17.]

Marothus Beckio S. D. Tiguro

Quod equidem miraturum te opinor, atque etiam si quid habuisses Tiguri per me peragendum, vitio mihi versurum, quod tibi non scripserim me Tigurum venturum. Sed ignosce, quaeso, nam non nisi pridie quam profectus sum vespere, id est die Mercurii praeterito, potuissem aliquid certi de hoc meo itinere aut scribere aut dicere. Ex eo autem tempore scribere ad te non potui, nam die Sabbathi in itinere fui, nec nisi vespere huc appuli. Ex eo autem tam fui occupatus circa meos populares, qui heri in Belgium ituri discesserunt (et quorum alterum Berna Tigurum sum comitatus), ut vix potuerim vel his brevibus ad te dandis vacare. De itinere meo si quaeris, fuit illud non iniucundum sane, nec molestum, nam et navi vecti sumus usque ad Pontem Arolae (Bruck)¹⁵⁸ et tempestatem sane quam commodam itineri faciundo habuimus et comitem in navi ab Urbe usque ad Pontem Arolae habuimus Clariss. Gessnerum Tigurinum Professore¹⁵⁹ hominem juvenem admodum, sed tamen egregie doctum, neque porcinae gravitatis, sed mire humanum, et affabilem. Habuit is forte apud se Lamy Elementa Arithmetices¹⁶⁰

¹⁵⁸ Brugg helység az Aargau kantonban. Nevét az Aare folyót átfelölő hídnak köszönheti, amelyből a levélben is szó van. HBLSch. 1. k. 372. és kk. 1.

¹⁵⁹ Johannes Gessner (1709–1790) természettudós és matematikus. Barátjával, Albrecht von Hallerrel együtt felfedezik az Alpok szépségeit. Baselen folytatott tanulmányai után Zürichben a matematika professzora lett. Maróthi a matematikai, majd fizikai tanulmányaihoz jelentős ösztönzést kapott tőle. ADB. 9. k. 103. és kk. 1.

¹⁶⁰ Bernhard Lamy (1640–1715) polihisztor, a grenoble-i és roueni kollégiumban tanított. JAGL. II. r. 2229. l. — A Maróthi által említett mű: *Eléments des mathématiques, ou traité de la grandeur en général, qui comprend l'arithmétique, l'algebre, l'analyse, etc.* Paris. 1734. BMGC. 129. k. 567. l.

e auctione Bernensi emta, cujus ego magnam partem perlegi in navi, interrogans eum, si quid non intelligerem. Quid quaeris? Eo biduo profundissimus Algebrista, vel Algebraicus Doctor factus sum. Sed hoc ego minime tanti facio quam amicitiam (ita enim videor dicere debere) quam cum eo contraxi, quamque confirmassemus credo melius, si is recta domum rediisset, sed in Thermis zu Baden commoratur,¹⁶¹ redibit tamen, ut spero, hodie. Adhucusque praeter Hospitem meum veterem¹⁶² neminem prorsus invisi, sed hodie et cras nil aliud agam. Nam perendie mane statui redire in Thermas et inde Bernam. Invisam cras et Bibliothecam, et fortasse armamentaria.¹⁶³

Si nova Literaria quaeris, hic Heideggerus imprimit cummaxime Cl. Altmanni Bernensis Tempe Helvetica.¹⁶⁴ Apud ceteros Bibliopolas nondum fui. Bernae audiui Clar. Salchlinum¹⁶⁵ notas in Pindar[um] aut aliud quid simile meditari, puta observationes Pindaricas etc. Hoc scio delectari eum vehementer Pindaro, nec eum tantum, sed Bernenses omnino omnes, nam et apud non paucos studiosorum vidi eum auctorem, et in concione citari audiui, et ex auctione nuper nonnisi 20 baciis emere potui, est libellus exiguus et H. Steph. editione in 12mo nil continet praeter textum gr. et lat. Pindari¹⁶⁶ et ceterorum lyricorum. Ex eadem Auctione emi et Aristophanem¹⁶⁷ tam diu exoptatum, sed non nisi Basileae editum Graece sine notis, qua editione ibi usus sum. Emi autem et ipsum 20 baciis. Ut redeam ad nova literaria, Ven. Scheurerus¹⁶⁸ non videtur velle edere orationem suam, metuit martyrium; sunt inquam multa in ea vehementer adversus Pontificios dicta, quae veretur Auctor, ne eum pontificiorum insidias expona[nt] aut iter facientem ad amicos, aut saltem deambulantem etc., quare statuit mutato nomine eam edere. Hic de Cl. Zimmermanno¹⁶⁹ audiui habere eum paratam prelo Apologiam virorum illustrium falso Atheismi suspectorum, auctam valde, ut duo volumina in 4. efficiat, et bibliopolam exspectare, qui non sit avarus, id est qui binos florenos pro singulis foliis solvat. Auctorem nondum invisi, sed invisam hodie. Ciceronem Sylburgii

¹⁶¹ Baden már a rómaiak idején jelentős fürdőhely hévíz-forrásokkal az Aargau kantonban, ahol a Limmat a Längern-hegyláncot áttöri. HBLSch. I. k. 518. és kk. 1.

¹⁶² Sajnos a nevét nem közli Maróthi.

¹⁶³ Zürich fontos és változatos katonai múltra tekinthet vissza, amelynek az emlékei ma a Landesmuseum gyűjteményében láthatók.

¹⁶⁴ Az Altmann professzor szerkesztette „Tempe Helvetica”-nak volt egy „Nova Litteraria” című rovata, erre utal Maróthi A folyóirat Johannes Heidegger (1715–1780) könyvnyomató műhelyében készült. HBSch. IV. k. 115. l. – Tartalmára a folyóirat alcíme utal: „Dissertationes atque Observationes Theologicas, Criticas, Historicas exhibens”. A főcím, „Tempe” (neutrum pluralis) Theszáliában fekvő sziklavölgyet, majd átvitt értelemben szép, kellemes vidéket jelent. Ilyen értelemben használta a mi Csokonáink is. Altmannról ld. 104. j.

¹⁶⁵ Vö. 103. j.

¹⁶⁶ Pindaros: Olympia. Pythia, Nemea, Istmia etc. Apud Henr. Stephanum. 1586. Varga Zsigmond közli a Kollégium könyvtárának állományából, de nem említi, hogy Maróthinak köszönhető. Varga I. 37. l.

¹⁶⁷ Aristophanis... commoediae undecim. S. Grynaeus. Apud A. Cratandrum et I. Bebelium: Basileae, 1532. BMGC. 6. k. 872. l. – Maróthi később, 1738-ban egy másik kiadást is megvásárolt e műből: 1706-ból, amelyet sajátkezű bejegyzése szerint igen sokra becsült. Ez ma is megvan a Kollégium könyvtárban. ÖJMK. 334. l.

¹⁶⁸ Vö. 100. j.

¹⁶⁹ Johann Jakob Zimmermann (1695–1756) 1731-től a természetjog, egyházi- és világtörténet, később a teológia professzora a zürichi egyetemen. A felvilágosodás egyik úttörője Zürichben, ezért üldöztetésben is volt része. Élénk levelezést folytatott Beckkel. STKB. 87. l. „Az istentelenséggel vádolt jeles férfiak védelméről írt hosszabb lélegzetű művet. „Exercitatio de Atheismo Platonis. Vindiciae Dissertationis de Atheismo Platonis contra ea qua monuit N. H. Grundlingius” (1730) c. munkája jelzi ezt a törekvést. Sajnos a teljes azonosítás nem sikerült. BMGC. 263. k. 597. l.

De Populano meo nil amplius scribam, quoniam vobis nolo, tum & t.
 Hoc fuit primum quod a vobis perij alienas nomen; hoc idem est
 ne ipso ultimam, atq; edo se p. p. hanc quidquam, nihil peior.
 A. Manni Oratio Imhoffis mihi, Viseheuteni nondum edita & t. p. p.
 edetur tamen huius, vobisq; mittetur manu in par. Huius Jostedallus
 interroganti mihi de Bibliotheca Britannica respondit septem
 partes esse ejus libri jam editas, quas brevis quæpi volumina sen-
 torum efficiant, sc. singulas partes 10. Bernensis 9 v. pariter
 dicitur videri, a. a. nro munus aucto septem eas quæ jam prodierunt.
 relique quo quæris quot folijs constent. p. dicit non potuit, nam tum
 non vacuit. ego memini videre ead librorum in Bibliotheca Bernensi
 possenti adeo quoniam et hodie eam in usum certius aliquid de ea
 lib. scribere die sabbathi. mihi saltem simillimum op. lib. v. p. p.
 p. p. Bibliotheca Anglica, et magnitudine et forme. Lexicon Angli-
 cum Rev. Schoenaueri, mallet ego mihi commodari si posset quoad Ber-
 na ero, nam quomodocumque jam Gallus Lexicon non utor. ipso p. p. ne co-
 interea perventurum ut Lexico non magnopere opus fuit habiturum.
 Quamobrem nisi 12. b. p. p. mihi posset, ego nolui eum, nam et hic facta est
 mihi spes ejus libri vel saltem commodato habendi. Vale mi Beck-
 (nam nunc pluri non vacat plura scribere) et saluta Amicos nostros, in
 his da Paquelin.

D. Berna. a. d. xii. Kal. sextil. 1735.

A Monsieur
Monsieur Beck Pasteur &
Professeur en Théologie
De. &c.

no covered.
à Bâle

(vel quis est, cedo, qui Ciceronem post Gronovium¹⁷⁰ edidit) poteris hic 20 florenis emere, si voles, et ceteros libros minori sane pretio, quam aut Basileae aut Bernae, si quos voles scribe [?] ad me Bernam, possum enim curare, ut eo adferantur, aut pretia scribantur librorum. Plura nunc scribere non possum, nam tabellarius stat in procinctu. Cum redibo, respondebo tuae epistolae, si voles id exspectare, et non ante ad me scribere. Modo valeas et me ames, cetera parum curabo. D. Tiguri a. d. XVI. Kal. Sextil. MDCCXXXV.

Salutem dic Amicis nostris et Patronis, praecipue Triumviris vestris Ven. Werenfelsio, Iselio, Freyo et Clar. Grynaeo.¹⁷¹

„Bizonyára csodálkozol, s ha Zürichben van valami elintéznivalód, felrovd nekem, hogy nem írtam meg, hogy Zürichbe fogok menni. De bocsáss meg, kérlek, mert csak elutazásom előtt való este, azaz múlt szerdán tudtam volna biztosat írni vagy mondani utamról. vizont attól kezdve nem írhattam neked, mert szombatán úton voltam, s csak este értem ide. Attól kezdve pedig úgy el voltam foglalva honfitársaimmal, akik tegnap elindultak Belgiumba, (s akik közül az egyiket kísértem Bernből Zürichbe), hogy e pár hozzád szóló sorra is alig tudtam időt szakítani. Ami az ideutazást illeti, az egyáltalán nem volt kellemetlen, sem terhes, ugyanis hajóval utaztunk Bruckig, s egész úton jó időnk volt. A hajón velünk volt a fővárostól Bruckig Gessner zürichi professzor, még meglehetősen fiatal ember, de mégis nagy tudású, s nem nagyképű, hanem rendkívül emberséges és beszédes. Véletlenül nála volt Lamy Elementa Aritmetice, amelyet Bernben vett egy árverésen, s melynek nagy részét átolvastam a hajón, megkérdezgetve tőle, amit nem értettem. Mit szólna hozzá? Azon a két napon egész kitűnő algebrista, vagy az algebra doctora lettem. De ezt nem értékelem annyira, mint a barátságot (nekem úgy tűnik, így kell mondanom), melyet vele kötöttem, s amelyet jobban megerősítettünk volna, ha ő egyenesen hozzátér volna, de a badeni fürdőkben időzik, s mint remélem, ma fog visszatérni. Idáig a régi házigazdámön kívül senkit sem látogattam meg, de ma és holnap mást se fogok csinálni. Elhatároztam ugyanis, hogy holnapután a fürdőkhöz, s onnan Bernbe megyek. Meglátogatom holnap a könyvtárt is, és ha tudományos hírek érdekelnek, itt Heidegger főleg a berni Altmann Tempe Helveticáját nyomtatja.

A többi könyvárusnál még nem voltam. Bernben hallottam, hogy Salchli Pindaros jegyzeteken vagy valami ilyesmin gondolkodik, értsd: Pindarosra vonatkozó észrevételeken. Tudom, hogy nemcsak ő szereti nagyon Pindarost, de szinte az összes berniek, mert sok diáknál láttam ezt a szerzőt, s még prédikációban is hallottam idézni, s a minap egy árverésen csak 20 baciúért tudtam megvenni. Ez egy kis könyvecske H. Steph. kiadásában, 12-ed rétfű, s Pindaros és más lírikusok görög és latin szövegén kívül mást nem tartalmaz. Ugyanezen az árverésen megvettem a rég óhajtott Aristophanészt is, de csak a baseli kiadás görögül, jegyzetek nélkül, amelyet már ott is használtam. Ezt is 20 baciúért vettem. Hogy visszatérjek az irodalmi hírekre, Scheurer, úgy látszik, nem óhajta kiadni beszédét, fél ugyanis a mártírságtól. Mert sok kemény dolgot mondott benne a pápisták ellen, s ő fél, hogy a szerzőt a pápisták cselvetéseinek teszi ki vagy barátaihoz mentében vagy sétálás közben stb., ezért elhatározta, hogy álnéven adja ki. Itt hallottam Zimmermannról, hogy sajtó alá készítette a tévesen ateizmussal vádolt jeles férfiak Apológiáját, amely úgy meggyarapodott, hogy a két kötet négyet is kitesz,

¹⁷⁰ Friedrich Sylburg (1536–1596) német filológus több görög és latin irodalmi művet rendezett sajtó alá vagy magyarázott, azonban Cicerotól semmi kiadása nincs. Vö. BMGC. 233. k. 731. és kk. 1. Itt csál Maróthi emlékezőképessége. Annak a teljes Cicero-kiadásnak könyvészeti megjelölése és megjelenési éve, amelyben a Gronoviusok, Johann Friedrich Gronovius (1611–1671) és Jakob Gronovius (1645–1716) kezemunkája benne van, így fest: „Marci Tullii Ciceronii opera, quae supersunt . . . ac notis . . . J. F. et J. Gronoviorum . . . Amstelaedami, 1724.” Ugyanez egyre több kötetben ismeretes még ebből az évből. BMGC. 417. és kk. 1. Miután Maróthi csak általánosságban jelzi a szerzőt, arra kell gondolnunk, hogy valamilyen részlet-kiadásról lehet szó, amely azonban közelebbi adatok hiányában nem azonosítható. — Meg kell jegyeznünk Ciceroval kapcsolatosan azt, hogy bár Maróthi barátjának „ciceronianus” voltát enyhe tréfával emlegeti, Cicero jelentőségét nagyra becsülte, és Methodusában az oratorok és logikusok osztályában körmondatok alkotására, tropusok magyarázatára, az élőszóbeli előadás és levélírás gyakorlására különösen ajánlja. Barsa János i. m. 67. l. Cicero műveit általában tankönyvvül írta elő. Ld. részletesebben Varga László i. m. 8. és 18. l. Egyébként más Cicero-művek kiadásának megvásárlásáról a későbbi levelekben még szó lesz.

¹⁷¹ Vö. 101. és 41. j.

s könyvárust keres, aki nem kapzsi, azaz 2—2 forintot fizetne ívenként. A szerzőt még nem látogattam meg, de ma meg fogom. Sylbergius Ciceroját (vagy ki az, aki Gronovius után kiadta Cicerot?) itt megvásárolható 20 forintért, ha akarod, s egyéb könyveket is olcsóbban meg lehet itt venni, mint Baselben vagy Bernben. Ha akarsz valamit venni, írj nekem Bernbe, el tudom ugyanis intézni, hogy elhozzák vagy a könyvek árát megírják. Többet most nem írhatok, mert a levélhordó már útrakészen áll. Ha visszatérek, felelek a leveledre, ha megvárod, s nem írsz nekem előbb. Csak légy jó egészségben és szeress, a többi keveset számít.”

Üdvözlétet küldi barátainak és pártfogóiknak, főleg Werenfelsnek, Iselinnek, Freynak és Grynaeusnak.

12. levél

[Bern, 1735. júl. 21.]

Marothius Beckio S.

De Populari meo nil amplius scribam,¹⁷² quoniam vobis molestum est. Hoc fuit primum, quod a vobis petii alicujus momenti, hoc idem erit ut spero ultimum, atque adeo si posthac quidquam, nihil precor. Cl. Altmanni Orationem Imhoffio misi, V. Scheureri nondum edita est.¹⁷³ Sed edetur tamen brevi, vobisque mittetur unum instar. Heri Gottschallus interroganti mihi de Bibliotheca Britannica¹⁷⁴ respondit septem partes esse ejus libri jam editas, quarum binae quaeque unum volumen seu tomum efficiant, se singulas partes 10. Bernensibus 9 vestratibus Baciis vendere, a. a. uno nummo aureo septem eas, quae jam prodierunt, reliqua, quae quaeris, quot foliis constant etc., dicere non potuit, nam tum non vacavit. Ego memini videre eum librum in Bibliotheca Bernensi, possemque adeo, quoniam et hodie eam invisam, certius aliquid de ea tibi scribere die Sabbathi. Mihi saltem simillimus liber visusestesse Bibliothecae Anglicae, et magnitudine et forma, Lexicon Anglicum Rev. Schoenaueri,¹⁷⁵ malletm ego mihi commodari si posset quod Bernae ero, nam quemadmodum jam Gallico Lexico non utor, ita spero me eo interea perventurum, ut Lexico non magnopere opus sim habiturus.¹⁷⁶ Quamobrem nisi 12. baciis emi possit, ego nolim emi, nam et hic facta est mihi spes ejus libri vel saltem commodato habendi. Vale mi Becki (nam nunc plane non vacat plura scribere) et saluta Amicos nostros, in his Du Paquierium.¹⁷⁷

D. Bernae. a. d. XII. Kal. Sextil MDCCXXXV.

„Honfításamról többé nem írok, mert nektek terhetekre van. Ez volt az első komolyabb dolog, amit kértem tőletek, s ez volt az utolsó, többé nem kérek semmit. Altmann beszédét elküldtem Imhoffnak, a Scheureré még nem jelent meg. De rövidesen megjelenik, s nektek is megy egy példány. Tegnap Gottschall a Bibliotheca Britannica illető kérdésemre azt felelte, hogy hét rész jelent meg belőle, melyek közül kettő-kettő tesz egy kötetet. Egy-egy részt 12 berni és 9 baseli baciúért ad, azaz egy aranyért a hét megjelent részt. Hogy a hátralevő

¹⁷² Ld. 122. j.

¹⁷³ Vö. 104. j., 113. j., 100. j.

¹⁷⁴ *Maróthi* valószínűleg a Bibliothèque Angloise; ou histoire littéraire de la Grande Bretagne. Par M[ichel] d[e] L[a] R[ochel]. (15. köt. Amsterdam, 1717—1727) c. munkára gondol, amelynek újabb kiadása 25 kötetben 1733—1747-ig jelent meg Hágában. BMGC. 184. k. 23. és 610. l. — *Gottschall*ról ld. 114. j.

¹⁷⁵ Vö. 53. j.

¹⁷⁶ A szótárak azonosítása adatok hiányában nem sikerült. *Maróthi* nyelvtudásának fejlődésére jellemző, hogy francia szótárra már nincs szüksége. Vö. még 54. j.

¹⁷⁷ Vö. 52. j.

rész hány kötetből fog állni, nem tudta megmondani, mert nem ért rá. Én úgy emlékszem, láttam ezt a könyvet a berni könyvtárban. Majd szombaton biztosabban írok róla, mert még ma megnézem. Nekem legalább is ez a könyv hasonlóknak tűnt a Bibliotheca Anglicához, mind nagyságra, mind alakra. Én jobban szeretném, ha megkaphatnám kölcsönbe Schoenauer Lexicon Anglicumát, míg Bernben leszek, mert valamint már nem szorulok francia Lexiconra, remélem, hogy közben annyira jutok, hogy a Lexiconra sem lesz nagyon szükségem. Ezért, ha 12 baciúért nem lehet megvenni, nem is kellene megvenni, mert itt is remény van rá, hogy legalább kölcsönbe megkapom. Isten veled (most nincs időm többet írni). Üdvözzöl barátainkat is, köztük Du Paquier urat.”

13. levél

Bern. 1735. szept. 14.

Marothius Beckio S. D.

Quaestiones, quashic vides, Candidatorum Eloquentiae Cathedrae mitto ad te, non tam ut videas non indoctos esse hujus loci studiosos, quam ut intelligas rectene scripserit ad vos nescio quis id, quod proxime novis vestris insertum legi. Equidem si Candidatos idem esse putare, quod Competitores, errare est, fateor me errasse in eo, quod ad te scripsi; si autem Cl. Hallerus competitor dici non potest eo, quod non disputavit, tum sane nec Cl. Brunnerus petitor dici potest, nam et illi, ut hic videbis, gratia facta est edendi speciminis. Illud mihi magis displicuit, quod Cl. Halleri nomen adscripseris et quidem solius, nam si ego te id genus quoque minutiarum insertum putassem, poteram etiam reliquorum nomen tibi, perscribere, et sane digni erant, qui nominarentur, sunt enim, ne dicam dolo, ad unum omnes flos delibatus populi eruditi Bernensis, ut qui eorum disputationibus interfuit, non facile dixerit, quis prae ceteris dignus eo munere fuerit, illud certe potuit, neminem fuisse indignum.¹⁷⁸ Porro autem et quod nuper corrigendum tibi visum est de Cl. Scheureri in cathedram Theol. successionem, id putabam tibi jam tum compertum esse, cum ego ibi essem, neque te ignorare vero Ringierum esse primum Theol. Professore, aliqui accuratius exposuissem rem rotam.¹⁷⁹ Sed tamen si me putas in culpa esse, ignoscere spero, ego ero in posterum cautior. Nunc nihil habeo, quod scribam, diu est enim ex quo non fui in congressibus literatorum, nisi forte Miscellaneorum Duisburgiensium Tomi II. fasciculus II dignus sit qui inseratur novis vestris, nisi tamen jam insertus est.¹⁸⁰ Impressus est Amstel. et Duisburgi 1734. 8. 13 Bögen- Continet autem 1. Jo. Fr. Miegii Dissert. de stemmate Christi Davidico.¹⁸¹

¹⁷⁸ Az előzményeket ld. 139–142. j.

¹⁷⁹ Vö. 100. j. Johann Heinrich Ringier (1668–1745) 1715-től a görög nyelv, 1720-tól a teológia professzora Bernbe HBLSch. V. k. 369. l.

¹⁸⁰ A Miscellanea Duisburgiensia c. folyóiratot Daniel Gerdes duisburgi, majd groningeni professzor szerkesztette (Maróthi és Gerdes viszonyáról ld. alább a Hollandiából írt levélben.) A teljes cím: Miscellanea Duisburgensia edita, inedita, vetera, nova theologica, historica, philologica, . . . Amstelodami et Duisburgi. 1732. BMGC. 84. 117. l. — Maróthi néhány kötetét, többek közt az itt ismertetett kötetet is, a Kollégium könyvtárának ajándékozta. Ezeket a köteteket Maróthi bejegyzése szerint magától a szerkesztőtől kapta. ÖJMK. 332. l.

¹⁸¹ Johann Friedrich Mieg (1642–1691) heidelbergi, majd groningeni teológiai professzor, később kiadott műve. Teljes és helyes címe: Disputatio theologica de Stemmate Christi Davidico. 1732. JAGL. 4. pótköt. 1711. l. és BMGC. 160. k. 6. l.

2. Petri Zornii¹⁸² de Daemoniacorum in sepulchretis habitantium *λυκανθρωπία* Dissert. ex Mss. [Manuscriptis] editam (scis enim opinor reduci hic quaedam etiam jam ante edita ut illa prima est Dissertatio a Cl. Miegió XVIII. Dec. 1680 habita Heydelbergae) 3. ejusdem Petri Zornii de virtute, quam Christus Math. VI. 22. et Luc. XI. 34. per *Ὁφθαλμὸν ἀπλοῦν* intelligit Dissert. ex Mss. [Manuscriptis]. 4. Anonymi observatio Philol. Theol. ad 1. V. 23. 5. Jac. Rhenferdii¹⁸³ theses de via Dei seu de vera Religione sub praesid. Jac. Alting Gröning. 1676 defensae. 6. Programma publicum in Memoriam Frid. Ad. Lampii.¹⁸⁴ 7. cum notitia scriptorum a F. A. Lampio editorum. 8. Programma publ. in mem. Th. Hasaei¹⁸⁵. 9. Notitia scriptorum a Th. Hasaeo editorum. 10. Joh. Ph. Heinii Epistola de edenda Cl. Vignolii Chronol. Sacra.¹⁸⁶ 11. Nova Literaria Theol. fata studii potissimum Exeget. et Historici Sacri Annorum 1733 [?] et 1734. representans, tum 12. Alethophili Sinceri¹⁸⁷ responsio ad quaes[tio]nem Mosheimianam de praedestinatione. Haec ego puto si nondum inserta sunt Lipsiensibus novis,¹⁸⁸ brevi insertum iri, sed tamen malui nimis diligens esse, quam nihil omnino scribere. Clar. Salchlium¹⁸⁹ adibo perendie, et tum for[te] etiam de observationibus ejus Pindaricis potero tibi aliquid scribere. Cl. Altmannus¹⁹⁰ nuper consilium cepit in Belgium, fortasse et in Angliam ire videndae regionis, invisendorum eruditorum caussa, sed praecipue colligendarum Dissertatiuncularum rariorum etc., quae postmodum suis Tempesi¹⁹¹ inseret (ignosce si male loquor, ego puto τὰ τέμνη in Dandi casu habere τέμπεσι, [ut] quidem ille ait, nam alii putant spectatum iturum, ut ipse spectetur. De Clar.

¹⁸² Peter Zorn (1682–1746) tanár és könyvtáros, számos bibliamagyarázat és egyházi vitairat szerzője volt. Műve: Dissertatio de Daemoniacorum in sepulchretis habitantium Lycanthropia. – Disquisitio... quam virtutem Christianam Christus per Ὁφθαλμὸν ἀπλοῦν designet. BMGC. 263. k. 841. l.

¹⁸³ Jakob Rhenferd (1654–1712) a keleti nyelvek professzora volt Franekerában. Itt „Theses theologicae de via Dei seu vera religione” (1732) c. művéről van szó. JAGL. III. r. 2046–2047. l. és BMGC. 201. k. 767. l. Disputációja Jakob Alting (1618–1676) groningeni professor elnökletével folyt le. ADB. I. k. 368. l.

¹⁸⁴ Friedrich Adolf Lampe (1683–1722) református szoltárfő és teológus. Brémában teológiai folyóiratot alapított. 1720-tól Groningenben működött mint a dogmatika és a történelem professzora, majd Brémában állt a főiskola élén. Nagy hatása volt Németország és Hollandia ref. egyházának fejlődésére. Megírta a magyar ref. egyház történetét is, amelyet Debreczeni Ember Pál kézírata alapján állított össze. SzMIÉM. II. k. 1278–1281. és ADB. 17. k. 579. és kk. l. – A János evangéliumához írt művét Hatvani István is megvásárolta, azonban Bécsben a vámnál elkobozták tőle. Molnár Ágnes i. m. 43. l. – Itt említett műve: De Sacrificio Abrahami Genes. XV. 8–17. descriptio cogitationes. Notitia Scriptorum a F. A. L. editorum. BMGC. 129. k. 523. l.

¹⁸⁵ Theodor Hase 1723-tól teológiai professzor volt Brémában. Coccejus nagy híve, szerkesztette a „Bibliotheca historica, philologica, theologica Bremensis”-t. ADB. 10. k. 727. és kk. l. – Itt „Programma in memoriam T. H. [A. Schumachertől]. Notitia dissertationum et scriptorum a T. Haseio publicatorum”, c. művéről van szó. BMGC. 99. k. 221. l. – Albert Schumacher (megh. 1741-ben) szintén brémai teológus volt. JAGL. IV. r. 387. l.

¹⁸⁶ Johann Philipp Hein (kb. 1610–1686) marburgi professzor; részt vett a református és evangélikus egyház egyesítésén fáradozó kasseli hivatán. Die Religion in Geschichte und Gegenwart. V. k. 1111. l. – Itt „Epistola de edenda Cl. Vignolii Chronologia Sacra” c. értekezését említi Maróthi. A címben Joannes Vignoliussnak valószínűleg „Liber Pontificalis seu de gestis Romanorum Pontificum, quem codd. mas... conlatum emendant... Joannes Vignolius... etc.” (1724) c. könyvre utalhatunk utalást. BMGC. 248. k. 796. l.

¹⁸⁷ Alethophilus Sincerus voltaképpen Sigismund Schmieder (1685–1717) orvos álneve, aki az Acta Eruditorumban és más korabeli folyóiratokban a természetstudomány és hit kérdéseiről írt. JAGL. IV. r. 306. l. – Itt Johann Lorenz von Mosheim teológiai nézeteivel vitázik. JAGL. 4. pótkötet. 2182. l. Művei között a „De praedestinatione” c. munkát nem találtam. BMGC. 384. és kk. l.

¹⁸⁸ Acta Eruditorum Lipsiensis vagy „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen.” Vö. 116. j.

¹⁸⁹ Vö. 103. j.

¹⁹⁰ Vö. 104. j.

¹⁹¹ Vö. 164. j. Tempesi a Tempe dativusa. Maróthi helyesen deklinál.

Zimmermanni Apologia¹⁹² virorum illustrium Magiae suspectorum, de qua tibi scripsi Tiguro, doleo hercule neminem inveniri Typographum, qui edere velit, est enim opus doctiss. et utiliss. complexurum historiam totam Atheismi, melius multo Budei libello,¹⁹³ quod paene solum habemus post I. Thomasium.¹⁹⁴ Vidi ego, quaedam etiam legi; mire placuit. Et auctor Clariss. dixit se jam diu in eo opere elimando laborare, nisi fallor 5 aut 7 annos. Quae Biblia Hebr.¹⁹⁵ scripsi tibi dudum me misisse 16 baciis, Rob. Stephani sunt, elegantiss. edita, quod Scheurerus mihi interpretatus est ex titulo rabbinice scripto. Itidem nuper Euclidem emi ab Is. Barrowio¹⁹⁶ (nescio an noris celeberr. et praestant. Mathematicum) demonstratum. Cantabr. 1655, 5 baciis, quod nemo adesset, qui librum nosset. Vale. D[atum] Bernae postrid. Id. Sept. MDCCXXXV.

„Az ékesszólás katedrájának mellékelte kérdéseit nem azért küldöm, hogy lásd, mennyire tanultak az itteni hallgatók, hanem azért, hogy gondolj utána, helyesen írta-e az a nem tudom ki azt, amit legutóbb az újságotokban közzétéve olvastam. Valóban: ha tévedés a jelölteket egynek venni a pályázókkal, elismerem, hogy tévedtem abban, amit neked írtam; ha pedig Hallert nem lehet pályázónak mondani, mert nem disputált, akkor nyilván Brunnert sem lehet annak mondani, mert neki is megengedték, mint itt látni fogod, hogy mutatóváltást bocsásson ki. Az nekem kevésbé tetszett, hogy Haller nevét kiírtad, méghozzá egyedül, mert ha gondoltam volna, hogy az effajta semmisséget is közlöd, akkor megírhattam volna neked a többi nevet is, mert méltók lettek volna az említésre, lévén — öszintén szólva — egytől egyig válogatott virágai a berni tudósok népének, elannyira, hogy aki jelen volt a disputációjukon, nem könnyen mondhatta volna meg, ki lenne legméltóbb arra a tisztségre, de azt is biztosan megmondhatta volna, hogy egy sem méltatlan. Továbbá: amit Te helyesbítendőnek tartottál Scheurernek a teológiai katedrára való átlépését illetően, úgy gondoltam, hogy Te tudtad azt, még mikor én ott voltam, s hogy arról is tudomásod volt, hogy Ringier a teológia első professzora, különben részletesebben írtam volna az egészről. Ha mégis úgy gondolnád, hogy hibás vagyok, remélem, megbocsátasz, máskor óvatosabb leszek. Most nincs más, amiről írjak. Már régen nem voltam a literátorok, az „írastudók” gyűléseztében. Legfeljebb a Miscellanea Duisburgiensi II. kötetének II. füzetét lehetne megemlíteni újságotokban, ha még nem szóltatok róla.” — Ezután ismerteti a mű könyvészeti adatait és tartalmát 12 pontban. — „Úgy gondolom, ha még nem volt szó róla a lipcei újságban, röviden meg kellene említeni. Egyébként inkább akartam túl szorgalmasnak látszani, mint egyáltalán semmit sem írni. Salchlit fel fogom keresni holnapután, s akkor az ő Pindarust illető megjegyzéseiről is tudok valamit írni. Altmann a minap tervbe vette, hogy Belgiumba s esetleg Angliába megy a vidék megismerése és a tudósok meglátogatása céljából, de főleg a ritkább értékek összegyűjtése végett, hogy azokat aztán a Tempjében ismertesse, mondja ő, mások viszont úgy gondolják, azért megy bámulni, hogy magát bámultassa. Zimmermann-nak a mágiával gyanúsított híres férfiak védelméről szóló művét viszont, amelyről Zürichből írtam neked, nem akad nyomdász, aki kiadná, pedig kár, mert tudós és hasznos munka, felöleli az ateizmus egész történetét, sokkal jobb a Budaevs könyvecskéjénél, mely szinte az egyetlen J. Thomasiusén kívül. Láttam a munkát, részben olvastam is, és nagyon tetszett. Maga a kitűnő szerző mondta, hogy már régóta csiszolgatja művét, ha nem tévedek, öt vagy hét éve. A Héber biblia, amelyről írtam neked,

¹⁹² Vö. 169. j.

¹⁹³ Gulielmus Budaevsról ld. 64. j. 94. j. Maróthi itt valószínűleg a köv. műre gondol: G. Budaev. . . de transitu Hellenismi ad Christianismum libri tres. Ex officina R. Stephani: Parisiis, 1535. BMGC. 29. k. 106. l.

¹⁹⁴ Jakob Thomasius (1622–1684) lipcei professzor a XVII. század kiváló filozófusa és nevelője volt. G. W. Leibniz is tanítványai közé tartozott. Számos filozófiai, etikai és pedagógiai munkát írt. — A rövid utalásból nem vehető ki, melyik művére utal Maróthi. — ADB. 38. k. 107. és kk. l.

¹⁹⁵ A „Biblia Hebraica” vásárlására nézve ld. 133. j.

¹⁹⁶ Isaac Barrow (1630–1677) angol matematikus és teológus Cambridge-ben működött. Főleg *Euclidesszel* foglalkozott. Newton is a tanítványai közé tartozott. JAGL. I. r. 809. és kk. l. Az itt említett könyve: *Euclidis Elementorum libri XV breviter demonstrati*, opera I. Barrow. 1655. BMGC. 11. k. 1187. l.

hogy 16 baciúsért írásírtam a Rob. Stephanusé, igen szép kiadás, amit Scheurer fejtett meg nekem a rabbini-kusan írott címből. — Ugyancsak a minap vettem meg Euklideszt is. Barrowius (nem tudom, ismered-e ezt a híres és kiváló mate natikust) magyarázatával (Cantabria, 1655) öt baciúsért, mert nem volt »senki, aki a könyvet ismerte volna.«

14. levél

[Keltezés nélkül]¹⁹⁷

Marothius Beckio Suo S.

Da veniam, quaeso, Beatissime hominum (ita enim ego te in posterum compellabo, Iselii convictorem,¹⁹⁸ quae rara felicitas si mihi contigisset, ne vivam, ni contemnerem prae me non dicam Beatissimi Patris nostri Clementis, sed eorum, quos vos timetis, Gallorum Regis beatitatem [sic], ignosce, inquam, quod tibi non, ut promiseram, praeterito die Sabbathi responderim, vel potius quod ne tunc quidem, postquam diu distuli respondere, possim aliquid ad te scribere, quod scribi mereatur. Epistolam inquam plenam novis literariis, qualem a πολυπρόσμων¹⁹⁹ aliquo (ignosce Graeco verbo, cui difficile est par in Latina lingua invenire) ad Actorum Eruditorum editorem²⁰⁰ scribi par est. Nam ego rarissime in viso alios, et cum unum aut alterum in viso, nihil possum expiscari novorum id genus; et ut in omnibus sum — ut docti hodie loquuntur — malus Politicus, ita et in re literaria nihil nisi postremus nescio, quid agatur. Nuper audiavi pro certo dici, Ven. Salchlini²⁰¹ Orationem inauguralem de methodo facillima discendi linguam Hebraicam sub prelo esse, auctam plurimis observationibus philologicis; nescio utrum jam prodierit necne. Ego quidem orationi non interfui, eram enim tum aeger, sed et ab iis, qui interfuerunt, audiavi doctam fuisse et ipse novi Clar. Auctorem virum eruditum esse amoenissimo et jucundissimo ingenio. Eundem scio ex Clar. Scheurero²⁰² jam diu in defendo Serveti supplicio laborare, ut et Genevenses et eadem opera Bernenses suos defendat, quorum his quidem puto facilius persuasum iri, quam Genevensi Alphonso aut ejus Amico venerando seni vestro aut etiam hercule mihi, qui nuper ipsius Calvini super ea re librum legi.²⁰³ De Gessnero ne erres: non est

¹⁹⁷ *Maróthi* a levél keltezését elmulasztotta. A levélben fejtegetett eseményekből, pl. *Beck* átköltözéséről Jakob Christian *Iselin*hez, a berni, „Neue Zeitungen...“ megindításából 1735. szeptember végére vagy október elejére lehet tenni a levél dátumát. STKB. 112. l.

¹⁹⁸ *Beck* 1735 nyarán vagy ősz elején átköltözött Jakob Christoph *Iselin*hez, akit mintaképének tekintett, mellesleg keresztapja is volt. *Beck* a titkári teendőket látta el mellette. STKB. 112. l.

¹⁹⁹ Jelentése „erősen elfoglalt”.

²⁰⁰ Itt a *Beck* által szerkesztett, Bernben megjelenő „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen” c. heti folyóiratról van szó. Vö. 113. j.

²⁰¹ *Salchlin*ről Vö. 104. j.

²⁰² *Scheurer*ről vö. 100. j.

²⁰³ Michael *Servet*-t (1511–1553), a Restitutio christianismi c. mű szerzőjét, *Kálvin* Institutio-jával szemben képviselt álláspontja miatt, eretnekséggel vádolva Genfben máglyahalálra ítélték. A XVIII. század elején az ún. mérsékelt vagy „ésszerű” orthodoxia képviselői ezt az eljárást helytelenítették. Ennek a nagylelkű és türelmes keresztényiséget hirdető felvilágosodott iránynak a fő képviselője Alphonsus *Turretini* (1671–1737) volt, aki a genfi Akadémián, a teológiai tanszéken működött. Jean Frédéric *Osterwald* (1663–1747) neuchâtel-i és Samuel *Werenfels* baseli professzorok (ld. 101. j.) és *Turretini* alkották azt a triumvirátust, mely ezeket az eszméket hirdette. Az utóbbira vonatkozik *Maróthi* „senex vester” megjelölése. STKB 108. l. és Ernst *Staehelin* professzor levélbeli közlése. Basel, 1969. máj. *Maróthi* egyébként a köv. mű olvasására utal: Jean Calvin Defensio orthodoxae fidei de sacra Trinitate, contra prodigiosos errores Michaelis Serueti Hispani . . . Oliua R. Stephani. Geneva, 1554. BMGC. 32. k. 351. l.

is, qui Thesaurum edere parat, sed ejus frater juvenis circiter XXIV. aut XXV annorum, sed tamen Professor, Halleri nostratis familiaris summus et in itinere in Belgium comes et convictor.²⁰⁴ Sed quod merito mireris, de Thesauro, mihi cum illo loqui ne quidem in mentem venit; audivi tamen Tiguri Auctorem ab incepto nondum destitisse. De Tempe Helvetica vellem hic esses, et videres ut ubique inter doctos et semidoctos, in Bibliopoliis, in congressibus, in stationibus, v[el] ut vos Ciceroniani loquimini, in circulis omnibus haec sit materia sermo[nis]. Et tamen, quod vix credes, scio defendere parant suam tempen, quod quidem firmat Uriel ille, qui cupit, ut vides, et ipse inter Eruditos Helvetios numerari, cujus est disserta[tio] de origine cultus serpentum.²⁰⁵ Is nuper dixit non multum [dif]ferre, etiamsi hucusque ea vox tam eleganter non sit usurpata, scilicet liceret nobis etiam hodie voces id genus civitate Latina donare. Vides pepones nost[ros], ut aedilitatem gerant sine populi suffragio. Sed ipse tamen sanioris videtur [esse?] sententiae; certe sibi ipse dici non potest, quam irascatur. Sed Antagonista (scisne quem dicam?) interea mire gaudet in sinu, et hercle in collocutionibus cum aliis. Plura de aliis scribere nunc non habeo, quia — ut ante dixi — raro p[ro]deoque e Museo, lectio totum diem et scriptito; Acta Eruditorum Lipsiensia ce[pi] nuper legere, nec poenitet cepisse. Praeterea Algebrae do operam, post Lamii [li]brum²⁰⁶ nuper emtum et semel iterumque atque etiam tertium perlectum Newtoni Arithmeticae Universalem²⁰⁷ nunc lego, quem ego satis caro emi a Gottschallo, vendit enim is, ut cetera omnia, maximo pretio, ita hunc 3 florenis vestratibus libellum in 4. unum pollicem crassum, ex editione Belgica. Nescio an vestri Bibliopolae sint aequiores. Eos si adieris his diebus, interrog[a], quaeso, quanti vendant, si habent, Wallisii Arithmeticae Infinitorum,²⁰⁸ item B[ul]lialdum de eadem re,²⁰⁹ tum Phil. de la Hire Sectiones Conicas,²¹⁰ vel potius Marquis de l'Hôpital sections coniques, et ejusdem Analyse des infiniment

²⁰⁴ Hallerről ld. 140. j. A továbbiakban Johannes Gessnerről van szó (vö. 159. j.), aki 1709-ben született, tehát ekkor valóban 25. életéve körül járhatott. — Hallerrel valóban jó barátságban volt, s tanulmányújtjain is elkísérte. A levélíró azért nevezi „földijének” mert Bernben is működött. A Maróthi által említett Thesaurusnak a köv. nyomát találjuk: J. G. Weinmanni thesaurus rei herbariae . . . emendatus [Johannes] G[essner] által. 1787. BMGC. 85. k. 184. l. és 254. l. k. 793. l.

²⁰⁵ Uriel Freudenberger (1705–1768), a berni kórház lelkésze 1738-tól 1743-ig, a berni „Deutsche Gesellschaft” tagja, majd vidéki pap. STKB. 58. l. — Itt említett műve: Dissertatio de origine cultus serpentum. Megjelent a Tempe Helvetica 1. kötetében, 1735-ben és később 1737-ben. BMGC. 79. k. 532. l.

²⁰⁶ Vö. 160. j.

²⁰⁷ A nagy angol fizikus, Isaac Newton (1643–1727) „Arithmetica universalis, sive de compositione et resolutione arithmetica.” Lugdunum Batavorum, 1732. c. művéről van szó, BMGC. 171. k. 328. l. Newtonnak „Philosophiae naturalis principia mathematica.” (Editio ultima. Amstelodamum, 1714.) c. munkáját Amsterdamban 1737 őszén vásárolta meg. Mindkét könyv ma is megvan a Kollégium könyvtárában. ÖJMK. 339. és kk. l.

²⁰⁸ John Wallis (1616–1703), angol matematikus, oxfordi professzor szóbanforgó műve: Operum mathematicorum pars altera: qua continentur De Angulo contactus et semicirculi disquisito geometrica. De sectionibus conicis tractatus. Arithmetica infinitorum . . . Oxonii, 1656. JAGL. IV. r. 1789–1791. BMGC. 252. k. 334. l.

²⁰⁹ Ismael Bullialdus vagy Boullieud (1603–1694) jogtudománnyal, csillagászattal, matematikával és teológiával foglalkozott; munkájának címe: Opus novum ad arithmeticae infinitorum . . . Lutetiae Parisiorum, 1682. JAGL. I. r. 1292–1293. l. és BMGC. 24. k. 691. l.

²¹⁰ Maróthi Philippe de La Hire (1640–1718), francia matematikus és festő „Sectiones conicae, in novem libris distributae” (Parisiis, 1685) c. művét szereté megvásárolni. JAGL. II. r. 1623. l. és BMGC. 128. k. 814. l. Ugyanennek a szerzőnek „Tabulae astronomicae . . .” (Paris, 1727), c. művét Leidenben 1737. aug. 13-án vásárolta meg. ÖJMK. 338. l.

petits.²¹¹ Tum sicubi forte venalem videris Cartesii Geometriam,²¹² eme quaeso pro me, 18. aut 20. baciis. Miraberis, scio, qui fiat, ut repente Mathematicus aut Algebrista velim prodire, nec nisi Algebricum melos in posterum cantare; alias scribam caussam, ut frontem ferias; nunc non licet. Sed illud me angit ma[xi]me, quod in Historia medii aevi me prorsus hospitem video; da quaeso consiliu[m], quid faciam, aut potius pete a ven. Iselio, quem ut in omnibus, sic et in hac par[te] Eruditionis scio esse versatissimum.²¹³ Enimvero si vel triennium etiam nunc possem [in] Germania aut Belgio esse, non essem magnopere sollicitus; nam perlegerem omnes illos, quos Vossius in utroque suo opere recenset. Sed mihi certum est non amplius biennio, ne eo quidem solido (ante hiemem enim domum eundum est) [in] exteris agere. Historicos autem id genus ego certo scio ne sex quidem in universa Hungaria posse inveniri; nam si possent, res salva esset. Ac Historicos quidem noscere, quantum satis est ad legendos majori cum utilitate ipsos Auctores videor mihi ex Vossio satis posse; sed cuperem tamen scire, nullusne de eadem re scripserit Vossio recentior,²¹⁴ nam ex eo tempore multi prodierunt non modo Graeci, quos e Fabricii Bibliotheca facile est noscere,²¹⁵ sed et Latini, quos ego prae Graecis cuperem legere. Praeter Vossium Loescheri (Ernesti Valentini)²¹⁶ habeo introductionem in Historiam medii aevi, tum Bibliographiam illam, quam meministi credo mecum olim legisse, sed neutra est magni momenti. Ut tribus verbis dicam, quod volo, Historicos omnes legere non possum, emere autem multo minus, ne quidem, si pecuniae satis haberem. Quaeritur: quid faciendum sit, ut mediocrem nec tamen superficialiam cognitionem (qualis e compendiis hauritur) Historiae medii aevi possim acquirere? hujus quaestionis vel potius problematis (loquamur enim Mathematicorum lingua) resolutionem a te exspecto non Algebraicam, nec Mechanicam, sed Iselianam. Praeterea rogo te, ut quod mihi discedenti a vobis promisisti, revoces in memoriam. Epistolam inquam Archiepiscopi Cantuariensis,²¹⁷ tum nisi tibi molestum est, quoniam Neusselius²¹⁸ huc venire parat, ut audio, etiam Orationem inauguralem Ven. Iselii, cujus magnam partem descriptam a te legi Basileae de Bulla Unigenitus, remittam tibi sine

²¹¹ Marquis Guillaume-François-Antoine De l'Hôpital (1661–1704) francia matematikus „Analyse des infiniment petits” c. munkája 1696-ban jelent meg. Johann I. Bernoulli (1667–1748) párizsi útja alkalmával vezette be az infinitézimális számításba. A matematikának erről az ágáról elsőnek adott ki könyvet, természetesen Bernoulli tanaira támaszkodva. STKB. 114. l. Ugyanezen szerző „Traité analytique des sections coniques et de leur usage.” (Paris, 1720) c. művének beszerzésére későbbi leveleiben is kéri Becket. Végül is erre Maróthi amsterdami tartózkodása során, 1737. szeptemberében került sor. Ez a mű ma is a Kollégium könyvtárában foglal helyet. ÖJMK. 355. l.

²¹² René Descartes (1596–1650) BMGC. 51. k. 505. l.

²¹³ Itt Jakob Christoph Iseliusről, a tudós történetéről van szó. Ld. 42. j.

²¹⁴ Gerhard Johannes Vossius (1577–1649), a XVII. század tekintélyes tudósa, leideni professzor. Összes művei 1701-ben jelentek meg: G. J. V. Opera, 6 tom. Amstelodami BMGC. 250. k. 615. l. — Maróthi Vossst nagyon sokra becslélte, Methodusában a latin syntaxis tanítását Voss módszere szerint javasolja. Barcsa János i. m. 66. l.

²¹⁵ Johann Albert Fabricius (1668–1736) hamburgi professzor „Bibliotheca Graeca; sive notitia Scriptorum veterum Graecorum . . . Lib. I–III.” (Hamburgi, 1705–1707). c. jelentős klasszika-filológiai munkájára gondol Maróthi, melynek folytatása 1708–1728-ig jelent meg összesen 14 kötetben. BMGC. 70. k. 282. l.

²¹⁶ Ernst Valentin Loescher (1673–1749) wittenbergi professzor, később drezdai lelkész. ADB. 19. k. 209. és kk. l.

²¹⁷ Vö. 45. j.

²¹⁸ Johann Jakob Neussel (1711–1785) Lambshornból származott, 1733-ban iratkozott be a baseli egyetemre, 1746–1762-ig Niederkirchenben pap. STKB. 74. l.

sumtu tuo;²¹⁹ faceres autem mihi rem gratissimam, si cum tibi vacabit, adderes ea, quae non descripsisti. Da hoc precibus amici, qui certe non detrectabo similem aut etiam majorem operam, sicubi ea tibi opus esse intellexero. Vale, mi Becki, et tecum Ven. Theologi, tum Clariss. Ryhinerus,²²⁰ Cl. Praepositus,²²¹ Birrius,²²² Grynaeus,²²³ adhaec amici nostri omnes Wetstenius,²²⁴ Burckhardi,²²⁵ Brucknerus uterque,²²⁶ et quem primo loco nominare debebam, Rev. Burckardus Petrinus,²²⁷ Rev. Marianus cum Filio.²²⁸ Ubi est sodes Christophorus?²²⁹ Saluta et D. Geymüllerum²³⁰ (si nosti ipse, sin minus per Wetstenium) cum optimis parentibus²³¹ Impetravi tandem facultatem depromendi libros e Bibliotheca, sed plures uno nemini licet, ne quidem libros inspicere non compellato cujusque libri gratia Bibliothecario. Ego ut dixi Acta Eruditorum lego.

Bocsánatot kér barátjától, akit nagyon boldognak mond, mert Iselinnél lakhat, hogy nem írt neki az előző szombaton, s most késve is alig tud valami érdemlegesen írni, illetve olyan levelet, amilyen irodalmi hírekkel rakva az Acta Eruditorum szerkesztőjének járna, egy sok mindenben járatos embertől. Ezután beszámol arról, hogy a Salchli székfoglaló értekezése a héber nyelv könnyű tanításának módszeréről sajtó alatt van, több filológiai észrevétellel gyarapítva. Lehet, már meg is jelent. Scheurer „Servet büntetésének védelmében” dolgozik, egyrészt, hogy a genfieket és berni polgártársait védje, s úgy vélem, hogy ezeket könnyebben meg fogja győzni, mint a genfi Alphonsust vagy barátját, a ti tiszteletreméltó öregeket vagy engem, aki a minap magának Kálvinnak a könyvét olvastam e tárgyról. Gessnert illetőleg nem ő, hanem fivére készül a Thesaurust kiadni. Ez kb. 24–25 éves, de már professzor, s a mi földinknek, Hallernek legfőbb bizalmasa, és belgiumi útjain kísérője és lakótársa. S bár nem beszéltem vele a Thesaurusról, még Zürichben hallottam, hogy a szerző nem állt el a tervétől. — Ha itt lennél, látnád, hogy a Tempe Helveticát hogyan tárgyalják tudósok és féltudósok könyvkereskedésekben, összejöveteleken, stációkon, ahogy Ti ciceroniánusok mondjátok, mindenütt ez a beszédtema. S mégis, talán hinni sem fogod, védeni készülnek a saját Tempjüket, mint ezt Uriel is erősti, aki maga is a tudós helvetek közé óhaját számíttatni, s aki a kigyókulcsz eredetéről szóló értekezést írta.” — Néhány szubjektív megjegyzés után így folytatja: „Többet és mást írni nem tudok, mert alig mozdulok ki dolgozószobámból, egész nap olvasgatok és írogatok. Minap a lipcei tudós újságot, az Acta Eruditorum Lipsiensiat, kezdtem olvasgatni, s nem bántam meg, hogy ezt tettem. Ezenkívül algebrával foglalkozom, Lamy most vásárolt és háromszor átolvasott könyve után jelenleg Newton Egyetemes Arithmetikáját olvasom, melyet clég drágán vettem Gott-

²¹⁹ XI. Kelemen pápa 1713. szept. 8-án „Unigenitus Dei filius. . .” kezdetű bullája, amelyben Pasquier Quesnel (1634–1720) francia teológus újtestamentumi magyarázatait („Reflexions morales sur le nouveau testament”) kiátkozta, erősen foglalkoztatta a hittudósokat a XVIII. század elején. JAGL. III. r. 1835. és kk. I. Ez az érdeklődés alkotja J. Chr. Iselin értekezésének az alapját. Amint látjuk, a kérdés Maróthit is őszintén érdekelte. Erre egyébként leveleiben később is visszatér.

²²⁰ Emanuel Ryhiner (1695–1764) a baseli St. Leonhard-templom lelkésze volt. 1759-től az egyetem teológiai tanszékén működött. Eleinte a pietista mozgalmakban játszott vezető szerepet. Később összejöttökésbe került velük. STKB. 35. I. és Szabó Aladár i. m. 16. I.

²²¹ Az Alumneum vezetőjéről, Joh. Rud. Iselinnél van szó. Vö. 42. j.

²²² Vö. 111. j.

²²³ Vö. 44. j.

²²⁴ Vö. 41. j.

²²⁵ Vö. 43. j.

²²⁶ Vö. 44. j.

²²⁷ Johann Jakob Bruckner (1682–1752) a baseli Szt. Péter-templom segédlelkésze és Daniel Bruckner (1701–1781), a „Deutsche Gesellschaft” tagja, költő és közigazgatási tisztviselő STKB. 16. és 238. I.

²²⁸ Theodor Burckhardt, a baseli Szt. Péter-templom segédlelkésze. E. Staehelin professzor közlése. 1969. máj.

²²⁹ Johann Rudolf Merian (1690–1766) baseli lelkész. Fia Johann Bernhard Merian (1723–1807) filológus és filozófus. STKB. 72. és 296. I.

²³⁰ Ld. 36. j.

²³¹ Valószínűleg Rudolf Geymüller, aki 1727-ben iratkozott be Baselen, s itt orvosi oklevelet szerzett. E. Staehelin professzor levélbeli közlése. Basel, 1969. ápr. 15.

²³² A W'ettsteinokról ld. 43. j. 55. j. és 58. j.

schalltól, ő ugyanis mindent drágán ad, így ezt a negyedréti, egy hüvelyknyi vastag könyvecskét három forintért a Ti pénzetekben belgiumi kiadásban. Nem tudom, a Ti könyvkereskedőitek nem méltányosabbak-e. Ha jársz náluk mostanában, kérdezd meg, mennyiért árulják Wallisius *Arithmetica Infinitorum*át s ugyanazt Bullialdustól, továbbá Phil. de la Hire *Sectiones Conicae* és még inkább Marquis de l'Hôpital *Kúpszeletek* című könyvét s szintén tőle a végtelen kis számok *Analysis*ét. És bárhol találd Cartesius *Geometriáját*, vedd meg számomra 18 vagy 20 baciúért. Persze csodálkozol, hogy miért akarok hirtelen matematikusként vagy algebristaként előállni, hacsak nem akarok a jövőben algebrai dallamot zengeni. Másrok majd megírom az okot, hogy a fejedre csapsz, de most nem lehet! Az azonban nagyon aggaszt, hogy a középkor történetében, még mindig vendégnek látom magamat. Adj, kérlek, tanácsot, mit csináljak, vagy inkább kérdezd meg Iselint, akiről tudom, hogy a tudományak ebben a részében igen járatos. Ha ugyanis legalább három évig lehetnék Németországban vagy Belgiumban, nem nagyon izgatna a dolog. Akkor végigolvasnék minden könyvet, melyeket Vossius két művében emleget, de nekem biztosan nincs több két évennél, s talán még az sem teljes (mert még a tél beállta előtt haza kell mennem), amit külföldön tölthetek. Ilyen történetész ui., tudom, egész Magyarországon hatot sem találni, mert ha lennének, rendben volna a dolog. S úgy látom, Vossiusból is elég történetész ismerek ahhoz, hogy e szerzőket magukat nagyobb haszonnal forgassam, de szeretném tudni, nem írt-e valaki ugyane tárgyról Vossiusnál is újabban, mert hisz azóta nemcsak görög szerző került elő, akiket Fabricius *Bibliothecájából* könnyű megismerni, hanem latin is, akiket én a görögöknél is jobban szeretnék olvasni. Vossiuson kívül megvan nekem Loescher (Ernest Valentin) bevezetése a középkor történetéhez, aztán azt hiszem, olvastam azt a bibliográfiát, amit említettél, de egyik sem jelentős munka. Hogy pár szóval megmondjam, mit akarok: mivel valamennyi történetírót nem tudom elolvasni, megvásárolni még kevésbé, még ha elég pénzem lenne is, szeretném tudni, mitévő legyek, hogy szert tehessek a középkor közepes, de nem felszínes ismeretére (amilyen a kivonatokból nyerhető). Ennek a kérdésnek vagy problémának (hogy matematikai nyelven szóljak) a megoldását óhajtom tőled, mégpedig nem algebrai, nem mechanikai, hanem Iselin-i módra. Ezenkívül kérlek, idézd emlékezetembe, mit ígértél nekem távozásomkor. A canterburyi érsek levelére gondolok. Aztán, ha nem volna terhedre, mint-hogy ide készül Neusselius, Iselin székfoglaló beszédét is, melynek nagy részét általad leírva olvastam Baselben a Bulla Unigenitusról; vissza fogom küldeni neked a Te költséged nélkül. Igen nagy szívességet tennél nekem, ha, amikor ráérsz, a még hiányzó részt is leírnád. Tedd meg ezt barátod kérésére, aki szintén nem fog vonakodni hasonló vagy még nagyobb munkától, ha neked valaha szükséged lesz rá". Búcsúzik barátjától, s befejezésül üdvözlö a baseli professzorokat, barátait, ismerőseit és barátja szüleit. Végül még van egy örömteljes közlése: „Kikönyörögtem végre a könyvtárból való kölcsönzés lehetőségét, de egyenlő többet nem szabad senkinek kivenni, betekinteni sem lehet a könyvekbe, hacsak nem szól a könyvtárosnak, akinél a könyvek engedélyezése van. Én, mint írtam, az *Acta Eruditorum*ot olvasom.”

15. levél

[Bern, 1735. nov. 18.]

Marothius Beckio Suo S.

Quod putabam te dicturum, me negligentem esse, dixisse te ex populari meo accipi; nec nego merito id dictum, nam quatuor sunt jam hebdomadae, quod nihil ad te scripsi;²³² ne nunc quidem scripsissem fortasse, nisi veritus essem te in malam partem accepturum tam diuturnum silentium. Porro autem [aeq]uum erat cum meo tum popularis mei nomine gratias vobis, praecipue [Pl.] venerando tuo Hospiti agere, pro ejus in hunc benevolentia.²³³ Scripseram ego [ei?] statim ac tuas posteriores accipi, non

²³² Maróthi e megjegyzése nitelsíti az előbbi levél feltételezett keltezését. Hozzáfüzzük még, hogy Beck a Maróthi által felvetett kérdésekre és közlésekre 1735. okt. 20-án kelt levelében reflektált. 15. lev. jegyz. STKB. 114. l.

²³³ Úgy látszik Maróthi mégis eredményesen járt közben Becknél és Iselinnél Komáromi Dallos István ösztöndíja ügyében. Id. 122. j. Jakob Christoph Iselinről („házigazda”) van szó, akinek a házába Beck 1735 nyarán költözött. Ld. 198. j.

videri mihi fore, ut is apud vos si[ne] insigni incommodo vestro, aut detrimento alijus ex alumnis recipiatur; si huc venerit, posse utrumque hoc caveri. Passus est facile sibi persuaderi, quod dixi, praesertim cum et aliud incommodi accederet, non sane hospitii, sed quod tempus trahere et terere animo suspenso nollet, porro et hoc metueret, ne [a]iuncto frigore iter ei reddatur longe incommodius. Sperabam ego certe missurum te per eum mihi vel saltem Epistolam Archiepiscopi Cantuariensis, [de] qua jam semel atque iterum ad te scripsi.²³⁴ Fac sodes ne frustra scripserim: [er]it, ut spero, aliquis in Alumnis, qui meo et praecipue tuo rogatu eam describat. Accipis hic Auctionis brevi futurae Catalogum; libri sunt, ut vides, nec multi, nec magni momenti, sed erunt tamen in iis fortasse nonnulli, qui aut tibi aut seniori placebunt; quod perscribes mihi die Mercurii. Exspecto vicissim ego a Seniore Catalogum Auctionis apud vos futurae. De novis vestris literariis miror te adeo esse sollicitum, quasi quicquam ego ad me pertinere putem, quod suppresso nomine de me scripsisti, me errasse, aut quasi Papa ego sim.²³⁵ Folium postremum eorum [libr]orum hodie mane legi; exspectabamque, ut mentionem faceres Tempes si Dis pla[cet] Helveticae fasciculi 2di, qui jam dudum prodiit, cujusque recensionem ego ad te [mi]sissem, nisi credidissem te posse facta inquisitione ejus exemplum habere apud vos. [Ex] ejus praefatione videbis defensam Tempes ἐπιγομφήν, et secatum potius, quam [so]lutum hunc nodum, sed gladio A[ltma?]nniano.²³⁶ Item Dissertationem Hürneri [legi] in locum Hebr. XII. v. 15. dissertationem [sic].²³⁷ Apud. Clariss. Altmannum semel omnino fui, ex quo hic sum; quaesivi eum ex eo tempore saepe, sed [ra]ro est domi, vel saltem tum raro fuit. Accessit autem et alia caussa, qua[re] non crebro eum adeam, nam cum apud eum fui, suum mihi praesidium obtu[li]t, si Dissertationem aliquam edere, aut saltem defendere vellem, ego autem certe nec ante editam Tempen induci potui, ut id facerem, nedum ut nunc possim. Aliam autem commodam excusationem non potui exputare adhucusque, et sane res haec mihi permolesta est; nam Proceres Urbis nostrae Patriae a me expectant omnino aliquid hoc genus, atque adeo putant me jam aliq[ui]d edidisse. Ego autem eo Praeside certe non disputabo, nec alio audeo, ne ipsum [of]fendam, est enim . . . [sic!], sed tamen adibo eum perendie, et si offendero, qu[ae] jussisti, apud eum exsequar, nisi tamen jam sunt omnia perfecta. Tum et Ven. Salchlini orationem mittam,²³⁸ impressa est ea lentissime, nam jam sex hebdomadae sunt et amplius, ex quo sub prelo est. Sed Servetiani supplicii defen[sio] nescio, an brevi sit proditura, est enim hic liber diversus ab Oratione, erres. Bibliothecam rationalem hic adhuc non potui legendam nancisci; c[um] primum nactus fuero, legam, quae indicasti, et quid mihi de iis videatur, s[cri]bam ad te. De Consilio, quod Ven. Iselius mihi per te dedit, habeo per[ma]gnas

²³⁴ Beck marburgi elhelyezkedésének ügye még most is nagyon érdekli Maróthit. Vö. 45. j. Itt egyébként nem is annyira az eredményre, mint Jakob Christoph Iselin ajánló levelére kíváncsi.

²³⁵ Egyre inkább az a meggyőződésünk, hogy Maróthi azért számol be olvasmányairól oly nagy részletességgel, hogy Beck azokat tartalmilag vagy más formában heti folyóiratában közreadhassa. Íme itt a bizonyosság erről.

²³⁶ Vö. 164. j.

²³⁷ Ld. 142. j.

²³⁸ Vö. 103. j.

gratias;²³⁹ venerat id mihi de Cellario²⁴⁰ saltem in mentem, et exscripseram jam nomina laudatorum ab eo scriptorum, secundum seculorum seriem tam vastum studium aggredi nondum sum ausus; itaque Acta Eruditorum [Li]psiensia coepi legere, dum exspecto, ut furor ille non Poëticus, sed Histori[cus] me invadat; nec scio, an forte consultius esset, rem totam in Belgium res[er]vare; mihi enim certum est non Ultrajectum, sed aliam aliquam Academiam petere, ubi libris legendis magis possim vacare, quam audientis praelection[ibus], quas ego nonnisi Historicas et Mathematicas statui frequentare. Nam [de] discenda Mathesi, illa sublimiori, pergo, legoque praecipue Wolfium²⁴¹ et Newtonum,²⁴² dum alios nanciscar. Marchio Hospitalius non est ullus Bernoulliorum vestrorum, sed Gallulus aliquis, cujus in Actis Erud. Lips. A. 1691 [mense] Julio p. 317. mentio fit, nam Bernoullii, Jacobus cum Fratre Johanne notis[is]mi erant Actorum Editoribus, ex suis Dissertationibus Actis illis insertis.²⁴³ Reliqua Epistolae tuae capita proxime respondebo, in iis literis, quas cum Oratio[ne] mittam. Vale interea, mi Becki, neu vitio verte, quod tam sterilem Episto[la]m ad te scripserim. Pl. Venerando tuo Hospiti, ut et ceteris Professoribus, a me [di]ces multam salutem.

D[at]um Bern. a. d. XIII. Kal. Dec. MDCCXXXV. rapti[m].

Bern, 1735. nov. 18.

„Gondoltam, azt fogod mondani, amit honfitársamtól hallottam, hogy mondtál, hogy hanyag vagyok, s nem is tagadom, méltán mondtad, mert már négy hete nem írtam neked. Most sem írtam volna, ha nem félnék, hogy rossz néven veszed hosszú hallgatásomat. Azonkívül méltányosnak tűnt köszönetet mondanom magam és honfitársam nevében nektek, főleg tiszteletreméltó házigazdádnak jóindulatáért. Megírtam ui. neki, mihelyt

²³⁹ Az előző levélben kérte *Iselin* tanácsát történelmi tanulmányaihoz, s már meg is kapta. 101. j.

²⁴⁰ Christoph Keller vagy Cellarius (1638–1707) schmalkaldeni származású filológus. Számos grammatikai, stilisztikai munkát írt. Emellett történeti és földrajzi művei is közkedveltek voltak. VI. I. k. 423. és kk. 1. – Itt *Maróthi* „Historia medii aevi (1688) és Historia nova h. e. XVI. et XVII. saeculorum” (1696) c. műveire gondol. Egyébként „Notitiae orbis antiqui, sive geographiae plenioris. . .” (Lipsia, 1706) c. munkáját megvásárolta, s ez ma is megtalálható a Kollégium könyvtárában. „Atlas pro geographia vetere” c. művét is megszerezte, de ennek nyomaveszett. ÖJMK. 337. és 355. 1. – *Maróthi* Eutropius-kiadásához szintén Cellarius szövegkiadását használta fel: Eutropii Breviarium Romanae historiae Cum metaphrasi Paeanii, C. Cellarius . . . recensuit, etc. 1678. BMGC. 35. k. 1019. 1. és *Varga* László i. m. 7. 1. – *Maróthi* Methodusában csaknem minden osztály tanulmányi anyagában javasolja, vagy előírja Cellarius grammatikáját. szövegkiadásait, történeti és földrajzi kompéndiumait. Mindez jelentős mozzanat a Kollégium tantervi fejlődésében. *Csendes* J. i. m. 16. 1.

²⁴¹ Christian Wolff (1679–1754), a híres filozófus és matematikus először Halléban, Giessenben, Marburgban, majd ismét Halléban volt egyetemi tanár. A régebbi gondolkodók, főleg *Leibniz* eszméiből olyan zárt filozófiai rendszert épített ki, amelynek hatása alatt állt az egész XVIII. század. Wolff és követői, bár maguk nem szakítottak az istenhittel, a világ megismerésében nagy szerepet juttattak az észnek, s ezzel a felvilágosodás fáklyavivőivé váltak. ADB. 44. k. 12. és kk. 1. – „De algorithmi infinitesimali” c. műve a Lipcsei „Acta eruditorum”-ban jelent meg. *Maróthi* Wolff iránti érdeklődésére jellemző, hogy műveiből „Elementa matheseos universae”. (4 kötetben, Geneva, 1731. Hala Magdeburgica, 1733, 1735, 1738), aztán „Cogitationes, rationales de viribus intellectus humani. . .” (Frankfurtum, 1730) c. munkáját és az előző mű újabb genfi kiadását vásárolta meg és hozta haza magával. E munkák ma is a Kollégium könyvtárához tartoznak. ÖJMK. 340. 350. és 355. 1.

²⁴² *Newtonról* ld. előző levél 207. j. *Beck* 1735. okt. 20-án írt válaszában dicséri barátja igyekezetét a matematika tanulmányozásában, és érdeklődik M. De l'Hôpital kílété felől. Egyben közli, hogy Bernben nem könnyű matematikai könyveket vásárolni. STKB. 114. 1.

²⁴³ *Marquis De l'Hôpital* könyvéről és a *Bernoulliak* viszonyáról ld. 211. j. – A baseli egyetem büszkeségei voltak a Bernoulli-testvérek: Jakob I. B. (1654–1705) és Johannes I. B. (1667–1748). Róluk írja, hogy ismerik őket a lipcsei Acta Eruditorumból. Valóban ennek 1684-i évfolyamában jelent meg Jakob I. B. cikke az infinitézimális számításról, majd 1690-ben az isochronokról írt tanulmánya. 1687-től lett a baseli egyetem tanára; Joh. I. B. *Becket* is tanította a gimnáziumban. 1705-ben követte bátyját az egyetemi tanszéken. Bonjour. 308. és kk. 1. J. I. Bernoulli „Ars coniectandi . . . Tractatus de seriebus infinitis . . .” (Basilea, 1713) c. művét Baselen 1736-ban sikerült *Maróthinak* megszereznie és Debrecenbe magával hoznia. ÖJMK. 337. 1.

legutóbbi leveledet megkaptam, hogy nekem úgy tűnik: nem fogadhatjátok be jelentős hátrányokat vagy valamelyik ösztöndíjas kára nélkül; ha viszont ide jönnél, mindkettő elkerülhető lenne. Erre sikerült őt könnyen rávennem, főleg mert más kellemetlenség is fellépett, nemcsak az elszállásolását, s különben sem akarta az időt kétséges állapotban vesztegetni, azonkívül félt, hogy a hideg fokozódásával az út is sokkal kellemetlenebb lesz. Reméltem, hogy elküldöd vele legalább a canterburyi érsek levelét, melyről már többször írtam neked. Kérlek, legyen rá gondod, hogy ne hiába írjak. Remélem, lesz valaki az ösztöndíjasok közt, aki az én, főleg pedig a Te kérésedre leírja. Mellékelem egy itt tartandó könyvárverés katalógusát. Amint látod, a könyvek száma nem nagy, és nem jelentősek, de talán akad néhány, ami neked vagy a seniornak tetszeni fog. Írd meg nekem szerdán. A seniortól is várom az ott tartandó árverés katalógusát. Az irodalmi híreiteket illetőleg csodálkozom, hogy annyira izgat téged, mintha én fontosnak tartanám magamra nézve, hogy nevemet elhallgatva megírtad rólam, hogy tévedtem, vagy mintha én lennék a pápa. Ezeknek a könyveknek az utolsó lapját ma reggel olvastam. Vártam, hogy megemlíted a Tempe Helvetica 2. füzetét, mely már régen megjelent, s melynek ismertetését elküldtem volna neked, ha nem gondoltam volna, hogy némi utánjárással nálátok is megkapod. Előszavában látni fogod a Tempe cím védelmét, inkább A[ltma]nn-féle karddal szétvágva, mint megoldva a csomót. Elolvastam Hürner értekezését is a Zsidókhoz írt levél XII. részének 15. verséről. Altmann-nál csak egyszer voltam, amióta itt vagyok. Gyakran kerestem ugyan, de ritkán van, legalább is ritkán volt otthon. Más ok is hozzájárult, hogy nem látogatom gyakran, mert mikor nála voltam, segítségét ajánlotta, ha valami értekezést akarnék kiadni. Én viszont a Tempe megjelenése előtt sem voltam erre rávehető, és most sem vagyok. Más kényelmes kifogást viszont mostanáig sem tudtam kigondolni, s az ügy számomra egyébként is kellemetlen. Ugyanis szülővárosom előljárói szintén valami ilyesmit várnak tőlem, s már-már úgy gondolják, ki is adtam valamit. Én viszont az ő elnöksége mellett nem disputálok, másé alatt viszont nem merek, nehogy őt megsértssem, mert . . . , de holnap azért felkeresem, s ha megsértem is, elvégzem nála, amire felhívtál, ha ugyan nincs még minden elintézve. Aztán elküldöm Salchli beszédét; igen lassan nyomják, már hat hete vagy több, hogy sajtó alatt van. De a Servet bűntetésének védelme nem igen jön ki egyhamar. Ez a könyv ugyanis nem azonos a beszéddel, nem tévedsz. Cél-szerű könyvtárat olvasásra eddig még nem sikerült szereznem; mihelyt szerzek, elolvasom, amiket jeleztél, s amit olyannak látok, megírom neked. Iselin általad küldött tanácsát nagyon köszönöm. Cellariusszal kapcsolatban jutott az eszembe, s már ki is írtam az általa dicsért írók neveit; századok szerint még nem mertem hozzáfogni ily hatalmas stúdiumhoz, tehát elkezdtem olvasni a lipcei Acta Eruditorum-ot, s közben várom, hogy a költői hév helyett a történetészé szálljon meg. Nem tudom, hogy nem lenne-e okosabb az egész dolgot Belgiumra halasztani. Határozott tervem ugyanis, hogy nem Utrechtbe megyek, hanem valamely más akadémiára, ahol több időt fordíthatnék a könyvek olvasására, mint az előadások hallgatására, ezek közül ugyanis csak a történelmi és matematikai tárgyakat óhajtom látogatni. Ugyanis folytatom a felsőbb matematika tanulását, s különösen Wolffot és Newtont olvasom, míg másokat nem szerzek. Marchio Hospitalius nem egy a Ti Bernoullistáitok közül, hanem egy francia, akit a lipcei Acta Eruditorum 1698. júliusi száma említ, mert Bernoulliék, Jacob és testvére Johann Bernoulli, igen ismertek voltak az Acta szerkesztői számára az Actákban megjelent értekezéseik révén. Leveled többi pontjára legközelebbi levelemben válaszolok, mellyel a beszédet is küldöm. Isten veled Beckiusom, ne ródd fel bűnömül, hogy ilyen üres levelet írtam neked. Nagyrabecsült házigazdádna, valamint a többi professzoroknak nagyon sok üdvözlötet adj át.

Kelt Bernben 1735. nov. 18-án, sebtiben.”

16. levél

[Bern, 1735. dec. 3.]

Marothius Beckio Suo

Quas nuper ad te dedi literas, credo te ipsum animadvertisse festinantem scripsisse, itidem ut tu tuas postremas, quas ego nudius tertius accepi. His nunc, quoniam tantillum temporis vacui post absolutum pensum meum nactus sum, respondebo justa Epistola. Scias enim velim me, ex quo Acta Eruditorum coepi legere, legem mihi tulisse, uti

singulis hebdomadibus duorum Amicorum Acta perlegam;²⁴⁴ quam nisi res capitalis intercedat, non muto. Hoc meum institutum equidem non puto a te approbatum iri, qui ut est in proverbio, tarda quercus esse mavis, quam repens cucurbita. Sed qui faciam, quaeso, aliter, mi Becki? tam hospes sum in historia literaria, ut nihil supra; et hujus tamen cognitio ad eruditionem prorsus est necessaria, quam ego non putavi me facilius posse acquirere, quam si Acta Lipsiensia legerem; porro autem Principium Mathematicorum, Leibnitii,²⁴⁵ Bernoulliorum²⁴⁶ praestantissima scripta alibi non exstant: quod equidem miror valde nemini Typographorum venisse adhuc in mentem, uti haec, e. g. vel saltem Leibnitiana seorsim ederet: nam harum caussa tam multa volumina pauci possunt emere; ea autem dignissima essent, quae seorsim ederentur; ego quidem eorum satis multa exscribo, cum magna temporis jactura. Vides me immutasse aut potius distulisse consilium legendorum historicorum medii aevi. Nescio, ita me Deus, *τι πρῶτον τι δέπειτα*, tam multa restant discenda per hos aliquot menses, quos in exteris acturus sum. Latinam linguam etiam, quam coeperam discere, coepi rursus oblivisci. In Graeca ne onnia obliviscar, Homerum, sed rarissime lego, non ut discam, sed tantum ne obliviscar. In Antiquitatibus ut nunquam multum praestiti, ita ea quae didici, facilius obliviscor. Rem autem nummariam et Marmoriam ne quidem aggredi audeo, quamobrem neminem puto me jure reprehendere posse, quod Gronovium de Sestertiis non legam; quem ego Basileae vidi, sed quod viderem multum temporis ad eum intelligendum requiri, abjeci.²⁴⁷ Hoc uno me consolor, quod non tam eruditos habeam populares; Nec discipulos tam doctos sim habitur[us] quibus non nisi Salmasiana aliqua eruditione posset satisfieri.²⁴⁸ Eam e[nim] spem de me conceperunt Urbis patriae Proceres, ut me futurum professorem jam designaverint; sed quarum disciplinarum, nescio (literas enim eorum popu[la]ris meus Tiguro nondum misit), sed tamen puto Historiarum et Mathes[eos]. Plura hac de re si scirem, tibi scriberem, quem scio de hac mea promotione [si] ita videtur, multo magis gavisurum, quam me ipsum; qui tandem coepi considerare, quam difficile sit huic satisfacere, et quam periculosum suscipere, si te satisfacere posse desperes. Sed tamen (nescio, an fallor) [ego?] existimo subductis ratio-

²⁴⁴ *Maróthi két barátjának folyóiratai: az Altmann-féle „Tempe Helvetica” és a Beck által szerkesztett „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen”.* mindkettő ebben az évben indult meg. Ld. 164. j. és 113. j.

²⁴⁵ Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716) filozófus és matematikus, az integrál-és differenciálszámítás atyja, több korszakalkotó műve, filozófiai és matematikai tanulmánya jelent meg a lipcsei „Acta Eruditorum” c. folyóiratban és másutt. ADB. 18. k. 172. és kk. I. Éppen azt fájjalja Maróthi, hogy nem könnyű Leibniz műveivel hozzájutni. Ebben Maróthinak tökéletesen igaza volt, hiszen Leibniz összes művei csak 1768-ban jelentek meg. Elkerülte azonban a figyelmét, hogy egyes darabok 1718–1734-ig négy ízben jelentek meg, Viszont lehet, hogy éppen ezekre nem volt szüksége Maróthinak. Vö. BMGC. 134. k. 28–29. l.

²⁴⁶ A már a 243. jegyzetben említett Jakob I. Bernoullin és Johann I. Bernoullin kívül a Bernoullicsalád többi neves tagjai közül Maróthi ismerhette Niklaus B. (1687–1759) matematikus, jogász és filozófus nevét és munkásságát, aki egyébként 1722-től Baselen működött és Beckkel meg Joh. Aug. Buxtorffal a „Lexicon Basiliense” újabb kiadásán munkálkodott. Bizonyára nem volt ismeretlen előtt Niklaus II. B. (1695–1726) munkássága sem, aki matematikus és jogi professor volt Bernben, majd Szt. Pétervároton. Már közelebbi kapcsolatban állhatott Daniel B.-val (1700–1782), aki 1725–1757-ig tisz-szer nyerte el párizsi Akadémia matematikai díját, és 1733-tól a baseli egyetemen a botanika professzora volt. Johann II. B. (1710–1790) abban az évben (1732-ben) fejezte be matematikai és jogi tanulmányait Baselen, amikor Maróthi Zürichből Baselbe tette át székhelyét. STKB. 179. 183. l. Bonjour. 311. és kk. l. HBLSch. II. k. 193. és kk. l.

²⁴⁷ „J. F. Gronovii de Sestertiis commentarius, etc.” Daventriae, 1643. c. könyvről van szó. BMGC. 92. k. 883. l. Vö. 170. j.

²⁴⁸ Claudius Salmasius vagy Saumaize (1588–1653) leideni professor volt, aki klasszikus és kortárs szerzőktől írt bírálót. JAGL. IV. 64–67. l.

nibus, hoc Historici aut Mathematici Professo[ris] munus multo minori cum periculo suscipi et obiri posse etiam ab indigno, quam illud Pastoris: Et si mihi ante *χειροτονίαν* meam haec fu[isset] mens, quae nunc est, ita vivam, uti longe difficilior fuisset passus me [addu]ci, ut id munus peterem. Sed quoniam jam id mutari non potest, id sa[lt]em faciam, quod potero, et aliud potius quidvis faciam, quam ut curam non [meae] tantum, sed et aliorum multorum salutis suscipiam. Ubi literas senatus accepero, plura scribam. Nunc ad alia transibo. Ven. Scheurerus mecum [de] te locutus est; te esse *ἐπισκοπὸν* novorum literariorum ex Ven. Iselio cogni[torum], sed ego negavi te solum esse, sed alium esse praesidem, te tantum ei op[em] dare.²⁴⁹ De loco quaerendo tibi respondit, se invigilaturum, wenn etwas extra wär an einem ort; nam vulgares praeceptores 30 vulgo, 50 ad su[mmam] (sed rarissime) thaleros annuos accipiunt. Heri apud Cl. Altmannum fui, ab eo exceptus sum humanissime; sed ne quidem unam horam sum cum eo colloca[tus], supervenerunt discipuli. De Graecis literis multa loquuti sumus, in quibus ille me excellere putat; sed praecipue ut aliquid scriberem, hortatus est; si [velim] eo aut Praeside aut etiam Auctore disputare; at scriberem observationes aut quid simile *τέμπεσι* inserendas: Ego praecise negavi; dixique deferbuisse jam in me istud juvenile scribendi cacoëthes, quod habui, antequam quidquid scribere, quae digna legi sunt, cepissem cognoscere: Ceterum si possem scribere, qualia cuperem, id est ex quibus aliquis posset discere, facturum lubenter; qualia possum, nolle scribere. Miraberis credo et tu tam subito immutatam esse mihi sententiam; sed tamen quid cum Proceribus Urbis patriae faciam, nescio; nam illi expectant a me aliquid hoc genus scriptionis; ego autem nescio, utrum melius sim factururus, si non scribendo existimationis meae apud eos faciam jacturam aliquam, an scribendo apud alios: praeterea temporis mihi maximi habenda est ratio: scribere autem si velim aliquid, quod sit alicujus pretii, temporis certe aliquam [sic] multum perdendum erit. Witsii Dissertationem²⁵⁰ quaesivit quidem ille heri, sed non invenit; cum primum invenerit, reddet mihi, et ego tibi mittam. Bibliothecam habet lectissimam, sed multos non habet maximi momenti libros: ut Thesaurus Antiquitatum etc.²⁵¹ Sed Graecarum Thesaurum²⁵² ne quidem Bernenses habent in sua Bibliotheca. De Auctione doleo rem nec tibi, nec senior successisse, ut volebatis; nihil enim emi praeter hunc, quem vides Pictetum.²⁵³ Witsii Exercitationes eadem sunt, quas

²⁴⁹ Scheurer professzor megjegyzéséből kiténik, hogy Maróthi baseli barátja, Beck egyre jelentősebb szerepet játszik Basel szellemi életében, amit nem utolsó sorban az általa szerkesztett folyóiratnak s a közte és Iselin professzor közt fennálló szoros kapcsolatnak köszönhet.

²⁵⁰ A 91. jegyzetben már említett Hermann Wits tanulmányáról van szó. Alább ugyanennek a szerzőnek „Exercitationes sacrae in Symbolum quod Apostolorum dicitur” (Franequerae, 1681), „Miscellaneorum sacrorum libri IV., etc.” (2. tom. Trajecti ad Rhenum, Amstelodami, 1692–1700) és „Meletemata Leidensia. Quibus continentur praelectiones de vita et rebus gestis Pauli Apostoli. . . .” (Lugd[un]i Batavorum, 1703) című munkáira találunk utalást. BMGC. 259. k. 848. és kk. l.

²⁵¹ Johann Georg Gräve vagy Graevius (1632–1703) filológus és történész, Deventerben, Duisburgban és végül az utrecht-i egyetemen működött. ADB. 9. k. 612. és kk. l. Maróthi köv. művére gondol: „Thesaurus Antiquitatum et Historicarum Italiae Neapolis, Siciliae atque adjacentium terrarum insularumque. . . continuatus et ad finem perductus cum praefationibus P. Burmanni, etc. 10. tom. 45. vol. Lugduni Batavorum, 1725, 1724–25. BMGC. 90. k. 192. l. – Nyoma van annak, hogy Maróthi a Graevius beszédeit tartalmazó kötetet megvásárolta. A könyv megvan a Kollégium könyvtárában. ÖJMKI 345. l.

²⁵² Itt „Thesaurus Graecarum antiquitatum, etc.” 12. vol. Lugduni Batavorum. 1692–1702. c. műről van szó, amelyet a 170. jegyzetben említett Jacobus Gronovius rendezett sajtó alá. BMGC. 92. k. 879. l.

²⁵³ Bénédict Pictet (1655–1724) genfi hitszónok, majd teológiai professzor. JAGL. III. r. 1554. és kk. l. Hatása a magyarországi református vallásoktatásra is jelentős. Fő művét (Theologia Christiana, 1696) magyar nyelven 1759-ben adták ki. Munkáit a debreceni Kollégiumban tankönyvként használták.

inter Meletemata, aut certe Miscellanea ejus meminere videre et quasdam legere. Werenfelsii opuscula 31 1/2 baciis ego emi,²⁵⁴ et ea quidem, tantum crassiori charta tecta nec circumcisa, ut eodem pretio possis propemodum apud Bibliopolam emere eum librum. Hesiodus Screvelii fuit, non Clerici.²⁵⁵ Reliqui ad unum omnes majoris venierunt, quam vos volebatis. Sed Quesnelliana²⁵⁶ emi ego, quae nescio an forte in Ven. Iselii Bibliotheca sint; cum autem scio id genus libros non contemnere. Quamobrem si ei placebunt, inferes illa in Iselianam Bibliothecam: pretio emi non magno, nec digno, qui scribatur. Orationem Salchlini misissem; sed audiavi ejus jam exemplum ei missum esse ab Auctore. Vale, mi Becki, et me ama, neu vitio verte, quod tam negligenter scriptam Epistolam ad te mittam: Populares supervenerunt in media Epistola, quare festinandum fuit, quae etiam causa fuit, quare Doct. Seniori nunc non scripserim. Salutes cum velim, et dic cum primum ejus Epistolam de Auctione vestra accepero me ei statim respondurum longa Epistola. Pl. ven. Theologis vestris dic a me plurimam salutem.

D. Bernae a. d. III. Non. Dec. MDCCXXXV.

Ego Weismanni Historiam Ecclesiasticam²⁵⁷ volui emere, quod eam passim [e] datam scio me legisse; sed an quatuor florenos seu 5 Fl. valeat, nescio; tibi enim vult vendere Possessor. Interroga quaeso ven. Hospitem tuum; e[t] una cum senioris literis, aut seorsum tuas et Watsianas²⁵⁸ etiam, si potes, m[it]te. Vale iterum, cum Amicis nostris omnibus.

Bern, 1735. dec. 3.

„Bizonyára észrevetted, hogy a nemrégén hozzád intézett levelemet sietve írtam, akárcsak Te a tiedet, melyet harmadnapja kaptam meg. Így most, minthogy van egy kis szabad időm feladatod elvégzése után, igazi levéllel válaszolok. Tudod, hogy elkezdtem olvasni az Acta Eruditorumot, mert törvényként szabtam magam elé, hogy hetenként felváltva két barátom Actáit átolvasom, s ezt a törvényt ha főbenjáró ok nem kényszerít rá, nem szegem meg. Gondolom, hogy ezt az elhatározásomat nem helyesled, mert Te, mint a szólás mondja, inkább akarsz lassú növésű tölgy, mint gyorsan növő tőkinda lenni. De hogy csináljam másképp Beckiusom? Olyan járattal vagyok az irodalom történetében, hogy az már sok; s minthogy ennek ismerete elengedhetetlen a műveltséghez, úgy gondoltam, nem szerezhetem meg könnyebben, mintha az Acta Lipsiensiat olvasgatom, továbbá a matematika fejedelmeinek, Leibniznak és a Bernoulliaknak kiváló írásait, melyek máshol nem találhatók. Csodálom, hogy egy nyomdásznak sem jutott eddig eszébe, hogy ezeket vagy legalább a Leibnizét külön kiadja, mert ezek kedvért kevesen képesek oly sok kötetet megvenni, igen jó lenne hát, ha külön kiadnák őket. Én elég sokat kiírok belőlük, nagy idővesztéssel. Látod, így megváltoztattam, vagy inkább elhalasztottam

²⁵⁴ Samuel Werenfels (Vö. 101. j.) köv. művét vásárolta meg Maróthi: Opuscula Theologica, Philosophica et Philologica. 2. tom. Basileae, 1718. BMGC. 255. k. 449. l.

²⁵⁵ Cornelius Schrevel (megh. 1667), leideni gimnáziumi igazgató, görög-római klasszikusok műveit adta ki. JAGL. IV. r. 351. l. – 'Ἡσιόδοῦ... opera c. kiadványa 1650-ben jelent meg, s 1672-ig hat kiadást írt meg. BMGC. 216. k. 189–190. l. – Hésziodosz latinra fordította még Johannes le Clerc vagy Clericus, amsterdami egyháztörténész professor is (1657–1736). JAGL. I. r. 1958. és kk. l. „Compendium historiae universalis... (Lipsia, 1707) c. munkáját Maróthi még 1734-ben megvette a baseli Collegium Erasmianumban, s haza is hozta magával. ÖJMK. 343. l.

²⁵⁶ Vö. 219. jegyzet. Pasquier Quesnell könyvét II. József is olvassgatta, aki rokonszenvezett a Bécsben a XVIII. sz. vége felé egyre erősödőrt janzenizmussal. Zolnai Béla: A janzenizmus európai útja. Minerva, XII. évf. 1933. 6–10. sz. 197. l. – Műveit összefoglalásban ld. BMGC. 197. k. 227. és kk. l. J. J. Bachofenről ld. 76. j.

²⁵⁷ Christian Eberhard Weissmann (1677–1747), antiwolfianus tübingai professzor nevezetes történelmi műveket írt. JAGL. IV. r. 1873. és kk. l. – Itt „Introductio in Memorabilia ecclesiastica historiae sacrae Novi Testamenti...” (Stuttgartiae, 1718–19.) c. művéről van szó BMGC. 254. k. 865. l.

²⁵⁸ Talán William Wate (megh. 1649) teológus és kritikus valamelyik művéről van szó. JAGL. IV. r. 1827. s és kk. l. Wate lefordította Szt. Ágoston vallomásait, megírta Gusztáv svéd király életét is. Műveinek összefoglalását ld. BMGC. 253. k. 1028. és kk. l.

a középkori történetírók olvasásának tervét. Nem tudom, hogy a fontosabbat vagy a sürgősebbet vegyem-e előre, de oly sok tanulnivaló van még arra a pár hónapra, amelyet külföldön akarok tölteni. A latin nyelvet, amelynek tanulásához hozzáfogtam, kezdem ismét elfelejteni. Hogy a görögöt ne felejtsem el egészen, Homéroszt olvasom, de ritkán, nem azért, hogy tanuljak, hanem hogy ne felejtsek. A régiségtudományban sohasem voltam kiváló, így, amít tanultam, könnyebben elfelejtem. — Az éretemhez, szobortanhoz hozzá se merek fogni, ezért úgy gondolom, senki sem vetheti szememre, hogy Gronovius művét a sestertiusokról nem olvasom. Ezt láttam Baselben, de mivel úgy vettem észre, sok időt kíván a megértése, félretettem. Csak az az egy vígasztal, hogy honfitársaim se valami tudósok, s tanítványaim se lesznek olyan tanultak, hogy csak Salmasius-i tudással tudnám őket kielégíteni. Azt a reményt vettem,de ugyanis belém szülővárosom előjárói, hogy én leszek a leendő professzoruk, de hogy mely tudományoké, még nem tudom (levelüket ui. honfitársam Zürichből még nem küldte el), de úgy gondolom, a történelem és a matematikáé. Ha többet tudnék az ügyről, megírnám neked, akiről tudom, hogy jobban örülne az én kinevezésemnek, mint magam, aki kezdem belátni, mily nehéz ennek eleget tenni, s mily veszélyes, ha reményünk sincs, hogy eleget tehetünk neki. Mégis úgy vélem, (nem tudom, nem tévedek-e), bizonyos megfontolások alapján, hogy a történet vagy matematika professzor tiszte sokkal kisebb veszéllyel vállalható, és méltatlantól is ellátható, mint a lelkipásztoré. És ha a döntés előtt ez az eszem lett volna, mint most, úgy élnék, hogy sokkal nehezebben engedtem volna magam rávenni, hogy erre a tisztségre törekedjem. De mivel most már változtatni nem lehet, legalább azt csinálom, amit tudok, és bármi más szívesebben csinállok, mint nemcsak a magam, de sok más üdvének gondjait is magamra vállaltam. Mihelyt a tanács levelét megkapom, többet írok. Most másra térek át. Scheurer beszélt velem rólad, s azt mondta, hogy Te vagy az Iselin révén megismert új irodalmárok püspöke. Én tagadtam, hogy Te volnál az egyedüli, s hogy nuás az elnök, csak azt segített. Az állás ügyében azt feleli, hogy résen lesz, ha valami különleges adódnék valahol, mert a közönséges tanítók általában 30, nagy ritkán 50 tallért kapnak egy esztendőre. Tegnap voltam Altmann-nál. Nagyon barátságosan fogadott, de egy órát sem beszélgettem vele, ránk jöttek tanítványai. Sokat beszélünk a görög irodalomról, mert azt hiszi, hogy abban kiváló vagyok. Főleg arra buzdított, hogy írjak valamit, és vagy az elnöksége vagy a szerzősége mellett disputáljak, aztán írjak észrevételeket vagy valami hasonlót a Tempe számára. Én kerekem megtagadtam. Mondtam, hogy már elhagvadt bennem a fiatalságnak az az írásdühe, amely megvolt bennem, amíg rá nem jöttem, hogy csak olyat érdemes írni, ami méltó az olvasásra. Egyébként ha olyasmit írhatnék, amit szeretnék, azaz amiből valaki tanulhatna, szívesen megtenném, de amelyet tudok, olyat nem akarok írni. Gondolom, csodálkozol Te is, hogy ilyen gyorsan megváltoztattam a véleményem, de nem tudom, mit csináljak szülővárosom előjáróival. Azok valami ilyesféle írást várnak tőlem, én pedig nem tudom, mikor cselekszem helyesebben, ha nem-írással játszom el a becsületelem náluk, vagy írással másoknál; azonkívül az időt is nagyon számításba kell vennem; ha olyasmit akarok írni, aminek valami értéke lenne, bizonyára sok időt kellene rá vesztegetnem. Witsius értekezését is kereste tegnap, de nem találta. Mihelyt megtalálja, ide adja, és én elküldöm neked. Igen válogatott könyvtára van, de nem sok nagyjelentőségű könyvvvel rendelkezik, mint pl. a Thesaurus Antiquitatum stb. De a görög Thesaurus a berniek könyvtárában sincs meg. Az árverést illetőleg sajnálom, hogy sem neked, sem a seniornak nem úgy sikerült, ahogy akartátok. Semmi mást nem vásároltam a mellékelt Pictetuson kívül. Witsius Gyakorlatai ugyanazok, amelyeket emlékszem, hogy láttam, és részben olvastam a Melematái vagy Miscellaneái között. Werenfels Opusculumait 31 és fél baciusré vettem meg, csupán vastagabb papírkötésben körülvagatlanul úgy, hogy ezért az árért akár a könyvkereskedőnél is megvehettem volna. A Héziadosz a Screvelliusré volt, nem a Clericusé. A többiek egytől egyig többre kerültek, mint Ti óhajtották. De a Quesnellianát megvettem, nem tudom, megvan-e Iselin könyvtárában. Tudom, hogy ő nem veti meg az ilyenfajta könyveket. Ezért ha neki tetszik, add oda a könyvtárának. Nem sokba került, nem érdemes meg sem írnom. A Salchli beszédét elküldtem volna, de hallottam, hogy egy példányt már elküldött a szerző.” — Búcsúzik és elnézést kér a hanyag írásért, de a levél felénél honfitársai érkeztek, ezért sietnie kellett. Ezért nem írt a seniornak sem. Üdvözlí és ígéri, hogy mihelyt az árveréssel kapcsolatos levelüket megkapja, neki is írni fog egy hosszú levelet.

Kelt Bernben 1735. dec. 3-án.

„Meg akartam venni Weismann Egyháztörténetét, amelyet itt-ott kiadva már olvastam, de nem tudom, ér-e 4–5 ft-ot. A tulajdonos neked akarja eladni. Kérlek, kérdezd meg a házigazdát, és a senior levelével, akárcsak a teted és a Watsianát küldd el, ha lehet. Isten veled újból és minden barátunkkal.”

Marothius Beckio S. P. D.

Cave putes me otio abundare, quod nondum acceptis tuis ad te scribam; nunquam habui minus otii aut plus negotiorum, quam nunc; nam nudius tertius statim ac me concionaturum esse Germanice promisi Clarissimo Brunnero Diacono (viro crede mihi erudito, et cujus ego amicitiam merito facio maximi; videbis et Orationem ejus *τεμπών* fasciculo proxime sequenti insertam),²⁵⁹ accepi Patrum nostrorum Conscriptorum Debreceniensium literas, in quibus declarant se me Professore Collegio suo destinasse, sed nimis multa a me postulant; tum quia pauci intelligunt amplitudinem illarum disciplinarum, tum etiam quia fortasse nimis bene et melius, quam deberent, de me sentiunt. Ego rescribo hodie hoc esse plane *ἐξ ἀδυνατῶν*, si velint, non fore me forsan ineptum docendae meis popularibus Historiae, Matheseos, Graecae et Latinae linguae, forsan etiam Juris Naturalis disciplinis, sed ut etiam Jurisprudentiam et praeterea Wolfianam Philosophiam²⁶⁰ (ita enim volebant) discam, hoc me facere prorsus non posse. Annon videor tibi etiam sic nimis multum de me promisse? Sed tamen, ut nunc sunt mei populares, forsan poterunt Deo bene juvante [a] me aliquid discere; et libros jam habeo ad eas disciplinas non ineptos. Mathematicorum jam brevi habebó satis, nam praeter Wolfi Systema, habeo etiam ex Majorum Gentium Mathematicis Wallisii opera praecipua,²⁶¹ Gregorium[a] Vincentio,²⁶² Newtoni Arithmetica,²⁶³ Presteti Algebram,²⁶⁴ Euclidem Clavii,²⁶⁵ praeterea nonnullos parasitastros parvulos, Pardielium,²⁶⁶ Lamium,²⁶⁷ Tacquetum,²⁶⁸ Sturmium²⁶⁹ etc. plures fortasse quam deberem.

²⁵⁹ Vö. 36. és 226. j.²⁶⁰ Vö. 241. j.²⁶¹ Vö. 208. j.²⁶² Gregor a Sancto Vincentio (1584–1667) jezsuita matematikus. JAGL. IV. r. 1627. l. — Vonatkozó műve: *Opus geometricum quadraturae circuli et sectionum conii*. 2 tom Antverpiae. 1674. BMGC. 212. k. 491. l.²⁶³ Vö. 207. j.²⁶⁴ Johannes Prestet (szül. 1648 körül – 1690) párizsi matematikus „*Nouveaux Éléments des Mathématiques*.” (Paris, 1689) c. művét Maróthi 1735. aug. 26-án vette meg Bernben. A Kollégium könyvtárában ma is megvan. ÖJMK. 355. l.²⁶⁵ Cristoph Clavius (megh. 1612) jezsuita matematikus professzor Rómában. Közreműködött a Gergely-naptár készítésében. JAGL. I. r. 1943. és kk. l. — „*Euclidis posteriores libri sex a X. ad XV. de solidorum regularium comparatione*.” (Romae, 1574). BMGC. 69. k. 273. l.²⁶⁶ Ignatius Gaston Pardies (1636–1673) párizsi jezsuita matematikus. JAGL. III. r. 1251. l. Főműve: *Oeuvres de Mathématiques contenant les Éléments de la Geometrie*. (La Haye, 1691). BMGC. 179. k. 713. l. — Ennek latin verzióját: „*Opera mathematica . . . elementa geometriae . . .*” (Jena, 1721). Maróthi 1735-ben Bernben szerezte meg; ma is megvan a Kollégium könyvtárában. ÖJMK. 353. l.²⁶⁷ Vö. 160. j.²⁶⁸ Andreas Tacquet (1611–1660) jezsuita matematikus. JAGL. II. r. 983. l. — Művei: *Opera Mathematica . . . Andreae Tacquet, demonstrata et propugnata a Simone Laurentio*. Antverpiae, 1669. — *Aritmetica Theoria et Praxis*. . . Antverpiae, 1665. BMGC. 234. k. 326. l. — Ez utóbbit Maróthi Bernben 1735-ben megvásárolta; a Kollégium könyvtárában ma is megvan. ÖJMK. 349. l.²⁶⁹ Johann Christoph Sturm (1635–1703) Altdorfban a matematika és fizika professzora volt, Descartes híve. JAGL. IV. r. 912. és kk. l. — Fontos műve: *Mathesis compendiaria, sive tyrocinia mathematica tabulis matheseos generalis*. Lipsiae 1707. BMGC. 232. k. 97. l. Maróthi „*Physica electiva, sive hypothetica . . .*” (Norimberga, 1697–1722) c. művét tanulmányútján megvásárolta és hazahozta. ÖJMK. 355. l. — Maróthi nagyrabecsülte Sturm műveit, ami kitetszik abból, hogy *Opiniones c. tantervi tanulmányában* előírta a geometriának Sturm és Pardies szerint való oktatását. Barcsa i. m. 77. l.

Si tres praeterea haberem, Archimedem Barrowii²⁷⁰ (cujus et Euclidem habeo, eumque in duplo in Anglia editum utrumque, emi alterum 5, alt[erum] 4 baciis ex Auctione), Bullialdi Arithm. Infinitorum²⁷¹ et Hospitalium, [Mar]chionem de sectionibus conicis,²⁷² nullum emerem amplius, invigila sodes (Geometriam Cartesii²⁷³ jam habeo), et si forte inveneris, eme illum uno n[um]mo aureo, ut et secundum, tertium 4 libris. Sed qui jus Naturae trade[ret?] praeter Grotium,²⁷⁴ Pufendorfi²⁷⁵ et Vitriarii Compendium,²⁷⁶ neminem habeo; [interroga?] sodes Ven. Hospitem tuum ea de re. Praecipue autem in Hist[orial] laboro; nam de Vet. Test[amen]to systemata magni momenti, quod quidem sciam, nulla habemus; per partes ergo Historiae eundum est; Heidegge[r]i Historia Patriarcharum,²⁷⁷ Perizonii Origines²⁷⁸ a me legentur et ementur, sed quis excussit veterem Graecorum Historiam e. g. ante Pisistrati try[an]nidem,²⁷⁹ quis postea, nisi quod Usserius²⁸⁰ Prideaux²⁸¹ et Liviana supp[le]menta²⁸² eam attin-

²⁷⁰ *Maróthi* itt Isaac Barrow másik nevezetes művét említi: Archimedes, Isaaci Barrowii Lectiones Mathematicae XXIII; in quibus principia matheseos generalia exponuntur: habitae Cantabrigiae A. D. 1664, 1665, 1666. Londini, 1685. BMGC. 11. k. 1185. l.

²⁷¹ Vö. 209. j.

²⁷² Vö. 211. j.

²⁷³ Vö. 212. j.

²⁷⁴ Hugo Grotius vagy de Groot (1583–1645) holland politikus és államférfi. Legnevezetesebb műve, amiről itt is szó van: „De jure belli ac pacis libri tres, in quibus jus naturae et gentium item juris publici praecipua explicantur.” 1. kiadása Parisiis, 1625. *Maróthi* valószínűleg az amsterdami kiadásra (1720) gondol. ADB. 9. k. 767. és kk. l. és BMGC. 93. k. 26. l. — „Commentoriolus de statu Foederati Belgii . . .” (Haya-Cornitum, 1654) és „Annales et historiae de rebus Belgicis.” Amsterdamum, 1658. című könyveket megszerezte, s ezek ma is megvannak a Kollégium könyvtárában. ÖJMK. 352. l.

²⁷⁵ Samuel Pufendorf (1632–1694) a természetjog heidelbergi, majd lundi professzora. Jogi és történeti kutatásainak eredményeit több jelentős műben foglalta össze, ezek közül *Maróthinak* ez idő szerinti tanulmányaihoz a köv. munkájára volt szüksége: „S. Pufendorfi de Jure Naturae et Gentium libri octo.” Londini Scanorum, 1672. ADB. 26. k. 701–708. l. BMGC. 196. k. 450. l. Megjegyezzük, hogy ugyanennek a szerzőnek „De habitu religionis christianae ad vitam civilem . . .” (Editio secunda. Brema, 1692) c. könyvét Groningenben 1737. márc. 16-án megvásárolta, s a Kollégium könyvtárában ma is megtalálható. ÖJMK. 353. l.

²⁷⁶ Philipp Reinhard Vitriarius (1647–1720) jogtudós, előbb Genfben, majd Leidenben működött. ADB 40. k. 28. l. „Institutiones Juris Naturae et Gentium ad methodum H. Grotii conscriptae et auctae . . .” c. művéről van itt szó, amelyet *Maróthi* 1731-ben Schaffhausenben szerzett meg; jelenleg is a Kollégium könyvtárának állományához tartozik. BMGC. 249. k. 810. l. és ÖJMK. 350. l.

²⁷⁷ Johann Heinrich Heidegger (1633–1698), steinfurti és zürichi professzor, orthodox református teológus volt. Meghívta *Coccejus* tanszékére Leidenbe. A gályarabságra hurcolt magyar prot. papok megszabadításában nagy szerepe volt. ADB. 11. k. 295. és kk. l. A *Maróthi* említette mű: „De Historia sacra Patriarcharum Exercitationes Selectae.” 2. tom. Amstelodami 1667–1671. BMGC. 100. k. 930. l.

²⁷⁸ Vö. 90. j. *Maróthi* szempontjából a szerző köv. művei jöhetnek számításba: „J. Perizonii Origines Babylonicae et Aegyptiacae.” 2. tom. Opusculi Batavorum. 1711) és „J. Perizonii dissertatio de historia belli Trojani, quae Dictyos Cretensis nomen praefert, . . .” 1702. BMGC. 187. k. 13–14. l.

²⁷⁹ Az athéni Pisistratus (i. e. 605–527-ig élt.)

²⁸⁰ James Usserius vagy Usher, Írország érseke történelmi tanulmányokkal foglalkozott. JAGL. IV. r. 1745. és kk. l. Idevonatkozó művei: Opuscula duo, nunc primum latine edita . . . Londini, 1687. és Annales Veteris Testamenti . . . una cum rerum Asiaticarum et Aegyptiacarum chronico . . . Londoni 1650. BMGC. 245. k. 369. l. *Sinay* Miklós előadásainál szintén használta ezeket a műveket. *Révész* Imre i. m. 69. l.

²⁸¹ Vö. 154. j.

²⁸² Valószínűleg a köv. könyvről van szó: T. Livii . . . Historiarum libri qui extant. Interpretatione et notis illustravit J. Dujatius. Accessere librorum omnium deperditorum supplementa, per J. Freinshemium (ld. alább) quae magna ex parte nunc primum prodeunt in lucem. 6. tom. F. Leonard. Parisiis, 1679–80. BMGC. 140. k. 174. l.

gunt; Diodorum²⁸³ autem, Herodotum²⁸⁴ et Pausaniam²⁸⁵ ego nondum ha[beo], nam et hic multa habet eo pertinentia. In Ecclesiastica Historia superioris partis V. T. Prideaux magno usui erit et Usserius, in Romana Livius Freins[hem]ianus.²⁸⁶ In [Hist.] N. T. Basnagii Annales²⁸⁷ emere certum est, qui usque ad A. C. 600 sunt perducti, sed quid post[hos?]. Hoc opus, hic labor est, hic pectore firmo et plane χαλκνεντερω esse oportet ad legenda Barbarorum seculorum συγγράμματα. Quid de nova et nostrorum temporum historia, nam ne Thuanum quidem integrum habeo,²⁸⁸ tantum ejus 49 libros emi casu Tiguri. Sed quid postea aliquis enim possit legere tot libros Gallice Germanice etc. editos de Rebus seculi praeteriti, quorum vel sola nomina nulla Bibliotheca possit capere. Nisi et hic forte eandem viam insistam, quam Ven. Hospes tuus mihi suasit. Ex Cellario²⁸⁹ ad Literas humaniores majorem paullo apparatus habeo, sed nondum satis; inter alia H. Stephani²⁹⁰ et Fabri²⁹¹ Lexicis opus erit. Quid Vossii²⁹² Lipsii,²⁹³ Turnebi²⁹⁴ etc. opera, quae vix mundus capit omnia? De re Nummaria in exteris curabo, legamque,

²⁸³ Diodorus Siculus görög történetíró Julius Caesar és Augustus idején élt. „Bibliothecae historiae libri quindecim de quadraginta. [Geneva], 1559. Stephanus H.” című művét Maróthi megvásárolta. Ma is megvan a Kollégium könyvtárában ÖJMK. 334. l.

²⁸⁴ Hérodotoszt (i. e. 484 – 425), a történetírás atyjának nevezték. A görög történelmet feldolgozó műve nem hiányozhatott ebből a sorból. Maróthi későbbi levelében arról számol be Becknek, hogy Hérodotoszt megvették számára Utrechtben.

²⁸⁵ Pauszóniasz íefrása az ókori Görögországról kedvelt olvasmány volt. „Graeciae descriptio. . .” (Hanovio, 1613) c. művét Maróthi később, 1738-ban megvásárolta és hazahozta magával. ÖJMK. 335. l. Ezt Beckel a 24. sz. levélben közölte.

²⁸⁶ Johann Freinsheim vagy Freinshem (1608 – 1660) heidelbergi majd uppsalai professzor, végül stockholmi könyvtáros volt. JAGL. II. r. 739 – 740. l. — Maróthi a köv. munkájára gondol: T. Livii Patavini Historiarum libri qui extant. . . Accessere librorum omnium deperditorum supplementa per J. F. 1679. BMGC. 79. k. 234. l. — Ennek 1710-i tíz kötetes amsterdami kiadását sikerült Maróthinak megvásárolnia. Erről barátját későbbi levelében értesíti (ld. alább). A könyv ma is a Kollégium könyvtárának az állományában van. ÖJMK. 346. l.

²⁸⁷ Samuel Basnage vagy Basnagius (sz. 1638) bayeuxi, később zütpeni pap. Itt Maróthi „Annales politicoecclesiastici annorum DCXLV. a Caesare Augusto ad Phocam usque. . .” (3 tom. Roterodami, 1706) c. műre gondol. BMGC. 12. k. 489. l.

²⁸⁸ Jacob August Thuanus (1553 – 1617) párizsi történettudós, kora történetét 1543 – 1608-ig 138 kötetben írta meg. JAGL. IV. r. 1177. és kk. l. — Szóbanforgó műve: Historiarum sui temporis pars I. 5 vol. Parisiis, 1604 – 1608. Számos kiadást ért meg francia és német nyelven is. BMGC. 238. k. 623 – 625. l. Hogy Maróthinak a könyv megszerzésére való igyekezete nem volt hiábavaló, igazolja az a tény, hogy a Kollégium könyvtárában az 1706-i kiadás töredékesen ma is megvan. Ugyanennek a szerzőnek „Index nominum propriorum virosum. . .” (Geneva, 1634) c. művét Leidenben vette meg 1737 ben. ÖJMK. 336. és 339. l.

²⁸⁹ Vö. 240. j.

²⁹⁰ Henr. Stephanus vagy Estienne, Henri le Grand (1528 – 1598) a párizsi tudós nyomdász, Rob. St. fia, klasszikus filológus volt. Itt Ciceronianum Lexicon Graeco-Latinum, id est Lexicon ex variis Graecorum Scriptorum locis a Cicerone interpretatis collectum ab H. Stephano. . . Ex officina Henrici Stephani: [Geneva], 1557. c. munkáról van szó. JAGL. IV. r. 815 – 817. l. és BMGC. 68. k. 739. l.

²⁹¹ Vö. 90. j.

²⁹² Vossról ld. 214. j. Történeti művei közül Maróthi megszerezte „De historicis Graecis libri quatuor.” (Lugdunum Batavorum, 1624. c. művet, amelyet Groningenben 1736-ban vett meg, aztán „De historicis latinis” (Leiden, 1643) c. munkát. Mindkettő szerepel a Maróthi-könyvtár anyagáról készült jegyzékben. Az utóbbi azonban elveszett. ÖJMK. 340.

²⁹³ Justus Lipsius (1547 – 1606) jogtudós és történész, Jenában, Leidenben és Löwenben tanított. JAGL. II. r. 2464. és kk. l. Maróthi föltehetőleg a köv. műre gondol: J. Lipsii opera omnia, quae ad criticam proprie spectant. Apud. F. Raphelengium: Lugduni Batavorum, 1596. Számos kiadást ért meg. BMGC. 138. k. 506. és 507. l. — A debreceni Kollégium könyvtárában Lipsiusnak öt műve van meg Plantin-féle, igen értékes kiadásban. Varga I. 39 – 41. l.

²⁹⁴ Adrianus Turnebus (1512 – 1565) filológus, a párizsi egyetemen a görög nyelv professzoraként működött. Számos klasszikus szerző művét adta ki. JAGL. IV. r. 1358. és kk. l. Műveinek felsorolását ld. BMGC. 242. k. 491 – 495. l. — „Annotationem . . . de lingua latina” c. művét Maróthi Baselen 1733. nov. 6-án megvásárolta, ez a Kollégium könyvtárában ma is megtalálható. ÖJMK. 350. l.

si potero, Spanhemium,²⁹⁵ Vaillantium²⁹⁶ et Patinum.²⁹⁷ Marmora Reinesiana²⁹⁸ sufficient credo ad comparandam cognitionem marmorum et inscriptionum. Jam Thesaurus Antiquitatum²⁹⁹ quam pulcrum esset, legere si possem; et certe faciam, si potero in Belgio. Nam mihi certum est libros ibi potius, quam Lectiones sectari, neque ob eam rem Ultrajectum petere, sed Groningam fortasse. Futura autem aetate, si Deus voluerit et vivemus, sine ulla dubitatione in Angliam ibo; neque possum aliter facere, causam dicam, ubi vos invisam cum videndi et alloquendi [causa] tum etiam certe uti commendatorias a vestris, qui in Anglia noti sunt, extorqueam. De Disputatione vellem equidem vehementer, possem facere, quod scribis; nam nescio, quomodo sunt hic homines comparati, ut si quid Theologici (vel saltem quod aliquid ex ea disciplina saperet) scriberem, plane non posset iis placere, ita sunt plerique coccejani *ὅτα τοι*,³⁰⁰ praeterea alienissimi a vestrorum moderatione et lenitate; equidem hic nisi haereticus audire velis, cave ne dicas Arminianos³⁰¹ (illos leniores dico) tibi non videri in fundamento fidei peccare. Senex quidem vester vel si stellas deduceret coelo et decupla eruditione et pietate polleret, hic vix ad ludimagistri officium admooveretur. Statueram ego, si vacaret, uti senatui Patrio satisfacerem aliqua ex parte, aliquid scribere de Pedantismo Theologico, sed jam abjeci hoc consilium: nam qui possem hanc *ὁρθοδον μανίαν* [?] omittere? Utinam adesses, videres me non mentiri. Sed quod tu scribis debere me Basileae hoc facere, fateor si hoc esset [ig]norare (putasne me tu insanire, dum ista scribis?) vestram Academiam, facerem lubens, praesertim si liceret sine ullo meo sumtu (ut hic) q[uam]vis longam dissertationem edere; sed ego scio, tu autem animo assequi p[otes?] quam angusta mihi res sit post annorum prope V exilium, ut ita dic[am]. Vides, quam difficile mihi sit statuere, quid agam. Ego interea totus [lugu]bris sum; haberemque satis discedendum, etsi totus oculus essem; si quid [scri]bam aliquando, tanto paratior ero ad scribend[um], quanto plus legero ante. Sed tempus est, u' quare praecipue [mea] in tanta occupatione debuerim ad te scribere, exponam. Popularis [meus] adest, sed commendatitias literas nullas habet; equidem ego ipse ei [i]ratus sum, quod ibi non manserit, ubi

²⁹⁵ Ezechiel *Spanhemról* vagy *Spanheimról* ld. 49. j. *Maróthi* köv. könyvére gondol: Dissertationes de praestantia et usu Numismatum antiquorum . . . 2 k. Londini, Amstelodami, 1717. BMGC. 127. k. 44–46. l.

²⁹⁶ J. F. *Foy-Vaillant* (1665–1708) francia orvos és párizsi professzor éremtani kutatásokat is végzett. JAGL. IV. r. 1386. és kk. l. — Numizmatikai munkái közül nevezeteseek. *Arsacidarum Imperium, sive Regnum Parthorum historia* . . . ad fidem numismatum accommodata. 2 k. Parisiis, 1725. és *Numismata aerea Imperatorum Augustorum et Caesarum in coloniis, municipiis et urbibus jure Latio donatis, ex omni modulo percutsa*. Parisiis, 1688. BMGC. 76. k. 739–740. l.

²⁹⁷ Charles *Patin* (1633–1693), párizsi ügyvéd, majd orvosprofesszor Padovában, a köv. éremtani munkát írta: *Thesaurus Numismatum Antiquorum et Recentiorum a P. Mavroceno legatus. Venetiis*, 1683. JAGL. III. r. 1298. és kk. l. BMGC. 181. k. 585. l.

²⁹⁸ Thomas *Reinesius* (1587–1667) orvosi, pedagógiai és közigazgatási pályán működött, de a régészet is nagyon érdekelte. Vonatkozó műve: *Aenigmati Patavino Oedipus e Germania*, hoc est: *Marmoris Patavini inscripti obscuri interpretatio* . . . Parisiis, 1667, több kiadást ért meg. JAGL. III. r. 1989. és kk. l. — BMGC. 200. k. 594. és kk. l.

²⁹⁹ Vö. 251. j.

³⁰⁰ Johann *Coccejus* vagy *Koch* (1603–1669) a XVII. sz. egyik jelentős dogmatikusa, aki azt hirdette, hogy az üdvtörténetben a főszerepet a cselekedet játssza, a kegyelmi frigynek csak másodrendű jelentősége van. Követői, a coccejanusok, késhegyre menő harcot vívtak a voetianusokkal. Ez a harc különösen Hollandiában folyt nagy heveséssel az egyetemeken. Erről jellemző leírást ad *Maróthi* későbbi, Hollandiából írt leveleiben.

³⁰¹ Az arminianusok nevüket Jakob *Arminiusról* (1560–1609) kapták, aki valamennyire szabadabb, humanizmustól áthatott kereszténységet hirdetett. Miután a szigorú kálvinista tant az eleve elrendelésről elvetették, *Luther* követőikhez álltak közelebb. STKB. 140. l.

audivi spem ei factam esse ma[gni] obtinendi beneficii; sed hoc jam infectum fieri non potest; rogo ergo te, uti meo et ejus nomine roga Ven. Iselium, uti si forte literae ejus, [quas] ei adtulit, nondum discerptae sint, eas per te mihi mittat. Ego cer[te] saepe succenseo meorum popularium importunitati; sed quid faciam, [ubi?] tam imperiti rerum gerendarum e patria exeunt; non omnibus data [est?] (praesertim eorum, qui majori sunt aetate) peritia illa tam utilis [sapientia?] ad aliorum ingenia accommodandi. Vereor ego, ne vitio vertatur et mihi, [quod] eum vobis commendaverim; enimvero ego nihil dixi, nisi eum esse virum [bo]num et doctum, quanta scilicet in Hungaris doctrina intelligi potest. . . .certe verum est, amoque ego eum valde, utor etiam eodem, quo ille hospitio; . . . et hoc quod a vobis abiit, eo fecit, quia aegre ferebat [sine] caussa excludi . . . bonum (ut ait) Juvenem. Doctrina autem mediocri instructus est, ut nostri solent . . . tersa pingendi et sculpendi (ut posset Typographiis nostris forte utilis esse) et perit [us], quae nescit, discendi avidus. Vale, mi Becki, et me ama. a. d. IV. Id. Dec. [MDCCXXXV].

Bern, [1735.] dec. 10.

„Ne gondold, hogy sok időm van, mert anélkül írok neked, hogy leveledet megkaptam volna. Sohasem volt kevesebb szabad időm vagy több elfoglaltságom, mint most, mert harmadnapja megígértem Brunner káplánnak (hidd el nekem, hogy tudós ember, akinek a barátságát igen nagyra becülöm, látni fogod a beszédét is, amely a Tempe következő füzetében fog megjelenni), hogy prédikálni fogok németül. Megkaptam a debreceni tanácsatyák levelét is, melyben megírják, hogy engem a Kollégium professzorának szántak, de túl sokat kívánnak tőlem, egyrészt mert kevesen látják be ezeknek a tantárgyaknak a terjedelmét, másrészt, mert a kelletnél jobb véleményvel vannak rólam. Még ma megírom nekik, hogy ez csak gyöngeségből történik, s ha úgy kívánják, talán nem leszek alkalmatlan arra, hogy honfitársaimnak történelmet, matematikát, görög és latin nyelvet s talán még a természetjog tárgyait tanítsam, de hogy jogtudományt s azonkívül Wolff filozófiáját is tanítsam (ezt is kívánják), erre képtelenn-k érzem magam. De amilyen helyzetben most vannak a honfitársaim, talán tudnak majd Isten segítségével valamit tanulni tőlem, s már van néhány e tárgyak tanítására alkalmas könyvem is. Matematikai könyvem rövidesen lesz elegendő, mert Wolff Systemája mellett a jelentősebb matematikusok közül megvannak Wallisius kiváló művei, Gregorius a Sancto Vincentio, Newton Arithmetikája, Prestet Algebrája, Clavius Euclidese, ezeken kívül néhány kis elősködd, Pardiesius, Lamius, Tacquetus, Sturmius, talán még több is, mint kellene. Ha még ezen kívül meglenne három könyvem: Barrowius Archimédesze (Euclidészé már megvan, ezt két angliai kiadásban is megvettem, egyiket öt, másikat négy baciúért árverésen), Bullialdus Arithmetica Infinitorumja s Marchio Hospitalius könyve a küpszeletekről, többet nem vásárolnék. Tartsd szemmel kérlek, (Cartesius Geometriája már megvan), s ha véletlenül rábukkansz, vedd meg az első egy aranyért, úgyszintén a másodikat, harmadikat négy könyvben. De aki természetjogot adna át, Grotiuson, Pufendorfon, Vitriarius Compendiumán kívül, senkit nem tudok. Kérdezd meg erről, kérlek, házigazdádát. Most főleg a történelemben dolgozom. Mert az Őszövetséggel kapcsolatban tudtommal nincs nagyjelentőségű rendszerünk, tehát részenként kell átmenni a történelmen; Heidegger Historia Patriarcharumát, Perizonius Originesét elolvasom és megveszem, de ki rajzolta meg a régi görögök történelmét, pl. Pisistratus tirannuszsága előtt, ki azután, hogy Usserius, Prideaux és a liviusi kiegészítések érintik; Diodorusom, Hérodotoszom, Pauzaniaszom még nincs, bár ez is sok odavonatkozó dolgot tartalmaz. Az egyháztörténetben az Ótestamentum újabb részét illetőleg nagy hasznemra lesz Prideaux valamin Usserius, s római történelemben Livius Freinsheimianus. Az Űszövetség történelméhez biztos meg kell vennem Basnagius Annalesét, aki egészen Kr. e. 600-ig jutott el, de ami ezután következik, ahhoz munka és erős kebel sőt ércszív szükséges, hogy a barbár századok írásait elolvassam. Ami az újabb idők s a mi korunk történetét illeti, erre vonatkozólag, még a Thuanusom sincs meg teljesen, csak 49 könyvét tudtam megvásárolni Zürichben. De ki tudna annyi könyvet elolvasni németül, franciául, amelyeket az elmúlt korokról kiadtak, s amelyeknek csak a címeit sem tudná egy könyvtár sem be-

fogadni? Hacsak itt azt az utat nem választom, amelyet nekem házigazdád tanácsolt: Cellariusból. A humaniorákhoz kissé nagyobb, de még nem elég készüllettel rendelkezem. Többek közt szükségem lesz még H. Stephanus és Faber Lexiconára. S mit szóljak Voss, Lipsius, Turnebus és mások műveiről, amelyeket alig lehet megkapni? A pénz- és éremtanról külföldön gondoskodom, s elolvasom, ha lehet, Spanhemius, Vaillantius, Patinust. Úgy gondolom a Marmora Reinesiana elég lesz a szobrok és feliratok ismeretének megszerzéséhez. S mily szép lenne, ha lehetne, elolvasni a Thesaurus Antiquitatumot; meg is teszem, ha lehet, Belgiumban. Már biztos, hogy ott inkább a könyveket, mint az előadásokat fogom bűjni, ezért nem Utrechtbe, hanem esetleg Groningenbe fogok menni. A jövő nyáron pedig, ha Isten is úgy akarja, és élünk, okvetlenül elmegyek Angliába. Másként nem tehetek; az okot majd elmondom, ha felkereslek benneteket, egyrészt hogy lássalak, másrészt hogy elbeszélgessünk, s hogy ajánló leveleket szerezzek a tieitektől, akik Angliában ismerősök. A disputációt illetőleg szeretném, ha meg tudnám csinálni, amit írsz. Nem tudom azonban, hogy az emberek, milyen készüllettel vannak itt, hogyha valami teológiai dolgot írnék (vagy olyasmit, ami ezzel a tudománnyal összefügg), feltehetőleg egyáltalán nem tetszene nekik, annyira túlnyomóan coccejanuskodók, azonkívül távol állnak a Ti mérsékletetektől, szelídségektől; hacsak azt nem akarod hallani, hogy eretnek vagy, ki ne ejtsd a szádon, hogy az arminianusok (a szelídebbjeit gondolom) szerintem nem hibáznak a hit alapját illetőleg. A Ti őregeitek közül akármelyik, ha a csillagokat lehozná az égről és ... [?] tudással és jámborsággal rendelkezne is, itt alig jutna el az iskolamesterségig. Elhatároztam, hogy ha lesz időm, s hogy eleget tegyek szülővárosom tanácsának bizonyos mértékig, írok valamit a teológia pedantizmusáról, de ezt a tervet elvetettem, mert hogy tudnám ezt az orthodrymániát elkerülni? Bár itt lennél, látnád, hogy nem hazudok. De amit Te írsz, hogy ezt Baselben kellene csinálnom, megvallom, ha tőlem függne, (bolondnak tartasz, amikor ilyeneket írsz?) szívesen választanám a Ti akadémiátokat, főleg ha az én költségem nélkül (mint itt) adhatnék ki egy tetszés szerinti hosszúságú értekezést, de én tudom, s magadban Te is beláthatod, hogy milyen szűkös az anyagi helyzetem, e szinte öt évi, hogy úgy mondjam, száműzetés után. Én közben teljesen el vagyok keseredve. Ha csupa szem lennék is, elég tanulnivalóm lenne. De ha valamit írok majd egyszer, annál felkészültebb leszek az íráshoz, mennél többet olvasok előbb. De már ideje, hogy előadjam, milyen különös ok késztet ily nagy elfoglaltság mellett is, hogy írjak neked. Itt van egy hazámfia, de nincs semmiféle ajánló levele. Én magam is haragudtam rá, hogy nem maradt ott, ahol, mint halottam, reménye volt, hogy egy nagy beneficiumot fog elnyerni. De mivel ezt már nem lehet meg nem történtté tenni, kérek, hogy nevemben és az ő nevében kérd meg Iselint, hogyha még nem tépte szét a levelet, amelyet neki vitt, küldje el nekem általad. Én magam is gyakran bosszankodom honfitársaim alkalmatlankodása miatt, de mit tegyek, mikor a dolgok intézésében olyan járatlanok kerülnek ki a hazából. Nem mindenkinek adatott meg (különösen a magasabb korban levőknek) az a jártasság s az a hasznos képesség, hogy a mások jelleméhez alkalmazkodják. Félek, hogy nekem is hibámul rójátok fel, hogy őt néktek ajánlottam. Igaz, hogy én nem mondtam többet, mint hogy jó és tanult ember, már amennyit Magyarországon tudományon érteni lehet.” A továbbiakban egy honfitársával kapcsolatosan ad magyarázatot, aki valószínűleg a nyomdászát megtanulása végett jött ki. A búcsú szavait ezúttal egyedül barátjához intézi.

1[735]. dec. 10.

18. levél

[Bern, 1735. dec. 17.]

Marothen Beckio S.

Quod tibi nuper scripsi, me occupatissimum esse, hoc idem nunc possum nescio an majori jure dicere, nam heri post peractam satis ex sententia, — Deo sit gratia! — conditionem, id omne peragendum fuit, quod tota hebdomade praeterita omisi facere,³⁰² quibus negotiis absolutis defessus heri vespere non potui scribere quidquam, nam et mature nimis surrexeram; hodie autem etiam Professoribus nostris Debrecinum scri-

³⁰² Maróthi sikeres ígéhirdetéséről német nyelven ld. 36. j.

bendae sunt literae, et aliae praeterea pastori cuidam in Hungariam: ut nisi veritus fuisset, ne tu aegre feras, distulissem tibi respondere in diem Mercurii. Literas Ven. Hospitis tui meis includam hodie: eas nondum dimisi, quod exspectandum videretur, donec ipse scribam; moram autem unius aut etiam alterius Hebdomadis nihil referre putarem. De clausula Bernoulliana, de qua aliquid puto te exspectare, nunc nihil possum scribere, nam heri non adfuit Cl. Altmannus; nuper autem, cum ego ab eo Witsii Dissertationem acciperem, nondum allata erant nobis vestra nova, sed non puto esse tam delicatum, ut hic sese offensus sit existimaturus. Witsii Dissertationem³⁰³ ille mihi dedit (neque aliud redhostimenti loco postulat, quam quod tuo nomine ei promisi vos exemplar novae editionis unum ei dono duros, tametsi uti [a]it magni emerit eum libellum, utpote rarum in his oris, quoniam et Ven. Scheurerus et Ven. Salchlinus eum emere voluerint ex Auctione), praeterea dedit et fasciculum Ven. Iselio reddendum, qui Dissertationum Stapferi³⁰⁴ exempla aliquot continet, nisi fallor. His ego addidi Orationem Salchlini et Brunneri nostrorum, quoniam de priori ita scripseras te velle in literis superis; misique fasciculum hunc eo, ubi ille gigantum fraterculus, Bernhardus,³⁰⁵ qui haec talia solet ad vos ferre, diversatur. Sed nescio, an die praeterito Martis is hinc profectus fuerit, nam die Lunae nondum ad[venit?]; non enim solet singulis hebdomadibus redire, sed saepe alternis, quametsi nondum fortasse abtulerit eum fasciculum, futuro die martis [ad]feret certo. Volebam et Quesnelliana³⁰⁶ mittere, cum literas a Seniore [mihi] redditas scriberem; sed nescio sitne liber vobis dignus, est autem liber [duo-, tri?]bus satis magnis voluminibus in 8vo constans; Plainte et [pro]testation du P. Quesnel, contre la condamnation de C I. Proposition, a[vec?]un exposé des trois sentiments. Item Examen Theologique de l'instruction Pastorale de Clergé de France pour la Bulle du Pape Clement XI. Tro[is par]ties, impression de Hollande. Tum magnos libros de re non magni mom[enti] scis me non posse legere, sed fortasse Ven. Iselium vestrum non aspernere hoc genus cupedias. De Disputatione maneo ego in sententia, quam nuper tibi perscripsi; crede mihi si vel alterum tantum ejus pecuniae haber[em], quam habeo, tamen satis habiturum, quorsum impenderem; nunc autem sum non modo duos aut tres Ludovicos aureos, sed nec duos thaleros e[xpen?]derim ubicumque possum abstinere; quare aut certe nusquam [nisi?] denique in Belgio disputabo, nam et ibi sumtus subministrantur [impensis?] ad haec talia. Neque ego certe quenquam vestrum praeter te puto meam disputationem morari. De Knechtio³⁰⁷ quae scribis, narraui Ven. Salch[li]no, qui dixit

³⁰³ Witsiusról ld. 91. j. Az itt említett mű teljes címe: „Dissertatio apologetica altera de S. Scripturae auctoritate”; továbba 250. j. . . . opposita . . . H[ermann] Witsii . . . dissertationi Epistolicae ad Huberum etc. 1687. BMGC. 259. k. 847. l.

³⁰⁴ Johann Friedrich Stapfer (1708–1775) lelkesen terjesztette Christian Wolff tanait. Oberdiessbachban volt háziitanító és lelkész; számos teológiai értekezést írt, melyeknek egy része az Altmann-féle Tempe Helveticában jelent meg. „Dissertatio epistolica de nexu et sensu Orationis Dominicae prophético” c. értekezése 1735-ben jelent meg a „Tempe Helvetica” 5. kötetében. ADB. 35. k. 450. l. és BMGC. 228. k. 651. l.

³⁰⁵ Kilitét nem sikerült megállapítanunk.

³⁰⁶ Vö. 219. j. Az itt elsőként említett mű teljes címe: Plainte et protestation du Père Quesnel contre la condamnation de Cent-une Propositions: avec un ample exposé de ses vrais sentimens, opposés aux sens erronés qui lui sont . . . imputé dans l'instruction pastorale des 40 Evêques. Seconde édition. [Amsterdam ?] 1717. 12°. BMGC. 197. k. 231. l.

³⁰⁷ Beat Ludwig Knecht (megh. 1781) berni patrícius család sarja. 1735-ben Baselben iratkozott be az egyetemre. Híndelbachban és Koppigenben lelkészkedett. Utóbbi állásáról 1764-ben lemondatták. — Berni tartózkodásáról Beck 1735. dec.-ében kelt levelében számol be, és így jellemzi: „homo mire indoctus et tamen arrogantissimus”. Staehelin professzor levélbeli közlése. Basel, 1969. május.

se hoc minime mirari, nosse se Knechtium hominem sapē quam in[com]modum, sed tamen suum olim hospitem. Ego autem vereor, ne hic homo [im]portunus aliquam multos hic sit inventurus, qui ejus calumniis sunt crediti nam de Academia vestra haudquaquam magnifice sentiunt hic multi, quod Senem vestrum³⁰⁸ non dudum expulstis; quem tu salutes velim meo Nomine plurimum, ut et ceteros Theologos, et Professores, quamque de Ven. Iselio be[ne] sentiat Theologus noster Ringierus, homo mis Arminiotatos³⁰⁹ si quis alius. Vale mi carissime Becki. Nam festinandum est.

D. Bern. a. d. XVI. Kal. Jan. MDCCXXXVI, quem ut et tu et tui . . . [?] salvi attingant et exigant, precor.

Bern, 1735. dec. 17.

„Amit a minap írtam neked, hogy igen elfoglalt vagyok, nem tudom, nem mondhatnám-e most nagyobb joggal, mert bár tegnap, hál' Istennek, elvégeztem a prédikálást, most mindent el kell intéznem, ami a múlt héten elmaradt. E teendők elvégzése után tegnap este olyan fáradt voltam, hogy nem tudtam írni, nem szólván arról, hogy reggel is korán keltem fel, ma pedig a debreceni professzoroknak is kell írnom s egy lelkésznek Magyarországra, s ha nem félttem volna, hogy neked rosszul esik, elhalasztottam volna a választ szerdáig. Tisztelet házigazdád levelét ma csatolom az enyémhez. Még nem küldtem el eddig, mert nem akartam várni, míg írok, s úgy gondoltam, egy vagy két hét haladék nem számít. A Bernoulli-féle záradékról, amelyről úgy gondolom, vársz egy pár szót, most semmit sem írhatok, mert tegnap nem volt itt Altmann, a minap pedig, mikor megkaptam tőle Witsius disszertációját, még nem érkezett meg hozzánk a Ti folyóiratotok, de nem gondolom, hogy annyira érzékeny lenne, hogy azt sértésnek fogná fel. A Witsius értekezését nekem adta (nem kér más vizsgonást érte csak azt, s nevedben meg is ígértem, hogy majd adtok neki egy példányt az új kiadásból, bár, mint mondja, drágán vette meg azt a könyvecskét, lévén elég ritka azon a tájon, minthogy Scheurer és Salchli is meg akarták vásárolni az árverésen), azonkívül adott egy füzetet Iselin számára is, mely Stapfer értekezéseinek néhány példányát tartalmazza, ha nem csalódom. Ezekhez én csatoltam a mi Salchlink és Brunnerunk beszédét, mert az előbbiről azt írtad utolsó leveledben, hogy szeretnéd. Elküldtem hát ezt a füzetet oda, hol ama gigászok öccse, Bernhard, aki ilyesmit szokott hozzátok vinni, forgolódik. De nem tudom, hogy az elmúlt kedden elutazott-e, mert hétfőn még nem érkezett meg. Nem szokott ugyan egy héten belül visszatérni, inkább kéthetenként, bár ha még nem vitte volna el azt a füzetet, a jövő kedden minden bizonnyal elviszi. El akartam küldeni a Quesnellianákat is, mikor a seniortól rám [?] bízott leveleket írtam, de nem tudom, méltó-e hozzátok ez a könyv, ugyanis 2–3 [?] elég nagy kötetből áll, nyolcadrét formában. [A könyvek címe.] Ily nagy könyveket ily kevésbé jelentős tárgyról, tudod, nem vagyok képes elolvasni, de talán Iselin nem veti meg az effajta nyálankaságot. A disputációt illetőleg annál az elhatározásnál maradok, melyet neked a minap megírtam. Hidd el, ha kétszer annyi pénzem lenne is, mint amennyi van, bőven lenne, mire költssem; de mivel nincs költeni való pénzem, ezért vagy itt, vagy sehol, vagy legfeljebb Belgiumban disputálok, mert ott ellátják az embert az ilyenféle kiadásokhoz szükséges pénzzel. Úgy gondolom, hogy közületek, rajtad kívül senki sem törődik az én disputációmmal. Amit Knechtről írsz, elmeséltem Salchlinak, akit azt mondta, hogy egyáltalán nem csodálkozik, ismerte Kechtet mint teljesen haszontalan embert, mint saját lakóját. Én viszont félek, hogy ez a gyalázatos ember itt meglehetősen sok embert fog találni, akik hitelt adnak gyalázkodásainak, ui. a Ti Főiskolatókról itt sokan nem nagy véleményrel vannak, mivel a Ti öregeteket nemrégén kiűztétek. Szeretném, ha őt nevemben igen sokszor üdvözlölnéd, akárcsak a többi teológust és professzort, bár Iselinről jól vélekedik itt a mi teológusunk, Ringier, ez a sikertelen arminianus”.

Kelt Bernben 1735. dec. 17-én. Kívánja, hogy az új évet ériék meg, és töltsék mind Beck, mind övéi jó egészségben.

³⁰⁸ A „senex vester” megjelöléssel Maróthi Samuel *Werenfelsre* céloz, aki a Wettstein-per elég kíméletlen vitele miatt egyre jobban visszahúzódott minden tevékenységtől, sőt egy ízben a lemondással megpróbálkozott. Ld. 101. j., Ernst Stachelin levélbeli közlése (1969. május hó) és ADB. 42. k. 5 és kk. l.

³⁰⁹ Vö. 179. j. és 301. j.

Marothius Beckio S.

Quod tamdiu distuli respondere, hoc fuit in causa: quod hunc Claraevallensis Abbatium filium³¹⁰ exspectavi, dum redeat, nihil autem erat, quod urgeret. Sed tamen poteris etiamnum, si adeo tibi placet esse observanti temporum, quod mihi quidem gratum erit, poteris inquam hoc mense alteram Epistolam ad me dare, praesertim si huic terrae filio trades, et tuam et alius alicujus tuae inclusam Epistolam, nam cum nihil urget, nec unius bacii facienda est jactura: vide, quam ego Bernae parvus esse didicerim; sed tu tamen etsi forte per hunc non licebit Epistolas missitare, mittes tamen nihilo rarius, aut si voles etiam saepius per Tabellarium publicum. De Gratulatione tua habeo magnas gratias,³¹¹ mi carissime Becki, scio non dubitare te quin et ego Deum cotidie pro tua incolumitate precer, praecipue in eo loco orationis, ubi pro amicis precamur. Deus O. M. faxit, ut in te redeat votum illud tuum, et tu itidem ac ego eo bene juvante fideles ejus Ministri olim dici queamus; scio enim et tuorum votorum hanc esse summam: quod me ad pergendum in amititia cohortaris, non possim mihi magis injurius esse, quam si hoc non facerem, seu Epicuri seu Ciceronis de amicitia sententiae assentiar; nam nemo mihi esse posset vel studiis conjunctor, vel cujus amicitia mihi majori esse possit aut ornameto aut etiam utilitati, quam tua: itaque te aequius est a me rogari, uti me amare pergas, etiamsi tibi forte indignus te amicus videbor, si non aliam ob causam, saltem ut judicium tuum tueare.

Quam hic accipis Dissertationem seu notas potius, nescio qua[nti] pretii (certe ven. Sch[eur]er[us?]) eas non magni facit) non a Cl. Altma[n]no accipis, nam is mihi tametsi promiserit nudius tertius, tamen n[on] misit. Ait se statuisset notas hujusmodi in studiosorum juven[um] usum scribere in universum N. T., in quo ii habeant, quod consulere possint, ubi opus erit ceu encheiridium quoddam criticum, propositurumque scriptionem ad publice disputandum loco disputationum suarum ordinaria[rum] (sed haec nolim novis vestris inseri) binis quibusque hebdomadibus; quaternas semper plagulas sed V[idet?], ut Theologi consentiant, atque adeo scio ex Ven. Scheurero, non pass[urum] eas sibi suas horas docendi eripi; nam hic toto eo die, quo dispu[ta]tur ita publice, feriae solent esse. De Brunneriana Oratione³¹² non [pos]sum a te dissentire; is, inquam, cum alio cognomine Nicolao Diacono³¹³ cognato suo mihi proferendus visus est omnibus, sed hic tamen in concion[an]do praecipue excellit; crede mihi, nunquam audiavi nec legi tam — [ut] uno verbo dicam — admirabiles conciones; itaque ex quo semel forte [for]tuna eum concionantem audiavi, nullam postea neglexi ejus concio-

³¹⁰ Maróthi Beckhez intézett leveleinek közvetítőjét, Bernhardot, már az első említéskor tréfásan a gigászok öccsének nevezte, itt meg „a clairvauxi apát fiának” hívja. Személyéről semmi közelebbi adat nem áll rendelkezésre. Staehelin professzor írásbeli közlése. 1969. május.

³¹¹ Maróthi előbbi levelében közölte, hogy ígéhirdetésre vállalkozott, ld. 302. j. Mint ismeretes, ilyen szolgálatot Baselben is végzett éspedig igen szép eredménnyel. Vö. 36. j.

³¹² Vö. 139. j.

³¹³ Nicolaus Brunner (megh. 1745) a berni Nydeck-templom, majd a Székese gyház segédlelkésze volt.

ne[m]. Sunt uterque Wolfiani; sed praecipue Professor; alter autem praeterea Coccejanus maximus, ut videbis in ejus Orationem Domin. com[men]tario τέμπεδι inserendo,³¹⁴ quem ego certo scio te non probaturum, quin et mihi nimium visum est, cum ab Auctore monstratum legi ἐν αὐτογραφῶν, sum enim ei perfamiliaris; utorque ejus Bibliotheca, qua non facile aliam splendidiorem vidi Bernae.

Quae de Militum Tribuno³¹⁵ narras, equidem miror militem in [illis] regionibus inveniri, qui doctior sit, ut narras tu quidem [inclitis?] Pastoribus, quin etiam Professoribus, sed ubi legi prope Edinburgum eum habitare, venit in mentem suspicari usum eum [for]tasse Matth. Belii Profess. Poseniensis disciplina, quem audivisti [cr]edo e Ven. Hospite tuo esse satis peritum elegantiorum literarum. [De] Tulliae monumento,³¹⁶ si Diis placet, ego nihil audivi prorsus, neque [le]gi, et si audissem, eram id tibi non semel dicturus: Quin de omnibus [om]nino rebus, quae ad Patriae antiquitates pertinent, nihil domi aut [vi]di aut legi aut audivi; et qui potuissem XVI annorum puer, idque haec talia non curans. Ex quo in exteris aliquam operam dedi huic studio, loquutus sum cum popularibus, vel potius Transsylvanis ([n]am in nostris regionibus nullum prorsus puto vetustatis Romanae vestigium posse reperiri, ut de quibus nec Geographi quicquam habent praeter nomen Jazygum et Metanastarum,³¹⁷ ut apparent omnia incerta esse), atque ab iis audivi reperiri in illa Trajani colonia persaepe multos num[m]os, res item alias aeneas etc. Pontis etiam vestigia superesse vetusti, ut [tr]aditur ab incolis; atque si bene memini, ex hujus pontis item ex harum quarundam urbium nomine potest colligi Romanos in iis locis fuisse, etiamsi Historici deessent; illud scio linguam Walachicam, quae et in Transsylvania perest vulgaris, vix magis dissidere a Latina, quam Gallicam hodiernam. Sed de his ego nunc non sum sollicitus; distulique totam de hac re disquisitionem in id tempus, quo Deo bene juvante Hungariae praecipuas partes et Transsylvaniam peragrarare statui; quod [ma]jori cum utilitate facere possem, si etiam Historiae naturalis aliquam [cog]nitionem possem antea acquirere; enimvero hoc mihi prorsus est impossibile; nam nec iis quae utiliora vel potius necessaria magis sunt, discendis sufficio: Historiae inquam, in qua ego certe nescio quid πρώτον, τί δεῖπνται [di]scam aut legam, tam multa sunt: Porro autem Mathematicarum disciplinarum studium mihi multum temporis subripit; nam jam mu[ltos] dies impendi, ut hoc solum dicam

³¹⁴ Nicolaus Brunner „Cogitationes de praestantia et perceptione Orationis dominicae” c. tanulmánya Altmann professzor Tempe Helvetica-jában a II. köt. 2. szekciójában 1736-ban valóban megjelent. Staehelin professzor írásbeli közlése. 1969. május.

³¹⁵ Beck 1736. jan. 15-én erről így ír: „Fuit nuper apud nos Tribunus militum Hungaricorum, ipse quoque Hungarus, Comes certe aut saltem Nobilis. Possessiones se suas circa Edinburgum [Oedenburg – Sopron] habere ait. Is, ut miles, doctus profecto vir est, linguae latinae et, quod mireris, graecae callentissimus, ut et antiquitatum historiaeque haud omnino ignarus. . . .” Staehelin professzor írásbeli közlése. 1969. május. — Maróthi magyarázata igen helyénvaló: Bél Mátyás (1684 – 1749) mint a pozsonyi ev. liceum rektora az evangélikus iskolák oktatási rendszerében számottevő szerepet játszott.

³¹⁶ Az előző jegyzetben megnevezett levélben erről a kérdésről Beck ezeket írja: „Narravit idem [a magyar katonatiszt Sopronból], ante annos non ita multos, nescio qua in parte Hungariae tuae, inventum lapidem quadratum, cui inscriptum fuerit: „Hic iacet Tullia, Ciceronis Filia”. Haec inscriptio cum manifesto sit falsa, miror tamen nondum vulgo innotuisse. Si quid de ea inaudivisti, fac, ut sciam.” Erre a kérésre válaszol itt Maróthi.

³¹⁷ A jászok alán eredetű néptörzs tagjai, akik hazánkban telepedtek le. A „metanasta” megjelölés a még le nem telepedett, ún. „kőborló” jászokra vonatkozik.

in solius Calculi Differentialis le[ctio]nem, sed in Wolfio³¹⁸ nihil intelligo, adeo est brevis et obscurus [hoc] loco praeter morem. Rogo te vehementer, ut si Marchionis Hospi[talis] Analysisin infinite parvorum Gallici ibi possis commodato nancisci a Wentzio,³¹⁹ quem scio tibi esse familiarem, eum mihi mitte in tres hebdomades non amp[lius], remittam enim post id tempus, agamque gratias permagnas: sed ca[ve] vel ei vel cuiquam alii dixeris me Mathesi operam dare, nam adhuc adeo parum profecisse mihi videor, donec fastigium illud Matheseos, [cal]culos Leibnitzianos edidicero, ut non audeam cuiquam dicere me in [his] studiis esse versatum; hic autem liber Hospitalii solus prope est, [qui] tironibus viam sternat. Porro autem quando mihi [mul]tos adhuc libros emendos esse, statui quosdam eorum, quod habeo, vendere [aut] permutare cum aliis: ex horum numero est Usserius,³²⁰ cujus ego legendi copiam habebam ex Bibliotheca Patria, ubi is liber exstat. Scio et te posse [hoc] libro carere, dum apud Ven. Hospitem tuum eris, sed fortasse magis poteris carere Lexico tuo Basiliensi,³²¹ qui mihi prorsus est necessa[rius]. Itaque si eum cum meis commutares, esset mihi pergratum; inter [alia] placeret tibi fortasse Usserius, tum Limborchius³²² (Wetsteniorum u[terque]³²³ Molierius³²⁴ (quem in Belgio viliori pretio emam; Gallico more ligat[us] elegantissime 4. Tomis non duobus ut Ven. Hospitis tui) Jul. Caesar exstantissima editione Jungermanni,³²⁵ Manilius Scaligeri,³²⁶ Iustinus cum notis Grae[cis],³²⁷ Ciceronis Officia Gr[aece?] Altingii³²⁸ et Othonis Grammatica Ling. Orientalium omnium,³²⁹ qui tibi lo[co?] [rab]binismi Cellarii³³⁰ esse posset, (quem ego nondum potui nancisci, nam h[ic] non sit in Bibliopoliis,

³¹⁸ Vö. 241. j. A differenciális számításra vonatkozó ismereteket Christian Wolffnak „Elementa matheseos” c. műve tartalmazza.

³¹⁹ Ludwig Wentz (1699–1772) jogász és matematikus volt, Johannes Bernoulli tanítványa. 1750-től geometriai, építészeti, mechanikai előadásokat tartott a baseli egyetemen. Stachelin professzor írásbeli közlése, 1969. május.

³²⁰ Vö. 208. j.

³²¹ Vö. 101. j.

³²² Philipp van Limborch (1633–1712) az arminianusok szellemében működő teológus. „Theologia christiana” c. munkáját 1686-ban adta ki. STKB. 119. l.

³²³ A Wettsteinekéről ld. 43. j. 55. és 58. j.

³²⁴ A XVIII. sz. elején több négy kötetes Molière-kiadás látott napvilágot, 1700-ban, 1704-ben. 1713-ban és 1725-ben. Jóval kisebb a két kötetes kiadások száma. Adatok hiányában nem állapítható meg, melyik Molière-kiadás áruba bocsátásáról van szó.

³²⁵ Gottfried Jungermann (1577 vagy 1578–1610) Hanauban nyomdai korrektor és könyvkereskedő volt, több klasszikus művet rendezett sajtó alá. ADB. 14. k. 709. és kk. l. Ötös egy 1669-es frankfurti kiadást talált a Maróthi-könyvtárról készült jegyzékben. ÖJMK. 337. l. Holott inkább a köv. műről vagy valamelyik újabb kiadásáról lehetett szó: C. Julii Caesaris quae extant, ex nupera viri docti (J. J. Scaligeri) accuratissima cognitione. . . . Editio adornata opera et studio Gothofredi Jungermann. 2. k. Francofurti. 1606.

³²⁶ A Tiberius uralkodása alatt élt Manilius csillagjósaslással foglalkozó költeményt írt ÖKL. II. k. 15. l. A szóbanforgó mű: „M. Manilii Astronomicum a J. Scaligero ex vetusto codice Gemblacensi infinitis mendis repurgatum. . . . Argentorati, 1655. BMGC. 151. k. 746. l. Maróthinak ezt a könyvet sem sikerült eladnia, mert ma is megvan a Kollégium könyvtárában. ÖJMK. 338. l.

³²⁷ Iustinus filozófus és vértanú műveinek újabb kiadását Groningenben 1737. jan. 15-én megvásárolta, ez meg is maradt ÖJMK. 336. l. Viszont M. Junianus Iustinus római történetíró „Historiae Philippicae” c. kivonata, amelyben az ókori népek és országok történetét adja, szintén szóba jöhetne. Maróthi Methodusában Iustinus Historiájának tanulmányozását a történeti és nyelvtani ismeretek szempontjából javasolja. Baresa i. m. 67. l.

³²⁸ A görög nyelvű kiadást nem sikerült azonosítani.

³²⁹ Altingről ld. 183. j. Georg Otho (1634–1713) a keleti nyelvek professzora volt Marburgban. A szóbanforgó művek: Jacobi Altingi Fundamenta Punctuationis Linguae Sanctae. (1717) és Georgii Othonis. . . . Synopsis Institutionum Samaritanarum, Rabbincorum, Arabicarum et Persicarum etc. BMGC. 4. k. 236. l. és 177. k. 70. l.

³³⁰ Cellariusról ld. 240. j. Itt „Christophori Cellarii Grammatica ebraea in tabulis synopticis . . . Editio secunda, cui . . . accessit nova et perspicua institutio rabbinismi.” (Cizae, 1684) c. műre gondolt Maróthi. BMGC. 35. k. 1024. l.

Tigurum jussi perscribi a quadam hujus loci Biblio[theca] ut adferatur, sed adhuc nihil responsum est), Novem Lyrici Henr. Stephani³³¹ elegantiss. ligati gr. et Lat.; vetus editio Veneta A. 1499. Plauti,³³² oppido sp[?], tum veteres editiones quorundam aliorum Auctorum, Justini,³³³ Nepotis,³³⁴ Lucani.³³⁵ [Exi?]ge ex his, si tibi videtur, quos velis pro lexico tuo, et ad me scribe. Vale cum ven. [Hospite] tuo, et amicis nostris. D. Bern. a. d. VIII. Kal. Febr. . . .

Késedelmes válaszában az az oka, hogy „a clairvauxi apát fiát” várta, hogy visszatérjen, s egyébként sem volt sürgős írnivalója. „De ha oly sokat adsz az időre, ami nekem is kedves, írhatok még egy levelet ebben a hónapban, különösen ha egy idevaló fiúnak átadod mind a Te, mind másvalakinek a tiedhez csatolt levelét, mert ha nincs ami kényszerítsen, egy baciust sem szabad kiadnom. Látnod, hogy megtanultam Bernben takarékoskodni, de Te, ha ezúton nem is tudnál levelet küldeni, azért nem fogsz ritkábban írni, sőt inkább gyakrabban a levélhordó útján.” A gratulációját nagyon köszöni. „Tudom, hogy a Te kívánságaidnak is az a summája, hogy engem a barátság folytatására buzdítasz; nem lehetnék magamhoz igazágtalanabb, mint akkor, ha ezt nem tenném, akár Epicurusnak, akár Ciceronak a barátságról való véleményét helyeselném, mert senki sincs, aki törekvéseimhez közelebb állna, vagy akinek a barátsága nekem inkább ékességemre vagy hasznomra válna, mint a tied. Tehát méltányosabb, ha én kérem, hogy szersz továbbra is, még ha méltatlannak látszanám is barátságodra, ha másért nem is, csak azért, hogy becsüléseted őrizd meg irántam.

A mellékelt értekezéseket, illetve inkább nem tudom mit érő jegyzeteket (Scheurer ui. nem sokra értékeli őket), nem Altmanntól kapod, mert bár ő harmadnapja megígérte nekem, nem küldte el. Azt mondja, elhatározta, hogy ilyesféle jegyzeteket ír a tanuló ifjúság hasznára az egész Új-testamentumhoz, hogy legyen valami, amihez szükség esetén tanácsért fordulhassanak, olyan kritikai kézikönyv-féle, s hogy az írást nyilvános vitára fogja bocsátani az ő szokásos kétheti disputációi helyett (de ezt ne tedd ki a folyóiratotokban!), négy-négy ívet minden alkalommal; de vigyáz, hogy a teológusok beleegyezzenek, s amint Scheurertől tudom, nem engedi, hogy azok az ő tanítási óráit rabolják el; mert itt amelyik napon disputáció van, szünet szokott lenni. A Brunner beszédét illetőleg egyetértek veled, azt, akit más néven Nicolaus Diaconusnak ismernek, mindenkinél előbbre valónak láttam, de ez főleg a prédikálásban tűnt ki nagyon. Hidd el nekem, hogy egy szóval mondjam, soha nem hallottam, vagy nem olvastam ilyen csodálatos prédikációkat, tehát amióta egyszer véletlenül meghallgattam egy prédikálását, azóta egy beszédét sem mulasztottam el. Mindketten wolffíánusok, de különösen a professzor; a másik pedig azonkívül igen nagy coccejanus, mint látni fogod a Tempében közölt vasárnapi beszédhez készült magyarázatából. Tudom, hogy ez neked nem fog tetszeni, s nekem is túlzottnak látszott, amikor a szerző megmutatta még kéziratban, bizalmas barátja vagyok ui., a könyvtárát is használom, melynél nem találni egykönnyen pompásabbat Bernben.

Ami a katonatisztről mondasz, valóban csodálatos, hogy azon a környéken van katona, aki tudósabb, mint mondod, sok híres lelkésznel, sőt professzornál, de mikor olvastam, hogy Sopron közelében lakik, eszembe jutott, hogy valószínűleg Bél Mátyás pozsonyi professzor tanításával élt, akiről bizonyára hallottad nagytiszteletű házigazdától, hogy eléggé járatos a szépirodalomban.

A Tullia emlékművéről, az istenek bocsássák meg, én semmi továbbit nem hallottam, s nem olvastam, ha hallottam volna, nem egyszer beszéltem volna neked róla. Sőt hazám antik emlékeit illetőleg otthon semmit sem olvastam, vagy hallottam. Hogy is hallhattam volna 16 éves gyermek létemre, aki ilyesmivel nem is törődik. Mióta külföldön némi fáradságot szenteltem ennek a tudománynak, beszéltem honfitársakkal, vagyis inkább erdélyeikkel (mert a mi vidékünkön, úgy hiszem, semmi nyomát nem találni a római régiségnek, valamint

³³¹ Ennek a Stephanus-kiadásnak nem tudtunk a nyomára akadni.

³³² Plautusról ld. 83. j.

³³³ Ld. előbb 327. j.

³³⁴ Cornelios Neposnak a „De viris illustribus” c. műve kedvelt iskolai olvasmány volt. Maróthi Methodusában a syntaxis-ták osztályában ajánlotta az olvasását. Barcsa i. m. 66. l. 1740. körül kiadására is gondolt Maróthi, amint erre Phaedrus-kiadásának előszavában utal. Varga L. i. m. 8. l.

³³⁵ Vö. 85. j.

a földrajztudósok is csak a jazigok és metanasták nevét ismerik, annyira bizonytalanak látszik minden), tőlük hallottam, hogy Traianus e gyarmatán igen sok pénzdarabot és egyéb bronztárgyat lehet találni. Egy régi hídnak is fennmaradtak a nyomai, mint az ott lakók állítják; és ha jól emlékszem, ennek a hídnak, valamint néhány ottani városnak a nevéből arra lehet következtetni, hogy ott rómaiak éltek, ha a történeszek cserben hagynak is. Tudom azt is, hogy az oláh nyelv, mely Erdélyben elterjedt, alig különbözik jobban a latintól, mint a francia. De ez most nem érdekelt engem, az egész ügyre vonatkozó kutatást elhalasztottam arra az időre, mikor Isten segítségével Magyarország nevezetes részeit s Erdélyt bejárni elhatároztam; ezt nagyobb haszonnal tudnám végezni, ha előzőleg a természettudományban is némi tudásra tennék szert; egyelőre azonban, ez lehetetlen számomra, mert még azok tanulására sincs időm, amelyek hasznosabbak, illetve még szükségesebbek. A történelemről beszélek, amelyet legelsőként tanulnék vagy olvasnék, oly bőséges az anyag, továbbá a matematika tudományának tanulmányozása is sok időmet vesz el, mert sok időt fordítottam úgyszólván csak a differenciálszámítás olvasgatására, de Wolff műveiből semmit sem értek, oly szűkszavú és homályos ezen a helyen szokása ellenére. Nagyon kérlek, ha meg tudnád kapni kölcsönbe a francia Marquis de l'Hôpital Analízisét a végtelen kis számokról Wentztől, ki, tudom, neked barátod, s el tudnád küldeni három hétre, nem többre, mert akkorra viszszaülök, nagyon megköszönném neked: de vigyázz, el ne árul neki vagy másnak, hogy mathezissel foglalkozom, mert eddig még oly kevés előhaladást tettem, hogy míg a mathezis csúcását, a leibnizi számításokat el nem érem, nem merem senkinek mondani, hogy én ebben a tudományban járatos vagyok. Hôpital e könyve viszont szinte az egyetlen, mely a kezdők számára is utat nyit. Továbbá minthogy még sok könyvet kell vásárolnom, elhatároztam, hogy néhány könyvemet eladom vagy elcserélem másokért. Ezek közt van Usserius, melyet könnyen olvashatok az otthoni könyvtárban is, ahol megvan. Tudom, hogy ezt Te is tudod nélkülözni, míg házigazdád nál laksz, de talán még jobban nélkülözheted a Lexicon Basiliense-t, amelyre viszont nekem folytonosan szükségem van, tehát, ha ezt el tudnád cserélni az én könyveimért, nagyon kedves lenne számomra; többek közt talán tetszene neked Usserius, aztán Limborchius (Wetstenius mindkettő), Molierus, melyet Belgiumban igen olcsón megvehetek, francia ízlés szerint kötve, csinosan négy kötetben, nem kettőben, mint a házigazdádé, Julius Caesar Jungermann igen szép kiadásában, Scaliger Maniliusa, Justinus görög jegyzetekkel, Cicero De Officiis-e, Altingius és Otho Grammatica Lingu. Orientalium omnium-a, mely neked a Cellarius rabbinizmusa helyett lehetne meg, melyet nem tudtam megszerezni, mert itt nincs meg a könyvkereskedésekben, kértem, hogy valaki írjon Zürichbe az itteni könyvtárból, hogy hozzák át ide, (de még eddig nem válaszoltak), Henr. Stephanus kilenc lírikusa elegáns kötésben görögül és latinul, Plautus régi 1499-i velencei kiadása... [olvashatatlan] továbbá néhány más szerző régi kiadása: Justinus, Nepos, Lucanus, válaszd ki ezek közül, amelyiket akarod a Lexiconodért, s írd meg nekem. Isten veled és házigazdádval, valamint barátainkkal.”

Kelt Bernben [1736]. jan. 23-án.

20. levél

»[Bern], 1736. febr. 19.«

Marothius Beckio S. p. d.

Quod tam brevem Epistolam ad te mittam, rogo te ne vitio mihi vertas, nam nihil habeo, quod scribam praeter titulum et summam *Exercitationis Philol. Criticae de Actis Ap. Pauli apud Corinthios a Praeside I. Georg Altmanno et Respondente Carolo Lud. Mesmero Th. Stud. a. d. XVI. Febr. 1736. defensae*.³³⁶ En etiam summam summarii:³³⁷ §. I. Status Corinthi eo tempore describitur externus, ibi de Cenchreis: et nominis veteris Ephyra ratio nova ex Ophir deducitur; tum fata Corinthi. §. II. Status internus seu vitia in urbe dominantia. §. III. de Aquila et Priscilla. §. IV. De edicto Claudii; apud Suetonium

³³⁶ Karl Ludwig Mesmer (1717–1783) ősrégi berni család sarja. 1745-ben szentelték pappá, több helyen lelkészkedett. *Staehelein* professzor írásbeli közlése. 1969. május.

³³⁷ Az értekezés fejezetcímeiben előforduló bibliai nevek és utalások magyarázatát ld. a vonatkozó teológiai művekben.

Chrestum libertum, esse, si Diis placet, nescio quem terrae filium. §. V. de Tabernac-
lariis agitur satis fuse. §. VI. versio versus quinti emendatur. §. VII. Quid hic synagoga,
inquiritur et Scholam fuisse probatur. §. IX. Ritus de pulvere excutiendo illustratur,
tum §. X. illa phrasis: sanguis vester esto super Caput vestrum. §. XIV. Gallio Pro-
consul Frater Senecae Philosophi describitur. §. XV. Cur Judaei Paulum ad Gallionem
hominem gentilem deduxerint, ex edicto Claudii apud Josephum explicatur. §. XVII.
de Sosthene agitur. Hoc mihi visum est describere, quod animadverteram te ita fere
ejus dissertationes recensere; tantum ut meam diligentiam videres. Si possem, mitterem
tibi exemplum Dissertationis; nunc nihil habeo amplius, quod scribam. Vale. d. a.
XII. Kal. Mart. MDCCXXXVI.

„Kérlek, ne ródd fel hibámul, hogy ilyen rövid levelet küldök, nincs ugyanis más írnivalóm az 1736. febr.
16-án J. Georgius Altmann elnöksége és Carolus Lud. Mesmer teológiai hallgató respondenssége mellett meg-
védett „Filológiai-kritikai gyakorlatok Pál apostolnak a korintusbelieknél való cselekedeteiről” szóló értekezés
címén és tartalmán kívül.”

Ezután 17 pontban megnevezi az értekezés fejezeteinek tárgyát, és így folytatja: „Ezeket azért gondoltam,
hogy leírom neked, mert megfigyeltem, hogy Te ilyenformán bírálod az ő értekezéseit, s aztán hogy lásd az én
igyekezetemet is. Ha tudnám, elküldeném neked az értekezés egy példányát. Most nincs több, amiről írjak.
Isten veled! ”Kelt 1736. febr. 19.

21. levél

[Bern, 1736. márc. 6.]

Marothius Beckio suo S.

Bernhardus noster heri ad me venit, si quid vellem Basileam, curaturus; ego statim Cl.
Altmannum conveni, sed in docendis studiosis tunc occupatum; promisit ille nihilo-
minus missurum se tibi exemplum dissertationis suae quam die Jovis defendent ipse et
Auctor Ernstius:³³⁸ sed cum haec scriberem nondum miserat. Quas nuper seniori misi
accepisti, opinor. Etiam Gallici libri formam misissem, sed prorsus non puto librum edi-
tum iri, adeo pauci sunt, qui nomina dent. De A[ltman]ni Dissertationibus [v]olebam
equidem hoc tibi coram dicere, sed nec praedixisse nocebit opinor long[e] plus nocere
istum virum suae existimationi in Patria suis scriptionibus, quam apud externos consulit:
nuper cum maxima admiratione vidi in dissertatione praeter unicum Professorem et
illum quidem ex ultimis, neminem interfuisse Professorum. Diaconum item unum,
praeterea studiosos, qui tamen isti sub finem prope ad unum omnes discesserunt: Adhaec
Dedicationes nemo est civium qui non metuat; ille quidem noster, quem nuper scrip-
si,³³⁹ ipsi non valde favere (versor autem ego cum eo prope aeque familiariter ac tecum);
[m]ire solet eum explodere et exsibilare, quoties novi quid edit, atque indignatur his
nugis, ut ait, chartas bonas maculari: Heri *Insulam Delphos* risimus, ut hujus Diss. Auctor
vult, terrae polum, aridam maribus miscens: sed coram plura: ne hoc quidem scrip-

³³⁸ Személyéről közelebbi adatok nem állnak rendelkezésre.

³³⁹ Valószínűleg Nicolaus Brunnerre céloz. Ld. 313. j.

sissem, nisi adeo teneret homines insanabile scribendi cacoëthes, ut prorsus difficile sit satyram non scribere. De Hospitalio,³⁴⁰ sint jam quieti, legi enim eum librum, (cujus non puto praeter illud, quod legi, plura exempla esse in hac urbe) quantum satis est, vel plus etiam, quam satis est, neque enim puto in Hungaria multos fore, qui calculus infinitesimalem omnino curent. Nunc nihil habeo praeter haec scribere, nugari autem [dif]feram, si per te licet, in illud tempus, quo te videbo; vale interea et me a[ma].

D. Bernae d. VI. Martii MDCCXXXVI.

Limborchius,³⁴¹ ut est eleganter et editus et ligatus, valet V libras vestrates, sed [ta]men tibi si placet, mittam pro duobus thaleris. Ursinum³⁴² tuum ego memor[avi?] popularibus meis, sed illi hoc genus libris concionatores praeferunt, ad[huc?] ajunt ex Auctionibus vili posse emi veterum Theologorum scripta; nuper tantum non rogavi eos, ne negligerent Whitakeri opera³⁴³ ex auctione XX baciis emere, nec tamen persuasi sunt. Erasmi Adagia³⁴⁴ habeo ipse emta 9 baciis, satis elegantis editionis. Bux[t]orfiana scripta³⁴⁵ venderem libens (habeo autem pleraque); sunt enim maxima pars in Bibliotheca [no]stra domi: Moeridem etiam Atticistam³⁴⁶ venderem, si velles, ex edit. Oxon. 1712. 9 baciis. Vale iterum, cum Ven. Hospite tuo³⁴⁷ et Cl. Birrio,³⁴⁸ tum [Dn] Paquierio,³⁴⁹ de quo vellem aliquid scriberes. Salutat te et Hürnerus,³⁵⁰ qui prima hujus Mensis cum XXVI sodalibus rite et solemniter est ad Minist[er]ium s. ordinatus, ipse unus ex praecipuis; cuperem vehementer, si fieri poss[et] (quod ipse mihi nuper dixit), ut una per Rhenum iter faceremus Marp[ur]gum usque;³⁵¹ nam et mihi illuc eundum est urgentibus quibusdam dom[inis?], ut invisam Wolfium; tametsi ego illis praecise negaverim me Wolfianae [phil]osophiae ex professo discendae operam daturum, multo minus docendae; neque ab eo multa possem discere per octo aut XIV. dies. Sed ego tamen visam cum non invitus. Schnyderus Archiludimagistratum ambiebat³⁵² nuper cum patruelis ejus apud me esset, et obtinuit credo. Amslerus³⁵³ cum Schmidio prope paria

³⁴⁰ Vö. 211. j. és 319. j.

³⁴¹ Vö. 322. j.

³⁴² Közelebbi adatok híján sem a szerző, sem a könyv azonosítása nem sikerült.

³⁴³ William Whitaker (1548–1595) teológiai professzor volt Cambridgeben. Műveit ld. BMGC. 256. k. 490–494. l.

³⁴⁴ Vö. 72. j.

³⁴⁵ A közelebbi meghatározás itt abba a nehézségbe ütközik, hogy a Buxtorf-család 1590–1732-ig tartotta úgyszólván birtokában a héber nyelvi tanszéket, s csaknem mindegyiket Johannesnek hívták. Míután a Maróthi könyvtáráról készült jegyzékben és a Kollégium könyvtárában a köv. mű szerepel: Johannes Buxtorf: Dissertationes philologico-theologicae. . . (Basilea, 1662) elsősorban Johann I. Buxtorfnek a fia által kiadott valamelyik művére gondolhatunk, Maróthi azt a munkát Baselben 1734-ben vásárolta meg. ÖJMK. 337. l. 31. k. 117. l.

³⁴⁶ Moeris Atticus görög lexikográfus az i. u. II. századból. Maróthi köv. munkáját kívánja áruba bocsátani: Moeris Atticista de Vocibus Atticis et Hellenicis. Gr. G. Martinus de Graecarum Literarum pronunciatione. Oxoniae, 1712. BMGC. 869. l.

³⁴⁷ Beck házigazdájáról, Jakob Christoph Iselinről van szó. Ld. 198. j.

³⁴⁸ Vö. 111. j.

³⁴⁹ Vö. 52. j.

³⁵⁰ Vö. 142.

³⁵¹ Christian Wolff 1723–1740 Marburgban működött. Nincs tudomásunk arról, hogy Maróthi valóban elutazott volna Marburgba.

³⁵² Sem az esetről, sem a szereplő személyekről további adatokat a berni Állami levéltár sem tudott felfedezni. Ld. dr. H. Speckernek, a berni Staatsarchiv munkatársának, 1969. jún. 23-i levelét, akinek a fáradozásaiért itt is köszönetet mondunk.

³⁵³ Nikolaus Amsler (szül. 1712) 1733-ban iratkozott be a baseli egyetemre. 1734-ben egy francia szolgálatban álló svájci ezred tábori lelkésze lett. Apja 1734. jan. 18-án azt kérte Johann Ludvig Frey professzortól, hogy hamarabb tehesse le a lelkészi vizsgát éppen állása miatt. Hogy ez megtörtént-e, adatok nem állnak rendelkezésre. STKB. 104. l.

fecit, nisi quod hic ad patrem confugit, ille a[utem], ut ajunt, in Britanniam: quin et equum Hospitis e diversorio abstulit non invito hospite. cui pro nullius pretii equo XXX thaleri sunt dati a Patre [Ams?]lero.

[Külön lapon]

Haec ita scripseram a. d. prid. Non. Mart. sed Bernhardus me fefellit; [literas] eo tempore accepi tuas, quibus nonnisi posterioribus licet mihi nunc res[pon]dere, tam diu differenda fuit ob occupationes Epistolae scriptio. Cl. Ts[etsi]um³⁵⁴ remotum esse itidem ut collegam ab officio certum est; quin et alii Professores eorum loco lecti sunt, neque spes magna est restitutionis; [am] Cl. Tsetsius Vienna re infecta discessit jam dudum atque adeo pro[pe ?] ante sesquicentennium, est autem nunc Patakin, atque inde dedit ad Popularem meum hic loci nunc habitantem literas non pridem: V[ivit] autem ibi tanquam privatus, nisi forte privata Collegia licet ei per[sub ?]versarios habere studiosis, quorum satis magna pars ei erat addictissima. Hoc rogo, ne vitio mihi veritas, non die Mercurii a me esse t[ibi], ut volebas, perscriptum, nam tum nec cum popularibus meis eram [lo]cutus, nec licuisset per quendam hominem importunum Epistolam scrib[ere].

„Bernhardunk tegnap hozzám jött, hogy nem akarok-e valamit Bernbe küldeni. Én tüstént Altmannhoz mentem, ő azonban a hallgatók oktatásával volt elfoglalva. De azért megígérte, hogy fog neked küldeni egy példányt az értekezéséből, amelyet vasárnap fognak megvédeni, ő és a szerző, Ernstius, de mikor ezeket írom, még nem küldte el. Gondolom, amiket a minap a seniornak küldtem, megkaptad. A francia könyvnek a formáját [?] is elküldtem volna, de egyelőre úgy gondolom, nem lehet könyvkiadásba bocsátkozni, oly kevesen vannak, akik előfizetnek. Az A[ltmann-]féle értekezésről személyesen akartam ezt elmondani neked, de úgy gondolom, jó lesz, ha előre elmondom, hogy ez a férfiú többet árt hazájában a tekintélyének ezekkel az írásokkal, mint amennyit nyer idegenben. A minap nagy csodálkozással láttam, hogy értekezésén egyetlen professzoron kívül, az is az utolsók közül, senki sem volt jelen a professzorok sorából, diakónus is csak egy, s azonkívül főiskolai hallgatók, akik a vége felé szinte egytől-egyig eltávoztak. Ráadásul nincs polgár, aki ne félne a dedikációktól, az se nagyon szereti, akiről a minap írtam neked (pedig magam szinte oly közvetlenül érintkezem vele, mint veled). Csodálatosan ócsárolja és gúnyolja valahányszor megjelentet valami újat, felháborodik fecsegésein, s azt mondja, csak beszennyezte velük a jó papírt. Tegnap a *Delphos szigetét* neveltük, hogy ennek az értekezésnek a szerzője a föld pólusát, a szárazföldet a tengerekkel összekeveri; de személyesen majd többet, ezt sem írtam volna, ha nem tartaná az embereket annyira megszállva a gyógyíthatatlan írásdüh, hogy szinte lehetetlen szatírárt nem írni. Hospitaliust illetőleg nyugodjanak békében, már elolvastam azt a könyvet, (nem hinném, hogy több példányra lenne a városban azon kívül, amelyet elolvastam). Olvastam belőle annyit, amennyi elég, sőt több, mint elég, mert nem hiszem hogy sokan lesznek Magyarországon, akik az infinitézimális számítás iránt egyáltalán érdeklődnének. Most nincs több írnivalóm, a csevegést meg elhalasztom, ha megengeded, arra az időre, amikor látlak. Addig is Isten veled és szeress!

Kelt Bernben, 1736. márc. 6-án.

Limborch szép mutatós kiadásban és kötésben 5 fontot ér a Ti pénzetekben, de ha kívánod, elküldöm neked 2 tallérért. Ursinusodat már említettem honfitársaimnak, de azok az ilyen könyveknél többre becsülik a prédiátorokat, s azt mondják, az árveréseken olcsón meg tudják venni a régi teológusok írásait. A minap valósággal könyörögtem nekik, hogy vegyék meg árverésen Whitaker műveit 20 baciúsért, de nem tudtam rávenni őket.

³⁵⁴ Ifj. Csécsi János (1689 – 1769) sárospataki tanárról van itt szó, aki hollandiai, angliai, németországi utazása után Svájcba is ellátogatott. 1713-tól működött a pataki főiskolán. 1719-ben tanártársával, Nagy Mihályi Szomoszló Gergellyel való versengése és vizsgálja olyan súlyos szakadást, sőt háborúságot okozott, hogy királyi bizottságnak kellett az ügyben rendet teremteni. 1734-ben tanártársával együtt eltávolították az iskolából. Zürichben és Bernben jelentek meg tanulmányai, mintegy 40 tudományos foglalkozott. Mint tudós jó hírnévként örvendett. SZMI. II. k. 225 – 227. l.

Erasmus Adagiáját magam vettem meg 9 baciúért elég szép kiadásban. A Buxtorf-féle írásokat szívesen eladnám (több van belőlük), s legnagyobb részük megvan a mi könyvtárunkban is otthon. Az Atticista Moerist is eladom, ha óhajtod, 1712-es oxfordi kiadás 9 baciúért. Isten veled újból, valamint házigazdádval, Birr-rel, Du Paquier-vel. Róla szeretném, ha írnál valamit. Üdvözlök Hürner, aki e hónap első napján 26 társával a szent szolgálatra ünnepélyesen felavattatott; ő egy az elsők közül. Nagyon szeretném, ha lehetne, hogy (mint ő mondta nekem a minap) leutazhatnék vele a Rajnán egészen Marburgig. Mert némely urak sürgetésére oda kell mennem, hogy meglátogassam Wolffot; bár én kereken megtagadtam előtűk, hogy a Wolff-féle filozófiát kötelességszerűen tanulmányozzam, még kevésbé tanítás céljából. Egyébként sem tanulhatnék sokat tőle 14 nap alatt. De azért szívesen meglátogatom. Schnyder iskolaigazgatóra pályázott a minap, ami! or unokatestvéreivel nálam volt, s azt hiszem, el is nyerte. Amsler Schmiddel szinte hasonlólt cselekedett, eltekintve attól, hogy ez atyjához menekült, az pedig, mint mondják, Britanniába, sőt házigazdájá lovát is elvitte a szállásáról, annak beleegyezésével; apja a semmitűró lóért 30 tallért adott a gazdának.

Ezeket márc. 6-án írtam, de Bernhard rászedett. Leveledre, amelyet akkor kaptam meg, már csak később tudok válaszolni, annyira el kellett halasztanom elfoglaltságaim miatt a levélírást. Biztos, hogy Tsétsit, akárcsak kollégáját, szintén elmozdították hivatalából, sőt helyükre már más professzorokat is választottak. Így nem nagy reményük van a visszahelyezésre. Tsétsi Bécsből dolgovégezetlenül eltávozott, pont a félév előtt, most Patakon van, s innen küldött nem régen leveleket itt lakó honfitársamnak. Mint magánember él ott, hacsak véletlenül privát kollégiumokat nem lehet neki tartani a felforgató elemek révén azoknak a hallgatóknak, akiknek nagy része odaadó híve volt. Kérlek, ne ródd fel hibámul, hogy nem írtam neked még szerdán, akkor ugyanis még nem beszéltem honfitársaimmal, és nem lehetett bármilyen alkalmatlan ember által levelet írnom.”

22. levél

[Bern, 1736. márc. 17.]

De Prideauxio³⁵⁵ interrogavi Bibliopolas, quorum is qui vilissimo vendit libros dixit habere se et Belgicam et Parisiensem et denique Basiliensem editionem, illam 6 Coronatis (florenis vestris novem), istam quatuor (flor. 6), hanc denique duobus venire. Ego vidi omnes has editiones, (postremam habeo), prima est elegantissima, sed tamen nec Parisiensis contemnenda. Oisellii Thesaurum³⁵⁶ etiam tandem invení heri eleganter (Gallice) ligatum, Amst. 1677. 4, sed magno pretio, ut mihi quidem videtur, sex nimirum libris vestratibus. In Bibliopoliis non puto esse hunc librum amplius. Vale et nunc, mi carissime Becki, et me ama, neve mihi ob literarum brevitem succenseas rogo. Vereor enim, ne tarde reddantur tabellario. Alias atque adeo brevi plura scribam.

D. Bern. a. d. XVII Martii MDCCXXXVI.

Vellem vel saltem unico verbo indicasses caussam, quare Clariss. Acad. Professores de Cl. Tsétsio³⁵⁷ interrogarint.

„Prideaux felől megkérdeztem a könyvkereskedőket, s közülük az, aki legolcsóbban adja a könyveket, azt mondta, hogy van neki belga, párizsi és végül baseli kiadása. Az első 6 koronáért (a Ti pénzekben 9 forintért), amazt négy (6 forint), ezt végül 2 koronáért adja. Én láttam valamennyi kiadást (az utolsó meg is van), az első igen szép, de a párizsi sem megvetendő. Oisellius Thesaurusát is megtaláltam tegnap csinos (francia) kötésben,

³⁵⁵ Vö. 154. j.

³⁵⁶ Jacob Oisellius vagy Ouseel, Oisel, Loisel (1631–1686) a jog professzora volt Groningenben. JAGL. III. r. 1152. I. Itt „Thesaurus selectorum Numismatum antiquorum” c. művéről (Amstelodami, 1677) van szó. BMGC. 175. k. 17. l.

³⁵⁷ Vö. 354. j.

Amst. 1677. 4., de nekem úgy tűnik, hogy igen drága, hiszen hat font a Ti pénzetekben. Nem hiszem, hogy ez a könyv meglegyen még a könyvkereskedésekben. Isten veled, Kedves Beckem, szeress továbbra is, és kérek, ne neheztelj rám a levél rövidege miatt. Félek, hogy későn kerül a levélhordóhoz. Máskor, még hozzá rövidezen, többet írok.

Kelt Bernben 1736. márc. 17-én.

Szeretném, ha legalább egy szóval jeleznéd, miért érdeklődtek az akadémiai professzorok Tsétsi felől.”

23. levél

»Bern, 17[36]. ápr. 10.«

Marothius Beckio suo S.

Non vereor, ne me negligentiae audeas accusare, homo negligentissimus vel potius pigerrimus, quem non pudet tres quattuorve lineas ad me scribere: neque te ista consideratio movit, non mansurum me jam hic diu, et abrupturam esse locorum distantiam commercium hocce nostrum literarium. Itaque adeo eram tibi iratus, ut par pari referre statuerim, nisi hoc me postremum movisset, ne occasionem, dum licet literas missitare, negligerem. Sed desino rixari, ne me putes nihil aliud Bernae didicisse, et ad Epistolulam tuam accedo: tametsi in his ipsis, quae in hac Epistola scripsisti, non possum evitare, quin te reprehendam; nam cum de Delpho Insula et aliis nugis potueris scribere, de eo, quod ego ex te interrogabam, quare de Cl. Tsétsio³⁵⁸ illud nuper ex me quaesiveris, nihil scripsisti; an ejus caussa apud aliquem volunt intercedere, an ut magna est de eo apud vos existimatio, de statione alicubi ei paranda estis solliciti; quod procul a vobis flectat fortuna gubernans; est enim (quod vehementer velim inter nos dictum esse) vir nonnisi ad turbandas res natus, qua equidem re doleo istam minime vulgarem eruditio-nem esse contaminatam: nam doctum hominem esse (et fortasse doctissimum nostrorum in illis terris) nemo negat, ne adversariorum quidem, ut audio, atque etiam quanti eum hic passim haberi video; ego enim eum nunquam vidi; sed longe majora viri vitia, praecipue animum ambitiosum, et prorsus contra, quam Theologum Christianum decet, vindictae cupidissimum et ex aliquot ejus literis ad amicos scriptis visus sum perspicere, et ex communi hominum sermone atque fama saepius intellexi; quin alia vix credibilia audivi, quae si vera sunt; sed difficile est, ut corrupti sunt homines, verum discernere iniquo; haec ipsa, ut dixi, ad te solum scribo, nemini homini diceres. Delphum legisse te opinor, cujus tametsi Auctor praecipue sustinet culp[as] tamen illi nostro *παγγλώσσοφ* nec Corrector seu Praeses videtur im[mu]nis esse: et tamen o mores! o pepones! ausi sunt hunc dignum [suis?] parentibus foetum defendere. Insula[m] inquietabant veteribus[sic] domum [?] aliis remotam, seu aedificium solitarium, quale fuit, si Dis placet, D[elphus], sed tandem, cum numerum singularem urgeret opponens, tergiversatio [rem?] omnem praecidit, habuimusque confitentem reum. Illud in Orat. Dni [illius?], de quo scribis, non legi; habeo enim meliora, quibus dari tempus aequius est: sed ex privatis cum Auctore colloquiis facile concipio, quale sit; [pro]dit enim mihi

³⁵⁸ Vö. 354. j.

praegustum quendam hujus suae ἐξ ἡγήσεως. Swif[tii] Angli ego nunc librum habeo prae manibus Anglicum, quem adhuc [non] nisi Gallicum legeram;³⁵⁹ optavique mihi jam dudum et saepe sales Swiftia[nos]; esset enim operae pretium Swiftiano more describere hunc, quem is p[as]sim perstringit scribendi furorem, et librum scribere de Auctoribus, [scribere] quam bellum sit *d'être un Auteur*. Sed nos interea, dum hoc fiet, scimus nostros homines frui pulcherrimis fructibus suorum scriptionum, fruuntur certe nonnulli, ut nuper scripsi, dedicationum fructibus. . . alii volitando per ora virum — Oiselim³⁶⁰ ego, ut jussisti, emi jam du[dum], quoniam nihil deerat ei libro eorum quae tu volebas; emi autem 7. . . [?] baciis Bernensibus, id est 65 1/4 vestratibus seu paulo minus quinque lib[ris] cum semisse, quam pecuniam velim seniori numeres, nisi molestum esset; scio te in libro, ubi accipies, nihil fore desideraturum; atque jam diu tibi eum misissem, sed Bernhardus noster raro sese ostendit. De novis vestris literariis, quod scripsisti ad me, indicavi Duumviris nostris Ven. Scheurero et Cl. Altmanno; quod illi sibi displicere ostenderunt; atque ita dictitabant non te Bibliopolam ulscisci, sed iis, qui subscripserunt, facere injuriam, si forte stipēs aliquis ei rei in posterum praeficiatur, quod equidem visus sum mihi animadvertere in postremis foliis, quae sane quam male emendata erant: quae res me movit, ut improbarem conjecturam meam, quam initio feceram, te non alia re simulare istud, quam ut ab hominum importunitate, de qua querebare, libereris, atque in posterum melius lateas; quod hercule callidum consilium fuisset. Nihilominus Cl. Altmannus non destitit mihi inculcare, posse te ea, quae misit, illi dare recensenda, qui nova curat: quin et nonnulla dedit tibi mittenda, me nequiquam repugnante; quae cum Oiselio perendie accipies (si quidem Bernhardus ad me venerit, quod ut fiat, do operam), tu de iis fac, quod videbitur. Ego nuper ab Amico commodato acceperam Reginonis,³⁶¹ Hermannii Contracti,³⁶² Siegeberti,³⁶³ et quorundam aliorum chronica, sed incredibile dictu, quantum taedium me ceperit ex horum lectione, omnium barbari seculi scriptorum; neque enim solum dictione barbara utuntur (nam id quidem homo semibarbarus facile paterer), sed praeterea, quae in Cluverio³⁶⁴ legi possunt, nihil habent, nisi fabulas plane monachales, id est insulsissimas; quas plerumque hic illi suffuratus est, hunc rursus tertius compilavit; Episcoporum autem et Abbatum Catalogos ego non habeo in animo texere; nam hac in re possent hi lectoribus alicui esse usui. Quare ego istud consilium, quod ceperam (saltem tantisper, dum hic

³⁵⁹ Vö. 97. j.

³⁶⁰ Vö. 356.

³⁶¹ *Regino* vagy *Rhegino* (megh. 908-ban vagy 915-ben) prűmi apát, bencés szerzetes. JAGL. III. r. 1958. I. „Reginon Chronicon (a nato Christo ad A. 907)”. BMGC. 200. k. 188. I.

³⁶² Hermannus *Contractus* bencés szerzetes (1013–1054) JAGL. II. r. 1535–1536. I. „Chronicon de sex mundi aetatibus” c. műve Róma alapításától 1054-ig ismerteti az eseményeket. Maróthi valószínűleg a köv. kiadást használhatta: En damus Chronicon. . . eruditissimorum autorum repetitum ab ipso Mundi initio ad annum usque salutis 1512. Eusebii Pamphili. . . Hieronymo interprete. . . Hermannii Contracti. . . Basileae, 1529. BMGC. 221. k. 896. I.

³⁶³ *Siegebertus*, a szűlőhelyéről Gemblacensis jelzővel (megh. 1113) bencés szerzetes a szerzője a köv. műnk: *Siegeberti — Chronicon* ab anno 381 ad 1113, cum insertionibus ex historia Galfridi et additionibus Roberti abbatis Montiscentum et tres sequentes annos complectentibus. H. Stephanus: Parisiis, 1513. 1726-ig mintegy öt kiadása jelent meg. BMGC. 222. k. 202. I.

³⁶⁴ Johann *Cluver* (1593–1633) evangélikus teológus. Meldorban volt lelkész. JAGL. I. r. 1974. és kk. I. Itt szereplő műve: *Historiarum totius mundi epitome, a prima rerum origine usque ad annum Christi MDCXXX. . . Lugduni Batavorum*, 1645. BMGC. 40. k. 955. és 956. I.

ero) abjeci; sumque nunc praecipue in Mathematicis, quae mihi quanto diligentius disco, tanto magis placent. Vale, mi Becki (desinendum enim est aliquando) et me ama. D. Bern. a. d. IV. Id. Apr. MD[CCXXXVI?] Salutem dic meo nomine Venerandis Theologis, et ceteris Clariss. Profess[oribus], tum Clariss. Birrio,³⁶⁵ etiam (si ita videbitur) Ven. Ostervaldio Pastori,³⁶⁶ ejusque (nisi fallor, nihil enim de eo scribis) hospiti: Du Paquierio³⁶⁷ nostro.

Doctiss. Senior literas ad me dabit, ut spero, die Sabbathi, cui tu tuas dab[is] suis includendas.

[Címzés:] à Monsieur (Monsieur Beck, très fidèle Ministre du St. Evangile à Bâle.

[A levél folytatása:]

A Clariss. Molnár³⁶⁸ (ita enim eum jam vocant) accepi literas, in quibus t[ibi] et D. Holtzachio,³⁶⁹ tum praecipue Venerando Hospiti tuo jubet me multam (salutem dicere. Est is (si forte de nomine non amplius meministi) Vir egre [gia cul?]tura, quocum in Hoffmanni³⁷⁰ Horto de Ideis innatis disputabamus: excute [nobis] Thesaurum tuum Idearum. Pastor is est Ecclesiae Kecskeméthinae, unius ex op[ti]mis et maxime optimis, vivitque una cum uxore (quam ex potenti familia du[xit]) in magna existimatione atque dignitate.

De populari meo, quem audio ibi esse, velim aliquid scribas; nam prorsus nihil scio, ne quidem . . .

„Nem félek, hogy hanyagsággal mersz vádolni, Te leghanyagabb, vagy még inkább leglustább ember, aki nem restell két vagy három sort írni hozzám! Nem indított meg téged az a gondolat, hogy már nem sokáig maradok itt, és a távolság meg fogja szakítani ezt a mi levélbeli érintkezésünket? Annyira haragudtam rád, hogy elhatároztam: hasonlóan hasonlóval viszonzok, de végül is nem akartam elszalasztani az alkalmat, hogy addig írjak neked, míg lehetőség van rá. De nem veszekszem tovább, nehogy azt gondold, hogy nem tanultam mást Bernben, és a levélkédre térek: bár azzal kapcsolatban sem kerülhetem el a szemrehányást, amit leveledben írtál, mert míg Delphos szigetéről és más haszontalanságokról tudtál írni, arról, amit kérdeztem, hogy miért érdeklődtek a minap Tsétsi felől, semmit sem írtál. Talán valaki közben akar jární nálatok az ő ügyében, vagy igen nagy a becsülete nálatok, s valahol másutt való elhelyezése izgat benneteket, amit messze távoztasson tőletek az irányító sors; ő ui. (erősen köztünk legyen mondva) egyébre sem, csak bajkeverésre született, és sajnos ezzel a képességgel nem közönséges műveltséget párosít. Senki sem vonja ui. kétségbe, még az ellenfelei sem, hogy tudós ember (talán a legtudósabb a micink közül azon a tájon), amint hallom, s amint itt vagy amott látom, mennyire becsülik, én ui. még sohasem láttam; sőt jóval nagyobb hibáit is, különösen törtető hajlamát, továbbá keresztyén teológushoz egyáltalán nem illő bosszúvágyát is tapasztalhattam néhány, barátaihoz írt leveléből, az emberek közös véleményéből és hírből is kivettem; sőt más hihetetlen dolgot is hallottam, amelyek ha igazak: dehát amilyen romlottak az emberek, nehéz az igazat elválasztani a hamistól. Ezeket, mint mondtam, egyedül neked írom, ne mondd el senkinek. Delphost gondolom, hogy olvastad, s bár elsősorban szerzője felel a hibáért, a mi nyelvtudásunknak úgy tűnik, hogy sem a korrektor, sem az elnök nem mentes azoktól. És mégis: ó erkölcsök, ó kobakok, merészeltétek ezt a szülőjéhez méltó sarjat védeni. Szigetnek mondják a régiek a többtől távoleső

³⁶⁵ Vö. 111. j.

³⁶⁶ Jean-Rodolphe Osterwald (1687–1763), Jean-Frédéric Osterwald fia (Vö. 29. és 203. j.) 1710–1759-ig Baselben volt a francia egyházközösség lelkesze. STKB. 75. l.

³⁶⁷ Vö. 52. j.

³⁶⁸ Molnár Mihály 1734–1741-ig működött itt, mint segédlelkész. Ő vezette az anyakönyveket. Az 1739-es pestisjárvány idején ez, mivel Kecskeméten 2109 áldozata volt, nem volt csekély feladat. Adorján Imréné könyvtáros szíves közlése. Kecskemét, 1969. júl. 12.

³⁶⁹ Vö. 110. j.

³⁷⁰ Johannes Hoffmann (szül. 1711-ben vagy 1712-ben). 1726-ban iratkozott be a baseli egyetemre, ahol magisteri fokozatot nyert. Egyébként mint volt iskolatársa Beck baráti köréhez tartozott. STKB. 63. l.

házat vagy magános épületet, amilyen volt isten akaratából Delphos, de mikor az egyes számot kérdezte az opponens, a házat fordítás az egész ügyet elvágta, s ott állt előttünk a beismerő vádlott. Azt a dolgot annak az úrnak a beszédében, amelyről írtál, nem olvastam. Vannak ui. jobb dolgok, amelyeknek hasznosabb az időt szentelnem. De a szerzővel való magánbeszélgetésekből könnyen elképzelem, milyen lehet.” . . . [Itt a szöveg hiányos.] „Most az angol Swift könyve van kezem ügyében angolul, melyet eddig csak franciául olvastam. Már régen és gyakran kívántam a swifti sőt. Megérné ui. a fáradságot, hogy az ember swifti módon leírja azt az írásdühöt, amelyet itt-ott ő is megcsipked, könyvet írni a szerzőkről, megírni, mekkora küzdést jelent: *szerzőnek lenni*. De mi közben tudjuk, hogy embereink mennyire élvezik írásaik remek gyümölcseit, egyesek, mint a minap írtam, a dedikáció hasznát élvezik, mások azt, hogy az emberek szeme előtt röpködnek. Oiseliust kívánságodra már régen megvettem, mert semmi sem hiányzott ebből a könyvből azok közül, amelyeket óhajtottál. Vettem pedig 7. . . [?] berni baciúért, azaz 65 1/4-ért a Ti pénzetekben, vagy kissé kevesebbet öt fontnál egy fél asszal. Szeretném, ha ezt a pénzt a seniornak kifizetnéd, ha nem lenne terhedre. Tudom, hogy a könyvben, ha megkapod, nem fogsz semmit hiányolni. Már régen elküldtem volna neked, de Bernhardunk ritkán mutatkozik. Amit a Ti irodalmi újságjaitokról írtál, jelentettem duumvirjeinknek, Scheurernek és Altmann-nak. Nekik nem tetszett a dolog, és azt mondták, hogy nem a könyvkereskedőn állsz bosszút, hanem azok ellen követsz el jogtalanságot, akik előfizettek, ha véletlenül valami fajankó kerülne a jövőben az ügy élére; ami viszont feltűnt nekem a legutóbbi füzetekben, hogy milyen rosszul voltak kijavítva, s ez arra indított, hogy helytelenítsem azt a következtetésemet, amelyet kezdetben tettem, hogy Te nem másért adsz ilyen színt a dolognak, mint hogy azoknak az embereknek az alkalmatlanságától, akikre panaszkodtál, megszabadulj, s a jövőben biztonságosabban élj, ami ravasz terv lett volna, Altmann is egyre hajtogatja, hogy amit küldött, annak add oda bírálatra, aki az újdonságokat figyeli, sőt adott is néhány elküldenivalót, ami nekem se volt ellenemre; ha ezeket az Oiseliusszal a napokban megkapod, (ha ugyan Bernhard eljön hozzám, hogy ez megtörténjék, rajta leszek), intézkedj úgy felőlük, amint jónak látod. Én a minap egy jó barátomtól megkaptam Regius, Hermann Contractus, Sigebert és néhány más író krónikáit, de hihetetlen elmondani is, hogy olvasásukra mekkora utálat fogott el valamennyi barbár század írója iránt, mert nemcsak hogy az előadásuk barbár, mert ezt még mint félbarbár könnyen elviselném, de azon kívül, ami Cluveriusban olvasható, csak szerzetesi, azaz ízetlen meséket tartalmaznak, melyeket többnyire ez amattól lopott, attól meg egy harmadik orozta el. A püspökök és apátok neveit meg én nem akarom agyamban őrizgetni. Talán más olvasónak valamilyen hasznára lehetnek. Ezért azt a tervemet, amelyet elkezdtem (legalább, míg itt leszek) elvettem. Most különösen a matematika érdekel, amit mennél szorgalmasabban tanulok, annál jobban tetszik.”

Köszönti barátját, a teológusokat és más professzorokat, Birrt, Osterwaldot, Du Paquier.

„A tudós senior remélem, szombaton levelet küld nekem, ehhez Te is csatolhatod a tiedet.”

[A címzés]: à Monsieur Monsieur Beck, très fidèle Ministre du St. Evangile a Bâle.

Végül írja, hogy Molnártól levelet kapott, melyben Becknek, Holtzachnak, s különösen Beck házigazdájának, Iselinnek üdvözlétet küldi. „Ő az a nagyműveltségű ember (ha nem emlékeznél a nevére, akivel a Hoffmann kertjében az „idea innata-”król (a velünk született eszmékről) vitakoztunk: öntsd eléink eszméid kincstárát. Ő most a kecskeméti egyház, ami a legegységesebb egyike, lelkipásztora, s ott él a feleségével, (akit tehetős családból vett nőül), nagy megbecsülésben és méltóságban.

Honfitársamról, kiről hallottam, hogy már ott van, írj valamit, mert semmit sem tudok róla. . . .”

24. levél

»Bern, 17[36]. ápr. 29.«

Marothius Beckio, S. D.

Postremas has accipis, ut puto, a me ex Helvetia, nisi forte his citius responderis, quam postremis meis respondisti. Jam enim collegi sarcinulas, neque quicquam est, quod me remoretur praeter navem, sed praecipue praeter Epistolam, quam a populari

meo et Comite Anglico futuro, se deus voler, exspecto. Mortuo enim Patre,³⁷¹ (quem et mihi scio prae aliis fecisse, et in decernenda mihi professione plurimum praestitisse, pluraque etiam praeceperam animo de eo, nisi id omne praecidisset ille rationum humanarum arbiter et turbator Deus O. M.) nescio, an ad herciscundam hereditatem domum sit rediturus; quare interrogavi eum, ne re incerta pedem hinc efferam, ubi tam bene vivo, ut nihil supra non modo fieri, sed ne cogitari quidem animo potest.

De Oiselio³⁷² nescio, quid velis, cum ais eum tibi ad Numismatum cognitionem esse suffecturum; ego enim eum triduum in Museo habui et prope dimidium libri perlegi; visusque sum mihi, si octiduo solido nihil aliud agendum esset, postea posse isto libro carere, adeo facilia atque vulgaria prope sunt, quae habet; quare ego si per me stet et per marsupium meum, unum Spanhemium Oiseliis et Jobertis³⁷³ omnibus, quot sunt quotque fuerunt, quotque post aliis erunt in annis praetulerim. Atque o utinam possem meo arbitratu emere, quos vellem, non multos hercule, nam abjeci jam omnem spem, quam de grandi aliqua (ut in Hungaria) Bibliotheca ceperam, et cum citharoedum me esse non posse video, auloedus esse disco, paucis inquam esse contentus, quando aliter fieri non potest: sed illos ipsos maxime necessarios, Bailium,³⁷⁴ Fabricii Bibliothecam Graecam,³⁷⁵ nescio, qui possim emere; nam pessime valeo a marsupio. Popularis ille meus, de quo antea dixi, scribit se emisse mihi Trajecti Cave Historiam literariam Patrum³⁷⁶ (si et pretium aves cognoscere) 4 florenis Belgicis, Vossi Etymologicon³⁷⁷ tantidem, Herodotum Jungermanni³⁷⁸ tantidem, Thucydidem H. Stephani 3 1/2 florenis.³⁷⁹

³⁷¹ Ennek a kapcsolatnak a felderítése még további kutatás feladata lesz.

³⁷² Vö. 356. j.

³⁷³ Valószínűleg Louis Jobert (szül. 1636-ban) jezsuita szerzetes, az ékesszólás és humaniorák tanára Párizsban. JAGL. II. r. 1895. l. „La Science des médailles, etc.” c. műve 1693-ban jelent meg először. Aránylag rövid időn belül több kiadást ért meg (1695–1715, 1717), s több idegen nyelvre lefordították. BMGC. 117. l. 176. l.

³⁷⁴ Vö. 132. j.

³⁷⁵ Vö. 215. j.

³⁷⁶ William Cave (megh. 1713-ban) II. Károly udvari káplánja, majd windsori kanonok „Scriptorum Ecclesiasticorum historia literaria a Christo nato ad saeculum XVI.” Londini, 1688. c. munkájáról van itt szó. JAGL. I. r. 1782. l. BMGC. 35. k. 768. l. Ezt használta fel Maróthi Minucius Felix kiadásához a szerző életének, műveinek ismertetésénél. Varga László i. m. 6. l.

³⁷⁷ Gerhard Johann Voss műveit Maróthi igen kedvelte. Vö. 214. j. Itt arról értesülünk, hogy honfitársa a köv. Voss-művet vásárolta meg számára: Etymologicon linguae latinae . . . Amstelodamum, 1662. Elzevir. Mind ez a könyv, mind pedig „De arte grammatica libri septem (Amstelodamum, 1635), valamint „Poeticarum institutionum libri tres” (Amstelodamum, 1635), valamint „Poeticarum institutionum libri tres” (Amstelodamum, 1645, Elzevir) ugyanattól a szerzőtől ma is megvan a debreceni Kollégium könyvtárában. Az előbbi 1737-ben Amsterdamban, az utóbbi Hágában vette meg Maróthi. ÖJMK 336. l. Hogy teljes legyen a Voss-könyvek jegyzéke ide iktatjuk még a köv. műveket: „De quatuor artibus popularibus de philologia et scientiis mathematicis . . .” Amstelodamum, 1660. Ezt Utrechtben 1737-ben vette meg. „De vitiis sermonis et glossematis latinobarbaris . . . libri quatuor.” Francofurtum, 1666. A beszerzés helye és ideje: Bern, 1735. „Commentarium rhetoricorum, sive oratorum institutionum libri sex.” Lugdunum Batavorum. 1643. Ezt Leidenben 1737-ben sikerült megvennie. „De philosophorum sectis liber.” Lipsia, 1691. Ez a legkorábbi szerzemény: Baselben 1733. jún. 25-én vásárolta meg. ÖJMK. 340. l.

³⁷⁸ Vö. 284. j. Az itt említett mű valószínűleg „Editio adornata opera et studio G. Jungermani.” (Herodoti defensio Herodoti vita . . . de dialecto Ionico ex J. Camerarii prooemio, etc.) Francofurti, 1608. BMGC. 102. k. 657. l.

³⁷⁹ A szóbanforgó könyv: Thucydides Olori de bello Peloponnesiaco libri octo. lidem Latine, ex interpretatione Laurentii Vallae, ab Hentico Stephano recognita, etc. H. Stephanus. [Geneva], 1564. Ugyanez megjelent 1594-ben Frankfurtban és 1731-ben Amsterdamban. BMGC. 238. k. 725–726. l.

Pausaniam Sylburgii³⁸⁰ tantidem; Aristophanem³⁸¹ et Sophoclem,³⁸² utrumque cum Scholiasta, illum Biseti, hunc H. Stephani, ambo 4 florenis cum semisse. Quid ais? nonne Belgae facilior[es] sunt vestris illis, a quibus nec paucos illos licuit, nisi grandi pecunia mi[hi] emere, quod equidem gaudeo sic factum. Nam et librorum jam paene satis [ha]beo, et si quid etiam opus est, in Belgio video minoris emi posse.

De Historicis barbaris maneo in sententia; et nisi forte mihi temporis [tan]tum super- fuerit in Belgio (quod equidem non credo) a melioribus studiis, vix unum aut alterum legere certum est; neque enim videtur aequum esse necessariis de[trahere] tempus, quod in haec impendatur minus necessaria: nam certe mihi recent[ium] temporum historia magis opus est, quam illa Barbarorum. Rogo te hac [occasione], ut interroges ven. Hospitem tuum de Jobi Ludolffi Schaubühne der We[lt], quo in libro is seculi XVII. Historiam descripsit:³⁸³ tametsi de his talibus [Gryn]aeum³⁸⁴ ipse potero interrogare. Si, ut statui, Mezeracum de Gallicis rebus,³⁸⁵ Th[om]asium³⁸⁶ vel Larream³⁸⁷ vel Ec- cardum³⁸⁸ de Anglicis, Sigonium³⁸⁹ et nescio quem [prae]terea de Italicis et alium ali- quem praeterea de Germanicis rebus legero, nonne videor tibi carere posse nugacissimis Monachorum libris. De Hungaricis [Bon]finianum³⁹⁰ habeo, cui adjungam sicubi terra- rum potero invenire Istvanfiu[m]³⁹¹ et Bongarsii³⁹² scriptores Hungaricos; quorum si tibi

³⁸⁰ Vö. 170. és 285. j.

³⁸¹ Vö. 167. j. Odoardus Bisetus a XVI. sz. utolsó felében élt, és Aristophanes 11 vígjátékához írt magyarázatokat. JAGL. I. r. 1106. l.

³⁸² Ez ismét kitűnő beszerzés volt *Maróthi* részéről. Tragoediae septem. (Parisi), 1568. H. Stephanus kiadásában. Vö. 290. j. A könyv ma is a Kollégium könyvtárának állományába tartozik. ÖJMK. 339. l.

³⁸³ Hiob Ludolff vagy Leutholff (1624–1704) afrikai és keleti nyelvekkel foglalkozó tudós, aki több szótárt és történeti munkát írt. JAGL. III. r. 2574–2575. l. *Maróthi* által röviden említett műve: „Allgemeine Schaubühne der Welt oder Beschreibung der vornehmsten Weltgeschichte in 2 Tomis.” Frankfurt, am Mayn, 1699–1731. BMGC. 146. k. 95. l.

³⁸⁴ Vö. 41. j.

³⁸⁵ Franç. Eudo de Mezeray vagy François de Mezeray (1610–1683) francia történettudós és szatíraíró a francia történelem eseményeit dolgozta fel többször kiadott munkáiban. „Histoire de France, depuis Faramond jusqu’a maintenant.” . . . (3 tom Paris, 1643–1651) aztán „Histoire de France depuis Faramond jusqu’au regne de Louis le Juste . . .” (Paris, 1695). JAGL. III. r. 502. l. és BMGC. 69. k. 318. l.

³⁸⁶ Bár *Maróthi* közelebbi adatot nem közöl, föltehető, hogy nem a két nagy Jakob vagy Christian *Thomasius*ról, hanem Jenkinus *Thomasius*ról, azaz Jenkin *Thomas Philipps*ről van itt szó, akinek valószínűleg a következő munkájára gondol: „Jenkinii Thomasi Campo-Britanni dissertationes varii argumenti, partim sua opera conscriptae, partum ex aliis linguis translatae.” . . . Altdorfii Noricorum, 1712. BMGC. 237. k. 888. l.

³⁸⁷ Isaac de Larrey (1638–1719) a hányatott életű francia ügyvéd, aki vallásüldözés miatt hazája elhagyására kényszerült. több történeti tárgyú munkát írt: főleg Anglia történelmével foglalkozott. Művei közül nevezetesebbek: *The History of the Reign of King Charles I.* . . . 2 köt. London, 1716. Vagy: *Histoire d’Angleterre d’Écosse et d’Irlande*; . . . 4 köt. Rotterdam, 1707. JAGL. III. r. 2279–2280. l. és BMGC. 130. k. 798. l.

³⁸⁸ Johann Georg von Eccard vagy Eckhart (1674–1730) történész, hannoveri könyvtáros, majd würzburgi levéltáros volt. Számos történeti tárgya közül nevezetesebbek: *Commentarii de rebus Franciae Orientalis et Episcopatus Wirceburgensis* . . . 2 köt. Würzburgi, 1729. és *Corpus historicum medii aevi, sive Scriptores res in orbe universo, praecipue in Germania a temporibus maxima Caroli M. Imperatoris usque ad finem seculi post C. N. XV. gestas enarrantes aut illustrantes* . . . 2 köt Lipsiae, 1723. JAGL. II. r. 268–269. l. BMGC. 59. l. 65. l.

³⁸⁹ Carolus Sigonius (1523 vagy 1524–1584) történettudós, a szónoklattan professzora volt Padovában. Összes művei ekkortájt kerültek kiadásra. JAGL. IV. r. 577. és kk. I. és BMGC. 222. k. 280. és kk. I.

³⁹⁰ Antonio Bonfini (1425 körül – 1502) *Mátyás* király történetírójának „*Rerum Ungaricarum Decades quattuor et dimidia*” c. műve 1568-ban Baselen jelent meg. BMGC. 23. k. 351. l.

³⁹¹ *Istvánffy* Miklós (1568–1615), a magyar Livius, *Bonfini* életművét folytatta. Munkájának teljes címe: „*Historiarum de rebus Hungaricis Libri XXXIV.*” Coloniae Agrippinae, 1622. BMGC. 113. k. 122. l.

³⁹² Jacques Bongars vagy Jacobus Bongarsius (1554–1612) jogtudós, IV. Henrik követe volt német udvaroknál. Műve: *Rerum Hungaricarum Scriptores varii, Historici, Geographici.* . . . Francofurti, 1600. JAGL. 1229–1230. l. és BMGC. 109. k. 313. l. A könyv megvan a Kollégium könyvtárában, bár az *Ötvös* János közölte jegyzékben nem szerepel. Varga II. 35. l.

forte alteruter occurrat, rogo te, uti emas, quanti potes. Hürnerus hinc abiit, nuper, ten-[dens] ut ipse ait, in Belgium, ut alii, alio; Kocherus³⁹³ domi manebit hac aestate; [mon]-stravit is mihi nuper Lexikon Copticum a D. la Crose Berolinensi³⁹⁴ inceptum, in quo perficiendo versatur nunc, editurus aliquando librum sane utilem, [ut] quidem ego judico, qui mihi utilitatis ex his capiundae specimen ali[quod] dedit, vel potius doctrinae suae, quae hercule magna est. Vale, mi carissime Becki, cum Venn. Theologis, tum Cl. Birrio,³⁹⁵ Du Paquierio,³⁹⁶ Meriano³⁹⁷ (cujus fratrem audio adventare) Holtzachio,³⁹⁸ et ceteris amicis nostris. D. Bern. a. d. prid. Kal. Maj. MDCC[XXXVI.]?

„Úgy gondolom, utolsó levelemet kapod Helvetiából, hacsak erre gyorsabban nem válaszolsz, mint a leg-utóbbira válaszoltál. Már összeszedtem a poggyászt, s a hajón kívül nincs más, ami tartóztasson, de főleg az a levél, amelyet attól a honfitársamtól várok, aki ha Isten akarja, Angliába útítársam lesz. Meghalt ui. az atyja (akit én is példaként állítottam magam elé, és hivatásom eldöntésében is a legtöbbet számított, s akit magamban igen sokra tartottam, hacsak mindezt nem az emberi ügyek ítélője és mozgatója, a mindenható Isten szabta meg így), s nem tudom, nem utazik-e haza az örökségosztásra. Ezért megkérdeztem őt, nehogy bizonytalan helyzetben elmozduljak innen, ahol olyan jól élek, hogy többet, jobbat elképzelni sem lehet.

Oiseliust illetőleg nem tudom, mit akarsz, amikor azt mondd, hogy az neked elég a numizmatika megismeréséhez. Én azt három napig a dolgozószobámban tartottam, s majdnem felét elolvastam, s úgy láttam ha teljes nyolc napig nem csinállok mást, aztán mellőzhetem ezt a könyvet, annyira könnyű és közönséges, amit tartalmaz, ezért én, ha rajtam és az erszényemen múlna, Spanhemius az összes Oiseliusoknak és Jobertusoknak, akik vannak és voltak, s akik ezután lesznek, elébe teszem. Ő, bár meg tudnám szerezni ízlésem szerint, amit szeretnék, szavamra: nem sokat, mert már elvesztettem a reményt, amelyet egy nagy könyvtár iránt (legalábbis magyar viszonylatban) tápláltam, és mivel látom, hogy másképpen nem lehet, de a legszükségesebbeket, Bailiust, Fabricius Bibliotheca Graeca-ját sem tudom, hogyan veszem meg, mert igen rosszul állok erszény dolgában. Az a honfitársam, akiről fentebb szóltam, azt írja, hogy megvette nekem Trajectumban Cave Historia Literaria Patrum-ját, (ha az árát is akarod tudni) 4 belga forintért, Vossius Etymologicon-ját ugyanannyiért, Jungermann Hérodotoszát ugyanannyiért, H. Stephanus Thukydideszt 3 és fél Ft-ért; Sylburgius Pausaniaszt ugyanannyiért, Aristophaneszt és Sophokleszt, mindkettőt Scholiastájával, azt Bisetus, emezt H. Stephanus kiadásában, mindkettőt 4 Ft-ért. — Mit szólni hozzá? Nem hozzáférhetőbbek-e Belgiumban, mint a tieteiknél, akiktől azt a keveset is csak nagy pénzen tudtam megvenni, bár örülök is, hogy így történt, mert már éppen elég könyvem van, és ha még valamire szükségem van, Belgiumban olcsóbban megvehetem.

A barbár történeszeket illetőleg megmaradok a véleményem mellett, s hacsak a jobb tudományoktól nem maradna annyi felesleges időm, amit nem hiszek, biztos, hogy alig olvasok el belőlük egyet-egyét, mert nem látom helyesnek, hogy a szükséges dolgoktól vonjam el az időt ily kevésbé szükségésekre, mert nyilván nagyobb szükségem lesz az újabb idők történetére, mint a barbárokéra. Együttal megkérlek, kérdezd meg házigazdád Jobus Ludolfus [„Allgemeine] Schaubühne der [Welt.”]je felől, melyben az a XVII. század történetét írja le, bár az ilyesmiről magát [Grynae]-ust is megkérdezhetem. Ha, mint elhatároztam, elolvashatom Mezereust, a francia dolgok felől Th[oma?]st vagy Larreust vagy Eccardust az angol, Sigoniust, s még nem tudom kit, az itáliai s valaki mást a német történelemtől, nem gondolod-e, hogy nélkülözhetem a szerzetesek fecsegő könyveit? A magyar történelmet illetőleg megvan a Bonfiniusom, s ehhez megszerzem, bárhol bukkannék rá, Istvánfyt és Bongarsius Scriptores Hungarici-jét; ha ezek közül bármelyik elé kerülne, kérlek vedd meg, bármibe kerül. Hürner a minap eltávozott innen, mint ő mondja, Belgiumba, mások szerint máshová; Kocher a nyáron itthon

³⁹³ Vö. 142. és 105. j.

³⁹⁴ Talán Mathurin *Veyssiere La Crozeról* van itt szó. Bonjour. 3231. l.

³⁹⁵ Vö. 111. j.

³⁹⁶ Vö. 52. j.

³⁹⁷ Vö. 36. j.

³⁹⁸ Vö. 110. j.

marad. A minap megmutatta nekem a berlíni D. la Crose által megkezdett Lexicon Copticumot, melynek most a befejezésén dolgozik, hogy majd kiadhassa ezt a véleményem szerint hasznos könyvet, amint hasznosságáról írója nagy tudományáról a mutatóványból meggyőződtem. Isten veled, Kedves Beck s a többi jó barátunkkal". A felsorolásban Birr, Du Paquier, Merian, Holtzsch neve szerepel.

Kelt Bernben 17[36] ápr. 29-én.

25. levél

»Groningen, 1736[7]!. jan. 2.«

Groningae a. d. postrid. Kal. Jan. MDCCXXXVI.³⁹⁹
Marothius Beckio S. P.

Venit tandem expectatissima dies, quo . . . [sérült] tecum, optime Amice, colloqui possum. Utinam Lipsius⁴⁰⁰ esse possem, haberem enim sane quam multa, quae vellem, quae nescio quando potero [sic] ad te perscribere. Nescio, vosne sitis tam cessatores, an tabellarii execranda mala fides sit in caussa, quod adhuc literam unam ex Helvetia non excepi. Primas [ite]ras dedi XIV die, postquam huc veni, exeunte inquam Julio, studioso Pa[?]latino,⁴⁰¹ qui se tantum non iuravit statim ac domum redierit, id est ante XIV diem tabellario publico esse eas redditurum uti porro perferantur Bachofio,⁴⁰² quibus erant inclusae singulae ad Rev. Haugium⁴⁰³ Tigurum et ad Popularem meum Bernam mittendae. Exeunte Augusto ad Ven. Scheurerum⁴⁰⁴ et Cl. Brunnerum⁴⁰⁵ Diaconum Bernam dedi tabellario Tertias non ita pridem ad Merianum nostrum, istud volui dicere tuum vel potius suum cum inclusis ad Clariss. Praepositum et Popularem meum.⁴⁰⁶ Schertzius Argentoratensis Amicus meus cum hic esset, ostendit mihi [itte]ras Fratris sui, qui ab eo petit nomine popularium meorum et Bachofii, ut scribat, ubi sim si sciat. Scripsi statim ad Cel. Schertzium, Patrem ejus,⁴⁰⁷ cui velim iterum atque tertium gratias meo nomine agat Bachofius (Reverendus jam quod auguror, et ut b[ateus] f[elix] f[austus] g[ratus] sit, ex animo precor).⁴⁰⁸ Si forte (quae res esset sine exemplo) omnes istae perissent, in his tribus verbis repetam mea fata. Per Rhenum devectus sum 19 [?] diebus Trajectum cum non parvis incommodis a tempestate procellosa, a barbaro nauta, cujus insolentiam longum esset describere; verbo dicam: Glaronenses fuerunt forsitan omnium rusticorum Helvetiorum pessimi.⁴⁰⁹ Carmen in illos scripsi in navi et in laudes Nicotia-

³⁹⁹ Maróthi tévedésből 1736-ot adja meg évszámként a keltezésben, ami nem lehetséges, mivel csak 1736. júliusában érkezett Groningenbe. E hónap 16-án iratkozott be. A helyes évszám tehát 1737.

⁴⁰⁰ Lipsiusról ld. 293. j.

⁴⁰¹ A református Pfälzből származó diákok szívesen keresték fel Hollandia és Svájc református egyetemeit. A baseli Collegium Erasmianumban több helyet tartottak fenn számukra, mint a magyaroknak.

⁴⁰² Vö. 76. j.

⁴⁰³ Maróthinak ez az ismeretsége zürichi tartózkodása idején keletkezett.

⁴⁰⁴ Vö. 100. j.

⁴⁰⁵ Vö. 313. j.

⁴⁰⁶ Vö. 36. 42. és 122. j.

⁴⁰⁷ Johann Georg Scherz (1678–1754) Strassburgban volt 1702-től az erkölcs- és filozófia professzora. Jogi, történeti és filozófiai tárgyakkal foglalkozó könyvei mellett különösen ó-német tanulmányai keltekkel figyelmet. Maróthi, amint a levélből kiderül, a Scherz család több tagját ismerhette. ADB. 31. k. 138–139. l.

⁴⁰⁸ Valóban Bachofen 1738-ban lett papjelölt. E. Staehelin professzor közlése. 1969. május hó.

⁴⁰⁹ Glarus a 7. kanton Svájcban. Lakói főleg a teigazdálkodásból és állattenyésztésből éltek a századok folyamán. A havasi állattenyésztés, amely a primitív élet számos jellemvonását őrizte meg, sokáig virágzott ebben a kantonban.

nae, cui assuefecí me Moguntiae, et jam Turcarum ad instar fumo. Trajecti offendi popularem meum, quocum in Angliam volebam traicere, ob Patris mortem abjecisse totum istud consilium,⁴¹⁰ et domum properantem, ut si duabus horis tardius venissem in Urbem, ne quidem visurus eum fuíssem. Ego tamen Roterodamum peto,⁴¹¹ trajecturus si possim; sed et horror solitarii itineris et ventriculus nonnihil debilitatus, et ejus loci hominum prudentium colloquia effecerunt, ut redirem, unde veneram Amstelodamum et inde huc properarem ad Gerdesium,⁴¹² cujus me consilii non poenituit, mox dicam. Deo O. M. sit gratia, totum iter confeci sine ullo morbo, sine ullo infortunio vel etiam periculo. Nec Heidelbergae fui, nec F[rank]furti; nec Duisburgi, neque omnino virum doctum ullum vidi, antequam Trajectum appuli. Sed nec ibi, nec Lugduni offendi eos, quos maxime volebam, quoniam[?] feriarum tempore in agrum exibant. Cum Schultensio⁴¹³ tamen humanissimo viro sum diu collocutus, etiam cum Cl. Gronovio⁴¹⁴ plus [quam] semel deambulavi. Ven. Millius⁴¹⁵ Trajecti tabernaculum suum et Templum mihi postridie volebat demonstrare, sed eo die cum populari meo Amstelodamum petendum fuit; ubi a Cl. Wetstenio,⁴¹⁶ ad quem a Cl. Praeposito⁴¹⁷ [itte]ras habebam, perhumaniter sum exceptus, quod mihi tanto accidit jucundius, quia in tanta [civitate?], quem convenirem, praeterea neminem habebam. Ne expectes, ut multa tibi de istis Academiis scribam, nam nondum ipse, ut vides, satis eas novi; sed hac aestate ante finem praelectionum statui Deo bene juvante, eos visitare, quando et linguae Belgicae peritior ero; et tum nihil omittam eorum, quae observanda videbuntur. De Groningana igitur haec habe. XII sunt Professores, studiosi fere ducenti. Duae sunt factiones, Coccejanorum,⁴¹⁸ qui et favore Procerum et numero Professorum, et — si verum dicendum est — Doctrina Voetianos⁴¹⁹ superant. Voetiani sunt unus Theol.

⁴¹⁰ Vö, 24. levél eleje.

⁴¹¹ Ezt a tervét *Maróthinak* nem sikerült megvalósítania. Ld. 27. levél. közepét.

⁴¹² Daniel *Gerdes* (1698 – 1765) teológus, egyháztörténész. 1735-től a groningeni egyetem professzora, *Coccejus és Lampe* híve. Szerkesztette 1732-től a *Miscellanea Duisburgiensis*-t, 1736-tól a *Miscellanea Groningana*-t. Ezeknek több évfolyamát *Maróthi* Gerdes több művével együtt a Kollégium könyvtárának ajándékozta. Ezek jórészt ajándékba kapta *Gerdestől*. Később *Sinay* Miklósnak is professzora volt. A magyar diákok iránt élénk rokonszenvet tanúsított. ADB. 8. k. 730 – 731. l. ÖJMK. 332. l. *Révész* i. m. 51. l. A groningeni egyetem professzorainak legfontosabb adatait W. J. A. *Jonkbloet*: *Gedenboek der Hoogeschool te Groningen c. könyvében* foglalt W. B. S. *Boeles*: *Levenschetsen der Groningen-Hooglaren c. tanulmányából* vettük. A vonatkozó részek lefényképezetéseért Mr. Drs. B. R. *Ubink* alkönyvtárosnak, a szükséges adatok lefordításáért *Forró Imre* ref. lelkésznek itt mondunk köszönetet.

⁴¹³ Albert *Schultens* (1686 – 1750) holland teológus a keleti nyelvek professzora volt Leidenben. A héber nyelvről és művelődésről írt munkái figyelemreméltók. JAGL. IV. r. 377. l. A debreceni *Szilágyi Mártonnal*, *Szilágyi Sámuel* professzor és püspök apjával is levelezést folytatott. *Molnár Ágnes* i. m. 25. l.

⁴¹⁴ Vö. 90. j.

⁴¹⁵ David *Mill* (1692 – 1756) a keleti nyelvek és régiségek professzora 1727-től az utrechti egyetemen, számos bibliai régiségekkel foglalkozó mű szerzője. JAGL. 4. pótköt. 1736 – 1737. l.

⁴¹⁶ Vö. 43. 55. és 58. j.

⁴¹⁷ Természetesen Johann Rudolf *Iselinről* van szó. Vö. 42. j.

⁴¹⁸ Vö. 300. j.

⁴¹⁹ A voetianusok Gisbert *Voetius* (1589 – 1676) utrechti református teológus követői voltak. *Voetius* a református orthodoxia és a kezdődő pietizmus képviselője Hollandiában, akit református pápának is neveztek. A coccejanusok akkor divatos üdvörténeti teológiája ellen harcolt. Magatartása és teológiai állásfoglalása gazdaságpolitikai okokra vezethető vissza. Utrecht város és tartomány patricius nemesei és gazdag polgárai a reformáció győzelme után, de főleg 1580 óta, a székeskáptalani birtokokat és jövedelmeket önkényes módon használták fel. Ez ellen s egyáltalában az egyháznak az állam gyámságától való megszabadítása érdekében vívták harcukat a voetianusok *Descartes* és *Coccejus* követői ellen, amely végül is kudarcba fulladt. JAGL. IV. r. 1687 – 1688. l. *Révész Imre* i. m. 23 – 24. l.

Professor, nunc Rector, vir pius et humanissimus, alter Philosophiae nisi quod τὰς[λαβὼν?] φιλοσοφίας ut audio non habet,⁴²⁰ id est, Matheseos non satis peritus est. Sed hi numero studiosorum Coccejanis praevalent, quod Coccejani nescio an vere inde dicunt esse, quod ἀνευ προαιμον[v.-ίων?] et sine propaedeuticis disciplinis admittant juvenes ad mysteria saltem, qui in Linguis aliquid praestiterint ex iis, adhuc neminem visi. Inter duas istas αἰρέσεις magnum ac exteris incredibile odium intercedit; de professoribus non loquor. Pasquillorum numerus non potest iniri et dicteriorum, quibus se eminenter [?] insectantur. Fac. Theol. Senior Ven. Driessensius,⁴²¹ Coccejanus, subtilis ingenii vir; sed multi nimis fervidum dicunt, quod cum XX fere Professoribus Belgicis lites publice exercuerit in scriptis; qualem Maresium⁴²² fuisse ajunt; alius hoc in bonam partem de ὁρθοδοξίας studio interpretatur, id facile vides. Huius binas hebdomatim praelectiones frequento, et Theol. na[tur]alem. Otho Verbrugge⁴²³ prudens et doctus philologus [qui?] dimidiam diei partem lectionibus dat. Gerdesium nosti vir cum singulari humanitate, in re lauta, ut qui eo ipso tempore, quo huc veni, opulentam virginem ibidem duxerit: eius [beszúrás] IV praelectiones Theologicas frequento. Egregiam Bibliothecam habet, qua ut mea utor. Hi omnes Coccejani sunt. De iis, quos non frequento, ne fallar vel fallam, malo nihil dicere, etsi nec Verbrugginum nisi e colloquiis ex unico libro novi. Barbeyracium⁴²⁴ etiam nosti, sed illud vix credes; etsi ejus Grotium videris [olvashatatlan] loci tantam lectissimorum librorum omnis generis copiam V[non?] vississe quam in ejus B[ibli]otheca. Verte et lege sub sigillo.

[Folytatás oldalt] Perscribam jam tibi, inquam soli (quod vehementer te rogo), quod d. V. Decembr. hic acciderit. Nam postquam directissime et saepissime mecum egit Clar. Gerdesius, ut sub eo Praeside dissertationem defendam, restiti, quantum potui; sed tandem cedendum fuit, itaque coegit me omnium hominum invisissimum, ut ejus (non meam, proh pudor!) dissertationem⁴²⁵ defenderem, ea conditione, ne ullum exemplum in Helvetiam vel in Hollandiam (ubi populares mei sunt) mitteret: credebam hoc tantundem fore, ac cum apud vos candidatos ad respondendum addo [?] in privatis disputationibus, ne tamen plane indoctum dicerer, addidi ejus Dissertationi, quae 23 paginas implet, 13 paginas, in quibus variae observatiunculae 24. primae quinque pro

⁴²⁰ A rektor és teológiai professor Cornelius van Velzen (1696–1752) volt, a filozófia professzorának neve nem állapítható meg teljes biztonsággal.

⁴²¹ Anton Driessen (megh. 1748) groningeni professor Coccejus szellemében ádáz harcot folytatott Leibniz tanai és Wolff követői ellen, de kortársaival is heves vitái voltak. JAGL. II. r. 219–220. l.

⁴²² Samuel Maresius vagy des Marets (1599–1673) református teológus, az egyháztörténet professzora volt a groningeni egyetemen. Mint Descartes lelkes híve, ellenezte Voetius álláspontját. De a világiakkal való együttműködésre nézve is erősen eltértek a nézeteik. A mi Sinay Miklósnak nagy kedvelői közé tartozott. A századvégi éles ellentétek gyökerei a debreceni városi és egyházi vezetők közt ide nyúlnak vissza. JAGL. III. r. 160. és kk. l. Révész Imre i. m. 50. l.

⁴²³ Otho Verbrugge (1670–1745) héber régiségtannal és keleti nyelvekkel foglalkozott. Igyekezett a vitákban türelmes álláspontot elfoglalni és az ifjúság érdekeit képviselni.

⁴²⁴ Johann Barbeyrac (1674–1744) előbb Lausanneban volt a jogtudomány és történelem professzora. 1717-ben került Groningenbe ugyanilyen minőségben. Maróthi a köv. kiadványra célzó: Hugonis Grotii De jure belli ac pacis libri tres . . . Notulas . . . addidit J. Barbeyrac. 1720. Ebben a században még két latin (1735, 1751), három francia (1724, 1729, 1746) és egy angol (1738) kiadása jelent meg ennek a könyvnek. BMGC. 11. k. 165. l.

⁴²⁵ A disputáció tárgya valószínűleg Gerdes „Docta in theologica ignorantia et . . . de unctione, quae fideles docet omnia.” c. értekezése volt, amely 1736-ban jelent meg önállóan, majd 1738-ban egy Gerdes több művét tartalmazó kiadványban. Vö. BMGC. 84. k. 116–117. l.

Copernicis,⁴²⁶ dicam [?] quod oblitus sum dicere, hic Voetiani ad Voetianismi [?] naturam putant etiam pertinere, ut sint Cartesianismo adeo dis [similes?].

[A címzett boríték behajtott oldalain keresztben] . . .[gam?] abnumerant, tamquam perniciosissimum haeresiarcham. His volui de industria aliquid objicere, quod roderent, ne [?] de primis [?] notionibus [?] dicerer disputare voluisse. Itaque vehementer sunt commoti, et quoniam plures sint, quam Coccejani, putabam me totum [de?]laturos. Ex quo hic sum, nunquam fuit tam frequens Auditorium, convenerant tamquam ad decretalem Coccejanorum et Voetianorum pugnam visendam literatorum huius urbis magna pars, sed a Voetianis nonnisi uriens exivit. Erat unus, qui contumeliose loqui inceperat, quem faventibus Auditoribus egregie depexui, et alios plures deridendos auditoribus dedi. Per 7mas horas disputatum est; quod vellem longius factum fuisset. Oratiunculas initio recitavi, vel potius Apologiam adversus eos, qui reprehenderent, quod Candidatus nonnisi aliena magnam partem defenderem, in qua ut non deerat satyricus sal, faventes habui auditores, quod mihi animum addidit: itaque sub finem disputationis lusor potius cum opponentibus, quam serio egi. Incolas, quos Astris asserui, nemo ne quidem deturbare conatus est, ne de ceteris fere nisi de terrae an solis motu agebatur. Haec ita sunt, quae ad te perscribenda putavi, tantum ut si quid huius rei forte jam diceris, posses ceteros de re gesta edocere, sed primus caveas obsecro officere; nam vides ipse quantum dedecus sit in me redundaturum, si qui me norunt, cognoverint, me aliena defendisse.

[Közbevetőleg] Monsieur Monsieur Beck très savant Candidat en Theologie, mon très cher et très honoré Ami

franco Amsterdam

par Heidelberg
à Bâle en Suisse
chez Mr. le Dr. Iselin

Illud unum non credis, plane scio, me cum primum Barbeyracii praelectiones adii, primum Auditorum fuisse, nunc nonus sum. Belgae non nisi duo frequentant. Ph[ilo]so[ph]iae recentioris Professor est Nicol. Engelhartus,⁴²⁷ Helvetius Bernensis praestantissimus Philosophus, quem ego magni facio, ejusque et Physicas et interdum (nam tirones docet) Mathematicas praelectiones frequento, [et Met]aphysicas frequentabo. Praeter Harmoniam praestabilitam in ceteris fere Wolfianus est, etiam Historiae literariae egregie peritus: me quoque amat. Leo[n] Offerhaus⁴²⁸ Historiae Prof. vir doctissimus; cujus Historicas et Geographicas praelectiones frequento. Horum fere Bibliothecae meis quoque usibus patent. Hi fere sunt, quos ego aliquomodo novi. Bibliotheca publica non

⁴²⁶ Maróthi haladó gondolkodására utal, hogy *Kopernikusz* tanai szellemében nyilatkozik. Kár, hogy a levél olvashatatlansága miatt pontosabb értesülések itt nem szerezhetők.

⁴²⁷ Nikolaus Engelhard (1696–1765) berni származású filozófus 1728-tól kezdve működött Groningenben a filozófia és matematika tanszékén. Tanártársa, Driessen ő ellene is hadakozott. JAGL. 2. pótköt. 897–898. l.

⁴²⁸ Leonardus Offerhaus (1699–1778) a földrajz és történelem professzora volt 1728-tól a groningeni egyetemen. „Compendium Historiae Universalis” c. munkáját debreceni főiskolán tankönyvként használták. JAGL. 5. pótköt. 997–998. l. *Barcsa* i. m. 70. l.

est magni momenti. Basiliensis triplo vel quadruplo est melior: sed tamen et hanc frequento; nam libros depromere non licet, nisi ut in Bibliotheca legas, quod et alibi servatur. De studiosis si quaeris, certo scias Bernensibus inferiores esse; paucissimi sunt, qui elegantiores literas nisi obiter colant, ego certe adhuc neminem vidi, qui hac in parte aliquid praestiterit. Ciceronem, ex quo hic sum, a nemine studiosorum audiui ne semel quidem nominatum, ceterorum nomina ignorant. Theologiae studiosi longe maxima pars ex quo discunt, praeter systema suum et eiusdem Professoris dictata nihil omnino legerunt. Decima [?] pars fere apud Verbruggium Linguas Orientales discunt, stultissimi homines, illud volui dicere: Grammaticas aliquot singulas Linguarum Orientalium: quidam tamen in his orientalibus paulo longius progrediuntur; et hoc fere hic nunc est doctum esse, nisi quod qui Philosophiae dent operam; jam vides me hic non posse non indoctissimum haberi: ita est, nisi quod Mathematicum putant; et quoniam hujus nonnulla specimina dedi, ajunt me librorum notitiam habere. Quidam autem oderunt, quia . . . [?] natistarum discendi rationem interdum exsid . . . ⁴²⁹

Groningen, 173[7]. jan. 2.

„Maróthi Becknek üdvözlét küldi.

Eljött végre a várvavárt nap, melyen szólhatok veled, drága Barátom. Bár Lipsius lehetnék, ui. nagyon sok minden van, amit szeretnék, de nem tudom, mikor tudok neked megírni. Nem tudom, Ti vagytok-e oly anyagok, vagy a levélhordó átkozott megbízhatatlansága az oka annak, hogy mindeddig egy levelet sem kaptam Svájból. Az első levelet 14 nappal azután, hogy ide érkeztem, mintegy július végén egy pfälzi diáknak adtam oda, aki csak éppen hogy meg nem esküdött, hogy mihielyt hazaér, azaz két héten belül oda fogja adni a levélhordónak, hogy az Bachofenhez továbbítsa, s ehhez még egy-egy levél volt csatolva Haug tisztelendőhöz Zürichbe és egy honfitársamhoz Bernbe való továbbítás végett. Augusztus végén Scheurer nagytiszteletűnek és Brunner káplán úrnak Bernbe küldtem levelet a hivatalos levélhordóval. A harmadikat nem sokkal ezelőtt a mi Merianunkhoz azaz a tiedhez: a magáéhoz hozzácsatolva a tek. praepositusnak és a honfitársamnak szözlöt. Minthogy itt van a strassburgi Schertz barátom, megmutatta nekem fivére levelét, amelyben, azt kéri tőle honfitársaim és Bachofen nevében, hogy, ha tudja, írja meg, hol vagyok. Tüstént írtam hát az atyjának, Schertznek, kinek szeretném, ha nevemben Bachofen, (akiről úgy sejtem már „tiszteteles”, és szívemből kívánom neki, hogy boldog és szerencsés legyen) köszönetet mondana. Ha véletlenül mindezek elvesztek volna (ami szinte példa nélküli lenne), pár szóban ismét leírom sorsomat: 19 napig utaztam a Rajnán Utrechtbe nem csekély kellemetlenségek közepette, viharos időben egy durva hajóssal, akinek különbségeit hosszú lenne leírnom. Hogy egy szóval megmondjam: a glarusiak voltak talán a svájci parasztok közül a legrosszabbak. Verset írtam rájuk a hajón és a dohány dícséretére, melyre Mainzban szoktam rá, s most törökök módjára füstölgök. Utrechtben találkoztam egy honfitársammal, akivel Angliába akartam átkelni, de atyja halála miatt az egész tervet elvetette, és siet haza, úgyhogy ha két órával később érkeztem volna meg, nem is láttam volna őt. Én mégis Rotterdamba igyekszem, hátha át tudnék kelni, de a magános utazástól való irtózás s gyomrom gyenge állapota s az onnan való okos emberekkel való tanácskozások arra vettek rá, hogy visszatérjek oda, ahonnan jöttem, Amsterdamba, s onnan ide siessek Gerdesiushoz. Majd elmondom, mennyire nem bántam meg ezt az elhatározásomat. Hála legyen a jóságos Istennek, az egész utat betegség nélkül tettem meg s minden baj és veszedelem nélkül. Nem voltam sem Heidelbergben, sem Frankfurtban, sem Duisburgban, s egy tudós embert sem láttam, míg Utrechtbe nem értem. De sem ott, sem Leidenben nem találkoztam azokkal, akikkel leginkább szerettem volna, minthogy szünet ideje lévén, kimentek vidékre. Schultensiusszal, e nagyon emberséges férfival mégis sokáig beszélgettem, továbbá Gronoviuszát is több alkalommal sétáltam. Millius a következő napon Utrechtben meg akarta mutatni tabernaculumát és templomát, azonban azon a napon honfitársamnak a kíséretében Amsterdamban kellett mennem, ahol Wetstenius, akihez a praepositustól levelem volt, igen emberségesen fo-

⁴²⁹ Sajnos a levél befejező sorai olvashatatlanok.

gadott, s ez nekem annál jobban esett, mert ily nagy városban senki se volt rajta kívül, akivel találkozhattam volna. Ne várd, hogy sokat írjak neked az itteni akadémiákról, mert, mint látod, nem ismerem őket eléggé, de elhatároztam, hogy ezen a nyáron, Isten segítségével meglátogatom őket, mikor már a belga nyelvben is járatosabb leszek, s akkor semmit sem mellőzök el, ami figyelemre méltónak látszik. A groningeni főiskoláról vedd a következőket. 12 professzor van, s mintegy 200 hallgató. Két párt van, a coccejanusoké, akik mind az előjárók kegyére, mind a professzorok számára, s ha meg kell vallani az igazat, a tudományra nézve is felülműlják a voëtianusokat. A voëtianusok egyike a teológia professzora, most rektor, jámbor és emberséges férfiú, a másik a filozófiáé, bár, mint hallok [olvashatatlan] filozófiához nem ért, azaz a matematikában nem elég járatos. De ezek a hallgatók számát illetően felülműlják a coccejanusokat, ami, mint a coccejanusok mondják, nem tudom, joggal-e, onnan van, hogy *ἀρετὴ προοιμίου* filozófiai előtanulmányok nélkül bocsátják az ifjakat a misztériumokhoz, én legalább is még senkit sem láttam közülük, aki a nyelvekben valamit is nyújtott volna. Az ifjúság e két felekezete között a kívülről számára hihetetlen nagy a gyűlölet (a professzorokról nem is szólva). A pasquillusok és . . . [olvashatatlan] számát, melyekkel egymást szellemesen vagdálják, fel sem lehet beszélni. A teológiai fakultás dékánja, Driessens, coccejanus, subtilis tehetségű ember, de sokan nagyon indulatosnak tartják, mert kb. húsz belgiumi professzorral folytatott nyilvános vitát írásban, amilyenek Maresiust mondják, hogy volt; más ezt javára, az orthodoxia iránti buzgalomával magyarázza, ezt könnyen megérted. Ennek hetenkint 2–2 előadását látogatom s a természeti teológiát. Otho Verbrugge okos és tanult filológus, ki napja felét a tanításnak szenteli. Gerdesiust ismered: páratlan emberségű, jó anyagi helyzetben levő férfi, ki az időben, hogy ide érkeztem, egy gazdag lányt vett ugyanitt feleségül; neki négy teológiai előadását látogatom, kitűnő könyvtára van, melyet mint a magamét használok. Ezek mind coccejanusok. Azokról, akiket nem látogatok, hogy ne csalódjam, vagy ne csaljak, inkább semmit sem szólok, jóllehet Verbrugget is csak beszélgetésekből és egyetlen könyvből ismerem. Barbeyraciust is ismered, de azt aligha hinnéd, ha nem látod Grotius kiadását . . . [olvashatatlan] nem láttam [?] a sokféle válogatott könyveknek olyan bőségét, mint az ő könyvtárában. — Fordíts és olvasd a pecsét alatt!

Megírom már neked, s egyedül neked (nagyon kérek, ezt tartsd szem előtt), ami itt dec. 5-én történt. Miatán ugyanis közvetlenül és gyakran tárgyalt velem Gerdesius arról, hogy elnöklete alatt védjek meg egy értekezést, ellenálltam, amíg tudtam, de végül is engednem kellett, tehát kényszerített engem, a legkellemetlenebb embert valamennyi közt, hogy az ő értekezését, s nem a magamét (ah, szegény, gyalázat!) védjem meg, azzal a feltétellel, hogy egy példányt se küld Svájcba vagy Hollandiába (ahol honfitársaim vannak), gondolva, hogy ez csak annyi lesz, mint mikor nálatok a jelölteknél egy hely üresen marad a sorban a privát disputációknál, s hogy még se tarssanak egészen tudatlannak, hozzáteszem az ő értekezéséhez, mely 23 lapot [?] tesz ki, még 13 lapot [?] melyben 24 különféle megfigyelést adok elő, az első ötöt a kopernikusi törvények érdekében. Elfelejtettem mondani, hogy itt a voëtianusok azt tartják, hogy a voetianizmus természetéhez tartozik, hogy a cartesianizmussal ne értsenek egyet. [Töredezett szöveg] mint a legveszélyesebb eretnek [olvashatatlan]. Ezekben akartam önszorgalomból valamit odavetni, amin elragódjanak, nehogy azt mondják, hogy az első ismeretekkel már disputálni akarok. Nagy izgalomba jöttem hát, s minthogy többen vannak, mint a coccejanusok, úgy gondoltam, hogy engem egészen le fognak húzni [?]. Amióta itt vagyok, még nem volt olyan zsúfolt az Auditorium, eljött a coccejanusok és voëtianusok e szinte döntő csatájára a város tudós embereinek nagy része, sőt a voëtianusok közül legfeljebb vizelni ment ki valaki. Volt egy, aki gyalázkodva kezdett beszélni, de ezt a hallgatók együtt-érzése mellett jól ledorongoltam, s másokat is nevetségessé tettem a hallgatók közül. Hét órán át folyt a vita, s bár tovább tartott volna. Egy kis beszédet kezdtem előadni, jobban mondva apológiát azok ellen, akik kifogásolták, hogy kandidátus létemre jórészt idegen tanokat védelmezek, s minthogy nem hiányzott belőle a szatíra sója, a hallgatókat magam mellé állítottam, ami fokozta bátorságomat: tehát a disputáció vége felé inkább csak játszottam az opponensekkel, mint komolyan beszéltem. Hogy a csillagoknak lakosokat tulajdonítottam, senki se próbálta kétségbe vonni, mást sem igen, legfeljebb ha a földnek vagy napnak mozgásáról volt szó. Íme, úgy gondoltam, hogy ezeket meg kell írnom neked, már csak azért is, hogy ha valaki szólna neked róla, felvilágosíthass másokat a történekről, de nagyon kérek, kerülj, hogy elsőként hozd szóba, hiszen látod, milyen mély szégyent hozna rám, ha megtudnák az ismerőseim, hogy idegen tanokat védelmeztem.

[A címzéstől balra, a levél hosszában jegyzet:] Tudom, azt egyáltalán nem hiszed, hogy mikor elkezdtem a Barbeyracius előadásait látogatni, az első hallgatója voltam, most a kilencedik vagyok, belgák mindössze ketten

látogatják. Az újabb filozófia professzora Nicol. Engelhartus svájci, berni, kiváló filozófus, akit én nagyra becslök, kinek a fizikai és néha (mert kezdőket tanít) a matematikai előadásait látogatom, s a [meta]fizikaiakat is látogatni fogom. Az eleve megállapított harmónia tanán kívül egyebekben szinte Wolff követője, az irodalom történetében is igen járatos, engem is szeret. Le [onardus] Offerhaus, a történelem tanára, igen tudós férfi. Ennek történelmi és földrajzi előadásait látogatom. Könyvtáraik is nyitva vannak előttem. Mindössze ennyi, akiket megismertem. A közkönyvtár nem nagy jelentőségű, a baseli háromszor vagy négyszer különb. Azért ezt is gyakran látogatom, mert könyveket nem lehet kivenni, csak a könyvtárban olvasni, hogy mások is használhassák. Ha a hallgatók is érdekelnek, ezek alatta állnak a bernieknek. Kevesen vannak, akik a szépirodalommal ne futólag foglalkoznának, én mindenesetre még nem láttam senkit, aki e téren valamit nyújtott volna. Ciceroról, amióta itt vagyok, egy hallgatótól se hallottam. A többi nevét sem ismerik. A teológusok nagy része a rendszeren kívül, amelyről tanulnak, s a professzornak erre vonatkozó diktátumán kívül semmit sem olvasott. A tized rész Verbruggenél keleti nyelveket tanul, igen ostoba emberek, akartam mondani egy-egy keleti nyelv nyelvtanát, egyesek mégis némi előhaladást tesznek a keleti tudományokban, s itt most szinte ez jelenti, hogy tudós valaki, legfeljebb még az, aki a filozófiával foglalkozik. Láthatod, hogy itt lehetetlen, hogy tudósnak tartsanak, hacsak matematikusnak nem tartanának, minthogy azonban ennek semmi jelét nem adtam, azt mondják, van némi könyvismeretem. Egyesek gyűlölnék, mert néha megpróbáltam a tanulás értelmét. . . [olvashatatlan a szöveg]

26. levél

[Leiden, 1737. aug. 18.]

Leidae, a. d. Kal. Sept. MDCCXXXVII.

Beckio S. p. D.

Nudius quartus Hagae Comitum in Curia Hollandiae et quidem in eo ipso conclavi, in quo ordines Belgii Foed. coire solent, deambulanti mihi oblatus quasi divinitus est Andr. Merianus noster.⁴³⁰ Eum ego, tamen si plura omnino etiam cum Bibliopolis agenda haberem, tamen comitari statui, itaque Leidam eodem die repeti, et hic per unum diem cum eo fui, ajebat enim sibi festinandum esse. Posse tamen si vellem Ultrajectum mittere, auferre in Helvetiam quotlibet Epistolas. Ego si hoc praescivissem, vel quadraginta literas exarassem; sed jam considera quaeso ipse, qui possit Marothius Leidae, id est inter doctissimos homines, inter pulcherrima Bibliopolia otiosus esse. Hoc ideo scribo, ut mihi veniam des, quod hujus veteris Epistolae loco, quam tibi mittere frustra volui, non novam scripserim. Erunt, ut mihi videtur, in ea multa, quae tibi non plane displicebunt. Cetera hic tribus verbis addam. Statueram ego Groninga die primo Augusti discedere, et jam omnia ita praeparaveram, ut hora prima a meridie in iter me darem. Paulo ante XII mam supervenit dirissimus nuncius de optimi Patris luctuosissima morte, quo facile intelligis, quantopere consternatum me esse oportuerit. Itaque et iter propositum in tertium diem ejus mensis rejeci; et contra ac statueram initio, festinandum mihi esse intellexi. Hic quid nunc agam, facile conjicis; libros emo, doctos homines visito. De libris mihi opportune mihi venit in mentem, promississe mihi popularem meum Steph. Dallos, qui Bernae fuit⁴³¹ et nuper rediit in patriam, emturum se mihi ea pecu-

⁴³⁰ Andreas II. Merian (1711 – 1782) a baseli egyetemre 1725. nov. 9-én iratkozott be. 1729-ben magister artium lett. Jogi tanulmányokkal is foglalkozott. Később Klein-Basel bírója. STKB. 72. l.

⁴³¹ Vö. 119. és 122. l.

nia, quam apud eum reliqui, Lexicon Basiliense vestrum Germanicum.⁴³² Exquire sodes e Bachofio,⁴³³ nihilne ea de re ipsi innotuerit. Si nun emisset, dic sodes, quid agam, ut illud Lexicon hac hyeme accipiam. Adhuc sim bonum nomen necne, non puto vobis perspectum esse. Nam si quis de fide mea non dubitaret, et illud Lexicon mihi per aliquem popularium meorum mitteret, rem faceret mihi longe longeque gratissimam et si . . .

[oldalt betoldás]

Bachofio nostro dic multam salutem: si unicam horulam possem hodie a ceteris negotiis suffurari, profecto non deforem tam necessario officio scribendarum ad eum literarum: quamquam cum praeter salutem nihil habeam, quod ad eum scribam, id et tu commodè perficere poteris.

[az első lap folytatása]

. . . si unquam mihi in posterum occasio se offerret demonstrandi, quantopere me ei obstrictum credam, in prima parte officii mei id ponerem. Scripsi Clariss. Grynaeo⁴³⁴ nuper etiam de Bailii Lexico Historico et Critico,⁴³⁵ tum de Rob. Stephani Thesauro, quos audiui apud vos editum iri,⁴³⁶ ut si fieri posset, aliquis amicorum meorum hactenus mihi amicum se esse re ipsa demonstreret, et meo quoque nomine singula exempla per subscriptionem, ut vocant, compararet. Sed nescio, sitne aliquid exspectandum. Bailius et Stephanus possent retineri, donec pretium missum foret. Sed Lexico Basiliensi vehementer sane opus haberem in Geographicis praecipue, si scirem non emisse mihi popularem meum istum librum, nunc in Germania operam darem, ut nanciscerer. Sed duobus, si forte emisset, opus non habeo. Exspectares fortasse, ut plura tibi de rebus literariis scriberem, sed rogo, ut mihi nun ejus rei gratiam facias; plures enim sunt adhuc mihi scribendae Epistolae hodie. Si intellexero te id a me postulare, aliunde dabo operam, ut plura accipias a me. Nunc sine me quaeso contentum esse hac brevi Epistola raptim, nec ita, ut debet, exarata. Ex quo in Belgio sum, parum sane operae in literis illis nostris humanioribus posui, atque id fere unice operam dedi, ne obliviscerer plane quae sciebam. Hic aliquot bonos et ad eam rem et ad ceteras disciplinas libros emi. Hic praesertim Leidae omne genus librorum melius, quam usquam alibi comparari potest;⁴³⁷ veteres vili etiam pretio, et novi sane aequo. Equidem saepius jam cogitavi, quam bonum actum esset, si post unum alterumve annum redirem huc, et praecipue Angliam Parisiosque inviserem, certe si ullo modo fieri poterit, quid hac in re proficere possim, experiar. Omnia autem pendent ex eo, quo me animo mei homines recipiant. Nam nihil est facilius, quam ut Patriae iterum vale et aeternum quidem dicam, si videro eam tenui mea opera plane non indigere. Vale, mi carissime et optime Becki, scribas quaeso ad me

⁴³² Vö. 131. j.

⁴³³ Vö. 76. j.

⁴³⁴ Vö. 41. j.

⁴³⁵ Vö. 132. j.

⁴³⁶ Robert *Stephanus* a tudós könyvnyomdász (1503–1589), előbb Párizsban, majd Genfben működött. JAGL. IV. r. 818–819. l. „Thesaurus linguae Latinae, seu promptuarium Dictionum et loquendi formularum . . . Latini Sermonis . . . ex optimis auctoribus concinnatum. c. műve (4. köt. Lugduni, 1573), később 1734-ben Londonban jelent meg. Baseli kiadását nem sikerült felfedeznünk. BMGC. 68. k. 761. l. Ld. még 290. j.

⁴³⁷ *Maróthy* Leidenben mintegy 22 db könyvet vásárolt meg. *Ötvös* 25 db megszerzéséről számol be. *ÖJMK.* 368. l.

in Hungariam per aliquem popularium meorum. Dic plurimam salutem meo nomine Ven. Werenfelsio,⁴³⁸ et Freyo,⁴³⁹ tum Celebb. viris Harschero,⁴⁴⁰ Ryhineró,⁴⁴¹ Burchardo⁴⁴² et Weissó.⁴⁴³ Clariss. Birrio,⁴⁴⁴ Rev. Schoenauero,⁴⁴⁵ amicisque nostris omnibus.⁴⁴⁶

Leiden, 1737. aug. 18.

„Negyednapja Hágában, Hollandia grófjainak kúriájában, méghezzá abban a gyűlésteremben, melyben a belga szövetséges rendek szoktak gyülekezni, járkálás közben, szinte isteni szerencse folytán, szembe jött velem Andreas Merian. Elhatároztam, hogy bár a könyvkereskedésekben is lenne dolgom, elkísérem, tehát Leident ugyanaznap ismét bejártam, s így egy napig vele voltam, mert, mint mondta, nagyon kell sietnie. Ha pedig akarok, küldhetek Utrechtbe akárhány levelet, elviszi Helvétíába. Ha én ezt előre tudtam volna, szántottam volna vagy negyven levelet. De gondold meg, hogy tudna Maróthi Leidenben, a legnagyobb tudósok s a leg-szebb könyvkereskedések között nyugton maradni. Ezt azért írom, hogy megbocsáss, amiért e régi levél helyett, melyet hiába akartam neked elküldeni, nem írtam újat. Biztosan lesz benne sok minden, ami neked kedvedre lesz. A többieket pár szóban itt adom. Elhatároztam, hogy augusztus elsőjén eltávozom Groningenből, s már, mindent előkészítettem, hogy délután egy órakor útra keljek, mikor kevéssel 12 előtt megjött a borzasztó hír a legjobb atya szomorú haláláról. Könnyen megérted, hogy ez mennyire megrendített. A tervezett utat is annak a hónapnak a harmadik napjára halasztottam, s beláttam, hogy épp ellenkezőleg, mint eleinte gondoltam, sietnem kell. Könnyen elképzelheted, hogy itt mit csinállok: könyveket vásárolok, tudósokat látogatok. A könyvekről jut eszembe, hogy megígérte nekem Dallos István, aki Bernben volt és nemrég hazatért, hogy azon a pénzen, amelyet nála hagytam, meg fogja nekem vásárolni a tí német nyelvű Lexicon Basilienseteket. Kérlek, kérdezd meg Bachofentől, hogy nem értesítette-e őt erről a dologról. Ha nem vette volna meg, mondd meg, mit tegyek, hogy azt a Lexicont még a télen megkapjam. Azt hiszem, még jó név vagyok, gondolom, eléggé ismert előttek. Mert ha lenne valaki, aki az én becsületemben nem kételkedne, s azt a Lexicont elküldené nekem valamelyik honfitársammal, nagyon kedves dolgot cselekedne velem, és ha majd a jövőben alkalmam adódnék arra, hogy megmutassam, mennyire lekötelezve érzem magam, ezt legelső kötelességeim közé helyezem. Írtam Grynaeusnak Bailius Lexicon Historicum et Criticumáról, továbbá Rob. Stephanus Thesaurusáról, mert halottam, hogy ezek meg fognak nálatok jelenni, s jó lenne, ha valaki a barátaim közül annyira barátomnak mutatná magát, hogy nevemben mint előfizető, ahogy mondják megszerezné ezeket. De nem tudom, hogy ez remélhető-e. Bailius és Stephanus várhatnak, míg az árukat elküldöm, de a Lexicon Basiliensére nagy szükségem lenne, főleg földrajzi vonatkozásban. Ha tudnám, hogy honfitársam nem vásárolta meg nekem azt a könyvet, most Germaniában megpróbálnám megszerezni. De ha megvette volna, kettőre nincs szükségem.

Város, hogy az irodalmi ügyekről is írjak neked, de kérlek, hogy e téren most légy elnéző irántam: ma még több levelet kell megírnom. Ha tudomásomra jut, hogy te azt igényled tőlem, máskor igyekszem, hogy többet kapj tőlem. Most érd be ezzel a rövid, sebtiben készült levéllel. Amióta Belgiumban vagyok, kevés fáradságot fordítottam a tudományokban a humaniorákra, s szinte csak azzal törődtem, hogy el ne felejtsem egészen, amit tudtam. Itt vásároltam néhány erre a tárgyra s más tudományra vonatkozó könyvet. Itt különösen Leidenben mindenféle könyvet jobban meg lehet szerezni, mint bárhol. A régieket is olcsón áron, az újakat meg méltányosan. Már gyakran gondoltam rá, hogy milyen jó lenne egy vagy két év múlva ide visszatérni, s főleg Angliát, Párizst megnézni, ha valamiképp lehetne. Megpróbálom, mit lehet e téren tenni. Persze minden attól függ,

⁴³⁸ Vö. 101. j.

⁴³⁹ Vö. 41. j.

⁴⁴⁰ Vö. 124. j.

⁴⁴¹ Vö. 220. j.

⁴⁴² Vö. 107. j.

⁴⁴³ Andreas Weiss (1713 – 1792) az erkölcs- és népjog professzora a baseli egyetemen 1734-től. Majd 1747-től a leydeni egyetemen jogi professzor. STKB. 278. l.

⁴⁴⁴ Vö. 111. j.

⁴⁴⁵ Vö. 53. j.

⁴⁴⁶ Maróthi leveleiben nincs nyoma annak, hogy megkapta volna barátja, Beck 1737. ápr. 17-i szomorú hírt tartalmazó levelét mindkettőjük tanítómesterének, Jakob Christoph Iselinnek 1737. ápr. 13-án történt elhunytáról. STKB. 122. l.

hogy milyen tervük van velünk az én embereimnek. Mert semmi sem könnyebb, mint ismét, talán örökre búcsút mondani a hazának, ha látom, hogy nincs rászorulva az én szerény munkámra. Isten veled, drága Beckiusom, kérlek, írd nekem Magyarországra valamelyik honfitársam által.” Nagyon sokszor üdvözlöi barátait.

[A levél első oldalának a szélén:]

”Bachofennek add át sok üdvözetemet: ha egy órácskát el tudnék ma lopni a többi dolgomtól, szívesen tennék eleget ama szoros kötelességemnek, hogy levelet írjak neki, bár az üdvözlésen kívül nincs más, amit írjak neki, s ez Te is kényelmesen elintézheted.”

27. levél

[Nürnberg, 1737. okt. 11.]

Norimberga a. d. V. Eid. Oct.

MDCCXXXVII

Marothius Beckio s. p. d.

Quas literas e Belgio per Nob. Andream Merianum nostrum⁴⁴⁷ tibi misi, acceperis necne, atque utrum is salvus ad vos redierit, adhuc nescio. Sed ego qui praetermitterem pulcherrimam occasionem ad te scribendi, quando tam prope vos ago, ut forsitan nunquam propius? In illis literis ita scripseram me brevi rediturum domum; sed cum quatri-duo, post pecuniam denuo ad emendos libros acceperim, mansi in Hollandia usque ad XXI. Sept. diem, quo omni tempore ego nihil egi, nisi Bibliopolia perreptavi, ut mihi ista particula vitae nulla fuerit jucundior. Nosti *βιβλιοπᾶντων* meam: nosti, quam fuerim etiam apud vos fortunatus ut vos dicebatis, in indagandis et investigandis libris. Idem puta factum in Hollandia. Quid multa? Eustathii ipsius, Eusthatii vero inquam per Jovem, in Homerum commentaria⁴⁴⁸ inveni et emi XXIV florenis: sed nonnisi ex editione Basiliensi. Quam tamen ipsam quoties in Bibliothecis privatis vidisti? Cicero-nem Gronovii elegantissimum XI voluminibus in quo unico Bibliopolio inveni,⁴⁴⁹ emi XV flor. Hic liber jam rarissimus est, et in Auctionibus XXX imo XL et amplius florenis vendi solet. Nam Verburgii editionem non amant Belgae (itaque illa, quae in 8vo prodiit, potest XVI florenis emi: nam in 4to quidem et in folio majoris venit.)⁴⁵⁰ Hos igitur et multos alios libros praecipue magnam vim Graecorum et Lat. Auctorum emi, non apud illos majorum gentium Bibliopolas Wetstenios aut Waesbergios,⁴⁵¹ nam

⁴⁴⁷ Vö. 430. j.

⁴⁴⁸ *Eusthatus*: Parekbolai eis ton Homerom . . . In Homeri Iliadis et Odysseae libros parekbolai. 3 köt. Frobenius, Basilea, 1559–60. – A könyv ma is megvan a Kollégium Könyvtárában. Az 1. köt. címlapján az előző tulajdonosok nevei: Joh. Vosbeughy és Samuel Pitiscus. A 2. köt.-ben a könyv itt közölt ára is szerepel. ÖJMK. 335. l. A második tulajdonos valószínűleg Samuel Pitiscusszal (1638–1727) azonos, aki több helyen, végül Utrechtben volt rektor, latin–holland szótárt szerkesztett. Római régiségeket ismertető könyvét Maróthi megvásárolta. Mivel Pitiscus második felesége férje könyvtárát áruba bo-csátotta. JAGL. III. r. 1603–1604. l.

⁴⁴⁹ Itt a köv. kiadásról van szó: M. Tullii Ciceronis opera, quae supersunt, omnia . . . ab notis . . . J. F. et J. Gronoviorum 11. sz. t. Amstelaedami, 1724. BMGC. 39. k. 417–418. l. A Gronoviusokról ld. 170. j.

⁴⁵⁰ Maróthi itt a köv. kiadványokra gondol: Marci Tullii Ciceronis opera, quae supersunt, omnia, . . . Isaacus Verburgius collegit, . . . 2 köt. Amstelaedami, 1724. fol. és M. T. Ciceronis opera. . . Isaacus Verburgius . . . recensuit, etc. 1724. 4°, valamint ugyanez oktáv formátumban. Vö. BMGC. 39. k. 417. l. 247. k. 578. l. és 39. k. 418. l.

⁴⁵¹ Johann Heinrich Wetstein (1649–1726), baseli születésű könyvkiadó és könyvkereskedő később Amsterdamban telepe dett le. Hét évig Daniel Elzevir nyomdájának volt a faktora. JAGL. IV. r. 1919. l. Johann Jansson van Waesberge szintén Amsterdamban tartott fent nemzetközi tekintélynek örvendő könyvkereskedést, összeköttetései a művelt világ minden részére kiterjedtek. Friedrich Kapp: Geschichte des Deutschen Buchhandels. Leipzig, 1886. 694. l.

hos nemini Auctor sum ut adeat, nisi cui vel multum est nummorum, vel qui ali[ubi] quos quaerit libros invenire non potest. Sed sunt ubique Bibliopolae secundi ordinis, apud quos dici non potest quam vili pretio possunt saepissime optimi libri emi: Leidae inquam et Hagae et Amstelodami et fortasse (nam hic nunc non fui)⁴⁵² Rotterdami: Ultrajecti praeter Theologicos libros vix quicquam emi potest. Sed et hi inepti homines saepe audita alicujus libri raritate more aliorum insaniunt: ita Livium,⁴⁵³ Plinium⁴⁵⁴ vel Senecam⁴⁵⁵ Frid. Gronovii notis illustrator infra XX florenos vix emeris Henrici Stephani quoque thesaurus XL florenis et amplius venit.⁴⁵⁶ Stephanianae vero editiones Graecorum librorum etiam carissimae sunt,⁴⁵⁷ mihi quidem Platonem⁴⁵⁸ unus XXX alius L florenis voluit vendere. Multa sunt, quae tibi possem scribere lectu forsitan non iniucunda, sed nescio sitne operae pretium Hollandiam studiorum et lectionum frequentandarum caussa, quidem nescio; nam tametsi egregios prorsus viros habeant, tamen nec ibi est, si verum dicendum est, infundibulum Norimbergense: ego praecipue, qui fere quidquid scio, e libris habeo, praelectionum nunquam fui ne in Hollandia quidem magnus laudator: nisi forte in Physica: quoniam experimenta ut vocantur, nusquam melius fiunt, ac in Physices Professorum praelectionibus et ego nescias, qui alienus ab eo studio eram, ut nosti, cum apud vos essem perlectis quibusdam libris, et cum viderem in doctorum (si qui sunt praeter Professores) conversatione nonnihil harum rerum necessarium esse, paulatim ita adamavi hanc partem philosophiae, ut omnino statuerim aliquid temporis, ubi domum venero, ejus studio dare non ut ἀκριβῶς omnia pernoscam, ne erres, neve me ineptire dicas, quod ad tam multa animum applicem, sed tantum uti ne sim hospes in his rebus: quid si illa ipsa, quae jam diuturno studio in bonis literis et in mathesi quamvis non ita multa acquisivi, quid si non erit, ubi depromam atque utar inter homines ἀμύσους καὶ ἀφιλοκαλοῦς Deus meliora, inquires; ita vero et ego spero. Sed tamen haec adhuc Θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. Si quidem ex Ampl. Consulis litteris, quas identidem accipio,⁴⁵⁹ et ex communi hominum sermone de futuris capienda est conjectura, videmur non adeo invitis Dis vivere, nec sine bonorum nonnullo gaudio redituri, sed quid si coelum ruat, ut ille ait? Scribam ad te diligenter, statim ac salvus domum rediero, et quid de rebus meis futurum sit, videro. Amicitiam nostram quod

⁴⁵² Vö. 411. j.

⁴⁵³ A szóbanforgó könyv: T. Livii . . . Historiarum libri ex recensione J. F. Gronovii . . . 4 köt. Ex officina Elzeviriana, Lugdunum Batavorum, 1645. és még számos újabb kiadás. BMGC. 140. k. 173. és kk. l.

⁴⁵⁴ A könyv valószínű azonosítása: C. Plinii Cascilii Secundi Epistolarum libri X. notis integris . . . J. F. Gronovii . . . Ex officina Hackiana. Lugd[un]i Batav[orum]; Roterodami, 1669. Egy másik kiadása 1734-ben jelent meg. BMGC. 191. k. 481. l. — Maróthi egyébként ugyanennek a műnek 1552-es baseli kiadását vette meg 1734. novemberében. A könyv ma is megvan a Kollégium könyvtárában. ÖJMK. 335. l. Joh. Friedr. Gronoviusról ld. 170. j.

⁴⁵⁵ A Református Kollégium könyvtárában nyoma van egy Seneca-kiadásnak: Tragoediae J. F. Gronovius rec. Lugduni Bat[avorum]. Ex offic. Elzeviriana, 1661. Lehet, hogy erre gondol Maróthi. Varga. 61. l.

⁴⁵⁶ Az említett művet Thesaurus Graecae linguae. 5. köt. Excudebat H. Stephanus [Geneva], 1572. Varga Zsigmond felsorolja a kollégiumi könyvtár Stephanus-kiadványai közt a 30. sorszám alatt. BMGC. 68. k. 746. l. — Varga l. 37. l.

⁴⁵⁷ Vö. 290. j. és 166. j. Ezenkívül a kollégiumi könyvtár birtokában levő egyéb Stephanus-művek között lehetnek Maróthi-szerzemények pl. Henrici Stephani: Dissertatio de stylo n. Test. graeco. 1576. Varga. 37. l.

⁴⁵⁸ τὰ σωζόμενα, Platonis quae extant omnia . . . H. Stephani de quorundam locorum interpretatione iudicium, etc. . . . 1578. Újabb kiadása 1781-ből ismeretes. BMGC. 68. k. 753. l.

⁴⁵⁹ A debreceni főbíró ekkor Domokos Márton volt, aki 1732–1752-ig egyhúztombban viselte ezt a tisztséget. Szűcs István: Szab. kir. Debrecen város történelme. III. k. 875. l.

attinet, eam ego tam firmis vinculis connexam credo, nihil ut opus sit te rogare, uti in ea perseveres etiam postquam ego domum rediero. Nuper ad te scripsi de Fabro Birriano et Bailii Lexico.⁴⁶⁰ Rogo te etiam atque etiam ut mihi Baelii unum, Fabri si fieri potest bina, sin minus unum saltem exemplum asservari cures. De Bu[chan]ani quoque historia,⁴⁶¹ si ante finem anni hujus possem nomen dare, rogo te ut perscribas, vellem enim eum librum in Bibliothecam publicam inferre. Sed si jam plane serum est, sinas: de Lexico Basiliensi Historico nescio quid faciam,⁴⁶² nam nondum scio, an D. Dallos popularis meus⁴⁶³ mihi forte eum librum emerit. Si non emit, video me eum non facile comparaturum: nam et Bibliopolae Germani, cum quibus volui agere, ut si scripsero domo, eum mihi mittant, ajunt sibi non integrum esse eum librum vendere aut habere, quoniam Lipsiensis editio cum privilegio Caesareo prodiit. Si tu ibi aliquem Mercatorum offendercs, qui eum Ratisbonam (vel etiam Norimbergam) ad eum quem nominarem, posset mittere, res salva esset: ubi domum venero, fortasse scribendum mihi ea de caussa ad te erit. In posterum de his talibus rebus tibi minus aut nihil ero molestus: egi enim passim in Hollandia tum Francofurti et hic cum Bibliopolis et Mercatoribus illisque, quos expeditores vocant. Vale, mi amantissime Becki, et me amare perge.

D. Norimberga etc.

[Oldalt]

Volebam et ad Bachofium nostrum scribere, sed profecto nunc non vacat: tu igitur ei, quae ejus generis sunt, e litteris meis expones, et a me ei multas salutem dices. Idem facies Vener. Werenfelsio⁴⁶⁴ et Freyo,⁴⁶⁵ Celeb. Harschero⁴⁶⁶, et Ryhinero⁴⁶⁷, Clar. Grynaeo⁴⁶⁸, item Cl. Birrio⁴⁶⁹, Rev. Pfaffio⁴⁷⁰, Amicisque nostris omnibus, Merianis⁴⁷¹ inquam et Wetstenio⁴⁷² et Burchardo⁴⁷³ et ceteris.

Nürnberg 1737. okt. 11.

„Nem tudom, hogy megkaptad-e azt a levelet, amelyet Belgiumból Andreas Merian által küldtem neked, s azt sem, hogy ő elért-e már hozzátok épségben. De én hogy mulaszthatnám el a nagyszerű alkalmat, hogy neked írjak, mikor olyan közel vagyok hozzátok, mint talán soha. Abban a levélben már megírtam neked, hogy rövidesen haza fogok térni, de midőn négy nappal később pénzt kaptam újból könyvek vásárlására, Hollandiában maradtam szept. 21-ig, s közben mást sem tettem, csak a könyvkereskedéseket jártam, úgyhogy életem e részénél egy sem volt kellemesebb. Ismered a könyvmániámat. Tudod, milyen szerencsés voltam nálatok is,

⁴⁶⁰ Vö. 90. j. 292. j. 132. j.

⁴⁶¹ Két Buchanan jöhet számításba: David B. angol történész, aki John Knox skót reformátor életét írta meg. Munkája „The historie of the Reformation of the Church of Scotland, etc.” (1644) c. műben jelent meg. JAGL. I. r. 1446. l. és BMGC. 28. k. 1063. l. — A másik Georg B. (1506 – 1582) *Erzsébet* angol királynő idején a királyi kancellária igazgatója és titkos pecsétőr. JAGL. I. r. 1446 – 1448. Talán a köv. könyvről van szó: „B. George Rerum Scotticarum Historia.” Editum Edinburgi, 1583. BMGC. 28. k. 1074. l.

⁴⁶² Vö. 101. és 131. j.

⁴⁶³ Vö. 119. és 122. j.

⁴⁶⁴ Vö. 101. j.

⁴⁶⁵ Vö. 41. j.

⁴⁶⁶ Vö. 124. j.

⁴⁶⁷ Vö. 220. j.

⁴⁶⁸ Vö. 41. j.

⁴⁶⁹ Vö. 111. j.

⁴⁷⁰ Vö. 146. j.

⁴⁷¹ Vö. 36. és 228. j.

⁴⁷² Vö. 43. j.

⁴⁷³ Vö. 107. j.

amint mondtátok, a könyvek fürkészésében és nyomozásában. Képzeld: ugyanezt csináltam Hollandiában. De mit szaporítsam a szót? Megtaláltam magamnak Eustathiusnak, bizonyisten Eustathiusnak Homéroszhoz írt jegyzeteit, és megvettem 24 forintért, de csak a baseli kiadásban. S amit annyiszor láttam magánkönyvtárakban, Gronovius igen szép Ciceróját 11 kötetben, egyetlen könyvkereskedésben találtam meg, s meg is vettem 15 forintért. Ez a könyv már igen ritka, és az árveréseken már 30 sőt 40 forintért szokták eladni. A Verburgius kiadását nem szeretik a belgák (tehát azt, amelyik oktáv formájában jelent meg, már 16 forintért meg lehet vásárolni, a quart vagy a folio már többbe kerül). Ezeket és sok más könyvet, főleg nagy mennyiségű görög és latin auktor vettem, nem ama előkelő könyvkereskedőnél, a Wetsteniusok vagy Waesbergiusoknál, mert senkinek sem merném tanácsolni, hogy ezekhez forduljon, hacsak nincs sok pénze, vagy pedig másutt nem kaphatja meg a könyveket, amelyeket keres. De mindenütt találhatók másodrendű könyvkereskedők, akiknél el sem lehet mondani, milyen olcsón lehet megvenni gyakran a legjobb könyveket is, Leidenben, Hágában, Amsterdamban a talán Rotterdamban is (itt ugyanis nem voltam), Utrechtben viszont teológiai könyveken kívül mást nem igen lehet kapni, de még ezek a balga emberek is gyakran hallván valamely könyv ritkaságáról, mások módjára megbolondulnak; így a Gronovius Frid. jegyzetekkel megvilágított Liviust, Pliniust vagy Senecat alig kapod meg 20 forinton alul, Henr. Stephanus Thesaurusa is 40 forintba vagy még többbe kerül. A görög könyvek Stephanus-kiadásai is nagyon drágák, nekem pl. egy Platont az egyik 30, a másik 50 forintért akart eladni. Sok mindent írhatnék még, amit talán kellemes lenne olvasni, de nem tudom megérné-e a fáradságot Hollandia a tanulás és előadások látogatása céljából, mert bár vannak kiváló férfiai, az igazat negvallva, ott sincs nürnbergi tölcser; s különösen én, aki, amit csak tudok, könyvekből sajátítottam el, Hollandiában sem vagyok az előadások nagy magasztalója, legfeljebb a fizika területén, minthogy a kísérletek, amint hívják, sehol sem mennek jobban, s a fizika professzor előadásain én, akiről jól tudod, hogy milyen távol álltam ettől a tudománytól, s a doktorok (már akik vannak a professzorokon kívül) beszélgetéséből is úgy tapasztaltam, hogy ezekre a dolgokra semmi szükség nincs, — annyira megszerettem a filozófia e részét, hogy elhatároztam, mielőtt hazatérek, némi időt ennek a tudománynak szentelek, nem azért, hogy pontosan mindent megismerjek benne, ne érts félre, és ne mondd, hogy dőreséget cselekszem, mikor figyelmemet oly sok mindenre fordítom, csupán azért, hogy ne legyek járatlan ezekben a dolgokban, bár már azokat az ismereteket, amelyeket szakadatlan munkával szereztem az irodalomban és a matematikában, ha nem is sokat, — már ezeket sem lesz hol elővennem és használnom a tudománytalán és faragatlan emberek között. Isten mindent jóra fordít, mondd, s én magam is így hiszem. Dehát mindez az istenek térdén fekszik. Ha pedig a nagytekint. főbíró leveléből, amelyet ismételten kapok, s az emberek közös szavából tájékozódom jövőm állását illetően, ki fog tűnni, hogy nem egészen Isten akarata ellenére élünk, s nem a jók öröme nélkül térünk haza; de mi lesz, ha az ég leszakad, mint ő mondja? Szorgalmasan írok majd neked, mielőtt épségben hazaérek, s meglátom, hogy alakulnak jövőndő dolgaim. Ami barátságunkat illeti, azt hiszem, minket oly erős kötelék fűz össze, hogy nem kell kérnem, ezután is tarts ki mellettem, ha majd hazatérek. A minap írtam neked Faber Birrianusról és Bailius Lexiconáról. Ismételten kérek, hogy a Bailiusból egy, a Faberból lehetőleg kettő, de legalább egy példányt tartass fenn. A Bu[chan]anus történetéből is, ha még ez év vége előtt meg tudom adni a címet, értesíts, mert el akarom helyezni a közkönyvtárban. De ha már teljesen elkéstem, hagyd; a baseli történelmi lexicont illetően még nem tudom, mit csináljak, mert még nem tudom, hogy honfitársam, Dallos megvette-e nekem ezt a könyvet. Ha nem vette meg, úgy látom, nem könnyen fogom tudni megszerezni, mert a német könyvkereskedők, akikkel tárgyalni akartam, hogyha írok hazulról, küldjék el nekem, azt mondják, hogy nem tanácsos számukra azt a könyvet eladni vagy tartani, mert a lipcei kiadás a császár privilégiumával jelent meg. Ha Te tudnál egy kereskedőt, aki ezt a könyvet Ratisbonába [Regensburgba] vagy még inkább Nürnbergbe tudná küldeni, ahhoz, akit megnevezek, akkor rendben lenne a dolog, mielőtt hazaérek, rögtön írnom kell neked erről a dologról. A jövőben ilyen dolgokkal kevésbé vagy egyáltalán nem foglak zavarni. Tárgyaltam ugyanis Hollandiaszerte, aztán Frankfurtban s itt is könyvkereskedőkkel és olyan kereskedőkkel, akiket szállítónak hívnak Isten veled, kedves Beckem, szeress továbbra is.

[Oldalt] Bachofiusunknak is akartam írni, de most valóban nincs időm, tehát levelemből, ami olyasféle, add tudomására, és add át neki üdvözléseimet, valamint nagytsizt. Werenfelsnek, Freynak, Harschernek, Ryhinernek, Grynaeusnak és minden barátunknak, a Merianoknak, úgyszintén Birnnek és Pfaffnak, Wettsteinnek, Burckhardtnak és a többieknek.”

Marothius Beckio S. D.

Commodum discesseras heri, cum ad me Tiguro⁴⁷⁵ Literae a populari meo sunt allatae simul cum catalogo Auctionis istic futurae, quem si ad te mitterem, non alienum a nostra amicitia me facturum putavi; praesertim cum hodie Praest. Brucknerus⁴⁷⁶ se mihi obtulisset in tempore, cui literas recte datum iri non dubitabam. Perleges ergo catalogum, et nisi ipse redieris (quod vix equidem credo), hac ipsa hebdomade una cum scheda remittes; una cum scheda, inquam, cui inscribes, quod per me, meumque popularem tibi curari vis, Budaeum nempe,⁴⁷⁷ Laërtium,⁴⁷⁸ Ciceronis de Officiis Libros ex ed. Graevii,⁴⁷⁹ etiamque mehercule Historiae R[oma]nae scriptores omnes: nam mihi quidem, qui eos jam maximam partem habeo, non vacat eos vel emere vel meis addere, quorum moles est jam quoque satis, ut scis, magna. Sed audin' Pretium cave omiseris, etiamque conditiones, quas adesse voles, adscribito, ut ea, si absint, relinquuntur; est alioqui mihi quoque permolestum non esse adjectos annos, quibus libri sint editi, neque loca. Jam novi quid scribam? Quid etiam? Ex quo abesse te cognovi, videor mihi in hac tanta urbe ferme solus relictus esse, tanta est amicorum inopia. Ex quo profectus es, Annii Witerbiensis commenta nactus sum,⁴⁸⁰ scin' quae dicam Berosum, Manethonem et alia nomina poene ipso tremenda sono. Tu fac ad nos quamprimum revenias, et dum ibi es, ne ex animo tuo plane effluam. Si redieris, ridebimus et jocabimur, contemnemusque omnes Rhetores et Rhetorissas etc. Vale Ex Erasmiano, ipso die Palmarum⁴⁸¹ Dic plurimam salutem meo nomine Reverendo ac Clarissimo Pastori, quem tametsi de facie non novi, de humanitate tamen, quam erga Popularem meum iam pridem demonstravit, valde laudatum ab eodem scio.⁴⁸²

Arról értesíti barátját, hogy egy honfitársa Zürichből megküldte neki egy könyvtárverés katalógusát, s ezt most azzal a kéréssel továbbítja barátjához, jelölje meg benne, mely könyveket vegyen, illetve vétessen meg a számára az árverésen. Arra is kéri Becket, hogy jelölje meg az árat, amelyet adhat érték, s egyéb feltételeket

⁴⁷⁴ A levél keltezését Maróthi elmulasztotta. Vö. 16. j.

⁴⁷⁵ Mint ismeretes, Maróthi első állomáshelye Zürich volt, s úgy látszik, az ott tanuló honfitársakkal továbbra is tartotta a kapcsolatot.

⁴⁷⁶ Vö. 226. j.

⁴⁷⁷ Vö. 64. j.

⁴⁷⁸ Diogenes Laërtius görög filozófus. Tanulmányai a filozófusok életéről számos kiadást ért meg. Baselben. 1533-ban. BMGC. 53. k. 23. és kk. l.

⁴⁷⁹ Vö. 170. és 251. j. Joh. Georgius Graevae (1632–1703) Utrechtben volt professzor, majd III. Vilmos angol király történetírója lett. JAGL. II. r. 1113–1115. l. – Maróthi talán: M. Tullii Ciceronis De Officio libri tres. . . . Ex recensione J. G. Graevii (1688) c. kiadványára céloz. BMGC. 90. k. 187. l.

⁴⁸⁰ Anniius von Viterbo, eredeti nevén Nanni vagy Nannio (1432–1502), a Domokos rendbe való belépésekor vette fel az Anniius nevet. „Antiquitatum variarum volumina XVII.” c. könyvében számos ókori szerző művét hozta nyilvánosságra, amelyekhez azonban a plagium alapos gyanúja fűződik. Ennek 16. része: Manethonis sacerdotis aegyptii supplementum ad Berosum. Manetho és Berossus egyiptomi papok neve alatt Anniius saját munkáit adta ki. JAGL. I. r. 427–427. 1030. l. és III. r. 106. l.

⁴⁸¹ Levelét tehát a baseli Collegium Erasmianumból írja barátjának, Becknek vidéki útja alkalmával. Vö. 16. j. A Collegium Erasmianumra vonatkozólag ld. 42. j. Virágvasárnapja 1734-ben ápr. 18-ára esett. Szentpéteri i. m. 86. l.

⁴⁸² Sajnos az itt említett honfitárs kilétét nem sikerült megállapítani. A lelkész esetleg Johann Heinrich Brucker liestali pap volt. Vö. 16. j.

(kiadás helye, ideje), amelyek mellett a könyveket megvásárolhatja. A továbbiakban barátja hiányáról, egyedül-lété miatt panaszkodik. Majd könyvbeszerzéseiről beszél, s kéri barátját, mielőbb térjen vissza, de addig se vesse ki szívéből. „Ha visszatérsz, nevetni és tréfálkozni fogunk valamennyi rétoron és rétoroskodón.” Ezután egy lelkészt üdvözlöt, aki igen emberséges volt a levélíró honfitársa iránt.

Rövidítések :

- ADB =Allgemeine Deutsche Biographie. Leipzig, 1893.
 BMGC =British Museum General Catalogue of Printed Books. London, 1960.
 BONJOUR =Edgar *Bonjour* : Die Universität Basel von den Anfängen bis zur Gegenwart 1460–1960. [Basel], 1960.
 HBLSch =Historisch-Biographisches Lexikon der Schweiz. Neuenburg, 1934.
 JAGL =*Jöchers Allgemeines Gelehrten-Lexicon*. Leipzig, 1750.
 ÓKL =Ókori Lexikon. Szerk. Pecz Vilmos. Bp., 1902.
 ÖJMK =*Ötvös* János: Maróthy György könyvtára. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve. Annales Bibliothecae Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth nominatae. 1955/II. Db., 1956. 331–370. l.
 SchL Schweizer Lexikon. Encyclos-Verl., Zürich.
 STKB =Ernst *Stachelin* : Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck. 1711–1785. Basel, 1968.
 SzMIÉM =*Szinnyei* József: Magyar írók élete és munkái. Bp., 1893.
 VARGA I. =*Varga* Zsigmond: A debreceni Ref. Főiskola Nagykönyvtára írásban és képben. Db., 1934.
 VARGA II. =Dr. *Varga* Zsigmond: A kollégiumi Nagykönyvtár és vele kapcsolatos múzeum kialakulási története és művelődéstörténeti jelentősége. A debreceni Kollégium története. Szerk. Révész Imre és Nagy Sándor. A Tiszántúli Ref. Egyházkerület kiadása. 1945.
 VL =Világirodalmi Lexikon. Szerk. Dr. Dézsi Lajos. Bp. A „Studium” kiadása.

N É V M U T A T Ó

- Adorján Imréné 98
 Aelianus, Claudius 45
 Aeschylus 17, 127
 Aethicus 17, 127
 Althann Mihály Károly 31, 134
 Alting, Jakob 65, 89, 91
 Altmann, Johann Georg 19–20, 23, 47, 49–51,
 54, 56, 61–62, 65, 72, 74, 76, 78, 85, 86–87,
 90–92, 94, 97, 99, 128–130
 Amsler, Nikolaus 93, 95
 Annus von Viterbo 116
 Apuleius, Lucius 18
 Archimédész 80, 83
 Arisztophanesz 62, 101–102
 Arminius, Jakob 82
 Arrianus, Flavius 17, 31, 127
 Atticus Moeris I. Moeris
 Augustus 81
- Bachofen, Johann Jakob 15–16, 25, 43, 46, 49, 53,
 77, 103, 107, 111–112, 114–115, 127, 131
 Bajkó Mátyás 11
 Baranyai Zoltán 47
 Barbeyrac, Johann 28–29, 105, 108, 132–133
 Barchusen, Johann Conrad 31
 Bárczi Géza 38
 Barcsa János 42, 62, 69
 Barrow, Isaac 66–67, 80, 83
 Bashuysen, Gualterus van 45
 Bashuysen, Heinrich Jakob van 45
 Basnage, Samuel 81, 83
 Bártorkeszi János 8
 Baudius, Dominicus 17, 127
- Bayle, Pierre 24, 30–31, 44, 46, 54, 100, 102,
 110–111, 114–115, 131, 133
 Bél Mátyás 33, 47, 88, 90
 Bembus, Petrus 26
 Benthem, Heinrich Ludolf 42
 Benzoni, Hieronymus 25
 Berkovits József 24, 47
 Bernhard 10, 21, 85–86, 92, 94–95, 97, 99, 125
 Bernoulli, Benedict 7
 Bernoulli, Daniel 9, 75
 Bernoulli, Jakob I 73–75
 Bernoulli, Johann I 6–7, 73–75, 89
 Bernoulli, Johann II 7, 75
 Bernoulli, Niklaus 75
 Berossus 116
 Berseth 37
 Bethlen János 18
 Beughem, Cornelius 30
 Bèze, Theodor 42
 Birr, Anton 8, 14, 16, 49, 93, 95, 98–99, 102–103,
 111, 114–115, 124, 126
 Bisetus, Odoardus 101–102
 Bocles, W. B. I. 105
 Bod Péter 58
 Bonfini, Antonio 101–102
 Bongars, Jacobus 101–102
 Bonjour Edgar 7, 14–15, 39–40, 47, 55, 117
 Bouillaud, Ismael I. Bullialdus
 Brandmüller, Johann Ludwig 54
 Brant, Sebastian 44
 Breitinger Johann Jakob 7, 49
 Brucker, Johann Heinrich 10
 Bruckner, Daniel 70

- Bruckner, Johann Jakob 70, 116
 Brunner, Johann Rudolf, 20, 55, 85, 129
 Brunner, Nikolaus 21, 79, 83, 86–88, 90, 92, 103, 107, 129
 Buchanan, David 114–115
 Buchanan, George 114–115
 Budaeus Gulielmus v. Budé, Guillaume 17, 42–43, 46, 66, 116
 Bullialdus, Ismael 68, 80, 83
 Burckhardt, Bonifatius 19, 38, 128
 Burckhardt, Christoph 16, 36, 127
 Bruckhardt, Hieronymus 16, 18, 36, 127–128
 Bruckhardt, Johann 16, 127
 Bruckhardt, Johann Jakob 36, 44
 Bruckhardt, Theodor 16, 49, 70, 127
 Busenbaum, Hermann 31
 Buxtorf, August Johann 54, 75
 Buxtorf, Johannes 93

 Calvin I. Kálvin János
 Camden 47
 Cave, William 100, 102
 Cellarius I. Keller Christoph
 Celsus, Aurelius Cornelius 25, 40
 Cicero, Marcus Tullius 29, 33, 62, 81, 87–88, 91, 107, 109, 112, 115–116, 133
 Ciofannus, Hercules 30
 Clavius, Christoph 79, 83
 Clericus, Johannes 77–78
 Cluver, Johann 97, 99
 Coccejus v. Koch, Johannes 21, 65, 104, 132
 Cominaeus v. Commune, Philippe de 43
 Contractus, Hermannus 97, 99
 Csendes Ferenc 6
 Csécsi János 8, 33, 94–96, 98, 134
 Csirke (Tatai) Ferenc I. Tatai (Csirke) Ferenc
 Csokonai Vitéz Mihály 61
 Csomasz Tóth Kálmán 15
 Czuczor Gergely 38

 Dallos István, Komáromi 30, 33, 52–53, 71, 109, 111, 114–115, 134
 Dávid Lajos 5
 Descartes, René 14, 56, 69, 80, 83, 104, 126
 Deviarus, Mathaeus 17
 Dézsi Lajos 117
 Diodorus, Siculus 17, 81, 83, 127
 Dionysius, Alexander 17, 127
 Domokos Lajos 27
 Domokos Márton 37, 113

 Driessen, Anton 28, 105–106, 108, 132
 Drinkveld, Conrad 31
 Du Paquier, Abraham I. Paquier Dujatius, J. 80

 Eccard v. Eckhart, Johann Georg von 101–102
 Elzevir, Daniel 112
 Ember Pál, Debreczeni 65
 Emmius, Uba 131
 Engelhard, Nikolaus 28–29, 106, 109, 133
 Epikurosz 87
 Erasmus, Rotterdamus 25, 42, 93, 95, 131
 Etienne, Henri le Grand I. Stephar us Henricus
 Euklidesz 66, 79–80, 83
 Eusthatus 31, 39, 112, 133

 Faber, Tanaquil 45, 81, 84, 114–115
 Fabricius, Johann Albert 69, 100
 Falcone, Camille 7
 Ferenczy József 51
 Festus, Sextus Pompeius 41
 Fèvre I. Faber
 Finsler, Diethelm Georg 18
 Fogarasi János 38
 Forró Imre 105
 Freinsheim v. Freinschem, Johann 80–81, 83
 Freudenberger, Uriel 56, 68
 Frey, Johann Ludwig 6–7, 11, 14–15, 17–18, 36, 40–41, 42, 48, 93, 111, 114–115, 126, 128
 Frobenius 31, 39, 42, 112
 Froissard, Johann 43

 Galenus, Claudius 25, 42
 Galilei, Galileo 29, 133
 Gausenus, Stephanus 45
 Gerdes, Daniel 7, 12, 23, 28–29, 64, 104–105, 107–108, 130, 132–133
 Gernler, Johann Heinrich 18, 128
 Gessner, Johannes 13, 60, 62, 68, 125, 129
 Geymüller, Niklaus 36, 70
 Gottschall, Valerius 23, 25, 51, 63, 131
 Graeve, v. Gregory v. Gräve, David 30
 Graevius, Johann Georg 76, 116
 Grimm, Jakob 53
 Grimm, Wilhelm 53
 Gronovius, Abraham 24, 45, 104, 107, 132
 Gronovius, Jakob 62, 76, 78, 112
 Gronovius, Johann Friedrich 62, 75, 112–113, 115
 Groot v. Grotius, Hugo de 80, 83, 105, 108
 Grynaeus, Johann 6–7, 16–17, 36, 40–42, 49–50, 101–102, 110–111, 114–115, 127

- Grynaeus, S. 61
 Gryphius, Antonius 44
 Gryphius, Sebastian 44
- Haag, Friedrich 35
 Haller, Albrecht von 20, 50, 55–56, 60, 68, 70, 129
 Harscher, Nikolaus 17, 53, 111, 114–115, 127
 Hase, Theodor 65
 Hatvani István 8, 9, 11, 15, 27, 36, 49, 51, 54, 65, 125–126
 Haug 13, 103, 107, 126
 Heidegger, Johann Heinrich 80, 83
 Heidegger, Johannes 13, 61–62, 126
 Hein, Johann Philipp 65
 Helvetius 54
 Hérodotosz 81, 83, 100, 102
 Héziodosz 77–78
 Hieronymus, Sophronius Eusebius 40
 Hire, Philipp de la 30, 60, 71
 Hoffmann, Johannes 98, 134
 Holzach, Franz 17, 33, 49, 98–99, 102–103, 127
 Homérosz 25, 75, 78, 112, 133
 De l'Hôpital, Guillaume Francois Antoine 22, 69, 71, 73–74, 80, 83, 89, 91, 93–94
 Horváth Mihály 8
 Hottinger, Johann Heinrich 7, 53
 Hürner, Gabriel 21, 23, 56, 57, 72, 74, 93, 95, 102, 129–130
- Imhof, Johann Rudolf 51
 Iselin, Jakob Christoph 7, 8, 14–15, 21–22, 33, 40–41, 43, 48, 51, 53–54, 67, 69–72, 84–86, 93, 99, 106, 126–127, 129
 Iselin, Johann Rudolf 15–17, 36–37, 46, 48, 70, 73, 76, 78, 104
 Istvánffy Miklós 101–102
- Jánki Péter 13
 Jannot, Donatus Florentinus 30
 Jausz Béla 5, 6, 11
 Jenner, Gottlieb 26, 52
 Jobert, Louis 100, 102
 Jöcher, Christian Gottlieb 117
 Jonkbloet, W. I. A. 104
 Julius, Caesar 81, 89, 91
 Jungermann, Gottfried 89, 91, 100, 102
 Junius Brutus, Stephanus (l. Hubert Languet)
 Justinus, M. Junianus (történetíró) 89, 91
 Justinus, Marcus Junianus (filozófus és vértanu) 89, 90–91
- Kalmár György 8
 Kalmár János 8
 Kálvin János 22, 67, 70, 130
 Kapp, Friedrich 112
 Kármán József 8
 Kelemen pápa, XI. 70, 85
 Keller, Christoph (l. Cellarius) 73, 81, 84, 89, 91
 Kendefi Elek 8
 Keresztesi Mária 5
 Knecht, Beat Ludwig 21, 85–86, 129
 Koch, Johannes (Coccejus) 28, 82, 104, 132
 Kocher, Daniel 20–22, 49–50, 102, 129
 Kocher, David 49, 56
 Komáromi Dallos István (l. Dallos István) 30, 33, 52
 Kopernikusz 29, 106, 133
 Krause, Johann Gottlieb 51
 Ktésias v. Ctesias 56
 Kühn, Joachim 45
- Laërtius, Diogenes 116
 Lampe, Friedrich Adolf 65, 104
 Lamy, Bernhard 13, 22, 60, 62, 79, 83, 126, 129
 Languet, Hubert 26, 43–44, 131
 Larrey, Isaac de 101–102
 László, Ferenc 8
 Lauremberg, Petrus 31
 Lavater, Johann Jakob 7
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 6, 23, 28, 66, 73, 75, 77, 89
 Lengyel Imre 10, 125
 Lengyel József 47
 Leodius, Fabr. Andr. 17, 127
 Léry, Jean de 41
 Lessing, Gotthold Ephraim 55
 Le Fèvre, Tannequin (l. Faber Tanaquil)
 Ligeti Béla 5, 11
 Limborch, Philipp van 89, 91, 93, 94
 Lipsius, Justus 81, 84, 103, 107
 Livius, Titus 80–81, 83, 113, 115
 Loescher, Ernst Valentin 69, 71
 Lósy–Schmidt Ede 15, 36, 40, 54
 Lucanus, Marcus Annaeus 44, 90, 91
 Ludolff, Hiob 101–102
 Ludinus v. Lüdius, Johann 17, 49, 127
- Machiavelli, Niccolo 12, 30, 43, 133
 Macrobius, Ambrosius 31
 Manietho 116
 Manilius M. 89, 91
 Maresius v. des Marets Samuel 105, 108

- Merian, Andreas II 10, 16, 29, 109, 111–112, 114, 125, 127, 133
- Merian, Christoph 16, 20, 35, 102–103, 107, 127
- Merian, Johann Bernhard 16, 70, 127
- Merian, Johann Rudolf 16, 70, 127
- Messmer, Karl Ludwig 21, 91, 92, 129
- Meurs, Johann 31
- Mezeray, Francois de 101–102
- Mieg, Ludwig Christian 55, 57, 64
- Miége, Cuy 24, 40–41, 131
- Mill, David 27, 104, 107, 132
- Milton, John 43–44, 46
- Mislei Károly 18
- Módis László 6
- Moeris, Atticus 93, 95
- Molière 89, 91
- Molnár Ágnes 5, 11, 14, 24, 37, 54, 65, 105, 130
- Molnár Mihály 33, 98–99, 134
- Molnos Márton 8
- Montesquieu, Charles de Sécondat 6
- Mosheim, Johann Lorenz 7, 65
- Nagy Mihályi Szomoló Gergely 94
- Nagy Sándor 5, 18, 117
- Nanni v. Nannio, von Viterbo I. Annius
- Neapolis, C. 30
- Nepos, Cornelius 90–91
- Neussel, Johann Jakob 69, 71
- Newton, Isaac 18, 22, 31, 66, 68, 73–74, 79, 83, 133
- Nonius, Marcellus 41
- Offerhaus, Leonardus 28–29, 106, 109, 132–133
- Oisel v. Ousel, Jakob 95, 97, 99–100, 102
- Osterwald, Jean Frédéric 24, 67, 98, 130
- Osterwald, Jean Rodolphe, 24, 98–99, 130
- Otho, Georg 89, 91
- Ozanan, Jakob 22
- Ötvös János 13, 17–18, 25, 40, 42, 44, 89, 101, 117, 126–127, 131
- Pap István 51
- Pápai Páriz Ferenc 15
- Paquier (Du), Abraham 16, 24, 39, 64, 93, 95, 98–99, 102–103, 127, 130
- Pardies, Ignatius Gaston 79, 83
- Patin, Charles 82, 84
- Pauzaniász 81, 83, 101–102
- Pecz Vilmos 117
- Péczy József 5
- Pedanus, Quintus Asconius 44
- Peremartoni Ferenc 13, 31, 126, 134
- Perizonius, Jacobus 45, 80, 83
- Pestalozzi, Johann Heinrich 6, 123
- Pfaff, Johann Jakob 16, 21, 56, 114–115, 129
- Phaedrus 30, 90
- Pictet, Benedict 76, 78
- Pindaros 61–62, 66, 128
- Pisistratus 80, 83
- Pitiscus, Samuel 31, 112
- Plantinus, Christoph 17, 30
- Platon 113
- Plautus, T. Maccius 43, 90–91
- Plinius 113, 115
- Poiret, Pierre 56
- Polyaenus 31
- Pomponius, Mela 17, 127
- Prestet, Johannes 79, 83
- Prideaux, Humphrey 59, 80–81, 83, 95
- Pufendorf, Samuel 80, 83
- Quesnel, Paquier 70, 77–78, 85–86
- Regino v. Rhegino 97, 99
- Reinesius, Thomas 82, 84
- Reuchlin, Johann 44
- Révész Imre, 18, 27, 80, 104–105, 117
- Rhenpferd, Jakob 65
- Ringier, Heinrich 21, 64, 66, 86, 129
- Rousseau, Jean Jacques 54
- Ryhiner, Emanuel 14, 16–17, 70, 111, 114–115
- Sagittarius, Caspar 31
- Salchli, Johann Jakob 19–20, 23, 49, 50, 62, 66–67, 70, 72, 74, 77–78, 85–86, 128
- Salmasius v. Saumaise, Claudius 75, 78
- Salvinianus 27
- Savonarola, Hieronymus 29, 233
- Scaliger, Julius Caesar 17, 42, 89, 127
- Scherz, Johann Georg, 27, 103, 107
- Scheurer, Samuel 20, 22, 24, 47, 50, 54, 62, 66–67, 70, 76, 78, 85, 86–87, 90, 97, 99, 103, 107, 128–131
- Schiller, Friedrich 55
- Schmeller, Johann Andreas 33
- Schmid 93, 95
- Schmieder, Sigismund 65
- Schnyder 21, 93, 95, 129
- Schönauer, Jakob Heinrich 17, 24, 40–41, 111, 127
- Schrevel, Cornelius 77–78
- Schultens, Albert 27, 105, 107, 132
- Schuhmacher, Albert 65

Schulting, Anton 30
 Segesváry Lajos 27
 Seneca 113, 115
 Serenus, Sammonius Quintus 40
 Servet, Mihály 22, 57, 72, 74, 130
 Siegeburtus (Gemblacensis) 97, 99
 Sigonius, Carolus 101–102
 Simler, Josias 17
 Sinay Miklós 28, 80, 105
 Sincerus, Aletophilus 65
 Skylax, Periplus 30
 Solinus, C. Julius 17, 127
 Solymosi Gábor 8
 Sophokles 27, 101–102
 Spanheim v. Spanhem, Ezekiel 38–39, 82, 84, 100, 102
 Specker H. 93
 Spinoza, Baruch 56
 Staehelin, Ernst 6, 10, 35–37, 39–40, 43, 45–46 49, 53–56, 67, 70, 85–89, 91, 103, 117, 124–125
 Stapfer, Johann Friedrich 85–86
 Stephanus, Henricus 81, 84, 90–91, 101–102, 113, 115
 Stephanus, Junius Brutus 26, 43
 Stephanus, Robert 67, 81, 110–111
 Stettler, Hieronymus 51
 Stettler, Michael 51
 Stillingfleet, Edward 59
 Stobaeus, Johannes 18
 Stoecklinus, Johann 18, 128
 Strabo 30
 Struvius, Burcard Gotthelf 31
 Strübin 19, 35, 38–39, 128
 Sturm, Johann Christoph 79, 83
 Swift, Jonathan 20, 22, 24, 47, 97, 99, 129–131
 Sylburg, Friedrich 62, 101–102

 Szabó Aladár 70
 Szalády Antal 51
 Székely György 8
 Szénássy Barna 6
 Szentmiklósi Kun Sámuel 8
 Szentpétery Imre 35
 Széplaki Pál 8
 Szikszai György 9
 Szilágyi Márton 105
 Szilágyi Sámuel 8, 9, 13, 48, 105
 Szinnyi József 117, 124
 Szoboszlai István 8
 Szomoló Gergely 1. Nagy Mihályi

Szódi István 13
 Szőnyi Benjamin 8
 Szűcs István 113

 Tacitus, Publius Cornelius 17, 42, 127
 Tacket, Andreas 79, 83
 Tatai (Csirke) Ferenc 8
 Teleki József 9, 124
 Teleki Sámuel 9, 124
 Terentius, Varro 17, 127
 Thomasius, Christian 101
 Tomasius, Jakob 66, 101
 Thomasius, Christian Jenkin Thomas
 Philipps 101–102
 Thuanus, Jacob August 13, 30, 81, 83, 126
 Thukididész 100
 Thurneysen, Johann Rudolf 14, 126
 Tóth Béla 10, 125
 Török Ferenc 57
 Traianus 91
 Tschudi, Aegidius Gilg 36
 Turnebus, Adrianus, 17, 81, 84, 127
 Turretini, Alphonsus 67

 Ubinle, B. R. 104
 Usher v. Usserius, Jakob 80–81, 83, 89, 91

 Vaillant, Jonnes Frantz Foy 82, 84
 Varga László 5, 48, 62, 73, 90, 100
 Varga Zsigmond 18, 40, 42, 44, 54, 61, 113, 117
 Vasváry István 8
 Velzen, Cornelius van 28, 105, 132
 Verbrugge, Otho 28, 105, 107–108, 132
 Verburgius, Isaac 112, 115
 Veyssiere La Croze, Mathurin 102
 Vigerus, Franciscus 13, 126
 Vignolius, Johann 65
 Vincentio, Gregor a Santo 70, 83
 Vitriarius, Philipp Reinhard 11, 80, 83
 Voetius, Johann 30, 105, 132
 Voltaire 6
 Vosbeugy, Johann 31, 112
 Vossius, Gerhard Johann 27, 29, 69, 71, 81, 84, 100, 102, 133
 Vultejus, Justus 45

 Waesberge, Johann Jansson van 30–31, 112, 115, 133
 Wagner, J. Jacob 17
 Waldschmid, JohannWilhelm 37

- Wallis, John 68, 79, 83
 Watte, William 77–78
 Wavre, Daniel 46
 Weiss, Andreas 111
 Weissmann, Christian Eberhard 77–78
 Wentz, Ludwig 89, 91
 Werenfels, Samuel 14–18, 47, 67, 77–78, 86, 111, 114–115, 126, 128
 Wesseling, Petrus 27
 Weszprémi István 13
 Wetstein, Johann Heinrich 112, 115, 133
 Wettstein, Johann Jakob 16, 27, 36, 41, 70, 89, 91, 104, 107, 127
 Wettstein, Rudolf 40
 Wettstein Samuel id. 16, 31, 36, 41, 70, 89, 91, 127
 Wettstein, Samuel ifj. 16, 36, 40, 70, 114–115, 127
 Whitaker, William 93–94
 Wigand, Johannes 53
 Wits, Hermann 45–46, 76, 78, 85–86
 Wolff, Christian 6, 14, 21–22, 28, 37, 55, 73–74, 79, 83, 85, 88–89, 91, 93, 95, 109, 126, 129
 Zimmermann, Johann Jakob 7, 13, 61–62, 66, 126
 Zolnai Béla 77
 Zorn, Peter 65
 Zsigmond Ferenc 5, 11
 Zsindely István 15, 40, 52

GYÖRGY MARÓTHIS STUDIEN IM AUSLAND (1731-1738)
BEITRÄGE ZU SEINER AUSBILDUNG UND ZUR ENTSTEHUNG SEINER
BIBLIOTHEK AUS DEN BRIEFEN AN JAKOB
CHRISTOPH BECK IN BASEL

(Auszug)

I.

1. Leben und Wirken György Maróthis und seine Bedeutung in der Geschichte der
Pädagogik in Ungarn

György Maróthi wurde 1715 als Sohn eines höheren städtischen Beamten in Debrecen geboren. Er besuchte die Schulen seiner Vaterstadt und trat 1729 in die oberen Klassen der Hochschule, die der Kirche H. B. zu Debrecen unterstand. Im Jahre 1731 ging er ins Ausland und hörte Vorlesungen an den Universitäten und Hochschulen in der Schweiz und später in Holland.

1738 kehrte er in die Heimat zurück, wo er sein Lehramt als Professor der Hochschule von Debrecen am 1. April 1738 antrat. Er las über Mathematik, lateinische Sprache und Literatur sowie Geschichte. Während seines kurzen Wirkens an der Hochschule ist es ihm gelungen, das Niveau der Lehre durch seine im Geiste der frühen Aufklärung ausgearbeiteten Unterrichtspläne (*Idea* 1740; *Opiniones* 1741), in denen er die Grundprinzipien der Erziehung und des Unterrichts an der Hochschule für Jahrzehnte bestimmte, hoch zu heben, indem er einem Rückstand von hundert Jahren aufzuholen vermochte. Während seines Wirkens wurden die Realien unter der Anwendung der Veranschaulichungsmethode in den Vordergrund gestellt, wobei die Grundsätze derselben in seiner 1743 verfaßten *Arithmetica* dargestellt wurden. Er sorgte für die Herausgabe der Werke klassischer Autoren, die in Ungarn noch unbekannt waren, für die Anschaffung neuer Bücher, deren Katalogisierung nach modernsten Prinzipien, die er im Ausland systematisch studierte, vorgenommen wurde. Er beschaffte während seines Auslandsaufenthaltes und auch später selbst eine Anzahl von wertvollen Büchern, die man in die Bibliothek einreichte, wodurch er zum Begründer einer modernen Hochschulbibliothek wurde. Durch die Bildung neuer Fachwörter und Ausdrücke in der ungarischen mathematischen Sprache verdiente er sich die Würde eines frühen Bahnbrechers der Spracherneuerung in Ungarn. Da er die Bedeutung der Muttersprache und die wichtige Rolle des Begriffs von Form und Zahl im Unterricht entdeckte, war er mehreren hervorragenden pädagogischen Schriftstellern des Auslandes (z. B. *Pestalozzi*) Jahrzehnte voraus. Zum grossen Schaden der ungarischen Pädagogik starb er 1744.

Auffallend ist jedoch, daß man vom Leben und besonders von seinen Studien im Ausland nur sehr wenig weiß. Deshalb ist jede Quelle, die Angaben über seine Studienreisen, seine Ausbildung, seine Bekannten und Freunde, seine Lektüren während seines ausländischen Universitätsstudiums enthält, außerordentlich wichtig. Als solche gilt seine Korrespondenz mit dem Basler Professor, Jakob Christoph Beck.

2. Die Beziehung Maróthis zu Jakob Christoph Beck

Jacob Christoph Beck, der *Maróthi*s vertraulichster Freund während seiner Studien in Basel war, wurde am 1. März 1711 geboren. 1725 begann er seine philosophischen Studien an der Universität Basel, wo er nach vier Jahren zum Magister artium promovierte. 1728 wurde er an der Theologischen Fakultät immatrikuliert, und noch vor dem Abschluß der Studien bewarb er sich für den vakanten Lehrstuhl der Rhetorik. 1737 wurde er auf den Lehrstuhl der Geschichte berufen. 1744 wechselte er auf den Lehrstuhl der Theologie über, den er 1759

mit dem Lehrstuhl des Alten Testaments vertauschte. Er redigierte eine Zeit die Zeitschrift „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen“. Er las wöchentlich vor den ausländischen Stipendiaten im Frey-Grynaeischen Institut und verwaltete die Bibliothek des Instituts nach modernsten Grundsätzen. Er verlor seine Verbindung auch mit dem Unterricht auf der Mittelstufe nicht, weil er längere Zeit in der Schulkommission zur Reorganisation des Gymnasiums tätig war.

Außer seinen Vorlesungen waren seine Antrittsreden, die er beim Antritt der verschiedenen akademischen Ämter gehalten hat, sowie seine Predigten und Abschiedsreden, in denen er die Verdienste hervorragender Persönlichkeiten der Stadt Basel würdigte, sehr geschätzt. Er stand mit vielen Gelehrten der Schweiz und anderer Länder im Briefwechsel. In seinem Buch „Einleitung zu den helvetischen Geschichten“ stellte er die Ereignisse der vaterländischen Geschichte dar. Nach einem reichen Leben starb er am 17. Mai 1785. Obwohl er vier Jahre früher geboren wurde, starb er vier Jahrzehnte später, als *Maróthi*. (Weitere Einzelheiten über sein Leben und Wirken s. in: Ernst *Stachelin*, „Die Korrespondenz des Basler Professors Jakob Christoph Beck 1711–1785“, Basel 1968).

Becks Wirken übte einen großen Einfluß auf die Entwicklung der Universität Basel in der Zeit aus, als zwischen den Anhängern der dogmatischen und der rationalistischen Richtung die schärfsten Kämpfe ausgefochten wurden. *Beck*, der umfassende Kenntnisse in der Bibelgeschichte besaß, hielt die Verteidigung der einfachen Wahrheiten der christlichen Lehren für seine Pflicht unter Beseitigung der extremen Auffassungen der rationalen Orthodoxie und des Pietismus.

Ein besonders inniges Verhältnis verband *Beck* mit den Studenten aus Ungarn, die im Rahmen des Frey-Grynaeischen Instituts Mitglieder des staatlichen Alumneums waren, das oft unter der Bezeichnung Collegium Erasmanum erwähnt wurde. Im Institut stand den Studenten eine reiche Bibliothek zur Verfügung, die natürlich auch von *Maróthi* oft benützt wurde.

Die Liebe zum Buch und das starke Interesse für die Wissenschaften lagen der tiefen Freundschaft zugrunde, die beide junge Männer bald verband. Die hervorragenden Sprachkenntnisse des jungen Ungarn, Sohn des Oberamanns von Debrecen, zogen die Aufmerksamkeit auf ihn, von den guten Empfehlungsschreiben aus der Heimat und der Schweiz ganz abgesehen.

Von dieser Freundschaft beseelt, stand Prof. *Beck* von nun an den ungarischen Studenten im Frey-Grynaeischen Institut noch mehr bei, was umso leichter für ihn war, da er oft hohe akademische Würden innehatte. Unter den ungarischen Studenten, die seiner Beihilfe teilhaftig wurden, seien die Namen von István *Hatvani*, dem Schüler *Maróthi*s, den *Beck* und sein Freund Anton *Birr* als akademischen Lehrer in der Schweiz zurückhalten wollten, von Sámuel *Szilágyi*, dem zukünftigen Professor und Bischof in Debrecen, und den beiden *Teleki*s erwähnt. József *Teleki* (1738–1796) spielte eine wichtige Rolle während der Sitzungen des Parlaments in den Jahren 1790–91, sowie Sámuel *Teleki* (1739–1822), der die sog. Bibliothek *Teleki* in Marosvásárhely gründete.

3. Der Briefwechsel von Jakob Christoph Beck und György Maróthi

Der Briefwechsel der beiden Freunde begann im Monat Februar 1735, als *Maróthi* Basel verließ und sich nach Bern begab, wo er seine Studien fortsetzen wollte. Von nun an versäumte er nie, seinen Freund über die Ereignisse seines Lebens: seine Fahrten, Lektüren sowie über Personen, mit denen er Umgang hatte, zu berichten. Die Zahl der Briefe, die im Ausland von ihm an *Beck* geschrieben wurden, beträgt 28, und 23 schrieb er aus seiner Vaterstadt Debrecen an den Freund in Basel. Der erste Brief wurde den 2. März 1735 aus Bern und der letzte am 11. Oktober 1737 aus Nürnberg von *Maróthi* an *Beck* gerichtet. Die Mehrheit der ausländischen Briefe (Nr. 1–10 und 12–24, insgesamt 23) wurde aus Bern nach Basel geschickt, von denen 21 mit Datum versehen sind, andere drei Briefe (Nr. 8, 14 und 20) tragen kein Datum, aber man kann aus ihrem Inhalt klar folgern, daß sie aus der Zeit in Bern stammen. Der letzte Berner Brief wurde am 29. April 1736 (Nr. 24) geschrieben. Ein Brief wurde aus Zürich (Nr. 11, vom 17. Juli 1735), einer aus Groningen (Nr. 25, den 2. Januar 1737) einer aus Leiden (Nr. 26, den 18. August 1737) und einer aus Nürnberg (Nr. 27, den 11. Oktober 1737) nach Basel geschickt. Den an der letzten Stelle veröffentlichten undatierten Brief (Nr. 28) schrieb *Maróthi* am 18. April 1734

in Basel an seinen Freund, der zu dieser Zeit an der Vorbereitung des Osterfestes auf dem Lande weilte. Die Schweizer Briefe sind recht gut zu lesen, nicht der Fall ist das bei den Briefen aus Holland.

Die Anrede in den Briefen besteht gewöhnlich aus den Worten „Marothius Beckio S[alutem] P[lurimam] dicit“, wobei das letzte Wort oft fehlt. Das Datum wird meistens am Ende des Briefes nach der allgemeinen lateinischen Formel angegeben.

Was nun die Zahl der Briefe betrifft, sind einer aus dem Jahre 1734, 18 von 1736, drei von 1737 vorhanden. Ein Teil der Berner Briefe wurde von einem gewissen *Bernhardus* nach Basel mitgenommen. Aus Holland wird ein Brief von einem Studenten aus der Pfalz und ein anderer vom Andreas (II.) *Merian* weiter befördert.

Die Abfassungen der Antworten von J. Chr. *Beck* sind in der Universitätsbibliothek Basel vorhanden, und einige Auszüge wurden im Buch von Ernst *Staehelin* veröffentlicht. Manche wurden auch an die Verfasser weitergeleitet, wofür hier nochmals besonders gedankt sei. Die Briefe *Maróthi* an *Beck* wurden hier in lateinischer Sprache wörtlich und im vollen Umfang zum ersten Mal herausgegeben, mit den nötigen Erklärungen als Fußnoten in ungarischer Sprache. Die ungarische Übersetzung der Briefe stammt von Béla *Tóth*, während die einleitende Studie sowie die Erklärungen in den Fußnoten von Imre *Lengyel* gegeben werden.

II.

1. Maróthi Aufenthaltsorte im Ausland

Maróthi brach im Sommer 1731 zur Fortsetzung seiner höheren Studien im Ausland auf. Da er gern den Wasserweg wählte, kann man annehmen, dass er von Pest vielleicht bis nach Ulm auf einem Schiff fuhr. Über den Bodensee kam er nach Schaffhausen, wo er nach einer Angabe von 1731 ein Buch kaufte. Seine Aufenthaltsorte in der Schweiz wurden von seinem späteren Schüler István *Hatvani* in einem Distichon genau benannt: „Ubera laeta dedit primum Tigurinus alumno, Tum Basilea diu, Berna fovetque sinu“.

Die Periode in Zürich umfasste die Jahre 1731–32. Die Ereignisse dieser Zeit sind im Briefwechsel nicht enthalten. Man findet nur Hinweise und Erinnerungen aus dieser Zeit in einem der hier veröffentlichten Briefe, den er bei einem Ausflug nach Zürich schrieb.

Die nächste Station war Basel, wo er im Oktober eingeschrieben wurde. Der Kreis der hiesigen Freunde und Bekannten, die Zielsetzung seiner Studien und die Titel der hier gekauften Bücher werden in den Briefen aus Bern erwähnt.

Am 24. Februar 1735 verließ er Basel, um seine Studien in Bern fortzusetzen. Nach einer ziemlich abenteuerlichen Wanderung kam er am 26. in Bern an. Da er das Pfarrerdiplom in Basel erworben hatte, beschäftigte er sich in Bern mit dem Studium der Geschichte und insbesondere der Mathematik. Außerdem begann er intensiv Fremdsprachen zu studieren. Er berichtete seinen Freund mit besonderer Ausführlichkeit über die Bücher, die er benötigte. Hier erhielt er nämlich den Brief des Stadtrats von Debrecen, in dem ihm mitgeteilt wurde, daß er zum Professor des Kollegiums berufen worden sei. Er machte sich am Ende April 1735 für die Reise nach Holland fertig, die Ausführung des Reiseplans gelang aber erst Ende Juni. 19 Tage verbrachte er auf einem Rheinschiff. Die Reise wurde nur in Mainz unterbrochen, wo er ein Buch kaufte und sich das Rauchen angewöhnte.

Um die Mitte des Monats Juli erreichte er sein Reiseziel Utrecht, wo sein Landmann, mit dem er nach England fahren wollte, im Begriff war, wegen des Todes seines Vaters in die Heimat zurückzukehren. *Maróthi* gab nach gründlicher Überlegung den Plan für die Reise nach England auf, und weilte erst in Utrecht, dann in Groningen. Hier erhielt er am 1. August 1737 die traurige Nachricht vom Tode seines Vaters. Er besuchte noch einige Städte in Holland, Leiden, Haag und Amsterdam, wo er überall Bücher erwarb. Am 21. September kehrte er über Frankfurt, Nürnberg und Wien nach Ungarn zurück. Unterwegs mußte er die Reise in Vác unterbrechen, wo die Schiffer ihn wegen seiner vielen Bücher dem Bischof von Vác anzeigten. Nach einer amtlichen Untersuchung, wobei er nur ein einziges Buch abgeben mußte, konnte er die Fahrt nach Pest fortsetzen. Er kam am 11. Januar 1738 in Debrecen an, wo er am 1. April seine Professur antrat.

2. Uberta laeta dedit primum Tigurinus alumno . . .

Über die Zeit in Zürich kann man aus einigen Stücken der hier veröffentlichten Korrespondenz folgern. Im Brief Nr. 28, der undatiert ist, der aber nach unseren Feststellungen im April 1734 geschrieben wurde, berief sich *Maróthi* auf eine Bücherliste, die ihm von ungarischen Studenten in Zürich nachgeschickt wurde. *Maróthi* bot seinem Freund *Beck* an, daß seine Landsleute die für ihn nötige Bücher gern in Zürich anschaffen werden. Diese freundschaftliche Verbindung *Maróthis* mit den Züricher Landsleuten legt ein Zeugnis von seinem Aufenthalt in Zürich ab.

Im vorliegenden Material kann man noch ähnliche Angaben im 11. Brief vom 17. Juli 1735 entdecken. Er reiste nämlich in der Begleitung eines Landsmannes mit Schiff nach Zürich. Während der Fahrt erhielt er von dem Züricher Professor Johannes *Gessner* ein Buch des Mathematikers Bernhard *Lamy*, dessen Studium in ihm den Entschluss reifen ließ, Mathematik zu studieren.

Im Brief teilte er *Beck* seine Pläne für den Züricher Aufenthalt mit. Schon am ersten Tag besuchte *Maróthi* seinen ehemaligen Hauswirt, dessen Name unbekannt ist, und ließ zwei Tage für den Besuch seiner weiteren Bekannten übrig. Leider erfährt man wenig davon. Der Name von Johann Jakob *Zimmermann* taucht auf. Der Professor des Naturrechts und der Geschichte arbeitete gerade an seiner Apologie der vorzüglichen Männer, die des Atheismus angeklagt wurden. Als Vertreter der frühen Aufklärung in Zürich war er eben auf der Suche nach einem Buchdrucker zur Herausgabe seines Werkes. Es ist anzunehmen, daß *Maróthi* von ihm mit Empfehlungsschreiben an *Beck* versehen wurde, als er nach dem Abschluß seiner Studien von Zürich nach Basel zog. Vom Pfarrer *Haug*, den *Maróthi* mit einem Brief auch aus Holland aufsuchte, wird auch hier nichts Näheres gesagt.

Maróthi versäumte aber nicht, die Buchhandlungen Zürichs zu durchforschen, unter denen die Buchhandlung von Johannes *Heidegger* auch vom Briefschreiber namentlich erwähnt wird.

Neben dem Distichon *Havvanis* bietet auch die Liste der in Zürich gekauften Bücher *Maróthis* einen Anhaltspunkt zur Feststellung seines Aufenthalts in Zürich, die von János *Ötvös* veröffentlicht wurde.

Maróthi kaufte etwa acht Bücher teilweise theologischen, teilweise klassischen Inhalts, das erste am 7. September 1731 und das letzte am 5. Juni 1732. Ausserdem sammelte er die Dissertationen systematisch. Im Jahre 1731 liess er 28 theologische Dissertationen in Basel einbinden, die aus der Zeit 1667–1731 stammten. Beim zweiten Besuch bekam er das Werk von *Vigerius* zum Geschenk von seinem Landsmann Ferenc *Peremartoni*. Er soll auch das umfangreiche Werk von Jakob August *Thuanus* „*Historiarum sui temporis*“ während dieses Besuchs in Zürich gekauft haben. — Man kann annehmen, daß der Grund zu seinen theologischen Studien während der Zeit in Zürich abgelegt wurden. Leider stehen noch immer nur spärliche Angaben über *Maróthis* Studien in Zürich zur Verfügung.

2. Tum Basilea diu

Die im Jahre 1460 gegründete Hochschule in Basel bot den den Lehren von *Descartes* und später von Christian *Wolff* früher Eingang, als andere Universitäten der Schweiz, so konnten die Ideen der Aufklärung hier früher Wurzel schlagen. Was aber die Zahl der Hörer betrifft, so konnte man zu dieser Zeit von einem Rückgang sprechen. Deshalb bemühte sich J. Chr. *Beck* mit seinen Freunden Johann Rudolf *Thurneysen*, Anton *Birr*, usw. die alte Würde der Universität wieder herzustellen.

Im Leben der Universität spielte das Frey–Grynaeische Institut, in dessen Alumneum die ausländischen Studenten untergebracht waren, eine wichtige Rolle. Die reiche Bibliothek des Instituts, aus deren Bücherbestand oft Auktionen veranstaltet wurden, war eine wahre Fundgrube für alle Studenten und Forscher, aber hauptsächlich für *Maróthi*, der im Monat Oktober 1732 in Basel immatrikuliert wurde. Er muß übrigens schon Anfang September in Basel angekommen sei, da er um diese Zeit Bücher in Basel gekauft hat.

Der Kreis der Freunde und Bekannten *Maróthis* in Basel läßt sich aus den Schlußformeln seiner Briefe aus Bern leicht zusammenstellen. Er gedachte oft der Professoren Samuel *Werenfels*, Ludwig *Frey* und Jakob Christoph *Iselin*, die er mit der Bezeichnung „*triumviratus vester*“ versteht. Samuel *Werenfels* war der Vertreter der rationalen Orthodoxie und gehörte zur älteren Professorgeneration, deshalb wird er oft „*senex vester*“ in

den Briefen *Maróthi* genannt. Jakob Christoph *Iselin* war ihm als Professor der Geschichte oft bei seinen historischen Studein in Bern behilflich, was umso leichter geschehen konnte, da *Beck* in seinem Hause wohnte. Mit *Johannes Grynaeus* führte *Maróthi* unmittelbare Korrespondenz. — Die Begrüßungsworte werden am häufigsten an *Anton Birr* gerichtet, der trotz seiner medizinischen Studien als Lehrer der griechischen Sprache an der Hochschule tätig war.

Unter den Leitern des Frey-Grynaeischen Instituts gehörten *Johann Rudolf Iselin*, der „Praepositus“ des Collegiums und *Johann Jakob Bachofen*, der „Senior“ zu seinen Freunden. Der letztere wurde auch mit Erledigung finanzieller Angelegenheiten von *Maróthi* beauftragt. Man soll auch die Einwohner des Alumneums nicht vergessen, von denen die Ungarn *Maróthi*, als er den Wanderstab in Basel wieder in die Hand nahm, eine Strecke nach Bern begleiteten.

Eine innige freundschaftliche Beziehung verband *Maróthi* mit dem Helfer der französischen Gemeinde in Basel *Abraham Du Paquier*. Unter den Basler Freunden kommt eine Anzahl von *Burckhardts* vor. Hieronymus *Burckhardt* aus der Familie des berühmten Schweizer Historikers *Christoph Burckhardt* schloß die Hochschulstudien um die Zeit *Maróthi*s in Basel ab. Die andere Familie der *Burckhardts* spielte im Leben der Handelsgeschichte der Stadt Basel eine wichtige Rolle. *Johann Burckhardt* studierte zusammen mit *Maróthi* Theologie. Der Helfer an St. Peter Theodor *Burckhardt* schloß innige Freundschaft mit ihm.

Es gab auch viele *Wettsteins* unter den Freunden *Maróthi*s. *Samuel Wettstein* wurde mit ihm zusammen zum Pfarrer geweiht, der aber als Hauslehrer tätig war. Das Buch seines Vaters, der gleichfalls *Samuel Wettstein* hieß, wurde von *Maróthi* in Bern gekauft. Unter den *Wettsteins* ragte besonders *Johann Jakob Wettstein* hervor, dessen neuartige Erklärungen zum Neuen Testament soviel Unruhen in den dreißiger Jahren des 18. Jahrhunderts in Basel erregten, so daß er seine Heimat verlassen und eine Professur in Amsterdam annehmen mußte, wo *Maróthi* ihn mit einem Empfehlungsschreiben aus Basel aufsuchte.

Oft kann man von den Mitgliedern der Familie *Merian* in den Briefen *Maróthi*s lesen. *Christoph Merian* soll mit ihm schon während der Zeit in Zürich befreundet sein. *Andreas (II.) Merian* sah er in Holland bei der Besichtigung der Stadt Haag wieder. Der Sohn des Basler Pfarrers *Johann Rudolf Merian*, *Johann Bernhard Merian* war ein gelehrter Philologe und Philosoph. Von den Pfarrern der Stadt Basel gehörten noch *Emanuel Ryhner*, *Jakob Heinrich Schönaauer* zum Kreis der Freunde *Maróthi*s. *Johann Lüdius* fungierte als Pfarrer in der Nähe von Basel. Außerdem hatte *Maróthi* Verbindung mit dem Arzt *Nikolaus Harscher* und mit *Franz Holzach*, einem Freund der Familie *Becks*.

In solcher geistigen Atmosphäre, mit derartigen gesellschaftlichen Beziehungen war es kein Wunder, daß sich die Liebe zum Buch in ihm noch weiter steigerte. Während seines Aufenthaltes im Ausland kaufte er hier die meisten Bücher, wozu die Anregung durch die Auktionen des Collegiums geboten wurde. Obwohl er bei der Ausleihe der Bücher dank seinem Freund *Beck* gewisse Vorrechte besaß, z. B. durfte er Bücher über den Termin der Ausleihe bei sich halten, versäumte *Maróthi* keine Gelegenheit, die Zahl seiner Bücher zu vermehren.

Nach den Angaben von *J. Ötvös* und unter Hinzurechnung der Bücher, die er hier als Geschenk erhalten hatte, kann man die Vermehrung seiner Bücher in Basel auf 45 schätzen. Die jährliche Verteilung zeigt das folgende Bild: 1732 4, 1733 16, 1734 14, 1735 5 und 1736 6 Bücher. Die Auktionen in Basel ließ er auch während seines Aufenthaltes in Bern nicht außer Acht. Obwohl er Basel im Februar 1735 verließ, wurden Bücher auch 1736 für ihn hier angekauft. Scheinbar wurden ihm die Bücherverzeichnisse der Basler Auktionen systematisch nachgeschickt.

Weil auch bibliophile Kostbarkeiten bei diesen Auktionen zu Verkauf gebracht wurden, gelang es *Maróthi*, auch manche wertvolle Bücher anzuschaffen, die in der Bibliothek der Hochschule in Debrecen auch heute noch vorhanden sind. Als Buchraritäten gelten folgende Werke: *Dominicus Baudius: Epistolae . . . Accedunt eiusdem Orationes*, Amstelodamum, 1662 (gekauft am 20. Sept. 1734) in *Elzevir*-Ausgabe; *Arrianus: De expeditione Alexandri Magni*. Amstelodamum, 1683 (am 9. Aprils 1736) und *Siculus Diodorus: Bibliothecae historiae libri quindecim . . .* Geneva, 1559. Die Werke von *Terentius Varro* – *Julius Caesar Scaliger* – *Adrianus Turnebus* (am 6. Nov. 1736), *Alex. Dionysius et Mela Pomponius: Situ orbis descriptio. Aethicus: Cosmographia*. C. J. Solinus Polyhistor. [Parisiis] 1577. *Aeschylus: Tragoediae VII.* [Geneval] 1577 (am 9. April 1736) in *Stephanus*-Ausgabe; *Tacitus: Opera quae extant*. Lugdunum Batavorum, 1600 (am 30. Dez. 1732) und *Fabr. Andr. Leodius: Catechismus Romanus . . .* Antverpia (am 6. Nov. 1734) in *Plantinus*-Ausgabe.

Der größte Teil der angekauften Bücher bildeten Werke klassischer Verfasser, aber es gab ein Anzahl der historischen und linguistischen Studien unter ihnen, sogar befanden sich zwei mathematische Bücher im Bestand, die geringe Zahl dieser Bücher in der Heimat der *Bernoullis* ist auffallend, was damit zu erklären ist, daß die Mathematik für *Maróthi* noch keine besondere Anziehungskraft hatte. Er begann seine mathematischen Studien erst später in Bern, von wo er seinen Freund um die Anschaffung mathematischer Bücher manchmal erfolglos ersuchte.

Maróthi hat sich zum Ziel gesetzt, dem Wunsch des Rats von Debrecen entsprechend das Pfarrerdiplom in der Schweiz zu erwerben. Die Ausbildung der Pfarrer an der Hochschule in Basel fand unter Mitwirkung der Professoren und der städtischen Pfarrer statt, was besonders bei den Schlussprüfungen zum Ausdruck kam. *Maróthi* entsprach den Forderungen am 8. Dezember 1734 ausgezeichnet. Sein Diplom das von den Professoren Johann Ludwig Frey, Samuel Werenfels und von den Pfarrern Hiernymus Burckhardt, Johann Heinrich Gemler und Johann Stoecklinus [?] unterzeichnet ist, trägt das Datum 19. Februar 1735. Von nun an konnte er das Studium der Ergänzungsdisziplinen beginnen, die aber für *Maróthi* später Hauptgegenstände des Studiums wurden.

Die kurze Zeit, die ihm noch in Basel blieb, benützte er zum Predigen in zwei Basler Kirchen in deutscher Sprache.

4. Berna foveatque sinu

Wie schon erwähnt, verließ *Maróthi* am 24. Februar 1735 Basel, um seine Studien in Bern fortzusetzen. Den Weg legte er in drei Tagen teilweise zu Fuß, teilweise zu Pferde zurück. Nach Liestal wählte er einen falschen Weg, wodurch er sich etwas versäumte. So hatte er auch Gelegenheit, die Gastfreundlichkeit des Schweizer Volkes auf dem Lande zu genießen. Nachdem er den Weg verfehlt hatte, kam er nach Bubendorf, dessen Pfarrer laut Vertrag zwischen dem Dorf und der Familie *Strübin* seit dem XVI. Jahrhundert aus derselben Familie gewählt wurde. Zur Zeit des Besuches *Maróthi*s gab es gerade ein Interregnum, und Bonifatius Burckhardt stand an der Spitze der Kirchgemeinde. Das Gespräch der Bauern, die Holz im Wald sammelten, wurde von *Maróthi* sehr lebensecht geschildert.

Am dritten Tag, den 27. Februar kam er in Bern an, wo die ungarischen Studenten zu dieser Zeit sehr beliebt und mit Benefizien gut versehen waren. *Maróthi* wurde vor allem durch den starken Willen zur Übersiedlung nach Bern veranlaßt, desto mehr gute und später im Beruf nötige Bücher in Bern kaufen zu können. Da zog er sich unglücklicherweise eine sehr unangenehme Krankheit zu, weshalb er einige Monate das Zimmer behüten mußte. Erst um Mitte Juni konnte die Pustel durch eine Operation entfernt werden. Nach der Heilung suchte er sofort eine Auktion auf, wo er einige Bücher kaufte.

Maróthi lebte sich bald in das Leben der Universität Bern ein. Nach einem zweiwöchigen Aufenthalt in Bern berichtete er seinem Freund über die Umstände in Bern. Seiner Meinung nach wären die Studenten hier gebildeter, als in Basel, es sei aber schade, daß sie es wissen und sich dessen rühmen. Er lobte die Professoren, die ihn sehr anständig behandelten.

Die ersten Ereignisse des Universitätslebens in Bern bildeten die Antrittsreden der Professoren Johann Jakob Salchli und Johann Georg Altmann. Der letztere redigierte auch die Zeitschrift „Tempe Helvetica“, die fast zu gleicher Zeit erschien, als die von Beck redigierte Zeitschrift „Acta Eruditorum“ oder „Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen“ veröffentlicht wurde. *Maróthi* vermied einige Monate die Verbindung mit Prof. Altmann aufzunehmen, da der Professor ihn einerseits aufforderte, eine Studie für seine Zeitschrift zu schreiben, andererseits ihn zur Disputation aus der griechischen Literatur unter seinem Präsidium überreden wollte. Altmann veranstaltete zweiwöchentlich eine Disputation.

Johann Jakob Salchli hielt seine Antrittsrede über eine leichte Methode beim Studium der hebräischen Sprache. *Maróthi* besuchte ihn um Mitte September, als er gerade seine Anmerkungen zu den Oden von *Pindaros* schrieb. *Maróthi* hielt ihn für einen „gebildeten, heiteren, lebenswürdigen Menschen“.

Engere Beziehungen hatte *Maróthi* zu Prof. Samuel Scheurer, der seine Antrittsrede über das Papsttum hielt. Bei seinem Besuch noch im Frühling gab er *Maróthi* Anregungen zum Sprachstudium. Während des Besuchs im Sommer konnte er wahrnehmen, daß der Professor, der gern seine englische Aussprache verbesserte, diesmal

etwas bedrückt war, was wahrscheinlich auf die Feindseligkeiten mit *Altmann* zurückzuführen war. Im Herbst half er *Maróthi* die *Biblia Hebraica* zu kaufen. Der Gegensatz zwischen den zwei Professoren *Scheurer* und *Altmann* entstand schon früher, aber die offenen Feindseligkeiten brachen im Sommer aus. Im Programm der öffentlichen Antrittsreden wurden die Titel *Altmanns* aus Versehen weggelassen, da griff *Altmann* das Ansehen *Scheurers* mit persönlichen Bemerkungen in der gehaltenen Rede an. Später wurde ihre Beziehung zueinander etwas günstiger, aber *Scheurer* protestierte auch noch am Anfang des nächsten Jahres, wenn die zweiwöchentliche Disputation *Altmanns* auf den Tag fiel, an dem er Vorlesungen hatte. *Maróthi* schätzte *Scheurer* sehr hoch, ihre Korrespondenz setzte sich auch nach der Rückkehr in die Heimat fort.

Da *Altmann* auf einen anderen Lehrstuhl überging, wurde Johann Rudolf *Brunner* zu seinem Nachfolger gewählt, obwohl die Mitbewerber nicht weniger würdige Gelehrte waren. Nach *Maróthi*s Meinung gehörten sie alle zu den besten Gelehrten in Bern. Man soll vor allem *Albrecht von Haller* nennen, der als Dichter und als Wissenschaftler gleichermaßen großen Ruhm erlangte. Ein anderer Bewerber, *Daniel Koch* zeichnete sich in seinen großen Sprachkenntnissen aus. *Maróthi* wandte sich mit Fragen an ihn, als er den englischen Satiriker *Jonathan Swift* las. Außerdem erhielt er von ihm Anregungen zum Sprachstudium. Der dritte Mitbewerber war *Gabriel Hümer*, der Sekretär der „Deutschen Gesellschaft“ in Bern, der *Maróthi* im Frühling 1736 eine Schifffahrt nach Marburg vorschlug, wo *Christian Wolff* zu dieser Zeit tätig war. *Maróthi* wich dem Plan mit der Aesserung aus, daß er nicht geneigt sei, die Wolffsche Philosophie aus vorgeschriebenem Zwang zu studieren. Da wußte er noch nicht, daß gerade diese Aufgabe ihm zu Hause bestimmt war. Die „Deutschen Gesellschaften“, die damals in verschiedenen Städten der Schweiz zustande kamen, bezweckten eine erhöhte Geltung der Muttersprache sowohl im Unterricht, wie auch in der Wissenschaft. Man kann annehmen, daß diese Ideen auch in *Maróthi*s Denken Fuß faßten.

Die tiefste Freundschaft verband ihn mit dem Helfer der Nydeck-Kirche in Bern, *Nicolaus Brunner* dessen Kanzelreden oft in der „*Tempe Helvetica*“ erschienen. *Maróthi* konnte in die Handschrift dieser Reden Einblick nehmen und die reiche Bibliothek von *Brunner* jederzeit benützen. Die Werke dieses zweiten *Brunners* waren vom Geist *Wolffs* und gewissermaßen von *Coccejus* beeinflusst.

Maróthi erwähnte noch den Namen von *Johann Heinrich Ringier*, dem Mitglied der älteren Professoren-generation. Weltanschaulich stand er den Arminiern nahe und schätzte *Jakob Christoph Iselin* in Basel sehr hoch, was für *Maróthi* viel spricht.

Die Kollegen *Maróthi*s blieben ziemlich im Hintergrund. In einem Brief berichtete er *Beck* über die Dissertation von *Karl Ludwig Messmer* ausführlich. Unter seinen Besuchern berief er sich auf *Johann Jakob Pfaff*, mit dem er früher im Collegium Erasmianum in Basel bekannt geworden war. Ein gewisser *Schnyder* suchte ihn mit seinem Vetter auf. Von *Beat Ludvig Knecht*, der aus einer Berner Familie stammte und in Basel studierte, stellte *Maróthi* fest, daß er sich unfreundlich über die Basler ausgesprochen habe.

Wie wir gesehen haben, beschäftigte sich *Maróthi* in Zürich und Basel mit theologischen Studien in Bern rückte dagegen das Studium der Geschichte, der klassischen Philologie und besonders der Mathematik in den Vordergrund. Inzwischen erhielt er nämlich den Brief des Stadtrats von Debrecen, in dem ihm mitgeteilt wurde, daß er über die Geschichte, die griechische und lateinische Sprache, das Naturrecht, die Wolffsche Philosophie und die Mathematik lesen solle. Daher entschloß er sich, hauptsächlich hier und später auch an anderen Akademien (in Holland und Belgien) nur historische und mathematische Vorträge zu hören, die anderen Disziplinen nur aus Büchern zu studieren.

Mit ernsthafter Überlegung überblickte er seine bisherigen historischen Kenntnisse und stellte selbstkritisch fest, daß seine Kenntnisse über die Geschichte des Mittelalters nicht ausreichend seien. Außerdem wendete sich seine Aufmerksamkeit dem Studium der neueren Zeit zu. Er vergass sogar die Nationalgeschichte nicht. Für die richtige Auswahl der historischen Werke sowie der Quellen bat er *Jakob Christoph Iselin* und seinen Freund *Beck* um Hilfe, die ihm natürlich bereitwillig gewährt wurde. Im Frühling 1736 konnte er schon seinem Freund mitteilen, daß er die historischen Studien nicht fortsetzen werde.

Die erste Anregung zum tieferen Studium der Mathematik erhielt er vom Züricher Professor *Johannes Gessner* auf der Schiffsreise nach Zürich, als er die Arithmetik von *Bernhard Lamy* zum Lesen bekam. Dieses Buch wurde von ihm im Herbst 1735 noch dreimal durchgelesen. Im Dezember desselben Jahres begann er das System *Wolffs* zu studieren. Das Neujahr wurde mit dem Studium der Differenzialrechnung *Wolffs* angefangen.

Er war überzeugt, daß es wenige Leute in Ungarn gäbe, die sich für die Infinitesimalrechnung interessierten. Bei ihm ist es ganz anders, je mehr er sich mit der Mathematik beschäftigte, desto lieber hatte er diese Disziplin. Soviel ist sicher, daß sein Interesse für die Mathematik tiefste Wurzeln in seinem Genius faßte.

Wenn man die diesen Studien parallele Lektüre *Maróthi*s überblickt, bekommt man ein Bild, das besser die Entwicklung seiner Persönlichkeit widerspiegelt. Schon früher gewann er die Bücher Swifts in französischer Sprache lieb, wobei er die geistreiche Witzelei und den spöttischen Stil des Verfassers besonders lobte. Er nahm sich vor, dieselben auch in englischer Sprache zu lesen. — Im Herbst 1735 blätterte er die Defension *Calvins* durch, wozu er durch die Arbeit *Scheurers* veranlaßt wurde, der das unbarmherzige Urteil Michael *Servets* verwarf. *Maróthi* war mit der Humanität *Scheurers* nicht einverstanden. Eine theologische Studie wurde von ihm nur in dem Falle gelesen, wenn er persönliche Beziehungen zum Verfasser hatte. Das war der Fall mit einer Studie *Hürrners* über einige Teile des Hebräerbriefs.

Systematisch wurden aber die historischen Werke von ihm gelesen. Die Chroniken der barbarischen Zeiten waren nicht seine Lieblingslektüre. Die Namen der Bischöfe und Äbte wollte er nicht erlernen, da sie die Themen meistens voneinander oder aus identischen Quellen geschöpft hatten. Die Quellen der Neuzeit waren wichtiger für ihn.

Seine Lesemethode war durch die Bestrebung gekennzeichnet, daß er beim Auswählen seiner Lektüre seiner Kraft und Zeit Rechnung trug: „... es gibt bessere Sachen, bei denen ich mehr Zeit anwenden soll“ — schrieb er in einem Brief nach Basel.

Mit besonderem Interesse las *Maróthi* die Zeitschriften, deren Verbreitung in weiten Kreisen gerade in diese Epoche fiel. Er verbrachte Tage in seinem Arbeitszimmer mit dem Lesen der Leipziger „Acta Eruditorum“ oder der „Miscellanea Duisburgiensia“. Über eine Nummer der letzteren Zeitschrift berichtete er seinem Freund mit großer Ausführlichkeit. Im Dezember 1735 rühmte er sich der Möglichkeit, die Zeitschriften von zwei Freunden (die „Tempe Helvetica“ von Altmann seit August 1735 und die „Neuen Zeitungen von Gelehrten Sachen“ von Beck seit Juli 1735) zu lesen.

Den vielseitigen Studien *Maróthi*s lagen seine Sprachkenntnisse zugrunde, die in Bern bedeutend erweitert wurden. Was die klassischen Sprachen betrifft, hatte er gute grundlegende Kenntnisse aus der Hochschule in Debrecen mitgebracht. Besonders bevorzugte er die griechische Sprache und Literatur. In den Auktionen kaufte er mit Vorliebe die Werke griechischer Dichter. Um die griechische Sprache nicht zu vergessen, las er Werke von Homer. Auch *Altmann* meinte, daß er aus dem Griechischen disputieren sollte.

Die lateinische Sprache nahm immer mehr den sie gebührenden Platz unter den Wissenschaften ein, da sie nicht mehr als Vermittlungssprache der verschiedenen Disziplinen galt, sondern ihr fiel die Aufgabe zu, den Geist der klassischen Werke zu interpretieren. *Maróthi* faßte die Rolle der lateinischen Sprache in diesem Sinne auf, daher war er ein ausgesprochener Feind des Küchenlateins und verkündigte mit Überzeugung, daß man die wahre lateinische Sprache aus den Werken der klassischen Dichter erlernen könne. Er selbst war ein guter Kenner der lateinischen Sprache, wovon er einen guten Beweis in Holland ablegte, als er bei der von Daniel *Gerdes* gehaltenen öffentlichen Disputation die Rolle des Verteidigers übernahm und das Publikum durch seine rhetorischen Fähigkeiten gewann.

Von den lebenden Sprachen beherrschte er die deutsche Sprache am besten, was man u. a. daran erkennen kann, daß er im Februar 1735 in zwei Kirchen in Basel und im Dezember desselben Jahres in Bern Predigten mit gutem Erfolg hielt. In dieser Hinsicht stimmt also die Feststellung von Ágnes *Molnár* nicht ganz, daß *Maróthi* größere Gewandtheit in der französischen Sprache besaß. Wenn das der Fall gewesen wäre, hätte er in Basel auch französisch predigen können, da er dort gute Beziehungen zu den Pfarrern der französischen Gemeinde Jean-Rodolphe *Osterwald* und Du *Paquier* hatte.

Es ist aber nicht zu leugnen, dass *Maróthi* die französische Sprache höher schätzte, als z. B. die lateinische Sprache. Er las die Werke von *Swift* zuerst französisch. 1735 begann er das französische Werk von Jean Frédéric *Osterwald* zu übersetzen. — Für die guten Fortschritte im Studium der französischen Sprache fand *Scheurer* die Erklärung, daß *Maróthi* diese Sprache nicht aus dem Mund der Professoren und Studenten, sondern „aus dem Gespräch mit schönen Mädchen und Frauen gelernt hatte“. Die Vorliebe *Maróthi*s für die französische Sprache ist auch darauf zurückzuführen, daß er in der Schweiz Gelegenheit hatte, sich mit den Abkömmlingen der Hugenotten auf Schritt und Tritt zu treffen. — Mit dieser Vorliebe könnte man auch seine Bestrebung nach der

Anschaffung des berühmten Werkes der Aufklärung des Bayleschen Lexikons erklären, auf die er in seinen Briefen an Beck immer wieder zurückkam. Es ist also kein Wunder, daß er den Unterricht der französischen Sprache, der sich damals in Ungarn auf einen ziemlich engen Kreis beschränkte, in den Vordergrund stellte.

Mit großem Eifer beschäftigte sich Maróthi mit dem Studium der englischen Sprache, wobei er das Wörterbuch von *Miège* benützte und die Beihilfe *Scheurers* genoß. Im Studium der englischen Sprache brachte er bald so weit, daß er in einem Brief an *Beck* die Korrespondenz mit seinen Freunden in englischer Sprache in Aussicht stellen konnte. Daß er die Werke *Swifts* englisch zu lesen vermochte, beweist, daß er die englische Sprache ziemlich gut beherrschte, sonst hätte er die feinen Ausdrücke des Swiftschen Humors nicht verstanden.

Weil er sich vorgenommen hatte, die Akademien in Holland aufzusuchen, begann er das Studium der holländischen Sprache.

Professor *Scheurer* machte Maróthi auf das Studium östlicher Sprachen, besonders des Hebräischen und des Arabischen aufmerksam. Dies beweist, daß er sich erst in Bern entschloß, diese Sprachen zu studieren und seine Kenntnisse in diesen Sprachen nur eben ausreichend waren im Gegensatz zu den Feststellungen einiger Verfasser, die behaupteten, dass er auch diese Sprachen vollkommen beherrschte. — Danach strebte er aber zielbewußt, daß seine Landsleute ihn für einen Menschen halten, der viele Sprachen beherrschte und der eine Anzahl fremder Städte, sowie die Denkweise vieler Völker kannte. Die Zeit des intensiven Sprachstudiums fiel auf den Winter 1735 – 36.

Maróthi brauchte zu dieser Zeit mehr Bücher zu seinen sich differenzierenden Studien, aber die Benützung der Bibliothek war in Bern viel schwieriger, als in Basel. Am Anfang seines Aufenthalts in Bern klagte er deswegen oft. Als der Herbst begann hatte er aber schon soviel Kredit, daß einige Bücher ihm ausgeliehen wurden. Seine Liebe zum Buch war aber noch bei weitem nicht befriedigt. Schon im ersten Berner Brief teilte seinem Freund mit, daß nicht einmal drei Tage vergingen, als er schon auf der Suche nach Büchern war. Auch *Beck* schickte ihm die Liste der neuen Buchauktionen in Basel nach, in der die anzuschaffenden Bücher von Maróthi bezeichnet wurden. Der Senior des Collegiums *Bachofen* trug für diese Bücher Sorge, oft wurden auch die Kosten im Auftrage Maróthi's von ihm getragen. Deshalb finden wir in Basel gekaufte Bücher auch während seines Aufenthaltes in Bern.

Maróthi erwarb die Bücher in Buchhandlungen, von denen die Buchhandlung von *Valerius Gottschall* erwähnt wird. Hier erkundigte er sich nach den Bänden der *Bibliotheca Britannica*. Aber die Preise dieser Buchhandlung fand er zu hoch.

Bern steht an der 3. Stelle hinsichtlich der Zahl der gekauften Bücher, die nach der Zusammenstellung von *Ötvös* etwa 20 betrug, von denen drei Aldinen besonders wertvoll waren. Zwei Bücher stammten aus der Werkstatt von *Stephanus*. Es gab noch zwei *Elzevir*-Ausgaben von *Emmius* und *Erasmus* unter den hier gekauften Werken. Inhaltlich zeigten die aus Bern stammenden Bücher ein bunteres Bild, weil auch das Interesse Maróthi's differenzierter war. Theologische Werke kamen darunter viel seltener vor, wobei naturwissenschaftliche Bücher immer mehr Raum gewannen. Die Zahl der mathematischen Werke erhöhte sich. Er kaufte mehrere historische und geographische Bücher. Die Mehrheit der Bücher wurde 1736 angeschafft. Unter den Büchern aus dem Jahr 1735 ragte das Buch *Stephani Junii Bruti* „*Vindiciae contra Tyrannos* . . .“ hervor, dessen Verfasser ein hugenottischer Staatsmann und Publizist *Hubert Languet* war.

Mit besonderem Eifer sammelte Maróthi auch hier die Dissertationen. Seine Sammelleidenschaft erstreckte sich hier auf die Flugschriften aus der Reformationszeit und auf Drucksachen verschiedenen Inhalts. Die Dissertationen wurden in der Zeit 1634 – 1735 geschrieben.

Leider stehen keine Angaben über die finanziellen Mittel Maróthi's zur Verfügung. Daß es aber besonders in den letzten Monaten seines Aufenthalts in Bern ziemlich knapp war, ersieht man aus der Tatsache, daß er versuchte, früher in Basel angeschaffte Bücher zu Verkauf zu bringen, was aber nicht immer gelang, weil sich eine Anzahl der hier zum Kauf angebotenen Werke im Besitze der Bibliothek der Hochschule in Debrecen befindet. Im letzten Brief aus Bern schrieb er voll Bitterkeit, daß er den Plan, eine große Bibliothek, mindestens nach ungarischen Maßstäben, anzuschaffen, aufgegeben hatte. Die Lage war aber bei weitem nicht so schlecht. Er weilte noch in Bern, als seine Landsleute ihm mitteilten, daß sie wieder Bücher für ihn in Utrecht gekauft hatten.

5. Maróthi in Holland und auf der Rückreise in die Heimat

Maróthi war schon in den letzten zwei Monaten des Jahres 1735 mit dem Gedanken sehr beschäftigt, wo er seine Studien fortsetzen sollte. Der Gedanke, nach England zu reisen, wurde von ihm schon in Basel erwogen. Unterwegs wollte er die protestantischen Universitäten Hollands besuchen, wo die ungarischen Studenten immer gern gesehene Gäste waren. Außer der Fortsetzung seiner historischen und mathematischen Studien dachte er an die Disputation in Holland, wo auch finanzielle Mittel den ausländischen Studenten zu diesem Zweck zur Verfügung gestellt wurden.

Nach solchen Überlegungen brach er Ende Juni 1736 auf, um nach Holland zu fahren. Er wählte wieder den Wasserweg. Die Reise auf dem Rhein dauerte über zwei Wochen, wobei er die Fahrt in Mainz unterbrach. Als er um die Mitte des Monats Juli in Utrecht ankam traf er noch seinen Landsmann an, der eben im Begriffe war, wegen des Todes seines Vaters in Debrecen in die Heimat zurückzufahren. Nach kurzem Bedenken gab *Maróthi* die Fahrt nach England auf und entschloß sich, die zur Verfügung stehende Zeit in Holland zu verbringen.

Die Universität Utrecht (seit 1636) wurde besonders seit der Mitte des XVII. Jahrhunderts von ungarischen Studenten besucht. Es gab Semester, in denen die Zahl der ungarischen Studenten die der einheimischen überstieg. Die Ungarn genossen unvergleichliche Vorrechte, sie waren neben der Verabreichung der Unterkunft und Verpflegung mit der Zielsetzung von allen Gebühren sowie von der Pflicht der Einschreibung befreit, sie für die Lehren von *Voetius* zu gewinnen.

Da der Besuch *Maróthi*s auf die Ferien fiel, hielten sich die Professoren meistens auf dem Lande auf. Er konnte nur dem Professor der östlichen Sprachen und Archäologie *David Mill* begegnen, der ihm am nächsten Tag seine Sammlungen zeigen wollte. *Maróthi* aber fuhr den nächsten Tag mit einem Landsmann nach Amsterdam, um dort den aus Basel verbannten Professor *Johann Jakob Wettstein* aufzusuchen. *Maróthi* wurde von ihm freundlich empfangen, was dem ungarischen Studenten umso mehr gefiel, da er keinen anderen Bekannten in der großen Stadt hatte.

In der Zwischenzeit dürfte er einen Ausflug nach Leiden gemacht haben, da er in seinem Brief vom 2. Januar seinem Freund über ein Gespräch mit dem Professor der östlichen Sprachen an der Universität Leiden, *Albert Schultens*, sowie mit *Abraham Gronovius* berichtet der, über klassische Geschichte und Geographie las.

Im Herbst 1736 fuhr er nach Groningen, wo er die längste Zeit während seines Aufenthaltes in Holland verbrachte. Er gab eine ausführliche Beschreibung vom Leben der Universität, die damals 12 Professoren und etwa 200 Hörer hatte. Sowohl die Professoren, wie auch die Studenten gehörten zwei Parteien, den Anhängern von *Coccejus* und *Voetius* an. Der Rektor selbst, *Cornelius van Velzen*, war ein Anhänger von *Johann Koch*, der die Sätze der Religion unmittelbar aus der Bibel schöpfen wollte, während *Voetius* sich die Befreiung der Kirche vom Staat zum Ziel setzte. Sowohl unter den Professoren, wie auch den Studenten tobte ein heftiger Streit in Wort und Schrift. *Maróthi* besuchte die Vorträge von *Anton Driessen*, der damals das Amt des Dekans der theologischen Fakultät bekleidete. Er lobte besonders *Otho Verbrugge*, dessen Vorlesungen über die östlichen Sprachen von den Studenten stark besucht wurden. Der junge Ungar führte oft Gespräch mit ihm, aber seine Vorträge besuchte er nicht. Mit Anerkennung sprach *Maróthi* über *Johann Barbeyrac*, der Vorträge über die Rechtswissenschaft und Geschichte hielt. Zuerst war er der einzige Hörer des Professors, später schlossen sich noch etwa acht Studenten ihm an, unter denen sich aber nur zwei Holländer befanden.

Der Name des Professors der neuzeitlichen Philosophie und der Mathematik *Nikolaus Engelhard*, der aus Bern stammte, wurde von *Maróthi* mit Begeisterung erwähnt. Er besuchte seine mathematischen Vorlesungen, aber weil *Engelhard* es mit Anfängern zu tun hatte, war *Maróthi* mit dem Unterricht nicht zufrieden, desto mehr gefielen ihm die metaphysischen Vorträge desselben Professors. In den geographischen Vorlesungen von *Leonardus Offerhaus* erweiterte *Maróthi* seine Kenntnisse in Erdkunde.

Das innigste Verhältnis verband ihn mit *Daniel Gerdes*, der Kirchengeschichte las und überzeugter Anhänger von *Coccejus* war. Er redigierte mehrere Zeitschriften und war im Besitze einer reichen Bibliothek. Professor *Gerdes* forderte den jungen Ungarn auf, seine 23 Seiten enthaltende Abhandlung in einer Disputation zu verteidigen. Der Wunsch von *Gerdes* wurde von *Maróthi* mit der Bedingung erfüllt, daß kein Exemplar der Abhandlung nach der Schweiz geschickt werden sollte. Dadurch wollte *Maróthi* die Anklage seiner Schweizer Freunde beseitigen, fremde Lehren in Holland zu verteidigen. Die Disputation brachte ihm einen übrigen sehr

verdienten Erfolg. Zu den Thesen von *Gerdes* in 23 Seiten schrieb er noch 13 Seiten, in denen seine 24 Beobachtungen mitgeteilt wurden. In den ersten fünf Sätzen nahm *Maróthi* die Lehren von *Kopernikus* in Schutz. Während der Disputation entstand ein lebhafter Streit zwischen den Anhängern der zwei Parteien, dessen *Maróthi* nicht nur Herr werden konnte, sondern seine kühne Annahme, daß die Sterne menschliche Lebewesen besitzen sollen, durchzusetzen vermochte. Die Tatsache, daß er solche Fragen aufzuwerfen wagte, legt von einer Fülle naturwissenschaftlicher Kenntnisse Zeugnis ab.

In Groningen wurden die Gelehrten nach den philosophischen Kenntnissen und nach der Kenntnis der östlichen Sprachen bewertet. Er selbst wurde wegen seiner Gewandtheit in der Bücherkunde und Mathematik geschätzt. Sonst war er wegen seiner Meinung über den Sinn des Lernens unter den Studenten nicht besonders beliebt. Auch *Maróthi* hatte nicht die beste Meinung von den Studenten in Groningen. Sie befanden sich nicht auf dem Niveau der Berner Studenten. Die schöne Literatur wurde nicht besonders geliebt. Ciceros Name wurde von keinem Hörer erwähnt. Die Theologen lasen wenig, sie studierten nur die diktierten Notizen der Professoren. — Die Bibliothek ist hier kleiner, als in Basel und Bücher werden nicht ausgeliehen. *Maróthi* hatte aber das Glück, die Bücher der Professoren *Gerdes*, *Offnerhaus*, *Barbeyrac* und *Engelhard* benützen zu dürfen.

Das Anschaffen der Bücher wurde auch in Groningen fortgesetzt, er kaufte hier etwa 13 Bände, aus denen das Werk von *Galilei* (*Systema cosmicum*, 1635 in Elzevir-Ausgabe) besonders hervorragt. Hier wurden von ihm meistens lexikalische und naturwissenschaftliche Bücher gekauft. Er bevorzugte auch Werke über das Naturrecht. Einige wertvolle Bücher wurden ihm von *Gerdes* geschenkt, unter denen das Buch mit den Briefen von *Savonarola* (1674) erwähnt werden muß.

Während des Aufenthalts in Groningen, am 1. August erhielt *Maróthi* die traurige Nachricht vom Tode seines Vaters. Er fuhr nach Haag, wo er einen Bekannten aus Basel *Andreas Merian* vorfand, in dessen Begleitung er auf einen Tag wieder einen Ausflug nach Leiden machte. Nach Haag zurückkehrend, kaufte er am 15. und 17. August einige Bücher, unter denen sich eine *Elzevir*-Ausgabe (G. J. Vossius: „*De artis poeticae natura* . . .“ *Amstelodamum*, 1647) befand.

Am 18. August 1737 war *Maróthi* wieder in Leiden, wo er, nachdem er noch Geld aus Debrecen zur Anschaffung von Büchern erhalten hatte, nichts anderes außer dieser Aufgabe unternahm. Seine Bemühungen um die Vermehrung seiner Bücher war sehr erfolgreich. Nach Basel kaufte er hier die meisten Bücher u. zw. an einem einzigen Tage. Seine Gewandtheit im Erwerb von Büchern zeigte sich darin, daß er im Laufe eines Tages nicht nur die nötigsten Werke, sondern auch Raritäten, drei *Plantinus*- und zwei *Elsevir*-Ausgaben auswählen konnte. Unter den gekauften Büchern sei hier das Werk *Machiavellis* „*Disputationum de republica, quas discursus nuncupavit, libri III*“ (Lugdunum Batavorum, 1643) angeführt. Aus Leiden versuchte er nochmals die Basler Freunde um die Zusendung des Lexikon Basiliense und des Bayleschen Lexikons zu bitten.

Die letzte Station war Amsterdam, wo er etwa 20–22 Bücher während der Zeit vom 24. Aug.—20. Sept. 1737 kaufte. Von Tag zu Tag suchte er die Buchhandlungen auf, daher nannte er die Zeit des zweiten Aufenthalts in Amsterdam die angenehmste Periode seines Lebens. Während der Suche nach Büchern in Amsterdam überzeugte er sich, dass man nicht in den vornehmsten Buchhandlungen (wie die *Wetstein* und *Waesberge*), sondern in den kleineren nach den Büchern suchen sollte, wenn man wenig Geld hatte. — Unter den hier angekauften Büchern befanden sich zwei *Stephanus*-Ausgaben. *Maróthi* freute sich besonders über die Erklärungen zu *Homer* von *Eustathius* in drei Bänden (1559–1660). Die Mehrheit der Bücher stammte von klassischen Verfassern, er konnte noch die neueste Ausgabe von *Newton* „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“ erwerben.

Maróthi verließ Amsterdam am 21. Sept. 1737 und kam nach Nürnberg, wohin er über Frankfurt a. M. fuhr. Von hier berichtete er seinem Freund über die Anschaffungen in Amsterdam. Auf seine Studien in Holland zurückblickend, sah er die Bedeutung seines Aufenthalts in Holland darin, daß er Gelegenheit hatte, die Methode der Veranschaulichung in der Form der Versuche kennenzulernen. Der Versuch wurde damals als ein Wissenschaftszweig der Philosophie betrachtet, und *Maróthi* faßte den festen Entschluß, sie in der Heimat weiter zu studieren und anzuwenden. Auch in Nürnberg dachte er an die Erwerbung einiger Bücher, welche die Bibliographie und die Organisation der Büchereien betrafen. Außerdem teilte er seinem Freund mit, daß er Besprechungen mit Buchhändlern in Frankfurt und Nürnberg geführt hatte, die ihm versprochen haben, von ihm bestellte Bücher direkt nach Debrecen zu schicken.

Aehnliche Verhandlungen fanden auch in Wien statt, wo er am 5. Nov. 1737 ankam und bis zum Dezember blieb. Wozu er diese lange Zeit verwandt hat, ist noch nicht bekannt, da er nur zwei Bücher hier kaufte. Er reiste am 11. Dez. nach Ungarn weiter. Unterwegs wurde er durch eine Anklage der Schiffer in Vác aufgehalten, wobei sein Gepäck mit den vielen Büchern auf den Befehl des Bischofs von Vác des Grafen M. K. *Althann* untersucht wurde. Am 11. Januar 1738 kam er in seiner Vaterstadt nach einer Abwesenheit von acht Jahren an.

6. Maróthi und die Ungarn

Maróthi traf während seiner Studienreise im Ausland überall Landsleute, mit denen er sich angefreundet hat. Die Liste der zum Verkauf angebotenen Bücher wurde von seinen Landsleuten, die in Zürich studierten, immer nachgeschickt. Einer von ihnen *Ferenc Peremartoni* schenkte ihm ein Buch. Als er Basel verließ, wurde er eine Strecke nach Bern von ungarischen Bewohnern des Collegiums begleitet. In Bern übernachtete er im Quartier eines ungarischen Studenten. Kollegen in Holland waren ihm manchmal bei seinen Einkäufen behilflich, und er begleitete sie gern von einer Stadt in die andere. Er gab die Fahrt nach England sofort auf, als sein Landsmann nicht mehr mitfahren konnte.

Leider wurden die Namen der Landsleute von *Maróthi* meistens nicht angegeben. Ein Student, dessen Name aus dem Briefwechsel bekannt wurde, war *István Dallos* von Komárom, für den er sich bemühte, eine Freistelle im Basler Alumneum zu erhalten. Ein anderer Landsmann war *Mihály Molnár*, der namentlich benannt wurde. *Maróthi* erinnerte *Beck* an ihn mit den Worten: „... mit dem wir im Garten von [*Johannes*] *Hoffmann* über die „ideae innatae“ diskutiert haben“. Er wurde später Pastor in der Gemeinde Kecskeném.

Maróthi gab noch Auskunft über das Schicksal von *János Csécsi*, der am Anfang des Jahrhunderts in Basel und Bern studierte. Vom Charakter des vom Unglück geplagten ungarischen Gelehrten gab er eine treffende Schilderung.

Er sprach mit gewisser Überlegenheit über die Lage der Wissenschaft und überhaupt über die Verhältnisse in Ungarn. Das ist aber kein Wunder, weil er schon mehrere Jahre im Ausland verbrachte und über eine gute Kenntnis der Menschen, des Umgangs im Kreise der Professoren verfügte. Er mußte sich oft für die Angelegenheiten seiner Landsleute einsetzen. Obwohl er schon im 16. Lebensjahr die Reise nach der Schweiz antrat, war er nicht in Verlegenheit, wenn sein Freund etwas über Ungarn oder die ungarische Geschichte erfahren wollte.

Als er den Brief des Stadtrats von Debrecen erhielt, der Auskunft über seine zukünftigen Aufgaben enthielt, tat er sein möglichstes, um den Anforderungen seiner Vorgesetzten zu entsprechen. Seine Leistungen an den ausländischen Universitäten versprachen ihm eine glänzende Zukunft auch in fremden Ländern, aber er brach, ohne zu zögern, auf, sobald er die Todesnachricht seines Vaters erhielt.

III.

Die Ergebnisse der ausländischen Studienreisen *Maróthi*s

Man kann drei Perioden im ausländischen Studium *Maróthi*s unterscheiden: in der ersten Periode, die den Aufenthalt in Zürich und Basel umfaßt, war er von der Bestrebung beseelt, sein Pfarrerdiplom zu erwerben. Die zweite Periode besteht aus dem Studium der Geschichte und der Naturwissenschaften, darunter der Mathematik. In dieser Periode wurde es ihm klar, daß es angebrachter wäre, seine Fähigkeiten in den Dienst der Erziehung zu stellen, da der Beruf eines Pfarrers mit viel größerer Verantwortung verbunden sei. In der dritten Periode, die auf die Studien in Holland fiel, lernte er die wichtigsten Mittel des Unterrichts, die Veranschaulichung und das Experimentieren kennen. So entwickelte sich *Maróthi* von Stufe zu Stufe zum berufenen fortschrittlichen Erzieher seines Volkes. Unter der Wirkung der Anregungen, die er an Hochschulen im Ausland bekam, und im Besitz der Kenntnisse, die er an Hochschulen im Ausland erwarb, konnte er neuen Geist in das Unterrichts- und Erziehungssystem der Hochschule zu Debrecen einführen.

Als herrschender Zug gilt die Liebe zum Buch in allen drei Perioden. Außer den nötigsten Handbüchern sorgte er für literarische und wissenschaftliche Werke, die einen Einblick in die allgemeine menschliche Kultur

boten. Durch die Besuche in den berühmtesten Bibliotheken und Buchhandlungen gewann er Gewandtheit in der Organisation von Bibliotheken und in der Anschaffung von Büchern. Die Werke, die er während seiner Studienreise angekauft hat, gehören auch heute zu wertvollen Schätzen unserer Kulturgeschichte.

Im Ausland studierte er die Grundelemente verschiedener Sprachen und erwarb sich eine gründliche musikalische Ausbildung, wodurch er bahnbrechend für neue kulturelle Bestrebungen in Debrecen wirkte. Die Förderung und das Vordringen des Sprachunterrichts sowie die Gründung eines Studentenchores gehören auch zu den Verdiensten *Maróthi*s, denen ebenfalls ausländische Anregungen zugrunde lagen.